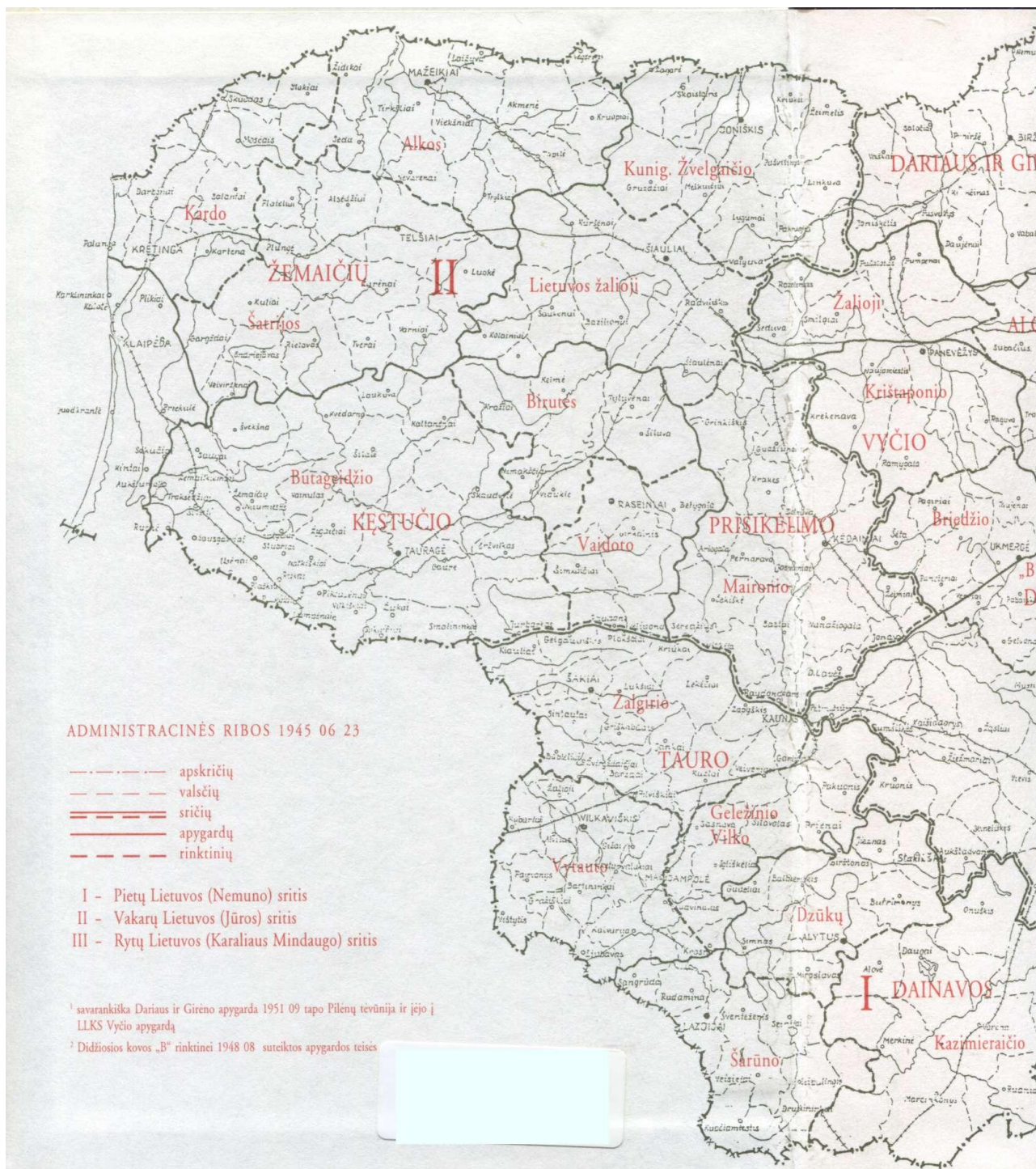

PASIPRIEŠINIMO
ISTORIJA 1944–1953 METAI

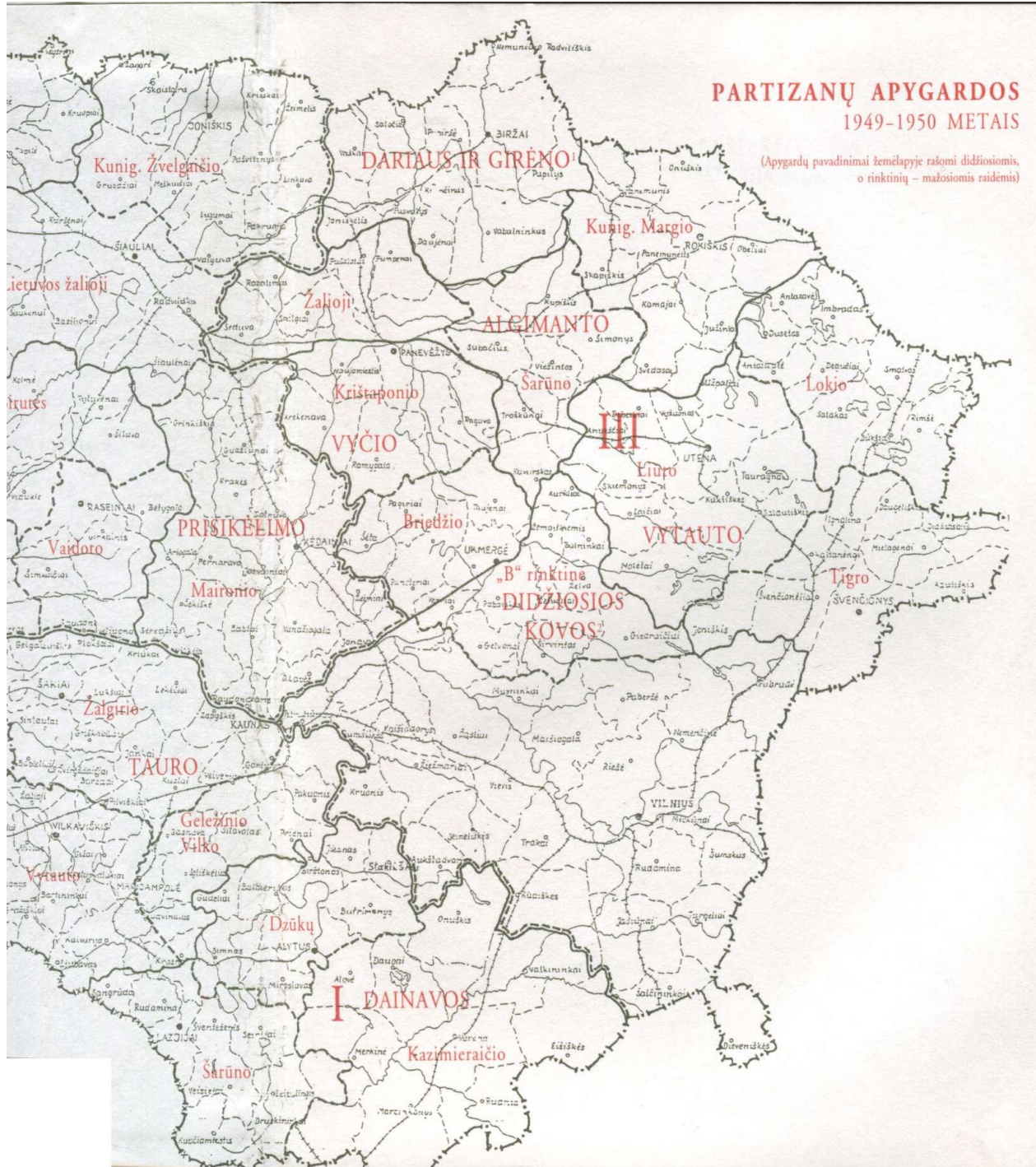
NIJOLĖ GAŠKAITĖ

AIDAI

PARTIZANŲ APYGARDOS 1949-1950 METAIS

(Apygardų pavadinimai žemėlapyje rašomi didžiosiomis,
o rinkinių – mažosiomis raidėmis)

NIJOLĖ GAŠKAITĖ

PASIPRIEŠINIMO
ISTORIJA 1944-1953 METAI

Knyga išleista

Atviros Lietuvos fondui
parėmus

Recenzavo dr. Arvydas Anušauskas, dr. Kęstutis Girnius

Viršelyje Gintauto Trimako nuotrauka

Merkinės ribos ženklas. 1989

Atviros atminties visuomenei

Pritariantiems Karlo Poperio samprotavimams apie atvirą visuomenę ir jos priešus bei susipažinusiems su Atviros Lietuvos fondo šešiamete veikla gali būti kiek netikėtas šios knygos pasirodymas su programos *Švietimas Lietuvos ateičiai* ženklu. Kas nors iš nuolatinių skaitytojų paklaus, ar išties vaizdaus, dramatiško ir romantiško Nijolės Gaškaitės istorinio pasakojimo vaizdai bei vertinimai sutampa su atviros pilietinės visuomenės kūrimo Lietuvoje siekiais? Ar išties ši skaudžios atminties atvertis jaunam žmogui, kuriam pirmiausia ir skiriama ši knyga, padės suderinti tautos istorijos ir XX a. pabaigos pasaulio pulsą? Ar padės orientuotis praeityje ir pasaulyje? Informacijos amžiaus prieigose Bosnijos, Ruandos, pagaliau Čėčėnijos karai bei tragedijos, tarptautinių tribunolų sprendimai ir pasaulio visuomenės nuomonė neleidžia kilti abejonėms dėl apibrėžimo to, kas šiandien vadinama nusikaltimais prieš žmogiškumą. *Etninių valymų* politika, vienokios ar kitokios genocido apraiškos, lokalinio ir tarptautinio terorizmo praktika, kurios šalininkai aukoja niekuo dėtus taikius gyventojus, žmogaus teisių požiūriu vertinami tik neigiamai. Tikslas negali pateisinti priemonių, pažeidžiančių šias nuostatas – tai pasauliui būdingas įsitikinimas, kuriam laisvėjanti Lietuvos visuomenė atsiveria, kartu atverdama savo skaudžios praeities žaizdas ir tikėdamasi tame pasaulyje būti supраста. Gyvenimas atvirame pasaulyje yra ne kas kita kaip reiškinių, taip pat ir atminties, vertinimas pagal pasauliui suprantamus kriterijus. Atviros visuomenės viena ypatybių - gebėjimas žvelgti į savo istoriją taip, kaip į savąją praeitį žvelgia šiuolaikinio pasaulio žmogus. Prancūzas, airis ar vokiečiai. Tokiam požiūriui tikrai nebūtų priimtini siužetai ar net samprotavimas apie tai, ar kokių nors rusų kolonistų šeimų išžudymas (Opšrūtų kaimo pavyzdys, p. 65) gali būti pateisintas norint sustabdyti rusifikaciją. Nebūtų suprastas ir netiesioginis noras teroro taktikos partizaniniame judėjime vertinimo problemas kompensuoti sovietinių okupantų ir jų talkininkų žiaurybių aprašymais.

Nijolės Gaškaitės *Pasipriešinimo istorijos 1944-1953 metais* pasirodymas – drąsus iššūkis sovietų okupacijos laikotarpio istorijos tyrinėtojams. Gal tai ir nėra partizaninio karo sintetinė istorija tiesiogine bei mokslui priimtina prasme. Dar ankstoka apie tokią akademinę sintezę kalbėti. Nepaisant keliolikos tomų dokumentų rinkinių, dienoraščių, memuarų pasirodymo Lietuvos spaudoje, tikrojo akademizmo ir platesnių bei įvairiapusių istorikų monografinių tyrimų negana, kad atsirastų tokios sintezės galimybė. Netolimos praeities skausmas, gyvų liudytojų dalyvavimas pokario įvykių rekonstrukcijoje, pirma galimybė sovietinio režimo iškankintai visuomenės

daliai atvirai parodyti savos atminties žaizdas yra požymiai, leidžiantys tikėtis, kad vienaip ar kitaip dabarties Lietuva artėja prie savo istorinės tapatybės suvokimo. Vargu ar verta vienai knygai iškart kelti aukštus akademizmo reikalavimus. Atverskime ją, tikėdamiesi susitikti su tragiška praeitimi, turinčia teisę garsiai kalbėti po ilgo draudimo prabilti. Ji parašyta plunksna autorės, iškentėjusios sovietinio Gulago baisybes, išsaugojo jausmus ir nuotaikas, lydėjusias likusius gyvus lietuvių rezistentus po skaudaus partizaninio karo pralaimėjimo. Patirtis ir krikščioniška vertybių orientacija autorę artina prie katalikiškosios lietuvių visuomenės srovės pažiūrų, vyravusios pasipriešinimo kovų laikotarpiu. Svarbus buvo ir liberalusis sparnas, pasižymėjęs *Laisvės kovotojų sąjungoje*, įgijęs didesnę įtaką emigracijos centruose, pirmiausia diplomatinuose, susibūrusiuose apie Stasį Lozoraitį (senjorą), formavęs *Lietuvių rezistentų santarvės* aplinką Londone ir Paryžiuje. Būtent liberaliųjų sparnas jau 1946 m. brandino įsitikinimą, jog atviras karas prieš okupantus yra tautos savižudybė, jog Vakarai tikrai nesiruošia lieti savųjų kraujo dėl ašarų pakalnės prie rytinio Baltijos kranto. To nepastebėti arba įvardyti kaip išdavystės formą būtų viso pasipriešinimo sąjūdžio diskreditavimas. Nesiimti teroro prieš savus žmones, nereikalausti iš jų per daug, jei nepajėgiama apginti nuo okupantų prievartos - tai mintys, svarstytos ne tik emigracijoje, bet ir partizanų bunkeriuose. Deja, ši taktika buvo pasmerkta žlugti dėl įvairiausių priežasčių, kurių svarbiausia - okupantų represinio aparato siekimas pasinaudoti idėjiniais ir taktiniais rezistentų bei jų ideologų nesutarimais. Į visą sudėtingą ano meto idėjinės trinties intrigą leis įsigilinti kita ALF remiama knyga - liberalaus išeivijos autoriaus Liūto Mockūno *Pavargęs herojus*. Per neabejotinai kontroversiškiausio rezistencijos veikėjo Jono Deksnio biografijos prizmę autorius pateikia kiek kitokią, labiau deheroizuotą, bet ne mažiau tragišką ir vaizdingą tų pačių įvykių versiją.

Skatinamas polilogiško diskurso pačia opiausia moderniosios Lietuvos istorijos tema, gebėjimas tuo pačiu metu aprėpti prieštarungus faktus ir vaizdinius turi padėti įgyti civilizuotai visuomenei būtiną imunitetą prieš bet kokias primityvaus nacionalizmo ir aklo fanatizmo apraiškas. Tai reikštų ne ką kitą, kaip tapsmą *atviros atminties visuomenė*.

Egidijus Aleksandravičius

Turinys

Ižangos žodis. Kęstutis K. Girnius 10

Pratarmė 12

*Padėtis Lietuvoje baigiantis Antrajam pasauliniam karui.
Lietuvos sovietinimas*

FRONTAS ARTĖJA 15

LIETUVOS LAISVĖS ARMIJOS PUOSELĖTI VALSTYBĖS ATKŪRIMO PLANAI 17

ANTROSIOS SOVIETINĖS OKUPACIJOS PRADŽIA 20

REPRESINIŲ STRUKTŪRŲ KŪRIMAS 24

EKONOMINĖ POLITIKA 28

IDEOLOGINĖ PRIEVARTA 31

Priešinimasis okupacijai 1944-1946 metais

PIRMIEJI PARTIZANŲ BŪRIAI 37

PARTIZANŲ KOVOS TAKTIKA 1944-1945 METAIS 40

PARTIZANŲ APYGARDŲ KŪRIMASIS 45

NKVD KOMISARAS RAGINA LEGALIZUOTIS 50

OKUPACINĖS VALDŽIOS RINKIMŲ TRUKDYMAS 55

NUKAUTŲJŲ NIEKINIMAS 58

Partizaninis karas 1946-1948 metais

ANTRASIS KOVŲ ETAPAS 61

MGB PROVOKACIJOS DIDŽIOSIOS KOVOS APYGARDOJE 65

IŠDAVIKAS JUOZAS MARKULIS 68

RYŠIAI TARP PARTIZANŲ JUNGINIŲ 71

TAURO APYGARDOS VEIKLA 1947 METAIS 75

BDPS PREZIDIUMAS. RYŠIAI SU UŽSIENIU 79

PROVOKACINIAI PARTIZANŲ SLOPINIMO METODAI 84

Partizanų gyvenimas ir kova

BUITIS 88

DRAUSMĖ. KOVA SU GIRTAVIMU 95

DVASINIS PASAULIS IR TRADICIJOS 101

KŪRYBA 107

SPAUDA 114

KOVA SU ŠNIP AIS IR SOVIETINIAIS PAREIGŪNAIS 121

Lietuvos laisvės kovos Sąjūdžio sukūrimas. Pasipriešinimas silpnėja

ORGANIZACINIS CENTRAS PERKELIAMAS Į PIETŲ ŽEMAITIJĄ 128

1949-ŪJŲ METŲ VISOS LIETUVOS PARTIZANŲ VADŲ SUVAŽIAVIMAS 133

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS VIZIJA 138

GYVENTOJŲ TRĖMIMAI 143

KOLCHOZŲ KŪRIMAS 150

AUKŠTAITIJOS PARTIZANAI 1948-1952 METAIS 154

ŽEMAITIJOS PARTIZANAI 1948-1953 METAIS 159

PIETŲ LIETUVOS PARTIZANAI 1948-1953 METAIS 164

Partizaninio karo pabaiga

VADOVYBĖS SUNAIKINIMAS 169

PASKUTINIEJI PARTIZANAI 175

POŽIŪRIS Į PARTIZANUS OKUPUOTOJE LIETUVOJE 179

LAISVĖS KOVŲ REIKŠMĖ 185

Priedai

PARTIZANINIO KARO ETAPAI IR SVARBESNIEJI ĮVYKIAI 190

ŽYMESNIŲJŲ PARTIZANŲ BIOGRAFIJOS 203

PARTIZANŲ TEKSTŲ CHRESTOMATIJA 219

LAIŠKAI 219

ATSIMINIMAI 227

DIENORAŠČIAI 234

MALDOS 259

EILĖRAŠČIAI 263

DAINOS 270

DOKUMENTAI 277

ATSIŠAUKIMAI 323

SPAUDOS SKILTYS 327

Siūloma literatūra 343

Vardų rodyklė 348

Vietovardžių rodyklė 356

Iliustracijų sąrašas 361

Įžangos žodis

Pokario partizanų kovos - vienas tragiškiausių ir herojiškiausių Lietuvos istorijos laikotarpių. Lietuva ne tik neteko nepriklausomybės, bet ir pakliuvo į itin atšiaurios totalistinės diktatūros reples. 1944-1953 metais keli šimtai tūkstančių žmonių buvo suimti ar ištremti iš Lietuvos, keliasdešimt tūkstančių žuvo kovodami, visuomenei prievarta buvo brukama neapykanta grindžiama svetima ideologija, niekinamos ir stumiamos iš viešojo gyvenimo tradicinės tautinės ir religinės vertybės.

Šių išbandymų akivaizdoje Lietuvos gyventojai rinkosi vieną iš trijų kelių. Mažuma - komunistai ir jų bendrininkai - uoliai ir be išlygų talkino okupantui, savo žiaurumu dažnai pranokdami Maskvos atstovus. Didžioji gyventojų dalis palaikė nepriklausomybės idėją, vengė ryšių su valdžia, laukė išvadavimo iš Vakarų, bet nesiryžo rizikuoti savo gyvybe dėl šalies laisvės. Trečioji grupė - partizanai, jų ryšininkai ir rėmėjai - iki arešto ar mirties aktyviai priešinosi komunistų vergovei.

Partizanų dalia buvo nepaprastai sunki. Jie nepajėgė stoti į atvirą kovą su perdėm galingu priešu, bet jautė pareigą tęsti priešinimąsi, kol Vakarai privers Sovietų Sąjungą išvesti savo kariuomenę. Partizanai kovojo su priešu, kuris ne tik niekino žuvusiųjų lavonus, bet ir bausdavo, tremdavo jų šeimas. Kovos vyko partizanams nepalankiomis gamtos ir geopolitinėmis sąlygomis. Nebuvo nei kalnų, nei pakankamai didelių miškų ar pelkių, kur jie galėtų saugiau slėptis, nei kaimyninių šalių, į kurias galėtų pasitraukti laikinai atvangai. Be to, klasta ir išdavikų verbavimas greitai tapo sovietinių saugumo organų pagrindiniu kovos būdu. Dėl nesibaigiančių pavojų partizanai turėjo prisitaikyti prie „gyvenimo po žeme“, to dvasią ir kūną alinančio slapstymosi bunkeriuose ir naktinių žygių. Ir daugelis nepalūžo, prieš apsupti susisprogdindavo granata ar nusišaudavo paskutiniu šoviniu, kad neišduotų kovos draugų ar šeimos narių.

Valdžios kova su partizanais nesibaigė sutriuškinus jų pajėgas. Kaip minima šioje knygoje, 1956 11 05 Antano Sniečkaus vadovaujamos Lietuvos komunistų partijos Centro komitetas kreipėsi į SSRS Aukščiausiosios tarybos Prezidiumą, prašydamas uždrausti politiniams kaliniams grįžti Lietuvon. Nesulaukus atsakymo, vietos valdžia pati ėmėsi iniciatyvos persekioti grįžtančiuosius. Tuo metu taip pat prasidėjo ir iki pat sovietinės Lietuvos

griuvimo tęsėsi propagandos kampanija, siekusi visomis priemonėmis dergti partizanus, vaizduoti juos kaip kraugeriškus žudikus. Lygiagrečiai, bet gerokai subtiliau buvo aiškinama, kad ginkluotas pasipriešinimas buvęs beprasmiškas, Lietuvai žalingas, kad laurai už sąlygiškai palankią Lietuvos padėtį priskirtini slaptiems patriotams, susitelkusiems LKP gretose.

Komunistų propaganda vis dėlto turėjo poveikio. Partizano kaip bandito įvaizdis žmonių protuose įstrigo giliau negu dabar norima pripažinti. Pirmųjų atgimimo metų polinkis partizanus romantizuoti greit išblėso, ir pasigirdo daug balsų, raginančių neužmiršti partizanų žiaurumą ir lyginančių juos su stribais. Nors nereikia nutylėti, ką kartais darė partizanai ir kas buvo daroma jų vardu (o tai ne visada tas pat), nevalia užmiršti esminių skirtumų: partizanai kovojo už Lietuvos laisvę, komunistai prisidėjo prie Lietuvos pavergimo; absoliuti gyventojų dauguma pritarė strateginiams partizanų siekiams, o Sniečkę ir jo draugus laikė išdavikais ir okupantų parankiniais; partizanų veiksmai buvo atsakas į Maskvos ir jos talkininkų Lietuvoje vykdytą masinį terorą. Tai, kad partizanai neteisėtai įvykdė mirties nuosprendžių, nepanaikina esminio skirtumo tarp laisvės kovotojų ir okupantų, lygiai kaip prancūzų rezistentų smurtas prieš vokiečius ar įtariamus kolaborantus per Antrąjį pasaulinį karą nepateisina Prancūzijos pasipriešinimo ir nacių Vokietijos teroro gretinimo.

Nijolės Gaškaitės-Žemaitienės knyga - vienas pirmųjų mėginimų po saugumo archyvų atidarymo sintetiniu žvilgsniu aprėpti partizanų kovas. Nors parašyta lengvu stiliumi, ši svarbi knyga pateikia apibendrintą, nuodugnia archyvų analize pagrįstą laisvės kovų vaizdą. Dėl temos opumo ji gali sulaukti priekaištų ir iš kairės, ir iš dešinės. Pirmieji bus nepatenkinti šia knyga apskritai, antrieji - kad per daug pasikliaujama sovietiniais dokumentais, ypač dėl partizanų ir ištremtų žmonių skaičiaus. Bet abiem atvejais pagrindinė kritikos versmė būtų išankstinė nuostata, kurios nepaveikia nei racionalūs argumentai, nei konkretūs duomenys. Tačiau knyga pravers visiems norintiems susipažinti su šiuo išskirtiniu Lietuvos istorijos tarpsniu.

Būtų netikslu šią knygą laikyti vien istorijos vadovėliu. Ji labai praverstų ir pilietinio bei dorinio ugdymo pamokose. Per partizanų kovas itin ryškiai iškyla daugelis svarbiausių etikos problemų. Paminėsiu vos kelias.

Kokia yra žmogaus pareiga savo tautai ir valstybei; ar pareiga joms aukotis svarbesnė negu pareiga rūpintis savo šeima? Ar partizanas turi dorovinę teisę savo veiksmais, pavyzdžiui, slapstydamasis ūkininko sodyboje, stumti į

pavojų kitus? Ar ypatingomis sąlygomis tebegalioja tokios dorovinės normos, kaip nemeluok, nežudyk, nesižudyk; o jei ne, kodėl? Ar ypatingų talentų - politinių ar literatūrinių - turėjimas didina ar mažina žmogaus atsakomybę už tautos likimą? Pilietinio auklėjimo dilemos atsiskleidžia panašiu aštrumu. Dorinio ir pilietinio ugdymo kursams visada gresia per didelis abstraktumas, atsiribojimas nuo gyvenimo, knygiškumas. Siame vadovėlyje apstu konkrečių pavyzdžių diskusijoms.

Pati autorė Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė - nėra viena iš tų, kurie pradėjo rūpintis Lietuvos valstybingumu tik komunizmo saulėlydyje, kai nebebuvo pavojinga prabilti apie nepriklausomybę. Dar 1955 metų rudenį ji kartu su kai kuriais Pandėlio vidurinės mokyklos moksleiviais susibūrė į grupelę, platinusią lapelius ir leidusią laikraštėlį „Laisvės balsas“. Būdami studentai, jie sukūrė organizaciją „Laisvė Lietuvai“, 1958 metais paminėjo Vasario 16-ąją iškeldami trispalves Kaune ir Vilniuje. Bet KGB netrukus išaiškino organizaciją. Liepos pabaigoje Nijolė Gaškaitė buvo nuteista septyneriems metams laisvės atėmimo. Prasminga, kad pirmąjį vadovėlį apie partizanų kovas parašė žmogus, nesusitaikęs su netiesa ir nukentėjęs dėl laisvės troškimo.

Kęstutis K. Girnius

Pratarmė

Kone visą gyvenimą neatstoja nuo manęs rūpestis ir klausimas: kaip ir kodėl palyginti nedidelė skaičiumi mūsų tauta, ta salelė tarp slavų ir germanų jūrų, nebuvo užlieta ir nuplauta audringos istorijos bangų, o išliko lyg baltiškojo kranto nepajudinama uola.¹

Kazys Bradūnas

Mūsų istorija - tai nuolatinė kova dėl Lietuvos vardo išsaugojimo pasaulio žemėlapyje. Reti ir trumpi naujaisiais amžiais buvo tie periodai, kuriuos mums likimas skyrė valstybę kurti. Šiame amžiuje toks tarpsnis - tarp dviejų pasaulinių karų.

¹ Kazys Bradūnas, *Lietuviškoji trilogija*, Vilnius: Vyturys, 1994, p. 5.

Antrasis pasaulinis karas Lietuvai prasidėjo anksčiau nei fašistinė Vokietija sulaužė nepuolimo sutartį su Sovietų Sąjunga. Karas mums prasidėjo kaip tik tada, kai ta sutartis buvo pasirašyta - 1939 metų rugpjūčio 23 dieną. Ir nesibaigė 1945 metų gegužės 8-ąją, kai pasaulis šventė Vokietijos kapituliaciją. Lietuvoje dar ištisą dešimtmetį aidėjo šūviai, miestelių aikštėse gulėjo nukautųjų kūnai, o į Rytus ešelonas po ešelonu riedėjo tremtinių vagonai.

1940-ųjų birželį nepriklausomos Lietuvos Respublikos kariuomenei nebuvo įsakyta priešintis įžengiančiai sovietų kariuomenei. Kariai bejėgiškai žiūrėjo į visais keliais ropojančius tankus. 1944-aisiais tūkstančiai Lietuvos patriotų, nelaukdami jokio įsakymo, pradėjo žūtbūtinę kovą už Lietuvos valstybės atkūrimą.

Tokio masto ir trukmės partizaninis karas, koks vyko Lietuvoje, retas pasaulio istorijoje. Niekieno iš šalies neremiamas ir nepalaikomas, maža tauta organizuotai beveik dešimtį metų priešinosi galingai totalitarinei valstybei, ką tik laimėjusiai Antrąjį pasaulinį karą. Ir tik po dešimtmečio brutalaus fizinio gyventojų naikinimo bei globalios propagandos kovotojų jėgos buvo palaužtos.

1944-1953 metų partizaninį karą galima skirstyti į tris etapus: pirmasis - spontaniškas visos tautos priešinimasis okupacijai (1944 07 - 1946 05); antrasis - gerai organizuotų partizaninių junginių kova prieš okupacinės valdžios įsitvirtinimą krašte (1946 05 - 1948 11); trečiasis - vieningos partizanų karinės ir politinės vadovybės koordinuojama veikla ir pasipriešinimo nuslopinimas (1948 11 - 1953 05).

1953 metų gegužės mėnesį suėmus vyriausiąjį partizanų vadą Joną Žemaitį, organizuotas partizaninis pasipriešinimas praktiškai baigėsi. Likę pavieniai partizanai per keletą metų buvo sunaikinti, o paskutinis Lietuvos partizanas Stasys Guiga mirė 1986-aisiais, taip ir nepasidavęs okupacinei valdžiai.

Kodėl tauta pasirenka vieną ar kitą kovos būdą? Tai priklauso nuo daugelio objektyvių ir subjektyvių priežasčių. Bene šiuo atveju svarbiausia buvo ta, kurią taip tiksliai ir gražiai išreiškė eilinis mažamokslis partizanas, užrašęs ant savo nuotraukos: „Atmink tą laiką, kai pasaulį valdė neteisybė." Neteisybė buvo tokia didelė ir brutali, kad laisvės dvasia išaugusi karta pasirinko kovą ir garbingą žūtį, o ne prisitaikymą ir bedvasę egzistenciją.

Pasibaigus laisvės kovoms, okupuotoje Lietuvoje kurį laiką partizanų vardas iš viso nebuvo minimas. 1959-aisiais okupacinė valdžia pradėjo masišką šmeižto kampaniją: rengtos tendencingos propagandinės publikacijos, radijo laidos, kurti kino filmai, rašytos apybraižos, kuriose partizanai vadinti banditais ir kaltinti nekaltų žmonių žudymu. Partizaninis karas buvo traktuojamas ne kaip išsivaduojamasis judėjimas, o kaip klasių kova, „buožių“ priešinimasis socialistinei santvarkai. Falsifikuojant faktus siekta suniekinti laisvės kovas, ištrinti iš atminties partizanų žygius, sunaikinti bet kokius pastangų atkurti Lietuvos valstybingumą pėdsakus.

Žole užžėlė dvidešimties tūkstančių partizanų nežinomi kapai, du šimtai tūkstančių šių kovų dalyvių, jų talkininkų ar liudininkų buvo ištremta į Sibirą, įkalinta sovietiniuose konclageriuose. Mokyklose vaikai buvo verčiami mokytis kitų „didvyrių“ vardus. Tad karta po kartos augo tartum tuščioje vietoje, nežinodama, kas tai yra pasiaukojimas ar garbė, skaičiuodama laiką tik nuo šiandien. Toks ir yra visų laikų užkariautojų tikslas, nes tauta, nežinanti savo istorijos, nustoja būti tauta.

Ši knyga - mėginimas atskleisti patį tragiškiausią XX amžiaus Lietuvos istorijos puslapį. Ją rengiant naudotasi partizanų ir sovietinių represinių struktūrų archyvais, liudininkų prisiminimais ir tyrinėtojų darbais, kuriems - o ypač nuosekliausiems partizaninių kovų tyrinėtojams Daliai Kuodytei, Algiui Kašetai, Bonifacui Ulevičiui - nuoširdžiai dėkoju.

Knyga skirta istorijos mokytojams, vyresniųjų klasių moksleiviams, visiems, besidomintiems tėvynės istorija. Tikiuosi, kad šis darbas gali suteikti naujų paskatų ir doriniam bei pilietiniam ugdymui.

Knygos prieduose pateikiama partizanų tekstų chrestomatija. Joje - svarbesnieji partizanų vadovybės dokumentai, atsišaukimai, partizanų spaudos skiltys, nemažas pluoštas kūrybos - atsiminimų, dienoraščių, eilėraščių, dainų.

Šie tekstai atskleidžia ir papildo pagrindines knygos temas, be to, juos galima studijuoti ir atskirai: jie rodo partizanų pasaulį jų pačių akimis, liudija jų ryžtą, siekius, abejones ir nuotaikas - viską, kas lydi žmogų tokiose sudėtingose apylostyse.

Tekstų kalba ir rašyba beveik netaisyta. Taip išsaugomas originalo stilius, šie tekstai gyvesni, įvairesni - tokie, kokie ir buvo jų kūrėjai.

*Padėtis Lietuvoje baigiantis
Antrajam pasauliniam karui.
Lietuvos sovietinimas*

FRONTAS ARTĖJA

*[...] mes niekad negalėjom patikėti, kad Vakarai leistų raudonajam Azijos siaubui
sunaikinti Rytų ir Vidurio Europos tautas [...].²*

Juozas Lukša-Daumantas

1944-ųjų vasara buvo labai karšta. Išdžiūvo kūdros ir šuliniai, išdegė pievos, pabalo nesubrandinę javų varpos. Žmonės žvalgėsi į dangų ir neramiai klausėsi dieną naktį nesiliaujančio dundesio rytuose. Tai buvo ne perkūnija: nenumaldomai artėjo frontas. Liepos pradžioje į Lietuvą įsiveržė pirmieji Raudonosios armijos daliniai.

Prisimindami 1941-aisiais patirtus sovietinės okupacijos žiaurumus, dalis žmonių kinkė arklius ir suko vežimus į vakarus. Jaunesni vyrai apžiūrinėjo ir valė klojimų pastogėse ar kitur slėptus ginklus suvokdami, jog artėja metas, kada jų prireiks. Ginklą turėjo daugelis: kas rado 1941 metais rusams bėgant nuo vokiečių, pats nuginklavo kokį besitraukiantį partorgą ar raudonarmietį, kas, vokiečiams nuginkluojant ir išvaikant generolo Povilo Plechavičiaus Vietinę rinktinę, nepaisydamas grasinimų sušaudyti kiekvieną ginkluotą lietuvį, sugebėjo pasitraukti su ginklu.

O ginklas buvo reikalingas kaip niekad. Padaugėjo į vokiečių užnugarį desantu nuleistų sovietų diversantų, kurie, pasivadinę raudonaisiais partizanais, naktimis dažnai siaubė sodybas ir terorizavo kaimo gyventojus. Norėdami apsiginti nuo plėšikų, ūkininkai pradėjo burtis į apsaugos būrius. Dar balandžio mėnesį Vietinės rinktinės štabas slapta nuo vokiečių buvo pradėjęs organizuoti Tėvynės saugą, bet štabo narius suėmus šis darbas nutrūko. Frontui priartėjus prie Lietuvos, 1944 06 24 generolo Petro

Kubiliūno pastangomis buvo gautas vokiečių leidimas apskrityse steigti apsaugos komandas.

Nacių okupacijos metais susikūrusios patriotinės pagrindinio organizacijos sprendė esminį klausimą: ar yra galimybių atkurti Lietuvos valstybingumą?

Grumiantis Sovietų Sąjungai ir nacistinei Vokietijai, susidarė panaši istorinė situacija, kokia buvo 1918 metais, kai baigiantis Pirmajam pasauliniam karui Lietuva paskelbė atkurianti nepriklausomybę. Panašiai buvo ir 1941-ųjų birželį, kada sukilėliams pavyko išvaduoti Kauną ir paskelbti visam kraštui apie Lietuvos laikinosios vyriausybės sudarymą. Viltį žadino ir JAV, Didžiosios Britanijos, o vėliau - ir Sovietų Sąjungos pasirašyta Atlanto chartija, garantuojanti tokią valstybių santvarką ir jų sienas, kokios buvo prieš karą.

1943 metais pagrindyje susikūrus Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK), sutelkęs Karo taryboje aukščiausio rango karininkus (generolus Stasį Raštikį, Stasį Pundzevičių, Motiejų Pečiulionį, Kazį Musteikį), buvo vokiečių išsklaidytas, vadovybė suimta. Tačiau spartus Raudonosios armijos puolimas pakeitė vokiečių požiūrį į dar taip neseniai persekiotas lietuvių pasipriešinimo organizacijas. Naciai suprato, kad lietuviai priešinsis naujai sovietinei okupacijai, o tai buvo jiems naudinga. Vokiečių karinė žvalgyba užmezgė ryšius su kai kuriomis pagrindinio organizacijomis. Lietuvos laisvės armijos (LLA) vadai, Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos (LLKS) Karinio skyriaus viršininkas Ignas Vela-vičius-Vilius, Lietuvos laisvės gynėjų sąjungos (LLGS) vadovas mokytojas Petras Paulaitis ir kitų pasipriešinimo organizacijų atstovai svarstė, kaip išnaudoti šią padėtį ir ar išvis verta tartis su buvusiu okupantu. Vis dėlto kai kurių LLA padalinių vadai gavo iš vokiečių šiek tiek ginklų. Be to, naciai sutiko žvalgybos mokykloje parengti partizaninei veiklai apie šimtą lietuvių savanorių, kurie 1944-ųjų pabaigoje - 1945-ųjų pradžioje desantu buvo permesti į Sovietų Sąjungos okupuotą Lietuvos teritoriją.

Liepos pradžioje Raudonoji armija įžengė į Lietuvą, o liepos 13-ąją užėmė Vilnių. Mėnesio pabaigoje vokiečių karinė vadovybė leido iš ginkluotų apsaugos būrių, su frontu pasitraukusių į Žemaitiją, burti Tėvynės apsaugos rinktinę ir skyrė jai ginti fronto ruožą ties Seda. Deja, 1944 10 07 Raudonoji armija išsklaidė atkakliai kovojusią rinktinę. Dalis kovotojų patraukė į vakarus, kur buvo pristatyti kasti vokiečiams apkasų, kiti liko Lietuvoje ir įsijungė į partizanų būrius.

SVARBESNIEJI ĮVYKIAI (1944-ųjų vasaris-liepa)

02 13 - Įsteigta Vietinė rinktinė (vadas generolas Povilas Plechavičius)
05 15 - Išformuota Vietinė rinktinė. Generolas Plechavičius suimtas
06 24 - Apskrityse leista steigti apsaugos komandas
07 29 - Įsteigta Tėvynės apsaugos rinktinė (vadas kapitonas Izidorius Jatulis)

Pasvarstykime

1. Kaip maža valstybė gali gintis nuo karinės agresijos?
Ar pasiteisino sovietinės agresijos atveju Suomijos elgesys?
2. Kodėl lietuviai stojo į vokiečių okupacijos metais organizuojamas Vietinę ir Tėvynės apsaugos rinktines?

LIETUVOS LAISVĖS ARMIJOS PUOSELĖTI VALSTYBĖS ATKŪRIMO PLANAI

Mes nesvyruodami patikėjome tiesos pergale ir laisvojo Vakarų pasaulio sąžine.³

Adolfas Ramanauskas-Vanagas

Artėjant antrajai sovietinei okupacijai masiškiausia antinacinė karinė pasipriešinimo organizacija buvo Lietuvos laisvės armija, įkurta Vilniuje 1941 metais. Ji turėjo savo narių kiekvienoje apskrityje. 1944 metais centriniame štabe (ir rugpjūčio mėnesį įkurtame politiniame organe - Lietuvos gynimo komitete) susibūrė jauni energingi karininkai, vadovaujami organizacijos įkūrėjo atsargos leitenanto Kazio Veverskio: kapitonai Albinas Karalius, Adolfas Kubilius, jaunesnysis leitenantas Adolfas Eidimtas, inžinierius Snarskis ir kt. Netrukus į štabą buvo pakviestas ir vienintelis likęs Lietuvoje VLIK-o Karo tarybos narys generolas Motiejus Pečiulionis.

³ Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sunų.* 1991, p. 435-436. Vilnius: Mintis,

Raseinių LLA vadas, vienas pirmųjų Žemaitijos partizanų vadų kapitonas Juozas Čėponis-Tauragis

Puolant Raudonajai armijai, LLA štabo nariai kartu su frontu traukėsi Žemaitijos link. Iš Vilniaus jie gabenosi spaustuvę, tad įsikūrę netoli Radviliškio išleido laikraštį „Karinės ir politinės žinios“ (metų pabaigoje - „Karžygį“). Fronto sumaištyje tai buvo vienintelis informacijos šaltinis. Rusų kariuomenei veržiantis Šiaulių link, štabas pasitraukė į Telšių apskritį ir paskelbė karinės parengties padėtį. Liepos 17 dieną generolas Pečiulionis pasirašė direktyvą Nr. 1, nurodydamas LLA karinėms pajėgoms trauktis kartu su frontu.

LLA vadovybė buvo numačiusi tokius nepriklausomybės atkūrimo būdus: ginklų išlaikyti dalį Lietuvos teritorijos, paskelbti nepriklausomybę ir iš čia organizuoti pasipriešinimą; tarpininkaujant Vakarų valstybėms, derėtis su sovietais dėl Raudonosios armijos atitraukimo iš Lietuvos; pereiti į pogrindį ir laukti Taikos konferencijos sprendimų, kurie, lietuvių nuomone, turėjo užtikrinti Atlanto chartijoje garantuotas tautų teises. Deja, Taikos konferencija Vokietijai kapituljavus buvo atidėta neribotam laikui - ir niekada nebuvo sušaukta.

LLA buvo karinė organizacija, todėl jos struktūra buvo panaši į Lietuvos kariuomenės struktūrą. Šalies teritorija suskirstyta į apygardas, kuriose veikė smulkesni kariniai junginiai - rinktinės. Rinktinės skirstėsi į kuopas, būrius ir skyrius. Visi LLA nariai, galintys kovoti ginklu, priklausė Veikiančiajam sektoriui ir vadinosi vanagais. Legaliai gyvenantys organizacijos nariai priklausė Organizaciniam sektoriui ir turėjo padėti kovotojams palaikyti ryšius, teikti informaciją, aprūpinti maistu, transportu, vaistais ir t.t. Organizaciniam sektoriui priklausė daug gimnazistų, vėliau įsijungusių į partizanų gretas.

Centrinis LLA štabas parengė daug įvairių partizanų veiklą reglamentuojančių dokumentų, kuriais remiantis vėliau buvo kuriami dauguma partizaninių statutų ir instrukcijų.

Rugpjūčio mėnesį frontas sustojo ties Žagarės-Šakių-Vilkaviškio linija. Vokiečių pusėje likęs centrinis LLA štabas išnaudojo šį laikotarpį vanagų apmokymui. Buvo suformuotas Šiaulių apygardos štabas. Atskiros vanagų grupės per fronto liniją grįžo į sovietų okupuotą teritoriją, skleisdamos LLA štabo nurodymus ir organizuodamos partizanų junginius pagal LLA sukurtą struktūrinę schemą.

Taip besiruošiant kovai su nauju okupantu, Rytų ir Pietų Lietuvoje jau siautėjo Raudonosios armijos daliniai.

SVARBESNIEJI 1941-1949 METŲ TARPTAUTINIAI TEISINIAI AKTAI IR KONFERENCIJOS

1941 08 14 - Pasirašyta Atlanto chartija, užtikrinanti prieškario valstybių nepriklausomybės ir savarankiškumo atkūrimą

1945 02 04-11 - Jaltos konferencija.

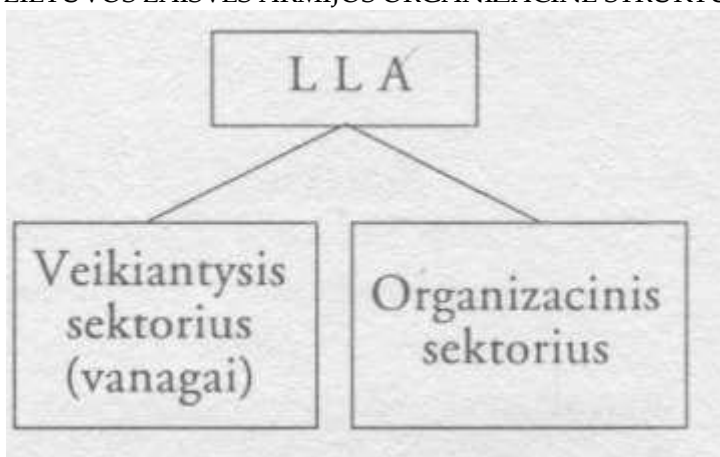
1945 04 25 - 06 26 - Įsteigta Jungtinių Tautų Organizacija

1945 07 17 - 08 02 - Potsdamo konferencija

1948 12 05 - Priimta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija

1949 08 12 - Priimta Ženevos konvencija, draudžianti deportuoti arba mobilizuoti į armiją okupuoto krašto gyventojus

LIETUVOS LAISVĖS ARMIJOS ORGANIZACINĖ STRUKTŪRA

Pasvarstykite

1. Ar įmanoma buvo ginklu išlaikyti neokupuotą Lietuvos teritorijos dalį?
Kodėl?
Koks Varšuvos sukilėlių likimas?
2. Kokį kelią galėjo pasirinkti ir pasirinko Lietuvos Respublikos kariškiai?

ANTROSIOS SOVIETINĖS OKUPACIJOS PRADŽIA

SVARBESNIEJI ĮVYKIAI (1944-ųjų liepa - 1945-ųjų sausis)

- 07 13 - Raudonoji armija užima Vilnių
- 07 14 - Lietuvoje atkurti SSRS represiniai organų - NKVD ir NKGB - padaliniai
- 07 26 - Paskelbta mobilizacija į Raudonąją armiją
- 07 27 - Pradėti formuoti sribų batalionai
- 08 pradžia - Lietuvoje dislokuota NKVD šaulių divizija (vadas generolas majoras Vetrovas)
- 08 30 - Paskelbta žemės reforma. Apribotas ūkių dydis, konfiskuojami besislapstančiųjų ūkiai
- 10 14 - Pakartota mobilizacija į Raudonąją armiją
- 10 26 - Įsakyta pašalinti iš bibliotekų „fašistines“ knygas
- 12 20-30 - NKVD kariuomenė degina Klepočių ir kitus Alytaus apskrities kaimus
- 1945 01 30 - Raudonoji armija užima visą Lietuvos teritoriją

Visos pasaulio tautos dėl medžiaginių ir dvasinių priežasčių turi atsisakyti nuo jėgos vartojimo.

Atlanto chartija, 1941 08 14

Liepos mėnesį Raudonosios armijos daliniai plūstelėjo į Lietuvą. Išvargę, dulkini, apskurę kareiviai, apsistoję pas ūkininkus, pirmiausiai ieškojo maisto ir degtinės. Išgėrę kartais šaudė kur pakliuvo. Šešuolių valsčiuje raudonarmietis, palypėjęs ant kalvelės, pastebėjo nuo apšaudymo pasislėpusią ūkininko šeimyną. Išvydęs du jaunuolius - šeimnininko sūnų studentą ir jo draugą, mostelėjo prieiti. Tiems priartėjus, nieko netaręs paleido automato seriją. Čiobiškio valsčiuje taip buvo nušauti keli ūkininkai. Bagaslaviškyje raudonarmiečiai surinko dvidešimt jaunų vyrų ir išsivare nežinia kur - nė vienas išsivarytasis negrižo.

Paskui I Pabaltijo ir III Baltarusijos fronto dalinius žygiavo užnugario apsaugos NKVD kariuomenė. Be to, į Lietuvą buvo permesta 4-oji NKVD šaulių divizija, vadovaujama tremiant Kaukazo tautas pasižymėjusio generolo majoro Pavelo Vetrovo. Čia taip pat buvo dislokuoti keli pasienio pulkai. 1945 metų pabaigoje atkelti dar keli NKVD šaulių divizijos, vadovaujamos generolo Iljos Pijašev, pulkai. Tai buvo savotiškos baudėjų divizijos, naikinusios nelojalius naujajai santvarkai asmenis.

Vos įžengę į Lietuvą, naujieji okupantai tuoj pat paskelbė mobilizaciją į Raudonąją armiją. Ši akcija turėjo du tikslus: patenkinti fronto poreikius ir išsiųsti iš krašto potencialius kovotojus prieš sovietinę okupaciją. Tačiau mobilizacija buvo nesėkminga: iš 35 tūkstančių iki 1944 08 10 šauktų vyrų įsakui pakluso vos 14 nuošimčių. Jų likimas tragiškas. Kai kurie jaunuoliai buvo nukankinti dar gabenant į surinkimo punktus. Štai Ukmergės NKVD viršininkas iš atėjusių šauktinių atsirinko septynis jaunuolius ir pradėjo tardyti, ar nesą partizanai. Jiems tylint, ėmė po vieną kankinti. Kai pabodo peiliu pjaustyti jaunuoliui krūtinę, nušovė ir įmetė į pakelės griovį. Dauguma mobilizuotųjų beveik neapmokyti ir prastai ginkluoti buvo išsiųsti į Kuršo frontą, kur apsupti vokiečiai priešinosi iki 1945-ųjų gegužės. Čia žuvo nemažai lietuvių.

Tačiau daugelis šaukiamojo amžiaus jaunuolių pasirinko kitą kelią: geriau žūti už tėvynės laisvę, negu svetimuose frontuose. Kaip naciams nepavyko įkurti lietuviškosios SS divizijos, taip ir sovietinei valdžiai sunku buvo vykdyti mobilizaciją. Tūkstančiai vyrų pradėjo slapstytis. Netrukus mobilizacija buvo pakartota, o besislapstančiųjų paieškos sutelkta

keliasdešimt tūkstančių NKVD kareivių. Prasidėjo žiaurūs siautimai kaimuose ir miškų „šukavimai“. Keli raudonarmiečių pulkai apsupdavo miškų masyvus ir grandine vyras prie vyro pereidavo kvartalą po kvartalo, tikrindami kiekvieną krūmą. Pasislėpti buvo labai sunku; dažniausiai vyrai laukdavo nakties ir tada bandydavo prasiveržti. NKVD kariuomenė naudojo pėdsekius šunis, žvalgydavo vietas iš lėktuvų. Ieškodami pasislėpusių nuo mobilizacijos vienikiemiuose, apsupdavo sodybas ir krėsdavo rūsius, klėtis, smaigu badydavo šieno stirtas, išversdavo malkų rietuves. Operacijos sėkmės rodiklis buvo nušauti žmonės, todėl neradę ginkluotų „banditų“ kareiviai neperspėję šaudavo kiekvieną, bandantį pabėgti. Dažnai žūdavo visai niekuo dėti žmonės. Enkavedistai, ieškodami jaunų vyrų, mušdavo ir kankindavo tėvus, reikalaudami pasakyti, kur jų sūnūs.

Ypač žiaurios buvo 1944 metų šv. Kalėdos Dzūkijoje. Čekistai žinojo paprotį šv. Kūčių vakarą susirinkti visai šeimai savo namuose, todėl nutarė šia proga pasinaudoti gaudynėms. Klepočių, Ryliškių, Lizdų, Bugonių kaimuose NKVD kariuomenė padeginėjo sodybas ir šaudė beginklius žmones. Tomis dienomis Alytaus apskrityje gyvi sudegė ar buvo nušauti 96 žmonės.

Panašios akcijos vykdytos visoje Lietuvoje. 1945 04 18 Šiaulių apskrities Gasčiūnų kaime ūkininko klojime nuo mobilizacijos slėpėsi 25 vyrai. Iš Joniškio atvykęs NKVD kariuomenės dalinys apsupo klojimą ir pradėjo šaudyti padegamosiomis kulkomis. Bandančius išbėgti iš klojimo pasitikdavo automatų šūviai. Žuvo 19 vyrų, iš kurių jauniausiam tebuvo vos šešiolika.

Pasitelkus represijas, iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos Lietuvoje buvo paimta į Raudonąją armiją apie 108 tūkstančius vyrų, iš kurių apie 70 nuošimčių sudarė lietuviai. Pusė jų į karinius komisariatus buvo atvesta prievarta. Tuo metu keliasdešimt tūkstančių vyrų slapstėsi miškuose, dalis jų įstojo į besikuriančius partizanų būrius. Jiems atrodė prasmingiau žūti su ginklu rankoje, nei laukti baudėjų egzekucijų.

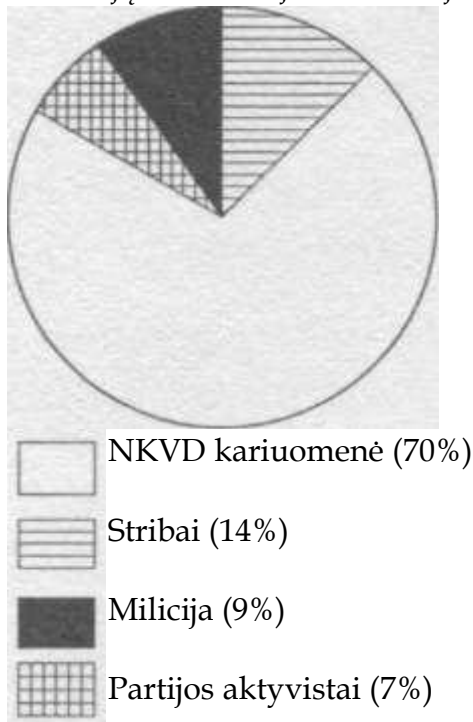
Pasikeitus tarptautinei padėčiai, 1945 metų vasarą visuotinė mobilizacija į Raudonąją armiją buvo sustabdyta. Tačiau šaukiamojo amžiaus jaunuoliai ir toliau vengė 3-5 metus trunkančios priverstinės tarnybos okupacinėje kariuomenėje. Dalis šaukiamųjų kasmet papildydavo partizanų gretas. Net 1951-ųjų pavasarį, kai dėl masinių trėmimų ir kolchozų įkūrimo buvo pakirsta partizanų atrama kaime, į mišką išėjo apie porą šimtų vyrų. Tam turėjo įtakos 1950 metais prasidėjęs Korėjos karas. Šiaurės Korėją rėmė Sovietų Sąjunga ir Kinija, Pietų - JAV ir jos sąjungininkės, o tai galėjo įžiebt

naują pasaulinį karą. Skatinami naujų Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo vilčių, Lietuvos vyrai rinkosi partizano kelią.

Pasvarstykite

1. Ar Lietuvoje būtų kilęs ginkluotas pasipriešinimas, jei okupacinė tvarka nebūtų diegiama?
2. Ar tarptautinės organizacijos pajėgios užtikrinti mažų tautų teises?
Ar teisėta mobilizacija į okupacinę kariuomenę?
3. Ar yra skirtumas tarnauti savos valstybės ir okupacinėje kariuomenėje?
Ką reiškia kario priesaika?
4. Kuo skiriasi Antrojo pasaulinio karo dalyviai, kovoję prieš fašistinę Vokietiją, ir NKVD kareiviai, naikinę Lietuvoje partizanus?
Ar pastarieji gali vadintis antihitlerinės koalicijos kariais?

REPRESIJŲ VYKDYTOJAI LIETUVOJE (1946 metų duomenys)

REPRESINIŲ STRUKTŪRŲ KŪRIMAS

*Broliai! Jeigu jūs priverčiami dalyvauti bolševikiškai banditiškose operacijose prieš savo tautiečius, tai: matydami - nematykit, ieškodami - neraskit, vydami - nepavykit, šaudami - nenušaukit.*⁴

Iš partizanų kreipimosi į brolius lietuvius sribukus

Kaip ir kiekviena totalitarinė valstybė, Sovietų Sąjunga rėmėsi gerai organizuotu represiniu aparatu. Vos Raudonoji armija peržengė Lietuvos sieną, bemat buvo suformuoti dviejų represinių žinybų: NKVD (*Narodnyj komissariat vnutrennych del*) ir NKGB (*Narodnyj komissariat gosudarstvennoj bezopasnosti*) - Vidaus reikalų ir Valstybės saugumo liaudies komisariatų padaliniai, tiesiogiai pavaldūs Maskvai ir pokario metais vykdę panašias funkcijas. Svarbiausia jų užduotis - organizuoti totalų gyventojų sekimą, išaiškinti ir ištremti arba sunaikinti nelojalius okupacinei valdžiai piliečius.

⁴ Partizanų kreipimasis į brolius lietuvius sribukus, KGB archyvinių dokumentų saugykla (toliau - KGB ADS), 3 fondas, b. 47/10, t. 3, l. 209.

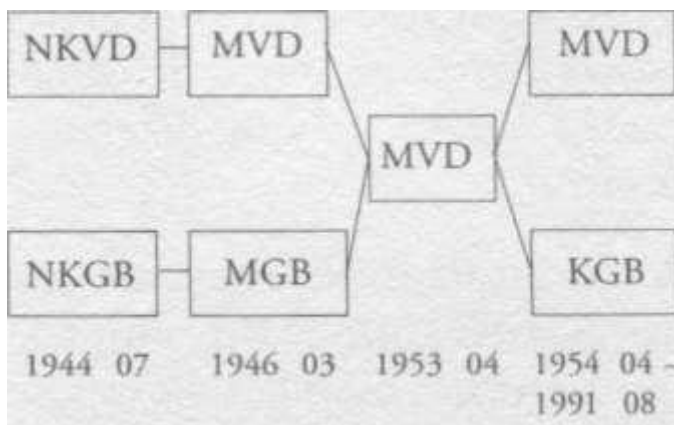
Kadangi Lietuvoje trūko kadru, į šias represines žinybas buvo atsiųsti „specialistai“ iš Sovietų Sąjungos. Dauguma jų buvo mažamoksliai, turintys didelę žmonių persekiojimo ir tardymo patirtį komunistų partijos valios vykdytojais. NKVD komisaru buvo paskirtas generolas majoras Juozas Bartašiūnas, o NKGB vadovu - patyręs saugumietis Aleksandras Gudaitis-Guzevičius.

NKVD ir NKGB skyriai įsikūrė visose apskrityse ir veikiai pradėjo koordinuoti ir vadovauti NKVD kariuomenės operacijoms, žmonių gaudynėms, tardyti suimtuosius, verbuoti agentus. Beveik kiekviename didesniame miestelyje atsirado areštinės. Dažniausiai tai būdavo paprastas belangis rūsys ar sandėlis.

Kadangi NKVD ir NKGB tarnavo vos vienas kitas lietuvis, okupacinė valdžia prie NKVD ėmė kurti naikintojų batalionus (*istrebitelnyje bataliony*), į kuriuos pradėjo agituoti vietinius gyventojus. Įstojusieji buvo atleidžiami nuo tarnybos Raudonojoje armijoje, todėl iš pradžių pavyko prisivilioti ir vieną kitą kariuomenės vengiantį jaunuolį. Tačiau pamatę, kokios užduotys jų laukia, kai kurie su ginklu pasitraukė pas partizanus. Kiti tapo partizanų pagalbininkais, pranešinėjo jiems apie planuojamas akcijas. Partizanai kvietė atsisakyti brolžudiškų pareigų, nes naikintojų batalionai terorizavo civilius

gyventojus. Žmonės naikintojus vadino sribais, skrebais, sribokais ir panašiais niekinamaisiais vardais. Sribai galėjo nebaudžiami plėšikauti, tremti savo kaimynus, pasisavinti jų turtą, daryti kratas, kankinti žmones. Tardant jie dažnai būdavo vertėjai. Tarp sribų buvo nemaža degradavusių žmonių. Būta ir sovietų ideologijos suklaidintų vyrų.

OKUPACINIAI REPRESINIAI ORGANAI LIETUVOJE

MVD (*Ministerstvo vnutrennykh del*) - Vidaus reikalų ministerija

MGB (*Ministerstvo gosudarstven-noj bezopasnosti*) - Valstybės saugumo ministerija

KGB (*Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti*) - Valstybės saugumo komitetas

Kolaborantai ir čekistai švenčia 1917 metų spalio perversmo metines

Žygiui pasiruošę sribai

Norėdama pakelti sribų autoritetą, okupacinė valdžia netrukus juos pavadino „liaudies gynėjais“, tačiau jie „gynė“ žmones nebent nuo lašinių ir kumpių, nes atėję daryti kratos pirmiausia lipdavo ant aukšto ar sukldavo į kamara, kur šie gardumynai kybodavo.

Greitai sribų skaičius pasiekė 8 tūkstančius. Jų būriai buvo įkurti visuose valsčiuose. Tarp jų buvo ir tikrų sadistų. Štai Zarasų sribai Kirilas Kurakinas, Petras Bartaševičius ir kiti, apsupę ūkininko Leopoldo Gaidžio sodybą, nužudė šeimininką, jo nėščią žmoną, močiutę ir 6 mėnesių dukrelę. Žiaurumu šie degradavę okupantų tarnai dažnai pralenkdavo savo šeimininkus.

Kartu su NKVD kariuomene ir sribais akcijose prieš civilius gyventojus dalyvaudavo ginkluoti komunistai - partijos komitetų darbuotojai, vykdomosios valdžios atstovai. Lietuvos komunistų partijos (bolševikų¹) (LKP(b)) Centro komiteto nutarimu buvo sukurtos „partijos aktyvistų“ grupės, kuriose dalyvavo apie 6 tūkstančius naujosios valdžios atstovų, ginklu padėjusių tvirtinti okupacinę valdžią.

¹ Sis „priedėlis“ vartotas iki 1952 10.

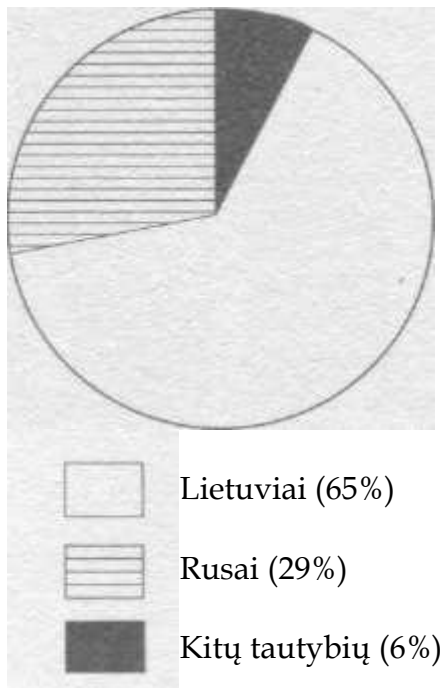
Nors vėlesniais metais LKP ir KGB užsakymu buvo parašyta sribų „žygdarbius“ šlovinančių apybraižų, tačiau tarp žmonių apie juos išliko tik

satyrinės dainuškos ir baisūs pasakojimai: kiek jie nušovę nekaltų žmonių, kaip kankinę suimtuosius, vogę ir plėšikavę. „Šiandien mažiausias vaikas pasakys, kad bolševikas - tai pabaisa, kad stribas - išgama. Komunisto, istrebitelio ir enkavedisto vardai siejasi su žvėriškumo, dvasinio nuskurdimo ir niekšiško savokomis", - rašė partizanai.⁵

⁵ Dzūkų [Lionginas Baliukevičius], „Kaimo visuomenės moralinis stovis, nuotaikos, pasireiškiančios žalingos ir teigiamos įtakos, sąmoningumas, ydos ir trūkumai", *Laisvės kovų archyvas* (toliau - LKA), t. 6, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1993, p. 108.

Dalis stribų prasigėrė ir visiškai degradavo. Kiti papildė sovietinių pareigūnų gretas: tapo įstaigų vadovais, kolchozų pirmininkais, milicininkais.

STRIBŲ TAUTINĖ SUDĖTIS (1953 metų duomenys)

Pasvarstykite

1. Kodėl okupantai į savo represinių organų veiklą visada nori įtraukti okupuotų kraštų gyventojus?

Ką reiškia žodis „kolaborantas“?

2. Kodėl dalis Lietuvos gyventojų sutikdavo dirbti represinėse sovietų tarnybose?

EKONOMINĖ POLITIKA

Iš tikrųjų kaime nėra jokių klasinių prieštaravimų, jeigu jie ir yra, tai tik ne toki, kokių bolševikinė propaganda vaizduoti mėgsta. Tie prieštaravimai seniai išnyko, kai lietuvis ūkininkas pamatė, kas per „svieto lygintojai“ ir kokiais tikslais jie į jo kraštą įsibrovė.⁶

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

LKP(b) Centro komitetas ir LSSR Liaudies komisarų taryba 1944 08 07 priėmė nutarimą dėl privalomo žemės ūkio produktų pristatymo valstybei. Prievolės buvo nustatytos tokios didelės, kad ūkininkai vargiai galėjo jas atiduoti. Pasėliai nuniokoti fronto, gyventojai priversti slapstyti nuo nuolatinių raudonarmiečių ir enkavedistų siautėjimų. Reikalauti pyliavų, surašinėti pasėlių, gyvulių ir ūkininkų turto į kaimus plūstelėjo ginkluoti valdžios atstovai, lydimi strībų ir kareivių. Jie nevaržomi šniukštinėjo po klėtis, kamaras ir podėlius, reikalavo vaišių, plūdosi ir grasino. Pristatyti pyliavas ūkininkai privalėjo organizuotai, papuošę gurguoles sovietiniais šūkais ir bolševikinių vadų portretais.

⁶ Ibid., p. 101.

Rugpjūčio pabaigoje okupacinė valdžia paskelbė žemės reformą. Buvo apkarpomi stambesni ūkiai ir konfiskuojami pastatai bei žemės tų ūkių, kur nors vienas šeimos narys slapstėsi ar buvo pasitraukęs į Vakarų. Konfiskuotų ūkių savininkai privalėjo per 24 valandas palikti savo namus. Į jų vietą buvo atkeliami naujakuriai ar kolonistai.

Žemės reformą vykdančių komisijų nariai ir finansų inspektoriai sudarinėjo „buožių“² sąrašus, į kuriuos buvo įtraukiami turintys daugiau nei 15 ha žemės ūkininkai, laikantys daugiau gyvulių ar samdantys darbininkų, turintys kuliarnąją mašiną. „Buožems“ uždėti didesni mokesčiai ir pyliavos, o nepristačiusieji - teisiami.

² „Buožemis“ okupacinė valdžia vadino pasiturinčius ūkininkus.

Vėliau ne kartą mokesčiai ir pyliavos didinti, ypač pradėjus kurti kolchozus. Neįvykdžius grėsė baudos, kalėjimas ar tremtis. 1944-1953 metais už prievolių nevykdymą buvo nubausta apie 140 tūkstančių valstiečių.

„Išbuožintų“ ūkininkų žemė buvo dalinama naujakuriams, kuriami sovchozai. Iš namų išvartų ar ištremtų žmonių turtą dažniausiai išgrobstydamo stribai. Dažnu kartu gražesnė ir tvarkingesnė sodyba tapdavo

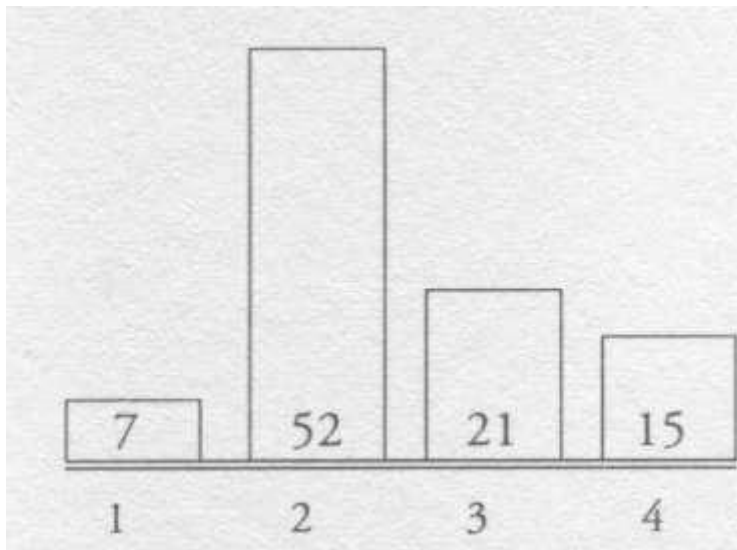
darbštaus ūkininko tremties priežastimi. Pasiskūsti tokia vietinių kolaborantų savivale nebuvo kam, nes valdžia kiekvieną galėjo apkaltinti rėmus „banditus“, t.y. partizanus.

Bijodami trėmimo ir persekiojimo, kai kurie į „buožių“ sąrašus įrašyti gyventojai paliko savo sodybas ir išsikėlė į miestelius, pamario kraštą, Latviją ar Karaliaučiaus sritį.

Nelengva buvo ir miestų gyventojams. Prie duonos parduotuvių nutįsdavo milžiniškos eilės, mėsos ir pieno galėjai nusipirkti tik turguje. Nuolat buvo tikrinami gyventojų dokumentai, ieškoma besislapstančių asmenų. Naciams sunaikinus žydus, lenkams pradėjus repatrijuoti į Lenkiją, daliai gyventojų pasitraukus į Vakarus ar žuvus fronto sukuriuose, miestai liko ištuštėję. Į juos plūstelėjo atvykėliai iš Sovietų Sąjungos. Okupacinė valdžia, norėdama nutautinti ir kolonizuoti kraštą, visaip skatino kitataučių vykimą į Lietuvą. 1944-1947 metais organizuotai buvo atkelta per 10 tūkstančių „specialistų“, be to, Lietuvoje apsigyveno apie 13 tūkstančių demobilizuotų sovietinės armijos kareivių ir karininkų. Daugelis jų tapo represinių organų darbuotojais, įmonių ir įstaigų vadovais. „Rusakalbiai“ darbuotojai gindamiesi nuo Sovietų Sąjungoje siaučiančio bado noriai važiavo į okupuotus Baltijos kraštus.

Naikindami ekonominį savarankiškumą ir vykdydami nutautinimo politiką, okupantai plėtojo integruotą į Sovietų Sąjungą ūkį. Buvo kuriamos tokios gamyklos, kurioms Lietuvoje nebuvo nei žaliavų, nei darbininkų. Tūkstančius kilometrų buvo vežami metalo ruošiniai, akmenys anglis, o gatava produkcija išvežama. Taip Lietuvoje atsirado turbinų, staklių, elektrotechnikos pramonė, vėliau iškilo gamyklos gigantai, kurių pajėgumas kelis kartus viršijo Lietuvos poreikius. Tai Akmenės cemento, Jonavos ir Kėdainių chemijos, Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos, Ignalinos atominė elektrinė ir kt. Tokios kryptingos politikos dėka į Lietuvą pokario metais atvyko apie 120 tūkstančių gyventojų iš įvairių Sovietų Sąjungos kraštų. Didžiuosiuose miestuose jie sudarė 45 nuošimčius (Klaipėdoje - 60, Vilniuje - net 70). Sovietų propaganda tai pateikdavo kaip didelį internacionalizmo laimėjimą.

1945-1946 METAIS NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖ KILMĖ (nuošimčiai)

1 - „Buožės" (turintys daugiau

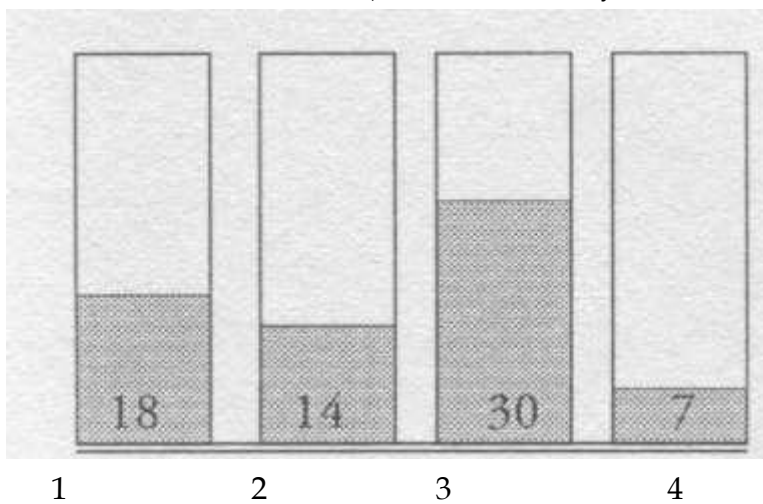
kaip 15 ha žemės) 2-Vidutiniokai (iki 15 ha)

3 - Varguomenė

4 - Inteligentai

LIETUVIŲ SKAIČIUS OKUPACINĖSE STRUKTUROSE

IR VALDYMO ORGANUOSE (1947 metų duomenys, nuošimčiai)

1 - LKP(b) narių

2 - Ministrų

3 - Miestų ir apskričių vadovų

4 - MVD-MGB darbuotojų

Pasvarstykite

1. Kokios visuomenės gyvenimo sritys totalitarinėje valstybėje užvaldomos pirmiausia? Kodėl?
2. Kodėl okupacinė valdžia duoklės užkariautojui reikalavimus pridengdavo marksistiniu „lygybės“ principu?

IDEOLOGINE PRIEVARTA

*Sėdi menas ir kultūra, „Neišleisim iš daboklės“,
-O už durų - MVD. Rėkia Ždanovas baisus,
-Pro „vilkelį“ pasižiūri, Kol nupiešite, kaip duoklę,
Apsilaižo kaip katė. Tėvo Stalino ūsus.⁷*

Iš Kosto Kubilinsko satyrinės poemos „Raudonasis rojus“

Neatsiejamas nuo smurto ir represijų totalitarinės sistemos elementas yra dvasinė priespauda ir propagandos aparato kūrimas. Iš archyvinių dokumentų išsiaiškina, kas nepriklausomybės laikais buvo partijų, visuomeninių organizacijų,

⁷ Satyrinių eilėraščių rinkinys, LLKS Vaidoto rinktinės leidinys, 1950 (KGB ADS, Baudžiamųjų bylų fondas, b. 33960/3, t. 12, I. 253).

draugijų ar studentų korporacijų nariai, enkavedistai pradėjo juos persekioti. Net esperantininkai, filatelistai ar Rericho draugijos nariai buvo laikomi užsienio valstybių agentais. Dauguma jų turėjo pasirinkti: ar tapti slapto NKVD-NKGB tarnybų bendradarbiu ir šnipinėti draugus, ar - į kalėjimą. Įkalčius tardytojai sukurpdavo vėliau, žiauriais kankinimais išgaudami absurdiškiausius prisipažinimus.

Paštų skyriuose įsikūrė enkavedistų grupės, tikrinančios laiškus. Už bet kokią neigiamą užuominą apie sovietinę santvarką galėjai būti suimtas.

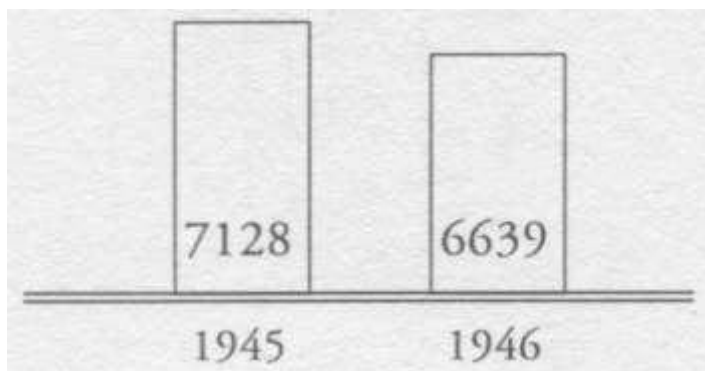
Žmonės buvo verčiami dalyvauti vadinamosios Spalio revoliucijos ir Gegužės 1-osios paraduose. Žygiuojant pro tribūną, kurioje stovėdavo komunistų partijos ir vykdomosios valdžios atstovai, reikėdavo šaukti „valio“. Dažnai šios eitynės įgaudavo pasyvaus pasipriešinimo pobūdį: žmonės praeidavo niūriai tylėdami. O 1948 metais Kaune kolona,

žygiuodama pro MGB rūmus, kurių požemiuose buvo kalėjimo kameros, staiga uždainavo: „Mus sugaudė, susodino, o kur veža - nieks nežino.“

1945 metais LKP (b) Centro komitetas organizavo masinį parašų rinkimą po padėkos laišku Stalinui. Propagandistai vertė pasirašyti šį laišką tiek miesto, tiek kaimo gyventojus; nepasirašiusieji buvo laikomi „liaudies priešais“.

Ypač sunku prisitaikyti prie naujos valdžios buvo kūrybinių profesijų žmonėms. Paskelbus socialistinio realizmo šūkį, kad kūryba savo turiniu privalo būti socialistinė, iš kiekvieno rašytojo, dailininko ar kompozitoriaus buvo reikalaujama lojalumo sovietinei santvarkai įrodymų. Ideologinę prievartą komunistų partija vykdė per naujai įsteigtas organizacijas: rašytojų, dailininkų, kompozitorių sąjungas. Dalis rašytojų, nenorėdami paklusti partijos diktatūrai, iš viso nutilo. Tyleniai buvo svarstomi ir kritikuojami Rašytojų sąjungos valdybos posėdžiuose, suvažiavimuose, iš jų reikalaujama ideologiškos, komunistų partiją ir Staliną garbinančios kūrybos. Rašytojai Juozas Grušas, Vincas Mykolaitis-Putinas, kompozitoriai Juozas Gruodis, Stasys Vainiūnas ir daugelis kitų buvo apkaltinti apolitiškumu. Už porą eilėraščių, kuriuose užsimenama apie trėmimus, buvo įkalintas, o vėliau ir užmuštas poetas Kazys Jakubėnas. Inkriminavus įvairiausių kaltinimus iš viso buvo įkalinta ar ištremta per 90 rašytojų ir literatų, tarp jų Antanas Miškinis, Kazys Inčiūra, Kazys Boruta, Viktoras Katilius. Politinėmis klaidomis buvo kaltinami mokslininkai Juozas Balčikonis, Tadas Ivanauskas, Domas Cesevičius, Fabijonas Kemėšis, Leonas Karsavinas, Vosylius Sezemanas ir kiti, daugelis iš jų buvo nuteisti. Atsirado kolaborantų, kurie suprato, jog ne talentas lemia sėkmę. Tokie kūrė vieną „veikalą“ po kito, liaupsindami naująją santvarką ir taip užsitikrindami privilegijuotą padėtį.

ATLEISTA IŠ ĮSTAIGŲ LIETUVIŲ

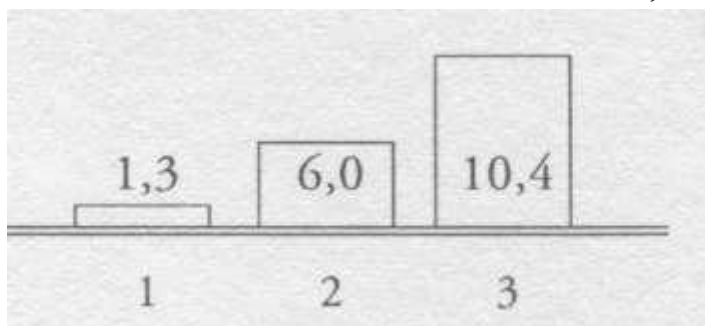

Jau nuo 1944 metų prasidėjo bibliotekų „valymas“. 1946 metais Švietimo liaudies komisaro nurodymu iš bibliotekų buvo išimtos ir sunaikintos „buržuaziniu laikotarpiu“ išleistos knygos. Iš viso 1944-1951 metais sunaikinta apie 600 tūkstančių knygų. Jas pakeitė sovietinė ar rusų literatūra. Ši lektūra turėjo ugdyti ištikimybę komunistų partijai ir neapykantą „liaudies priešams“. Vienu teigiamiausių herojų vaikų literatūroje buvo laikomas pionierius Pavlikas Morozovas, šnipinėjęs ir išdavęs čekistams „buožę“ tėvą. Įsigalėjo bolševikinis principas: tikslas pateisina priemones. Jis turėjo pateisinti komunizmo vardu daromus nusikaltimus.

Mokyklose buvo įvestas privalomas Stalino konstitucijos, rusų kalbos dėstymas, uždrausta tikyba, sumažintas lietuvių kalbos pamokų skaičius. Moksleiviai prievarta verčiami stoti į pionierių ir komjaunimo organizacijas. Komjaunuoliai turėjo sekti savo draugus ir mokytojus, registruoti, kas eina į bažnyčią, klausytis pamokslų ir apie jų turinį pranešti NKVD. 1947 metais Visasąjunginės Lenino komunistinio jaunimo sąjungos Centro komiteto biuras pareikalavo, kad komjaunuoliai stotų į stribų ar partijos aktyvistų gretas. Biuras nurodė sustiprinti budrumą, atleisti iš darbo ideologiškai nepatikimus mokytojus.

Visą okupacijos laikotarpį nesiliovė Bažnyčios persekiojimas. Prie LSSR Ministrų tarybos buvo įkurta Religinių kultų reikalų taryba, kuri kontroliavo Bažnyčios veiklą. Uždrausta katechizuoti vaikus, skambinti varpais, procesijomis eiti aplink bažnyčią ir palydėti mirusiuosius. Kunigai buvo atskirti nuo visuomenės, ateistinė propaganda vertė juos pajuokos objektais. 1945 metais uždarytos Vilniaus, Telšių,

KOMJAUNUOLIŲ SKAIČIUS LIETUVOJE 1946 METAIS (nuošimčiai nuo bendro „komjaunuoliško amžiaus“ jaunimo)

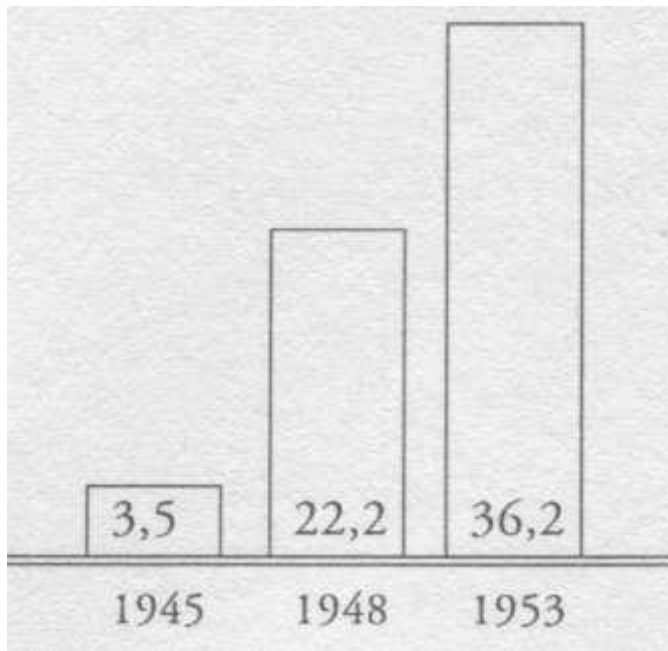

1 - Iš viso

2 - Aukštosiose mokyklose

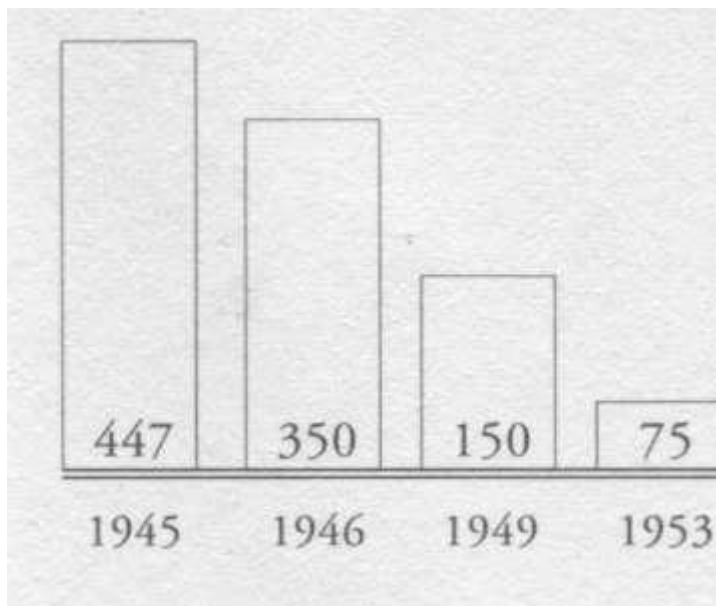
3 - Gimnazijose ir progimnazijose

KOMUNISTŲ PARTIJOS NARIŲ SKAIČIUS LIETUVOJE (tūkstančiais)

Vilkaviškio kunigų seminarijos ir visi vienuolynai. Apie 130 bažnyčių paverstos sandėliais, šokių salėmis, o Šv. Kazimiero bažnyčia Vilniuje - ateizmo muziejumi. Per pirmąjį okupacijos dešimtmetį suimti 362 kunigai.

BESIMOKANČIŲJŲ SEMINARIJOJE KUNIGŲ SKAIČIUS

Ne kartą okupantų nuniokotas Kryžių kalnas po nakties vėl būdavo sutvarkytas

Okupantai stengėsi sunaikinti bet kokius tautiškumo ženklus. 1948-1952 metais buvo nugriauti ir sunaikinti Nepriklausomybės laikų paminklai, išniekinti savanorių kapai, uždraustos tautinės ir religinės šventės. 1950-aisiais uždraustas ir Lietuvos himnas - Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“. Vietoj Lietuvos valstybingumą liudijusių paminklų miestuose ir miesteliuose pristatyta sovietinio kario nugalėtojo, Lenino, Stalino statulų, prikabinėta komunistinių lozungų.

Nors galingas buvo propagandinis aparatas, toli gražu ne visi gyventojai pasidavė komunistinei agitacijai. Vasario 16-ąją daug kur iškildavo Trispalvės, Vėlinių vakarą prie savanorių kapų susirinkdavo minios. 1945 metais Viduklės bažnyčioje buvo surengtas nenutrūkstamas adoravimas, kiekvieną vakarą su vėliavomis ir giedodami ateidavo melstis vis kito kaimo žmonės. Po vienos tokios eisenos, kai tikintieji nešė didelį kryžių su pavaizduota Lietuva, ant kurios iš sužeistos Jėzaus širdies lašėjo kraujas, Viduklės kunigas buvo suimtas.

Ypač nesitaikstė su okupantų valdžia jaunimas. Daug vyresniųjų klasių gimnazistų, kai kur - drauge su savo mokytojais (Jurbarkė, Alytuje, Veiveriuose) išėjo partizanauti, kiti tapo LLA Organizacinio sektoriaus

nariais, platino pagrindinę spaudą, atsišaukimus, keldavo Trispalves. Keturi iš penkių sulaikytų atsišaukimų platintojų buvo jaunesni nei 25 metų amžiaus. Dažnoje mokykloje kūrėsi pagrindinės organizacijos, kurias čekistai uoliai persekiojo. Pavyzdžiui, 1945 metais Panevėžyje už Vasario 16-ąją prisisegtus trispalvius kaspinėlius buvo suimta 10 moksleivių. NKVD nurodė suiminėti net jaunesnius kaip 15 metų amžiaus moksleivius, jei jie yra LLA nariai. 1945 metų liepos mėnesį Tauragės apskrities Eržvilko valsčiaus NKVD suėmė ketvirtos klasės moksleivę Onutę Preilauskaitę ir reikalavo išduoti partizanus. Būrys girtų enkavedistų kankino ir tyčiojosi iš mergaitės visą naktį. Užmušę šautuvų buožėmis ir norėdami nuslėpti mušimo pėdsakus, Preilauskaitę įmetė į ežerą. Surašytame akte buvo nurodyta, kad mergaitė mirė nuo širdies smūgio.

Pasvarstykite

1. Anglų rašytojas George'as Orwellas romane „1984-ieji“ rašė: „Jeigu nori valdyti, ir valdyti ilgai, tai turi mokėti panaikinti realybės jausmą.“ Kokiais būdais realybės jausmą naikino komunistinė ideologija?

2. Žinodami, kad enkavedistai skaito laiškus, žmonės įprato vartoti Ezopo kalbą. Pavyzdžiui, rašė ne Stalinas, o „tėvelis“ ar „dėdė Juozas“, ne čekistas, o „kūmas“, ne ištremti, o „išvežti į kurortą“ ir t.t. Ar tai ugdė humoro jausmą, ar įprotį nesakyti tiesos?

Priešinimasis okupacijai 1944-1946 metais

PIRMIEJI PARTIZANŲ BŪRIAI

Mes ir patys labai gerai supratome, jog esame per silpni, kad galėtume vieni bolševizmui atsispirti. Vis dėlto ne visi sutikome su tuo, kad mus kaip gyvulus vestų į skerdyklą.⁸

Adolfas Ramanauskas-Vanagas

Okupacijos pradžioje daug vyrų slapstėsi pavieniui. Jie nakvodavo artimiausiame miške, o pasibaigus NKVD kariuomenės siautimams bei kratoms grįždavo į namus ir dirbdavo ūkio darbus. Dauguma buvo tvirtai apsisprendę neiti į okupacinę kariuomenę, o jei gaudys - priešintis ginklu, be to, stengtis išvaduoti sulaikytuosius. Tam reikėjo telktis į organizuotus būrius, kurių vadais būdavo išrenkami nepriklausomybės laikų kariškiai, mokytojai, policininkai.

Jau 1944 metų rugpjūtį Zarasų, Trakų, Ukmergės, Panevėžio, Alytaus apskrityse susibūrė stambesni ginkluotų partizanų junginiai. Vieną pirmųjų kovinių akcijų įvykdė Zarasų partizanai, vadovaujami apskrities vanagų vado kapitono Afanaso Kazano ir nepriklausomybės kovų savanorio Antano Streikaus. Rugpjūčio 15-osios naktį jie puolė Zarasų kalėjimą ir išvadavo suimtuosius. Prasidėjus NKVD kariuomenės siautimams, šis apie 300 kovotojų junginys išsisklaidė mažomis grupelėmis.

Netrukus perėjęs fronto liniją į Antazavės miškus atėjo kapitono Kazano sūnus Mykolas. Jis atnešė LLA instrukci-

⁸ Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, p. 435.

jas apie partizanų junginių organizavimą ir veiklos kryptis. Antrą šv. Kalėdų dieną įvyko garsus Šilo mūšis. Jame buvo sužeistas partizanų būrio vadas Mykolas Kazanas. NKVD kariuomenės nuostoliai buvo didesni: partizanai išsiveržė iš apsuptys, o enkavedistai per klaidą susišaudė su saviškiais.

Į Švenčionių miškus, Labanoro ir Žaliają girias buvo nuleistos kelios vokiečių žvalgybos mokyklose parengtos desantininkų grupės, kurios užmezgė ryšius su partizanais. Į Švenčionių apskritį su LLA užduotimi atvykęs Leonas Vilutis sutelkė atskirus partizanų būrius į Tigro rinktinę, užmezgė ryšį su Vilniaus apygardos LLA štabu. Lapkričio mėnesį Tigro

rinktinių partizanai ant Ginučių piliakalnio susikovė su NKVD kariuomene, o netrukus puolė Alantos miestelį, kur sudegino vykdomojo komiteto pastatą ir sribų būstinę. Daugelyje vietovių okupacinės valdžios įstaigų veikla buvo visiškai paralyžiuota. Tarnautojai, gavę partizanų perspėjimus, atsisakinėjo pareigų. Okupacinė valdžia metė prieš partizanus dar didesnius kariuomenės dalinius, pranašesnius ne tik skaičiumi, bet ir ginkluote. Stovyklauti dideliais būriais partizanams tapo pavojinga, reikėjo galvoti apie tobulesnes struktūras bei lankstesnę kovos taktiką.

Verčiami aplinkybių, vyrai telkėsi į būrius ir stengėsi išsirinkti didesnę patirtį ir autoritetą turinčius vadus. Štai jau 1944 metų pabaigoje Ukmergės ir Panevėžio apskričių partizanų būriai, vadovaujami Lietuvos kariuomenės kapitono Jono Krištaponio ir leitenanto Danieliaus Vaitelio įkūrė Vyčio apygardą. Dar anksčiau - 1944 metų rugpjūčio mėnesį - į rinktinę susijungė Trakų apskrities partizanai. Ši rinktinė buvo pavadinta Didžiosios kovos vardu. Netrukus ji tapo apygarda. Jos įkūrėjas ir pirmasis vadas buvo generolo Plechavičiaus Vietinės rinktinės savanoris Jonas Misiūnas, pasivadinęs Žaliu Velniu. Švenčionių, Zarasų, Utenos apskričių partizanai 1945 metų rugpjūčio mėnesį įkūrė Vytauto apygardą.

Didesni partizanų būriai telkėsi ir Biržų apskrityje. 1944 metų spalį jie užpuolė Biržų miesto areštinę ir išlaisvino 44 suimtuosius. Lapkričio mėnesį apie 100 kovotojų būrys apsupo Gulbinų mokyklą, kurioje vyko okupacinės valdžios surengtas mitingas. Į mitingus žmonės būdavo suvaromi prievarta. Partizanai išvaikė okupantų talkininkus ir pratęsė mitingą. Žmonės pasitiko partizanus plojimais. Tokios kovotojų akcijos žadindavo viltį, kad okupacija neamžina, kad yra kas gina Lietuvos valstybę.

Neatsiliko ir dzūkai bei žemaičiai. 1944 metų gruodį Alytaus apskrityje jau veikė apie 30 partizanų būrių. Kaimo vyrai bėgo nuo persekiojimų į miškus ir ginklavosi. Dzūkijoje, priešingai nei Aukštaitijoje ar Žemaitijoje, LLA žymesnės įtakos partizanų junginių formavimuisi neturėjo.

Ginkluotas Aukštaitijos partizanas

Aukštaitijos partizanai

Pasvarstykite

1. Kodėl prieš nacius lietuviai kovojo nesmurtiniu būdu (t.y. kurdami pogrindžio organizacijas, leisdami nelegalius leidinius ir pan.), o prieš sovietinę okupaciją ėmėsi ginklo?
2. Ar 1944 metais buvo vilčių, kad sovietinė okupacija ilgai netruks? Kodėl?

PARTIZANŲ KOVOS TAKTIKA 1944-1945 METAIS

<i>Tik padangės tėviškės paniurę,</i>	<i>Ir gyvybės kaina apmokėti</i>
<i>Tik nešvinta rytas po nakties.</i>	<i>Išdidumą rasės atkaklios,</i>
<i>Tik vis einat jūs sutikt mirties,</i>	<i>Kad dar vienas karžygiškas mitas,</i>
<i>Jai akysna atkakliai sužiurę,</i>	<i>Jūs krauju lig galo išrašytas,</i>
<i>Pasiryžę ginklo nepadėti</i>	<i>Ją gaivintų ateities keliuos⁹</i>

Bronius Krivickas-Vilnius

1944-1945 metų žiemą karas ėjo į pabaigą. Žmonės tikėjosi, kad Vokietijai kapitulavus Taikos konferencijoje Vakarų šalys pareikalaus, jog Sovietų Sąjunga pasitrauktų iš užimtų teritorijų. Todėl atrodė prasminga vengti mobilizacijos į Raudonąją armiją ir parodyti pasauliui, kad Lietuva nepripažįsta okupacijos.

⁹ Bronius Krivickas, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Kultūros leidinys „Sietynas“, 1993, p. 224.

1945 metų pavasarį miškuose susitelkė apie 30 tūkstančių vyrų. Dideli partizanų būriai praktiškai kontroliavo visą, išskyrus miestus, Lietuvos teritoriją. Jie nesislapstydami judėjo keliais, dažnai apsistodavo kaimuose, užblokuodavo kelius, pastatydavo sargybos postus, o pasirodžius NKVD kariuomenei stodavo į mūšį.

Okupantams buvo sunku suformuoti valdžios organus. Mažai kas norėjo tarnauti naujajai valdžiai, o ir sutikę eiti pareigas buvo nepatikimi. Dažnas apylinkės pirmininkas perspėdavo gyventojus apie būsimas rinkliavas ar baudžiamąsias akcijas, parūpindavo besislapstantiems dokumentus.

Nuo 1944 metų būdavo užpuldinėjami miesteliai. Užėmę miestelį, gausūs (po šimtą ir daugiau kovotojų) partizanų daliniai sunaikindavo valsčiaus dokumentus, mobilizacijos sąrašus, pyliavų žiniaraščius, išlaisvindavo suimtuosius, nušaudavo ypač uolius okupacinės valdžios statytinius, kitus

perspėdavo netarnauti priešui. 1945 metų gegužės mėnesį apie 120 partizanų puolė Endriejavo miestelį. Puolimas buvo suderintas su vietiniais sribais, kurie paskui visi (18 žmonių) pasitraukė su partizanais. Daugelyje vietų kovotojai turėjo savų žmonių tarp formuojamų valdžios įstaigų

DIDESNI PARTIZANŲ MŪŠIAI 1945 METAIS

- 01 12 - Kautynės Užulėnio miške (Ukmergės apskritis). Žuvo 24 partizanai
- 02 09 - Kautynės Panevėžio apskrities Troškūnų valsčiuje. Žuvo 68 partizanai
- 03 10-12 - Kautynės Labanoro girioje (Utenos apskritis). Žuvo 83 partizanai
- 03 20 - Kautynės Ukmergės apskrities Veprių valsčiuje. Žuvo 36 partizanai
- 05 16 - Kalniškės mūšis (Alytaus apskrities Simno valsčius). Žuvo 44 partizanai
- 06 14 - Varčios kautynės (Alytaus apskrities Daugų valsčius). Žuvo ir suimta 40 partizanų
- 07 19-22 - Kautynės Virtukų miške (Raseinių apskrities Liolių valsčius). Žuvo 15 partizanų

Aukštaitijos partizanai

Partizaniški pietūs Kęstučio apygardos Algirdo būryje (1949)

darbuotojų, gerai veikė žvalgyba. Kiekvienas miestelio užėmimas ir išlaikymas keletą valandų būdavo ne tik pasipriešinimo akcija, bet ir pakeldavo žmonių nuotaiką, o kai kuriuos ir paskatindavo nebendradarbiauti su naująja valdžia. Žemaitijoje miestelių užpuolimai tęsėsi ilgiausiai ir kartais tapdavo tikrais triumfo žygiais. Štai net 1947 metų birželio 8-ąją Petro Balčino vadovaujamas 30 partizanų būrys puolė Veiviržėnų miestelį, užėmė MGB būstinę, sunaikino dokumentus, o įdienojus su Lietuvos Trispalve prajojo gatvėmis. Išbuvę miestelyje kelias valandas, sugiedoję Lietuvos himną, partizanai darnia rikiuote dainuodami tvarkingai pasitraukė. Žmonės verkė iš džiaugsmo ir dėkojo kovotojams, kad nors trumpam parodė, jog Lietuva - gyva, o išsislapstę emgėbistai vėliau paskleidė gandus, esą užpuolime dalyvavę keli šimtai partizanų.

1944-1945 metais partizanai miškuose įsirengdavo gerai įtvirtintas stovyklas. Jų ieškodama okupacinė kariuomenė pasitelkdavo net lėktuvus. Aptikę partizanus, lakūnai nurodydavo taikinius minosvaidžiams. Vyko tikri mūšiai. Pietų Žemaitijos Paliepių miške buvusioje partizanų stovykloje buvo įrengti bunkeriai, į kuriuos įvažiuodavo net vežimai. 1944-ųjų gruodį aviacijai išžvalgius stovyklą, NKVD kariuomenei ją apsupus, verždamiesi žuvo 16 partizanų.

1945 metų pradžioje visoje Lietuvoje vyko didelės kautynės su NKVD kariuomene. Veprių valsčiuje ties Gudelių kaimu Žalio Velnio 60 kovotojų dalinys susikovė su trimis kariuomenės batalionais ir keturių miestelių sribais. Jėgos buvo nelygios, žuvo 36 partizanai. Trakų apskrities Onušio valsčiuje po kautynių su partizanis kerštauojantys baudėjai sudegino 15 sodybų, nužudė 11 Miguičionių kaimo gyventojų.

Ypač sunkios kautynės įvyko 1945 metų gegužės mėnesį Alytaus apskrities Kalniškės miške. 100 kovotojų būrį, vadovaujamą leitenanto Jono Neifalto-Lakūno, apsupo NKVD pasienio pulkas. Partizanai pasirengė žiedinei gynybai, kelis kartus bandė prasiveržti, tačiau nesėkmingai. Beviltiškoje padėtyje jie kovėsi iki žūties. Narsiai kovėsi vado žmona Albina, slapyvardžiu Pušėlė, kuri kulkosvaidžiu skynė priešus įsitaisiusi eglėje. Siame mūšyje žuvo 44 partizanai, apie jį buvo sukurta daug dainų, eilėraščių ir baladžių, kurios paplito visoje Lietuvoje.

Po mėnesio ne mažesnės kautynės įvyko Varčios miške, kur buvo įsikūrę apie 120 atsargos leitenanto mokytojo Adolfo Ramanausko-Vanago ir Vaclovo Voverio-Žaibo vadovaujamų partizanų. Nepavykus atremti NKVD kariuomenės spaudimo, jie išsisklaidė mažomis grupelėmis ir, kelias dienas persekiojami, ištrūko iš apsupties.

Skaudžios netektys bylojo: reikia imtis kitos taktikos. Pakito ir tarptautinė padėtis: Potsdamo konferencija laukto išlaisvinimo neatnešė, o Taikos konferencija buvo atidėta neribotam laikui. Rengiantis ilgesniam partizaniniam karui su gausesnėmis ir geriau ginkluotomis priešų pajėgomis, teko tausoti jėgas ir atsisakyti atvirų kautynių. Todėl dažniausia partizanų kovine operacija tapo pasala. Žvalgams išsiaiškinus, kur ir kada važiuos enkavedistai ar sribai bei okupacinės valdžios pareigūnai, partizanai jų laukdavo patogioje vietoje ir staiga puldavo iš pasalos. Šios akcijos dažniausiai būdavo sėkmingos, leisdavo papildyti ginklų atsargas, sunaikinti vieną kitą pareigūną ar enkavedistą, sutrukdyti mokesčių rinkimą ir kaimo gyventojų terorizavimą. Ypač aktyvūs buvo Dzūkijos partizanai: Alytaus apskrityje 1945 metais buvo surengta apie 800 pasalų. Pasalų sėkmė priklausė nuo netikėtumo ir gebėjimo greitai pasitraukti. Todėl ypač dažni buvo vadinamieji „skrajojantys“ partizanų būriai. Jie greit atsirasdavo numatytoje vietoje ir, atlikę užduotį, be pėdsako išnykdavo. Tokių būrių buvo Dzūkijoje, Trakų apskrityje ir kitur. Enkavedistams siaubą kėlė Žalio Velnio vadovaujami partizanai, kurie ilgiau kaip tris dienas niekur neapsistodavo. Be to, Jono Misiūno vadovaujamo štabo darbuotojai, panašiai kaip ir jų vadas,

pasirymėjo ne tik pašėlusia drąsa, bet ir legendiniais slapyvardžiais. Velnio Išpera, Piliakalnis, Milžinas, Vaiduoklis ir panašūs - mistiški, gyventojams keliantys simpatiją, o priešams baimę vardai.

Albina Neifaltienė-Pušelė, žuvusi Kalniškės mūšyje

Partizanų Jundilų iš Prienų apskrities Gražučių kaimo šeima

Pasvarstykite

1. Kuo ypatingas partizaninis karas? Ar jame būna fronto linija?
2. Ar galėjo Lietuvos miškuose išsilaikyti keliasdešimties tūkstančių partizanų armija?
3. Kodėl partizanų kovinės akcijos - miestelių puolimai, pasalos - dažniausiai būdavo sėkmingos, o kautynės su partizanų stovyklas apsupusia NKVD kariuomene baigdavosi didžiulėmis aukomis?

PARTIZANŲ APYGARDŲ KŪRIMASIS

*Mes turime taip organizuotis, kad mūsų organizacija būtų tvirta kaip granitas ir nesugriauinama kaip jūros uola?*¹⁰

Justinas Lelešius-Grafas

Lietuvos laisvės armijos organizatorius Kazys Veverskis žuvo 1944 metų pabaigoje, taip ir nespėjęs suburti Lietuvos partizanų į vieningą karinę organizaciją. Tuo metu Aukštaitijoje jau veikė stambūs daliniai, vėliau pavadinti Vyčio ir Didžiosios kovos apygardomis. Žemaitijoje 1945 metų balandį Šiaulių LLA apygardos vadas Adolfas Eidimtas ir vokiečių žvalgybos mokyklą baigęs Adolfas Kubilius įsteigė Žemaičių legioną, į kurį subūrė Šiaurės Vakarų Lietuvoje susitelkusius vanagų būrius.

1945-ųjų vasarą suaktyvėjo partizanų būrių jungimasis į stambesnius organizacinius vienetus. Telkti Pietų Lietuvos partizanus ėmėsi Punios šile įsikūrusiems būriams vadovavęs kapitonas Dominykas Jėčys-Ažuolis. Jis kvietė jungtis Alytaus apskrities partizanus. Tokį pat vienijimo darbą dirbo ir Marcinkonių partizanams vadovavęs pulkininkas leitenantas Juozas Vitkus-Kazimieraitis. Jis sukūrė Dzūkų grupę, į kurią netrukus įstojo Adolfo Ramanausko-Vanago vadovaujami Merkinės partizanai. Šis stambesnis junginys buvo pavadintas „A“ apygarda, o 1946 metais, prisijungus Jėčio-Ažuolio vadovaujamai Dzūkų rinktinei, tapo Dainavos apygarda.

Juozas Vitkus-Kazimieraitis, būdamas aukšto laipsnio kari-

¹⁰ Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1994, p. 55.

PARTIZANŲ APYGARDŲ ORGANIZACINĖ STRUKTŪRA 1945-1946 METAIS

ninkas, stengėsi partizanų junginius sutvarkyti remdamasis Lietuvos kariuomenės pavyzdžiu. Jis tuoj išleido įsakymus būrių vadams ir įpareigojo laikytis drausmės nuostatų. Kiekvienas įstojęs į partizanų gretas kovotojas turėjo pasirinkti slapyvardį, prisiekti, jam buvo užvedamas tarnybos lapas, nustatyti skiriamieji bei pasižymėjimo ženklai, įvestos karinės uniformos. Vitkus-Kazimieraitis parengė Organizacinį Lietuvos išlaisvinimo plano projektą, kurio sudėtinė dalis buvo mobilizacijos planas. Susiklosčius palankiai tarptautinei situacijai (kilus Vakarų-Rytų ginkluotam konfliktui ar tarptautinei bendrijai pareikalavus, kad Sovietų Sąjunga išvestų savo kariuomenę iš okupuotų teritorijų), reikėjo greitai mobilizuoti Lietuvos gyventojus ir perimti į savo rankas valstybės sienų apsaugą, sutrukdyti galimą gyventojų deportaciją ir represijas, neutralizuoti okupacinės valdžios institucijas, o esant reikalui - ir organizuoti ginkluotą pasipriešinimą. Tokiu atveju mobilizuojant vyrus turėjo būti keleriopai pagausintos veikiančių partizanų gretos. Kad šį planą būtų galima įgyvendinti, reikėjo iš anksto sukaupti ginklų atsargų, sutvarkyti ryšių sistemą, apmokyti žmones, turėti tikslius mobilizuojamųjų sąrašus. Ruošimasis išsilaisvinimo momentui buvo viena iš priežasčių, skatinusių greitesnį partizanų jungimąsi į stambesnius organizacinius vienetus.

Panašius planus puoselėjo ir suvalkiečiai. 1945 metų vasarą energingas Marijampolės apskrities Skardupių parapijos klebonas Antanas Ylius sukviėtė aplinkinių partizanų būrių vadus, paragino įkurti Tauro apygardą, o pats ėmėsi organizuoti visos Lietuvos kovotojus telkiantį centrą - Lietuvos išlaisvinimo komitetą (LIK). Į šio komiteto veiklą buvo numatyta įtraukti

aukštuosius Lietuvos kariuomenės kariškius: generolus Stasį Zaskevičių ir Motiejų Pečiulionį, pulkininką Liudą Butkevičių ir pulkininką leitenantą Mykolą Mačioką. Tačiau jau spalio mėnesį LIK-o pirmininkas kapitonas Leonas Taunys, kunigas Ylius ir kiti Tauro apygardos štabo nariai buvo suimti ir jų veikla nutrūko.

Sunaikinus šį štabą, Tauro apygardos vadu tapo aviacijos majoras Zigmas Drunga-Mykolas, Jonas. Jis nenuilsdamas ieškojo ryšių su visos Lietuvos partizanais. 1946 metų pavasarį susitikęs su Juozu Vitkum-Kazimieraičiu pasiūlė dzūkams ir suvalkiečiams susijungti į stambesnę darinį -Pietų Lietuvos partizanų sritį. Šio stambaus junginio vadu tapo Vitkus-Kazimieraitis. Deja, praėjus vos trims mėnesiams, kautynėse su enkavedistais jis buvo sunkiai sužeistas ir vežamas į Leipalingio MGB mirė.

Tuo tarpu nenuilstantis Zigmas Drunga susitiko su Aukštaitijos partizanų įgaliotiniu Juozu Markuliu (kaip vėliau paaiškėjo - MGB agentu) ir aptarė bendros partizanų vadovybės sudarymo galimybes. Ieškodamas ryšių su Žemaitijos partizanais, Drunga išvyko į Šakių apskritį, kur susidūrė su MVD kariuomene. Atsišaudydamas bandė pasitraukti, bet buvo sužeistas. Nenorėdamas pasiduoti gyvas, ištraukė granatos žiedą ir pakėlė ją prie veido. Taip vėliau susisprogdino tūkstančiai Lietuvos partizanų - nenorėdami, kad MGB persekiotų jų artimuosius, stengdavosi susinaikinti taip, jog liktų neatpažįstami.

PARTIZANŲ APYGARDŲ KŪRIMASIS

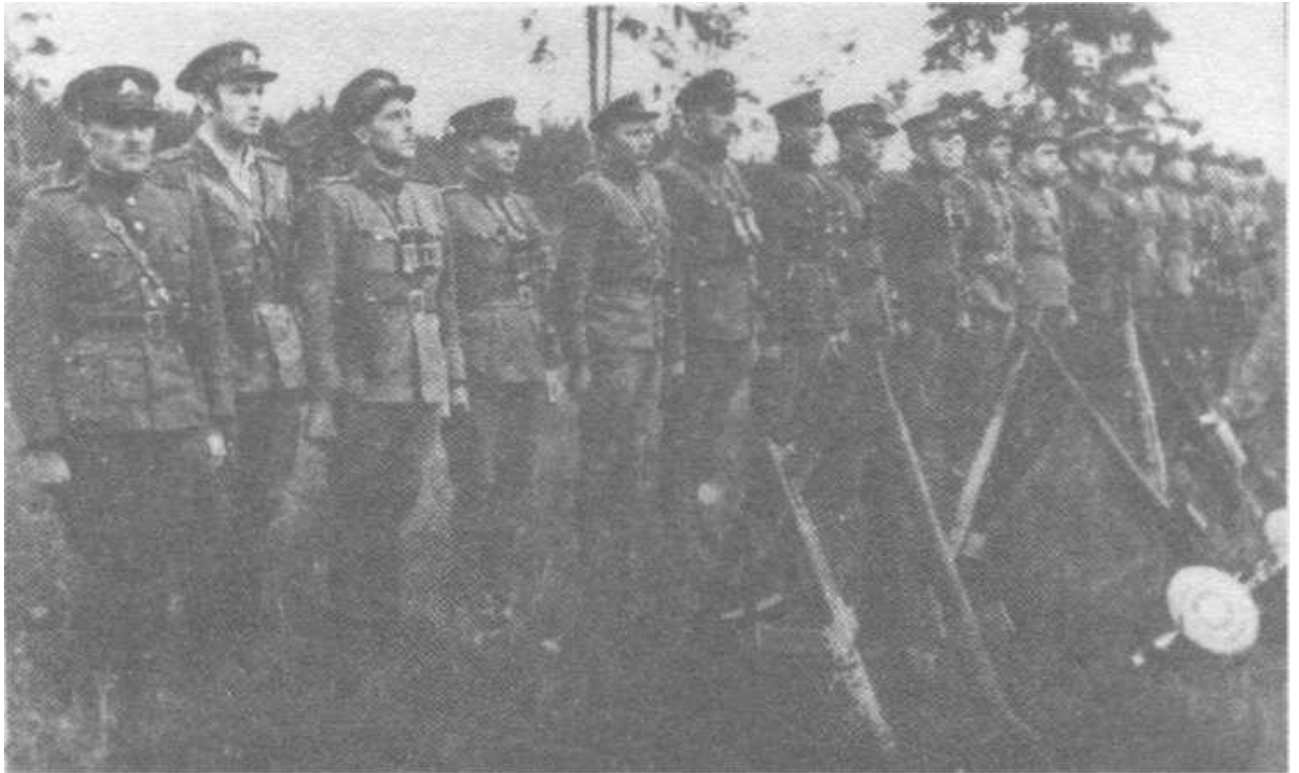
1944 12 - Vyčio (taip vadinama nuo 1945 metų vasaros)
1945 01 - Didžiosios kovos (iki 1945 12 vadinosi rinktine)
1945 04 - Žemaičių legionas (nuo 1946 05 - apygarda)
1945 08 - Tauro
1945 08 - Vytauto
1945 11 - „A“ (nuo 1946 05 -Dainavos)
1946 09 - Jungtinė Kęstučio
1947 05 - Algimanto
1948 04 - Prisikėlimo

Pirmieji partizanų būriai

Pirmasis Kėstučio apygardos vadas Juozas Kasperavičius- Visvydas

Kęstučio apygardos Birutės rinktinės Eimučio būrio partizanai

Po metų į Jungtinę Kęstučio apygardą susibūrė Pietų Žemaitijos partizanai. Vokiečių okupacijos laikais Jurbarko ir Raseinių apskrityse veikė stiprios LLA ir Lietuvių fronto (LF) pagrindinės organizacijos. Prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, šių organizacijų nariai steigė partizanų būrius. Jurbarkiškiei, vadovaujami mokytojo Petro Paulaičio, susibūrė į Trijų lelijų rinktinę, raseiniškiai įkūrė Žebenkšties, kelmiškiai - Vėgėlės, o tauragiškiai - Lydžio rinktinės. Visos šios rinktinės ir sudarė Jungtinę Kęstučio apygardą, kurios vadu išsirinko aviacijos kapitoną Juozą Kasperavičių-Visvydą.

Taigi 1946 metais Lietuvoje veikė 7 partizanų apygardos. Apygarda, vienijusi kelių apskričių būrius, buvo optimalus kovinis vienetas, susidedęs iš kelių rinktinių. Apygardų štabai galėjo sėkmingai palaikyti ryšius tiek su rinktinių štabais, tiek ir su kitomis apygardomis. Buvo derinami kovos veiksmai, nustatomos veiklos ribos. Neorganizuotų, t.y. nepriklausančių stambesniems junginiams partizanų neliko. Tai irgi buvo labai svarbu, nes pavieniai plėšikaujantys asmenys nebegalėjo dangstyti partizanų vardu, be to, MGB vis dažniau pradėjo siųsti į partizanų veiklos rajonus provokacines partizanais persirengusių smogikų grupes. Turint gerus ryšius, slaptažodžius, derinant veiksmus, buvo galima išvengti daugelio provokacijų.

Šios apygardos išliko iki partizaninio karo pabaigos. 1947 metais dalis Vytauto apygardos įėjo į naujai suformuotą Algimanto apygardą, o Jungtinė Kęstučio apygarda 1948 metais dėl tos pačios priežasties - per didelės teritorijos -buvo padalinta, įkuriant dar vieną - Prisikėlimo apygardą.

Pasvarstykite

1. Kodėl atskiri partizanų būriai stengėsi susijungti į stambesnius organizacinius vienetus - apygardas?
2. Nuo 1946 metų visose apygardose buvo įvestos kariškos uniformos, laipsniai, skiriamieji ženklai.
Kodėl okupantai partizanams nepripažino karių statuso, suimtųjų nelaikė karo belaisviais, o elgėsi su jais kaip su nusikaltėliais ir vadino banditais?

NKVD KOMISARAS RAGINA LEGALIZUOTIS

Paprastas kaimo jaunuolis stoja į kovą neklausdamas, kada ji baigsis; stoja tęsti kovą tu, kurie jau žuvo. [...] Daugumas galėjo ir toliau slapstytis, galėjo prisitaikyti prie naujos valdžios, galėjo išvažiuoti kur nors kitur ir tuo būdu tęsti toliau legalų gyvenimą.

Tačiau nė vienas nepanorėjo rinktis šių išeičių.¹¹

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

1945 metų pradžioje okupacinė valdžia suprato vien karinėmis operacijomis pasipriešinimo nepalaušianti. Pavasarį miškuose buvo apie 30 tūkstančių ginkluotų ir neginkluotų vyrų. Dar vyko karas, ir turėti savo užnugaryje tokią besislapstančiųjų armiją buvo pavojinga. Todėl 1945 metų vasario mėnesį okupacinė valdžia paskelbė kreipimąsi „Į lietuvių tautą“, kuriame ragino legalizuotis šaukimo į Raudonąją armiją vengiančius vyrus.

Žmonės nepatikliai žiūrėjo į valdžios raginimus ir neskubėjo registruotis. Netrukus šis kreipimasis buvo pakartotas, o po mėnesio NKVD komisaras Bartašiūnas pažadėjo nebausti besislapstančių nuo kariuomenės ar dezertyravusių iš Raudonosios armijos vyrų. Žmonės šiuos raginimus legalizuotis vadino „Bartašiūno amnestija“. Kaip atsakas į šio įsako nepaisymą, po dešimties dienų prasidėjo partizanų šeimų trėmimas į Sibirą.

1945 metų liepos 17 dienos 4 valandą ryto Lietuvą prižadino sunkvežimių motorų gausmas. Dar buvo neišblėsęs baisių 1941 metų birželio 14-osios trėmimų prisiminimas; pirmųjų tremtinių likimas buvo nežinomas. Todėl ir į šį trėmimą žmonės žiūrėjo kaip į pražūtį. Ne vienas nusprendė geriau žūti savame krašte, negu neapbrėpiamose Sibiro platybėse.

Į gyvulinius vagonus sugrūsta 1,2 tūkstančio šeimų. Dažnoje šeimoje buvo vien moteris ir mažamečiai vaikai, nes vyrai arba buvo pasitraukę į Vakarus, arba slapstėsi.

1946 metų vasarį generolo Bartašiūno „amnestija“ vėl

¹¹ Dzūkai [Lionginas Baliukevičius], „Laisvės kovotojų moralinis stovis, nuotaikos, pasireiškiančios žalingos ir teigiamos įtakos, sąmoningumas, ydos ir trūkumai Dainavos apygardoje“, *LKA*, t. 6, p. 84.

OKUPACINĖS VALDŽIOS „VILIOTINIS“

1945 02 09 - Kreipimasis „Į lietuvių tautą“, raginantis besislapstančius legalizuotis

1945 06 03 - kreipimasis pakartotas

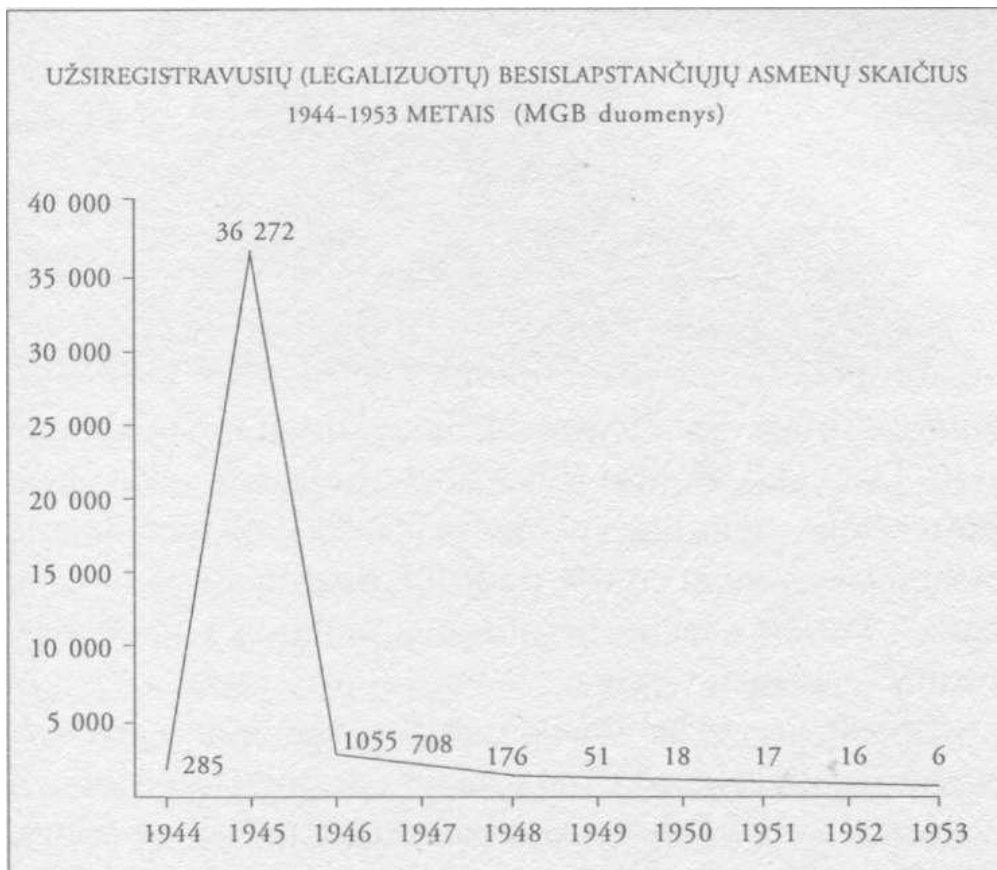
1945 07 07 - paskelbta amnestija Raudonosios armijos dezertyrams ir besislapstantiems nuo kariuomenės

1945 07 17 - partizanų šeimų trėmimas

1946 02 15 - pakartotas raginimas legalizuotis, grasinant imti įkaitais šeimų narius

1946 02 18-21 - partizanų šeimų trėmimas

buvo pakartota, tačiau šį kartą visai atvirai pagrasinta vietoj kiekvieno besislapstančiojo o imti įkaitais jo šeimos narius. Partizanų vadus, nepritariančius legalizacijai, Bartašiūnas ragino slapta užmušti. Šį kartą dar greičiau - tepraėjus trims

dienoms nuo raginimo legalizuotis - vėl prasidėjo trėmimai. Kai kurių partizanų tėvai buvo suimti.

Norėdama kuo greičiau palaužti pasipriešinimą, okupacinė valdžia bandė pasinaudoti Bažnyčios autoritetu. Ji iš aukščiausiųjų hierarchų pareikalavo skelbti kreipimąsi bažnyčiose per pamaldas. Nepasitikėdami valdžios pažadais - nebausti atėjusiųjų registruotis, - dvasininkai nesutiko tapti okupacinės valdžios įrankiu. NKGB komisaras Gudaitis-Guzevičius, keikdamasis necenzūriniais žodžiais, išvijo iš kabineto derybų iškvieštą vyskupą Mečislovą Reinį. Netrukus jis buvo suimtas ir 1953 metais mirė Vladimiro kalėjime. Už atsisakymą skelbti bažnyčioje legalizacijos kreipimąsi, taip pat už atsisakymą tapti NKVD šnipais buvo suimti vyskupai Teofilis Matulionis, Pranciškus Ramanauskas, Vincentas Borisevičius. Vyskupas Borisevičius po žiaurių tardymų NKVD kalėjime 1946 metais buvo sušaudytas.

Okupacinės valdžios kreipimąsi į besislapančius asmenis NKVD privertė skelbti tik vieną Kauno prelatą Sigitą Jakubauską.

Kiekvieną atėjusį registruotis vyrą tardydavo enkavedistai. Jie reikalaudavo nurodyti, kur slapstosi kiti partizanai, jų rėmėjus ir ryšininkus,

reikalavė atiduoti ginklą, nors ne visi jį iš viso turėjo. Ne vieną tardydami nukankino. Užsiregistravę privalėjo periodiškai lankytis NKVD-NKGB skyriuose, kur buvo nuolat tardomi. Kartais čekistai persirengdavo partizanais ir atėję į jų namus kaltindavo išdavyste. Provokacijomis stengdavosi išgauti žinių apie partizanus. Atsisakiusiuosius šnipinėti netrukus ar bemat suimdavo. Iš 38 tūkstančių per visą pokarį atėjusių legalizuotis vyrų 1952 metų pabaigoje Lietuvoje begyveno tik keletas tūkstančių. Likusieji buvo suimti ar, neištvėrę persekiojimų ir nenorėdami šnipinėti savo likimo brolių, grįžo atgal į mišką ir žuvo. Net 1958 metais legalizuotus Ažvinčių girios partizanus brolius Juozapą ir Izidorių Streikus po ketverių metų suėmė ir teisė. Sulaužius pažadą amnestuoti, Juozapas Streikus buvo nuteistas mirties bausme ir sušaudytas.

Tokia tad buvo sovietinės valdžios reklamuojama „amnestija“. Dauguma partizanų vadų nedraudė legalizuotis, nes tokie dideli partizanų būriai ilgai slapstytis Lietuvos miškuose negalėjo: buvo sunku apsirūpinti maistu, ginklais, išvengti nereikalingų kautynių, palaikyti drausmę. Po Potsdamo konferencijos tapo aišku, kad okupacija užsitęs, todėl tiems, kurie galėjo išvengti arešto, geriau buvo grįžti į legalų gyvenimą. Tačiau verbavimas ir suėmimai netrukus parodė, kad bolševikų propaguojama „amnestija“ yra eilinė klaida. „Mes pamatėme tą prarają, kuri skiria bolševikinę teoriją ir praktiką“, - rašė partizanai.³ Todėl vadovybė pareikalavo laikytis priesaikos ir leido legalizuotis tik išimties tvarka.

³ Partizanų štabo kreipimasis į Panevėžio NKGB viršininką, KGB ADS, 3 fondas, b. 47/10, t. 3, l. 223.

Daug geresnė išeitis buvo fiktyvūs dokumentai, kuriuos pradėjo siūlyti įvairūs vertelgos ir net patys enkavedistai. Tai atvėrė kelią MGB užmegzti ryšius su pogrindžiu ir kontroliuoti fiktyvių dokumentų savininkus. Vis dėlto daugelis besislapančiųjų turėjo įsigiję ar pasigaminę įvairių fiktyvių liudijimų, kurie nors trumpam padėjo išvengti arešto ar mobilizacijos.

1941
metų
tremtiniai
prie
Laptevų
jūros

Pasvarstykite

1. Pagal Sovietų Sąjungos konstituciją Bažnyčia buvo atskirta nuo valstybės. Kodėl okupacinė valdžia reikalavo bažnyčiose skelbti kreipimąsi legalizuotis?
 2. Įkaitus paprastai ima teroristai. Kaip galima apibūdinti valstybę, kur įkaitais ima šeimos narius?
 3. Kokia geriausia išeitis buvo partizanams, patyrus, kad Sovietų Sąjunga nepasitrauks iš okupuotų kraštų: a) legalizuotis ir išdavinėti draugus; b) legalizuotis ir, ištvėrus tardymus bei kankinimus, būti nuteistiems 25 metams konclagerių; c) tikintis tarptautinio palaikymo tęsti kovą?
-

OKUPACINĖS VALDŽIOS RINKIMŲ TRUKDYMAS

Rinkimų komedija ruošiamą tik tam, kad tu legalizuotum jų jau atliktą darbą, kad atsakomybę nuo jų nuimtum! Nepamiršk, lietuvi, kad įėjimas į rinkiminę salę nemokamas, tik išeidamas iš jos tu pasijusi netekęs savo sąžinės - pardavęs Lietuvą.¹³

Iš partizanų spaudos

Partizanai buvo įsitikinę, kad kovoti su okupantu galima ir reikia ne tik karinėmis, bet ir politinėmis priemonėmis. Todėl ruošėsi kaip įmanydami boikotuoti okupacinės valdžios skelbiamus rinkimus.

Pirmieji pokario rinkimai į SSRS Aukščiausiąją tarybą buvo paskirti 1946 02 10. Gerokai prieš rinkimus partizanai išplatino daug atsišaukimų, kuriuose nurodė gyventojams, kaip elgtis. Žmonės buvo raginami iš viso rinkimuose nedalyvauti, o savo atsisakymą motyvuoti tuo, kad partizanai atėmė jų asmens dokumentus ir grasino susidoroti su balsavusiais. Partizanų spaudoje, kuri tuo metu buvo labai

RINKIMAI Į OKUPACINĖS VALDŽIOS ORGANUS

1946 02 10 - Rinkimai į SSRS Aukščiausiąją tarybą
1947 02 09 - Rinkimai į LSSR Aukščiausiąją tarybą
1948 01 18 - Rinkimai į LSSR vietines tarybas
1950 12 17 - Rinkimai į SSRS Aukščiausiąją tarybą

Rinkimai okupuotoje Lietuvoje. Čekistų saugoma rinkimų būstinė

gausi, rašyta: „Ar mes tuos budelius, judus turime rinkti, kad jie visais būdais paskutinį duonos kąsnį atimtų ir mus sunaikintų?“

Partizanams buvo nurodyta laikinai surinkti gyventojų pasus, rengti gyventojams antirinkiminius mitingus, sunaikinti kaimų klubuose bolševikinę literatūrą, komunistinių veikėjų portretus. Rinkimų dieną buvo užpulta ne viena rinkimų būstinė, sunaikinti balsuotojų sąrašai ir balsadėžės su visais biuleteniais, nupjauti telefono stulpai, nutrauktas ryšys su apskritimis. Ypač kategoriškas buvo Didžiosios kovos apygardos vadas Žalias Velnias. Jis nurodė apklausti grįžtančius iš rinkiminių būstinių asmenis ir sužinoti, kaip jie balsavo. Balsavusius savo noru už okupacinę valdžią liepė šaudyti kaip tautos priešus.

Balsavimo dieną kaimai buvo lyg išmirę: ūkininkai pasislėpė miškuose, namie palikdami tik senukus, kad atvažiuavę stribai nieko nepeštų.

Savo ruožtu okupacinė valdžia irgi rengėsi rinkimams. Nors Lietuva buvo ginklu paverpta ir rinkimai tebuvo vien propagandinis triukas, tačiau panašiai kaip 1940 metais Sovietų Sąjunga stengėsi prieš pasaulį vaidinti demokratijos farsą ir įteisinti okupaciją. Be jau esamų strībų dalinių, milicijos, ginkluotų komunistų partijos aktyvistų, dar buvo pasitelkta 18 tūkstančių NKVD kareivių, patruliavo šarvuoti traukiniai. Jau prieš savaitę kiekvieną rinkimų būstinę pradėjo saugoti 8-10 kareivių įgulos. Pirmiesiems savanoriams balsuotojams buvo pažadėta visokių „gėrybių“: galėsią pirkti

deficitinių prekių, pasivaišinti bufete ir t.t. Kai kur sribų žmonos jau nuo 6 valandos ryto laukė prie balsavimo būstinių, tikėdamosios nugriebti ką nors vertinga. Partiečiai ir komjaunuoliai, rodydami pavyzdį, turėjo balsuoti pirmi.

Tačiau kaimų žmonės į rinkimus nėjo. Raudonarmiečiai, pasiėmę balsadėžes, išvažiuodavo rinkti „balsų“. Kai kur juos pasitiko partizanų pasalos, o kai kur kareiviai ir sribai, pavažiavę iki artimiausio miško, patys sumetė visus „balsus“ į balsadėžes ir patenkinti grįžo. Planas buvo įvykdytas: „balsavo“ ne mažiau kaip devyni dešimtadaliai rinkėjų. O iš tikrųjų daugelyje Lietuvos apskričių balsavo vos 20-30 nuošimčių gyventojų.

Vėliau beveik kasmet vykdavo vienu ar kitu okupacinės valdžios organų rinkimai. Partizanų ir gyventojų požiūris į šiuos farsus nepakito. Nesikeitė ir okupantų organizuojamų „rinkimų“ vykdymo taktika: rezultatai būdavo klastojami, patys rinkimai vykdomi pasitelkus ginkluotus kareivius. Neatsiejami rinkimų palydovai buvo raudoni propagandiniai šūkiai, orkestrų muzika ir alkoholis. Renkama paprastai būdavo iš vieno kandidato, apie kokių nors demokratijos principų paisymą negalėjo būti nė kalbos. Kandidatus parinkdavo LKP (b) Centro komitetas ir MGB; tai buvo patikimi vietiniai kolaborantai arba iš viso Lietuvoje negirdėti nematyti Sovietų Sąjungos komunistų partijos Politinio biuro nariai ar kitokie veikėjai.

1946 metais kaip kerštas už pirmųjų pokario rinkimų boikotą po savaitės prasidėjo partizanų šeimų trėmimai. Be to, tais pat metais įsisiūbavo pati baisiausia ir barbariškiausia baudėjų akcija - nukautų kovotojų niekinimas miestelių aikštėse.

Pasvarstykite

1. Kaip būtų vykę rinkimai be okupacinės kariuomenės pagalbos?
 2. Kodėl okupacinė valdžia, nors jau užėmusi Lietuvos teritoriją, ir 1940, ir 1946 metais stengėsi tai įteisinti rinkimais?
Kodėl to nedarė nacistinė Vokietija?
-

NUKAUTŲJŲ NIEKINIMAS

*Tik gal greit mūs pasakai bus galas,
Ir mus veš kraujuotu vežimu,
Kur ant gatvės, dusdamas džiaugsmu,
Aplink kūnus klykdams šoks vandalias?*¹⁴

Bronius Krivickas-Vilnius

1944-1945 metais nukautuosius dažniausiai palikdavo žūties vietoje ir partizanams ar žuvusiųjų artimiesiems pavykdavo juos paimti ir slapčia palaidoti. Mūšio metu, jei leisdavo aplinkybės, partizanai išnešdavo žuvusius kovos draugus. Štai 1945 metų vasario mėnesį partizanai išnešė iš kauty-

Vyčio apygardos Jono Baltušniko-Vienuolio būrio partizanų laidotuvės

nių lauko žuvusią Žalio Velnio žmoną Oną Misiūnienę. Padedant Čiobiškio klebonui Liudui Puzonui, ji buvo palaidota kapinėse. Klebonas, dirbęs tarp partizanų pastoracinį darbą, vėliau buvo suimtas ir nuteistas.

¹⁴ Bronius Krivickas, *Raštai*, t. 1, p. 221.

Buvo atsitikimų, kai partizanų seserys kaip tikros Antigonės laidojo savo brolius. Septyniolikametė Marytė Tutinaitė po kautynių Pasvalio apskrities Eimuliškio miške surado nukautą brolių, paslėpė jo kūną po medžių šakomis, o pasibaigus NKVD kariuomenės siautimams parsivežė namo, pašarvojo ir palaidojo.

Bet visa tai buvo okupacijos pradžioje. Vėliau čekistai pradėjo sekti tokius netikėtai atsiradusius kapus, ypač nuošaliose vietose, miškuose. Partizanų artimieji, vietos jaunimas juos puošdavo, statydavo kryžius, o sribai stengėsi nušluoti nuo žemės paviršiaus. Štai Prienų enkagėbistai nuvartė kryžius nuo septynių partizanų kapų Klebiškio miške. Partizanai su gyventojais kapus vėl sutvarkė ir užminavo. Po kiek laiko enkagėbistai, radę sutvarkytus kapus, pabandė vėl nuversti tvoreles ir susisprogdino.

Nepakęsdami žuvusiems rodomos pagarbos ir norėdami įbauginti gyventojus, enkagėbistai visus nukautuosius pradėjo vežti į miestelius ir guldyti viešose vietose. Ši akcija oficialiai vadinta „atpažinimu“. Tačiau iš tikrųjų jos tikslas buvo kitas. Niekindami žuvusiuosius enkagėbistai norėjo parodyti, koks baisus likimas laukia visų, pasirinkusių kovos kelią; be to, iš artimiausios būstinės sribai įdėmiai sekdamo kiekvieną praeinantį pro nukautuosius, o pastebėję rodančius užuojautą, pradėdavo tardyti.

Lavonus guldydavo turgaus aikštėse, prie sribynų, šventorių, o ypač - prie mokyklų, iš kurių ne vienas jaunuolis buvo išėjęs kovoti su okupantu. Švęsdami Piro pergalę baudėjai apnuogindavo lavonus, spardydavo juos ir tyčiodavosi, pažabodavo rožančiais ar sustatę prie sienos šaudydavo kaip į gyvus taikinius. Šiurpiausia būdavo tada, kai prie žuvusiųjų atvarydavo motinas ir reikalaudavo patvirtinti, kad tai jų sūnūs. Dažna motina sustingdavo kaip akmuo, nes namie laukė mažesni vaikai ir prisipažinimas buvo tolygus tremčiai, galbūt mirčiai tolimoje Šiaurėje. Sribai daužydavo motinas šautuvų buožėmis ir šaukdavo: „Ko gi tu alpsti, jei tai ne tavo sūnus?!“

Po kokios savaitės žuvusiųjų palaikus veždavo į kitą miestelį ir ten kartodavo egzekuciją. Taip veždavo tol, kol lavonai pradėdavo irti, tada užkasdavo atokiose vietose. Dažnai sribai tingėdavo kasti duobę, tad mesdavo žuvusiuosius į apleistus šulinius, išvietes, žvyro karjerus ar pelkes.

Šios šiurpios akcijos vyko visoje Lietuvoje maždaug iki 1950-ųjų. Kai kur vietiniai sadistai jas pajvairindavo: sukviesdavo prie nukautųjų mitingą, vedavo atpažinti moksleivius. Štai 1947 metais Sasnavoje buvo paguldyti išrengti šešių partizanų ir atsitiktinai nušautos paauglės vokietės kūnai ir atvesti mokiniai „atpažinti“.

Kur užkasti kai kurie nukautieji, nežinoma iki šiol. Partizano Jurgio Lukšos motina susėmė į skepetą žūties vietoje į žemę susigėrusį savo sūnaus kraują ir

palaidojo darželyje po bijūnu. Jai liko tik simbolinis kapas. Partizanas buvo pavojingas okupantui net žuvęs.

Tauro apygardos partizanai prie užminuoto bendrašygio kapo Mikališkių kaime

Išniekinti Kęstučio apygardos Aukuro rinktinės partizanai (1949)

Pasvarstykite

1. Ar žinoma nukautųjų niekinimo faktų kitų Europos valstybių istorijoje? Kaip žiūri į nukautą priešą įvairių civilizacijų žmonės?
2. Enkavedistai ir sribai taip pat turėjo motinas ir vaikus. Kas taip pakeisdavo žmones, kad jie tapdavo budeliais?
3. Vykdydama terorą okupacinė valdžia reikalavo ne tik paklusnumo, bet ir dėkingumo bei komunistų partijos ir jos vadų garbinimo. Kodėl? Ar suderinama baimė ir tikra pagarba?

Partizaninis karas

1946-1948 metais

ANTRASIS KOVŲ ETAPAS

*Šiandien krašte ir užsienyje Lietuviai įsitikinę, kad mūsų tikėjimas laisve yra ne tik mūsų troškimas, bet ir ryški išvada iš tarptautinių įvykių raidos.*¹⁵

Iš partizanų dokumentų

1944-ųjų pabaigoje - 1945-ųjų pradžioje okupuoti kraštai tikėjosi, kad sutriuškinus fašistinę Vokietiją buvę sąjungininkai atgręš ginklus prieš karo nualintą Sovietų Sąjungą. Tačiau to neįvyko: susitikusių prie Elbės sąjungininkų ir rusų kariuomenės dalinių broliavimasis tęsėsi politikų kabinetuose. Visame pasaulyje fašizmo sutriuškinimas buvo sveikinamas kaip didžiausia šimtmečio demokratijos pergalė. Nepaisant to, kad SSRS, 1939 09 17 užpuldama Lenkiją ir jėga užimdama slaptaisiais protokolais su fašistine Vokietija pasidalintas įtakos zonas, tapo tokia pat Antrojo pasaulinio karo kaltininke kaip ir Vokietija, 1945 metų lapkričio mėnesį Niurnberge prasidėjusio karo nusikaltėlių teismo procese Sovietų Sąjunga drauge su JAV, Didžiąja Britanija ir Prancūzija dalyvavo kaip kaltintoja.

¹⁵ „Sąjūdžio ir priešo nukreiptos prieš jį veiklos 1950 metais trumpa apžvalga“, KGB ADS, Baudžiamųjų bylų fondas, b. 33960/3, t. 10,1. 104.

Norėdamas priminti pavergtųjų tautų teises, Berlyne atsidūręs Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas 1945 07 10 nusiuntė JAV ir Didžiosios

Britanijos vadovams memorandumą, kuriame prašė pareikalauti iš Sovietų Sąjungos atsitraukti iš Lietuvos. Priminė krašte vykdomas represijas.

Todėl Sovietų Sąjunga pasistengė sustiprinti sienų apsaugą, kad į laisvąjį pasaulį neprasiskverbtų žinios iš okupuotų kraštų. Gyvenimas Sovietų Sąjungoje buvo uždengtas „geležine uždanga“ - pasienio įtvirtinimais, Europoje dislokuotais stambiais kariuomenės daliniais, laiškų cenzūra ir bet kokių kontaktų su užsieniu uždraudimu.

1946 03 05 Didžiosios Britanijos premjeras Winstonas Churchillis, sakydamas kalbą Fultone, apibūdino naujus santykius su SSRS kaip „šaltąjį karą“. Sis karas - tai sustiprėdamas, tai susilpnėdamas - truko iki devintojo dešimtmečio vidurio. Ypač įtempti Rytų ir Vakarų santykiai buvo Stalinui paskelbus Berlyno blokadą (1948-1949) bei Korėjos karo metu (1950-1953). Kiekvienas toks įvykis sustiprindavo partizanų viltį sulaukti paramos iš laisvojo pasaulio tautų bendrijos.

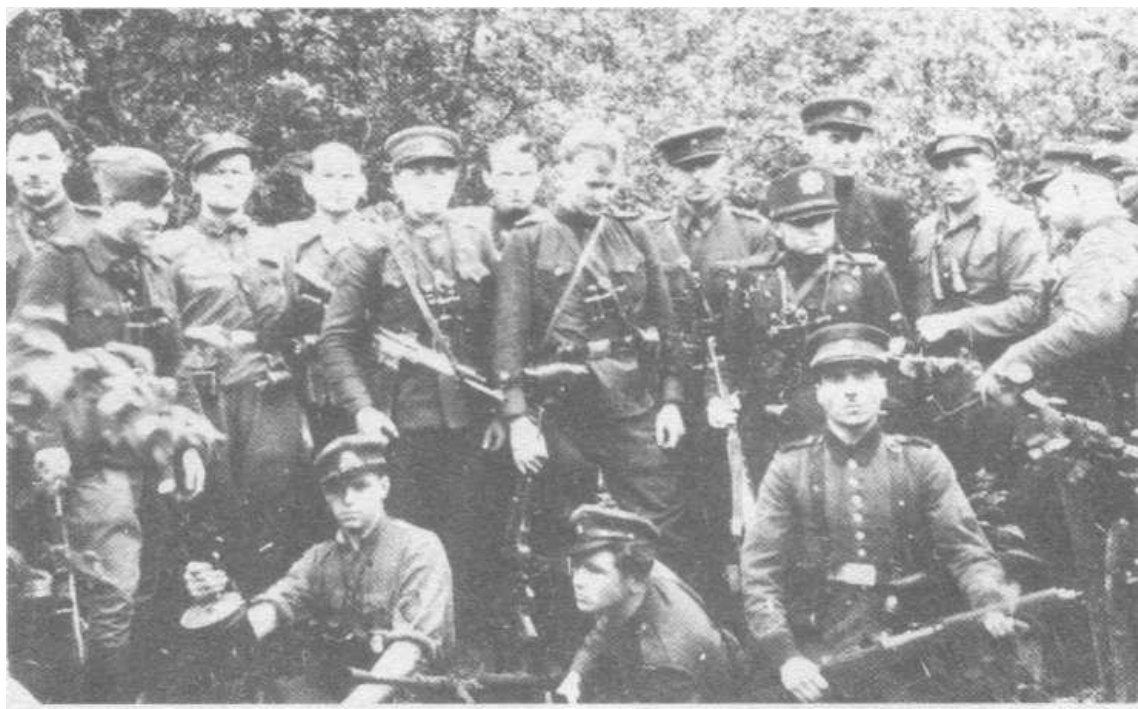
Tarptautinė situacija turėjo įtakos partizanų veiklos strategijai. Nežabotas teroras okupuotuose kraštuose, pridengtas demagogiška propaganda ir teiginiais apie tų kraštų išlaisvinimą, „geležinė uždanga“, aklinais atskyrusi „socialistinių lagerių“ nuo laisvojo pasaulio ir šaltojo karo pradžia skatino ieškoti būdų įsijungti į bendrą pasipriešinimo komunizmui frontą. Tam reikėjo užmegzti ryšius su Vakaruose atsidūrusiais nepriklausomos Lietuvos diplomatais bei išlaisvinimo organizacijomis, informuoti pasaulio visuomenę apie įvykius Lietuvoje. Norint kelti Lietuvos išlaisvinimo bylą tarptautinėse institucijose, reikėjo išeivijos organizacijoms suteikti krašto įgaliojimus, o tai galėjo padaryti vienintelė teisėta Lietuvos valdžia - aukščiausioji pagrindžio vadovybė.

Nepavykus tokios suformuoti kunigui Antanui Yliui, 1946 metų pradžioje šio bandymo ėmėsi kapitonas Jonas Noreika, pagrindyje žinomas Generolo Vėtros slapyvardžiu. Jis įkūrė Lietuvos tautinę tarybą (LTT), į kurią įtraukė legaliai gyvenusių inteligentų: Stasį Gorodeckį, poetus Kazį Borutą bei Oną Lukauskaitę-Poškienę ir kt. LTT paruošė atsišaukimą į pasaulio tautas, kuriame informavo apie Sovietų Sąjungos vykdomą genocidą. Buvo planuojama užgrobti lėktuvą ir pasiųsti į Vakarus poetą Kazį Jakubėną, kuris turėjo nugabenti minėtąjį dokumentą Jungtinėms Tautoms. Be to, Generolas Vėtra užmezgė ryšį su Žemaičių legiono vadu Jonu Semaška ir ketino suburti visus partizanų junginius. Tačiau vos porą mėnesių gyvavusi, organizacija buvo išaiškinta ir sutriuškinta. Visi jos nariai suimti, Generolas Vėtra -

sušaudytas. Netrukus sunaikintas ir Žemaičių legiono štabas, palaikęs ryšius su LTT.

Perpratus partizaninio karo taktiką, kovotojų nuostoliai sumažėjo. 1944-1945 metais partizanų žuvo daug kartų daugiau nei buvo nukauta priešų. Tuo metu žuvo apie pusę per visą partizaninį karą kritusių kovotojų. 1946 metais partizanai įgavo persvarą: nukovė daugiau sovietinių kareivių bei pareigūnų negu žuvo partizanų. Ši persvara išliko iki 1949-ųjų.

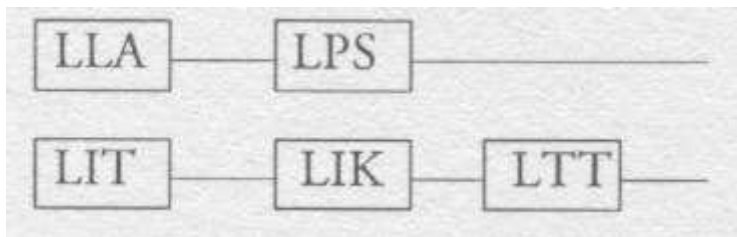
Kadangi partizanai pradėjo vengti atvirų kautynių su okupacine kariuomene, represinės žinybos ieškojo veiksmingesnių pasipriešinimo slopinimo būdų. Pradėta masiškai verbuoti žmones. Enkavedistai sulaikydavo pamiškių gyventojus ir, mušdami bei grasindami areštu, reikalavo pasakyti, pas ką ir kada užaina partizanai. Įgąsdintas ūkininkas kartais pasirašydavo pasižadėjimo raštelį ir grįždavo į namus jau užverbuotas. Paskui tardavosi su partizanais, ką jam toliau daryti. Kai kurie vyrai patys išeidavo į mišką, kiti, partizanų pamokyti, teikdavo enkavedistams klaidinančias žinias. Už partizanų išdavimą buvo siūlomos didelės premijos, agentams čekistai įtaisydavo specialų aparatą, kurio signalu jie pranešdavo pasalaujantiems kareiviams apie atėjusius partizanus.

1947 metų Žemaitijos vadų suvažiavimas Petkaičių miške

ORGANIZACIJOS, BANDŽIUSIOS VADOVAUTI PASIPRIEŠINIMUI PIRMAJAME KOVŲ ETAPE

Karinis vadovavimas:

Politinis vadovavimas:

LLA - Lietuvos laisvės armija (1944 07 - 1946 03). Vadovavo Kazys Veverskis, Albinas Karalius, Adolfas Kubilius, Adolfas Eidimtas

LPS - Lietuvos partizanų sąjunga (1945 04-06). Vadovavo Matas Mastauskas, Alfonsas Raulinis ir kt. LIT - Lietuvos išlaisvinimo taryba (1944 11 - 1945 04). Vadovavo Mindaugas Bloznelis, Liudas Dambrauskas ir kt. LIK - Lietuvos išlaisvinimo komitetas (1945 09-10). Vadovavo pik. Liudas Butkevičius, kun. Antanas Ylius, Leonas Taunys ir kt. LTT - Lietuvos tautinė taryba (1946 01-03). Vadovavo Jonas Noreika ir kt.

Partizanai turėjo būti vis atsargesni. Tačiau didžioji gyventojų dalis rėmė kovotojus, ir dažnas skubėdavo pranešti apie kariuomenės pasalas ar siautimus.

Kurdami vyriausiąją vadovybę kai kurie partizanų vadai vylėsi, kad numatyti bendrą pagrindžio strategiją ir vadovauti politinei kovai galėtų miestuose legaliai gyvenantys inteligentai. Todėl ieškojo ryšių ne tik su kitomis partizanų apygardomis, bet ir su miestuose veikusiomis pagrindžio organizacijomis. Šiomis paieškomis netruko pasinaudoti MGB.

Pasvarstykite

1. Kuo galėjo būti pagrįstos lietuvių viltys, kad pranešus apie sovietų valdžios vykdomą genocidą tarptautinė bendrija pareikalaus Sovietų Sąjungą pasitraukti iš okupuotų teritorijų?
 2. Koku būdu galima atkurti nepriklausomybę?
Kokios šalys yra išsilaisvinę: diplomatinio keliu, palaikant tarptautinėms institucijoms; visuotiniu sukilimu, griūvant imperijoms; prasidėjus pasauliniam karui?
Ką byloja Lietuvos istorija?
-

MGB PROVOKACIJOS DIDŽIOSIOS KOVOS APYGARDOJE

*Mūsų organizacijoje žvalgyba yra būtina, nes kitaip mes galime visi pražūti.*¹⁶
Justinas Lelešius-Grafas

Norėdami užmegzti ryšius su partizanais, čekistai dažnai pasitelkdavo provokatorius. Buvo net sukurtos specialios provokatorių, apsimetančių Raudonosios armijos dezertyrais, vokiečių desantininkais ar iš kitur atklydusiais partizanais, grupės. Pasitaikė ir pavienių provokatorių, kurie dėjosį esą pagrindinių organizacijų atstovai, atvykę į kaimus ieškoti ryšių su partizanais.

1946 metų pavasarį Didžiosios kovos apygardos vadui Jonui Misiūnui-Žaliam Velniui prisistatė MGB agentas, pasivadinęs neegzistuojančio Tautinio komiteto atstovu. Misiūnas teturėjo tik viršilos laipsnį, todėl labai norėjo, kad susivienijusiai, 900 kovotojų (ir kita tiek legaliai gyvenančių pasyvių kovotojų) turinčiai apygardai vadovautų aukštesnio rango karininkas. Todėl nudžiugo, užmezgęs ryšius su neva egzistuojančiu pagrindžio „centru“.

Netrukus pas partizanus atvyko to „centro“ atstovas, pasivadinęs kapitonu Griežtu (iš tikrųjų MGB agentas Gediminas). „Centro“ vardu jis įsakė tausoti jėgas ir nutraukti ginkluotą kovą, nes „neišmintinga yra, kai didieji miega, kūdikiui akmenis svaityti į milžino langus“.¹⁷ Jis pažadėjo aprūpinti kovotojus fiktyviais dokumentais, todėl pareikalavo partizanų sąrašų. Ginklus liepė surinkti į sandėlius. Visą apygardos spausdinimo techniką įsakė atiduoti „centrui“, kuris ketino leisti vieną bendrą laikraštį visai Lietuvai. Netrukus toks laikraštis, pavadintas „Vienybe“, padedant Žalio Velnio ryšininkams, buvo išleistas. Laikraštyje irgi buvo propaguojama laukimo taktika ir pasyvaus, t.y. neginkluoto pasipriešinimo idėja. Pačiam apygardos vadui Žaliam Velniui pasiūlyta vykti į Angliją studijuoti karo mokslų. Kapitonas Griežtas, kaip aukštesnio laipsnio karininkas, buvo paskirtas apygardos vadu.

¹⁷ *Vienybė* [provokacinis MGB laikraštis], 1946 06 15, nr. 1 (Tremties ir rezistencijos muziejaus fondas).

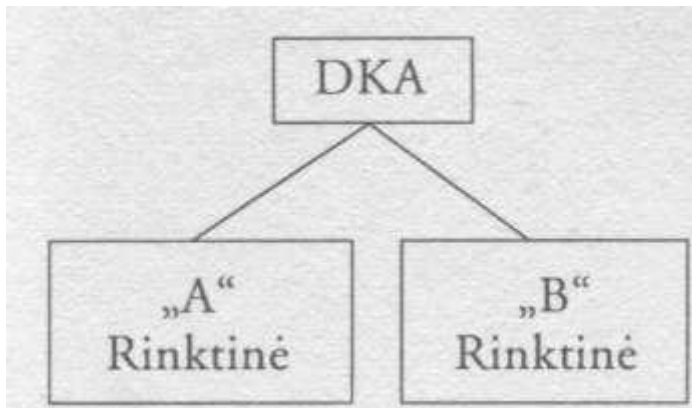
Nors Misiūnui-Žaliam Velniui nepatiko „naujoji taktika“ (jis buvo aktyvių kovos veiksmų šalininkas), tačiau teko paklusti pagrindžio vadovybės įsakymams ir atskleisti naujam apygardos vadui ryšio punktus ir slaptažodžius.

1946 metų rugpjūčio viduryje „centras“ iškviatė Žalią Velnią į Vilnių, kur buvo sušauktas „partizanų vadų pasitarimas“. Jo metu buvo įkurtas Vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų štabas (VGPS). Šio štabo dėka MGB tikėjosi įsiskverbti į visas partizanų struktūras ir jas sunaikinti. Po pasitarimo kitų regionų partizanų vadai buvo paleisti. Žaliajam Velniui, kurio apygardą jau valdė MGB agentas, pasiūlyta dirbti „centro“ štabe. Jis buvo nuvestas į konspiracinį butą ir suimtas. Dar ilgai MGB jo vardu siuntinėjo nurodymus Didžiosios kovos apygardos partizanams. Daug partizanų pasinaudojo siūlomais fiktyviais dokumentais ir išvyko gyventi į Vilnių. Po kelių mėnesių jie visi buvo suimti. Tik „B“ rinktinės, veikusios Ukmergės apskrityje, vadai Alfonsas Morkūnas-Plienys ir Juozas Šibaila-Merainis nepakluso „centro“ įsakymams ir pradėjo veikti savarankiškai. „A“ rinktinės partizanų būriai, veikę Trakų, Kaišiadorių apskrityse, buvo išsklaidyti ir beveik sunaikinti. 1948 metais Žiežmarių valsčiuje dar laikėsi keletas partizanų. Vienam būriui per ryšininkus buvo pranešta, kad per jų teritoriją keliaus „centro“ atstovai, kuriems reikės partizanų apsaugos. Nieko neįtarianti ryšininkė pasitiko partizanais apsimetančius MGB provokatorius ir atvedė juos į susitikimą su partizanais. Nutaikę patogų momentą, emgėbistai iššaudė partizanus, o kad ne liktų liudininkų - nušovė ir ryšininkės tėvą bei septyniolikmetį nebylį jos broliuką.

Netrukus „centras“ paprašė kitos Didžiosios kovos apygardos ryšininkės Anastazijos Rumševičiūtės-Narsutės suvesti su likusiais partizanais. Karmėlavos valsčiuje ūkininko Jurgio Griškėlio namuose įvyko provokatorių ir partizanų susitikimas. Visi kartu pavakarieniavę, nuėjo į klojimą miegoti. Sumigus MGB provokatoriai pasmaugė šalia buvusį partizaną, o kitus - iššaudė. Kaip ir praeitą kartą, nušovė ir sodybos šeimininką bei visus jo šeimos narius. Žuvo ir susitikimą suorganizavusi ryšininkė. Atlikę kruviną darbą, emgėbistai iškraustė ūkininko podėlius ir suruošė vaišes.

Taip buvo sunaikinta viena pirmųjų susikūrusi Didžiosios kovos apygarda, „skrajojančiais“ partizanų būriais ir legendiniais slapyvardžiais kėlusia siaubą NKVD ir stribams.

DIDŽIOSIOS KOVOS APYGARDOS ORGANIZACINĖ SCHEMA (1946)

Didžiosios kovos apygardos vadas Jonas Misiūnas-Žalias Velnias (1934)

Pasvarstykite

1. Kodėl okupacijos pradžioje partizanai taip pasitikėdavo atvykusiais iš miesto nežinomais asmenimis?

Ar įmanoma gyventi ir kovoti niekuo nepasitikint?

2. Didžiosios kovos apygardos partizanai išsiskyrė iš kitų Lietuvos partizanų slapyvardžiais: Žalias Velnias, Piliakalnis, Milžinas, Velnio Išpera, Gandas, Vaiduoklis ir t.t. Tokie slapyvardžiai rodo, kad jie buvo dideli romantikai. Ar ši savybė padėdavo, ar kliudydavo kovoti?

IŠDAVIKAS JUOZAS MARKULIS

Tautos sąvoka - kažkas neapčiuopiama, paslėpta, bet išdavinėti savo kolegas, gyvus asmenis, kuriuos kiekvieną dieną matai, su jais tą patį darbą dirbi, to aš nesuprantu. [...] Čia kažkas velniška, sugadintos žmogaus prigimties išraiška, kurią gali turėti tik bolševikas.¹⁸

Justinas Lelešius-Grafas

1946 metų gegužės mėnesį su Pietų Lietuvos partizanais susitiko Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto profesorius Juozas Markulis. Jis prisistatė kaip Vilniuje veikiančio pagrindinio centro atstovas Erelis. Tuo metu nelegaliai į Lietuvą buvo atvykę du svečiai iš užsienio: buvęs VLIK-o narys Jonas Deksnys ir Vytautas Stanevičius. Deksnys ketino Lietuvoje įkurti aukščiausiąją politinei ir karinei veiklai va-

¹⁸ Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkai, *Dienoraščiai*, p. 155.

dovaujantį organą - Vyriausiąją Lietuvos atstatymo komitetą (VLAK-ą). Tauro apygardoje susitikęs su Deksniu, Erelis sugebėjo jį įtikinti, kad kol bus sukurtas VLAK-as, pastarojo funkcijas gali vykdyti jo atstovaujamas pagrindinis centras. 1946 06 06 buvo pasirašyta deklaracija, skelbianti apie tokio centro, pavadinto Bendru demokratinio pasipriešinimo sąjūdžiu (BDPS), įkūrimą. Karinei veiklai, t.y. partizanams, turėjo vadovauti Vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų štabas (VGPS), kurį tuojau pat pradėjo organizuoti Markulis.

Buvo numatyta, kad į šį štabą turi įeiti visų apygardų atstovai. Kęstučio apygarda atsiuntė leitenantą Algimantą Zaskevičių, iš Dainavos apygardos atvyko Antanas Kulikauskas, o iš Tauro - Juozas Lukša. Lukša buvo paskirtas VGPS vado adjutantu. Patį štabą Markulis ketino įkurdinti Vilniuje. Partizanai buvo apgyvendinti konspiraciniame bute, jiems įteikti fiktyvūs dokumentai.

Kartu su apygardų atstovais profesorius Markulis pradėjo lankytis partizanų apygardose. Jis dėjosi esąs stipraus pagrindžio centro atstovas, turintis ryšių daugelyje sovietinių įstaigų: be vargo parūpindavo partizanams vaistų ar tipografinių reikmenų, fiktyvių dokumentų, pakvietė į Vilnių gyventi kai kurių partizanų vadų žmonas su mažais vaikais. Mokėjo gražiai pakalbėti partizanų sueigose, todėl daugelis jį laikė tauriausiu patriotu.

Netrukus Markulis pradėjo propaguoti „naująją taktiką": reikia baigti ginkluotą kovą ir „demobilizuoti" partizanus. Ginklus nurodė rinkti į specialius sandėlius, iš kur juos būtų galima reikiamu momentu pasiimti.

1946 metų vasarą daugeliui vadų jau buvo aišku, kad greitas Vakarų ir Rytų konfliktas nerealus. Todėl reikėjo ieškoti išeities daugeliui miške atsidūrusių vyrų. Buvo labai patrauklu aprūpinti juos gerais dokumentais ir taip sudaryti galimybę grįžti į legalų gyvenimą. Abejonių kėlė tai, kad MGB labai greitai išsiaiškindavo kiekvieno žmogaus praeitį, tad porą metų praleidę miškuose partizanai vargu ar galėjo nepastebimai įsilieti į gyvenimą. O Markulis vis reikalavo partizanų sąrašų ir nuotraukų dokumentams gaminti. Kai kuriems partizanų vadams toks BDPS vadovo elgesys pasirodė įtartinas. Įtarimai dar labiau sustiprėjo pastebėjus, kad po kiekvieno Markulio apsilankymo toje vietovėje prasidėdavo stiprūs MGB kariuomenės siautimai. Ypač nepatiklus buvo Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis, kuris smerkė jauno partizano Juozo Lukšos, tuo metu redagavusio apygardos laikraštį „Kovos keliu", entuziazmą ir žavėjimąsi vieningo „centro" idėja.

Vilniuje Lukšai buvo pristatytas būsimasis jo viršininkas VGPS pulkininkas Vytis (kapitonas Kamarauskas, buvęs generolo M. Rėklaičio adjutantas) ir kiti BDPS darbuotojai. Vienas jų, Antanas, netrukus per Lenkiją į Vakarus išlydėjo Deksnį. Tuo metu niekas negalėjo pagalvoti, kad visa tai tebuvo MGB žaidimas, o „Antanas" - MGB darbuotojas Maksimovas. Čekistai nekludė Deksniui išvykti, vildamiesi per jį kontroliuoti ir skaldyti išeivijos lietuvių organizacijas bei teikti laisvajam pasauliui dezinformaciją apie padėtį Lietuvoje. Iš dalies jiems tai pavyko.

Tuo tarpu Lukšai pradėjo kilti vis daugiau įtarimų dėl BDPS veiklos. Nors Markulis aiškino, kad į komitetą įeina nemažai profesorių, tačiau paaiškėjo, kad jo minėti asmenys nieko apie tai nežino. Netrukus Kaune buvo suimtas Jono Deksnio brolis Juozas, kurį išduoti galėjo tik Markulis. Sugretinę visus faktus, prieš pat Naujuosius 1947 metus Lukša suprato, kad visa tai yra MGB provokacija, kurios tikslas -išsiaiškinti partizaninio judėjimo struktūrą, infiltruoti į vadovybę savo agentus ir taip sunaikinti pasipriešinimą.

Kiekviena uždelsta diena grėsė naujais areštais ir partizanų aukomis. Reikėjo greitai perspėti visas apygardas, nes sausio pradžioje Markulis organizavo partizanų vadų suvažiavimą. Šis suvažiavimas galėjo tapti spąstais daugeliui partizanų.

Po kelių dienų Juozas Lukša, Algimantas Zaskevičius ir pora ryšininkų slapta nuo savo „globėjų“ - Erelio, pulkininko Vyčio ir kitų emgėbistų - pasitraukė iš Vilniaus ir išvyko į partizanų apygardas.

Išdavikas Juozas Markulis -profesorius, LSSR nusipelnęs kultūros veikėjas

Ryšių su užsieniu įgaliotinis Juozas Lukša-Skirmantas

Pasvarstykite

1. Kokie motyvai vertė kai kuriuos lietuvius tapti išdavikais?
2. Juozas Markulis išdavė apie pora šimtų partizanų (tarp jų ir kalėjime žuvusį Jono Deksnio brolių). Už tai MGB atsidėjo pinigais, jam buvo suteiktas profesoriaus, LSSR nusipelnusio meno veikėjo vardas. Kaip gali jaustis žmogus, tokiu būdu padaręs karjerą?

RYŠIAI TARP PARTIZANŲ JUNGINIŲ

*Tada supratau, kad kūną jie gali kankinti, o dvasios palaužti negalės. Suvokiau, kad žmogaus dvasia galingesnė už kūno kančias.*⁴

Partizanų ryšininkė Joana Dijokaitė

⁴ Joana Dijokaitė, „Dvasios palaužti nepajėgs“, LKA, t. 13, p. 155.

1947 metų pradžioje ryšiai tarp apygardų nebuvo pastovūs. Juos partizanai palaikydavo įvairiai. Buvo naudojama vadinamoji ryšių grandinė ir pasitelkiami ryšių įgaliotiniai. Grandinėle laišką ar dokumentus vienas ryšininkas perduodavo kitam ar padėdavo sutartoje vietoje. Kiekvienas ryšininkas veikė tik jam priklausančioje teritorijoje. Suėmus ryšininką, jis galėdavo išduoti tik artimiausią ryšių punktą. Taigi nenukentėdavo štabai, būdavo išvengiama daug aukų. Tačiau toks ryšys turėjo ir trūkumų: praeidavo nemažai laiko, kol laiškas pasiekdavo adresatą. Be to, visa informacija turėdavo būti parašyta. Tad paštui pakliuvus į MGB rankas, čekistai galėdavo kruopščiai ją išstudijuoti ir panaudoti savo tikslais. Nors visi raštai ir laiškai būdavo šifruojami, neminimos vietovės ar pavardės, kartais net ir datos specialiai užrašomos kitos, o šifrai ir slapyvardžiai dažnai keičiami, tačiau buvo tokių žinių, kurias patikimiau perduoti žodžiu. Tą atlikdavo ryšių įgaliotiniai. Tai buvo ypač patikimi, atsidavę laisvės kovai, drąsūs žmonės, kurie, gavę užduotį, turėdavo keliauti per visą Lietuvą iki galutinio nurodyto punkto -sodybos ar bunkerio, kur susitikdavo su partizanų vadais, Ryšių įgaliotinius turėjo beveik visi partizanų štabai. Šiam darbui geriausiai tiko merginos, nes jų kelionės sukeldavo mažesnę čekistų įtarimą. Jos veždavo laiškus, o kartu ir perduodavo žodinę informaciją, žinojo svarbiausius štabo reikalus. Tačiau ryšininkės nežinodavo paskutinės grandies -nurodyto galinio kelionės punkto - šeimininkų pavardės nei kaip pranešama partizanams apie atvykimą. Ryšių punktai irgi turėjo slapyvardžius bei sutartinius pavadinimus: pavyzdžiui, Darželis, Švogerinė, Plyšys ir kt. Čia ryšininkė būdavo laukiama: ją sutikdavo po pavojaingos

kelionės paruošę vakarienę ir nakvynę, ir nieko neklausinėdami išlydėdavo toliau.

Atvykus į partizanų stovyklą ar bunkerį, ryšininkė dažnai kartu su partizanais pakliūdavo į apsiaustį ir kautynes. Štai ryšininkė Rasa-Nina Nausėdaitė, palaikiusi ryšį tarp Kęstučio ir Tauro apygardų, 1946 metų liepos mėnesį atvykusi į Žebenkšties rinktinės stovyklą tą pačią dieną pakliuvo į kautynes. Stovykla buvo apsupta NKVD kariuomenės. Kol turėjo šovinių, partizanai gerai įtvirtintoje, pylimų apsuptoje stovykloje gynėsi. Vėliau buvo nutarta veržtis. Vadovaujami kapitono Jono Žemaičio, kovos lauke praradę vos vieną partizaną, kovotojai išsiveržė iš apsupties. Partizanus persekiojo 700 NKVD kareivių dalinys. Tai truko visą savaitę, kol pagaliau kovotojai pasiekė Rekyvos pelkes. Čia vyrai galėjo pailsėti, o ryšininkei reikėjo skubiai grįžti į Vilnių. Formaliai ryšininkė Rasa buvo Aukštesniosios technikos mokyklos studentė, tačiau tikrasis jos gyvenimas buvo pogrindyje.

Pradėjus Markuliui kurti VGPS, Nina Nausėdaitė tapo ryšininke tarp apygardų ir kuriamos vyriausiosios partizanų vadovybės. Todėl pirmieji MGB smūgiai teko jai. Važiuodama į Vilnių traukiniu ryšininkė pastebėjo, kad ją seka. Norėdama atsikratyti persekiotojo, neprivažiavusi Vilniaus išsoko iš važiuojančio traukinio. Tada ji dar nežinojo, kad visos jos kelionės per Markulį yra kontroliuojamos MGB. Tačiau po tos kelionės į apykaklę įsisiuvo nuodų - pasirengę gyva nepasiduoti.

1947 metų sausį Juozui Lukšai atskleidus Markulio išdavystę, jai teko pirmajai apie tai pranešti Kęstučio apygardai. Buvo šalta žiema. | kelionę ji išvyko apsirengusi svetimais kailinukais - per partizaniškas klajones paltas su nuodais liko pas žmones. Atvykusi į Raseinių apskritį, įprastoje vietoje partizanų nerado. Įsiutę, kad Lukša ir Zaskevičius slapta nuo Markulio pasitraukė iš Vilniaus, emgėbistai visose tikėtinose štabų dislokavimo vietose pradėjo kariuomenės siautimus, todėl Kęstučio apygardos štabas buvo pasitraukęs į Tauragės apskritį. Lydima vietinės ryšininkės, Nausėdaitė gūdžią žiemos naktį iškeliavo Tauragės link. Delsti negalima buvo nė minutės - reikėjo kuo skubiau perspėti partizanus, kad nutrauktų ryšius su Markuliu. Aplink stūgavo vilkai, mergaitės neturėjo net degtukų, tačiau galvoti apie tai nebuvo kada. Suradusios partizanus, jos pranešė, kad Markulis yra provokatorius, o jo organizuojamas partizanų vadų suvažiavimas - MGB spąstai. Skubiai buvo pakeisti Markuliui žinomi punktai ir partizanų dislokacijos vietos.

Atlikusi šią užduotį, ryšininkė Rasa netrukus buvo suimta. Prasidėjo ilgi tardymų ir kankinimų mėnesiai. Šiuos išbandymus turėjo pereiti dauguma ryšininkų. Jie dažniausiai neturėdavo tos paskutinės galimybės, kuria pasinaudodavo partizanai: atsidūrus beviltiškoje padėtyje, patiems nutraukti savo gyvybės siūlą.

Suimtą kitą Kęstučio apygardos ryšininkę - Joaną Dijokaite - vedė į valsčių pririšę už virvės kaip baisiausią nusikaltėlę. Ten ją be perstojo mušė ir tardė penkias paras - čekistams buvo svarbu tuoju pat iškvosti, kur partizanų bunkeriai, nes vėliau, sužinoję, kad Dijokaite suimta, jie galėjo pasitraukti. Partizanę kankino taip, kad ant grindų telkšojo kraujo klanai. Prie fizinių kančių prisidėjo ir moralinės: jos tardyti ir įtikinėti atėjo pažįstamas, buvęs partizanas, tapęs čekistų pagalbininku Robertas Gedvilas. Kiek fizinių ir dvasinių jėgų pareikalaudavo tokie tardymai, žino tik tas, kas juos patyrė.

Negalėdamas iš anksto išmatuoti savo fizinių ir dvasinių jėgų, dažnas kovotojas rinkdavosi mirtį. Štai 1951 metais Dzūkijos partizanų ryšininkė Monika Plytnikaitė-Turskienė apsupta bandė nusišauti. Tačiau šūvis nebuvo mirtinas. Sužalota galva ji buvo paguldyta į Alytaus ligoninę. Čekistai norėjo atgaivinti partizanę tiek, kad galėtų tardyti. Monika Plytnikaitė, atgavusi sąmonę, nematant sargybiniui, suvalgė termometrą ir taip užbaigė savo didvyrišką gyvenimą.

Nina Nausėdaitė - partizanų ryšininkė Rasa

1945-aisiais suimtas mergina persirengęs partizanų ryšininkas B. Musteikis

Monika Plytnikaitė- Turskienė partizanų ryšininkė Rūta

Pasvarstykite

1. Kas paskatino kai kuriuos jaunuolius palikti auditorijas ir įsijungti į pilną pavojų partizaninį gyvenimą? Juk mergaitėms negrėsė nei mobilizacija į okupacinę kariuomenę, nei areštas.
2. Dauguma partizanų ir ryšininkų buvo katalikai, mokyti savižudybę suvokti kaip nuodėmę. Vis dėlto ribinėse situacijose nemaža jų dalis ryždavosi savižudybei. Kuo buvo grindžiamas toks elgesys? Ar galime jį pateisinti, remdamiesi katalikiška etika?

TAURO APYGARDOS VEIKLA 1947 METAIS

*Kadangi mes atstovaujame tikrajai Lietuvos valstybės kariuomenei ir mūsų centrinė vyriausybė yra tikroji vyriausybė, todėl įsakymai, direktyvos, nuostatai, išplaukiu tiek iš centrinės vyriausybės, tiek iš mūsų pačių vadovybės, yra privalomi ne tik kovotojams, bet ir visiems Lietuvos gyventojams.*²⁰

Iš Tauro apygardos vado įsakymo

Markulio išdavystė ir MGB klastingumas pritrenkė laisvės kovotojus. Tauro apygardos štabo nariai ilgai svarstė moralinę problemą: kaip žmogus gali taip žemai pulti ir pradėti išdavinėti savo draugus? Ir anksčiau partizanams teko susidurti su išdavystėmis, tačiau paskutinės MGB provokacijos mastai pranoko viską, ką iki tol teko patirti. Nors apygardos vadas Antanas Baltūsis-Žvejys ilgą laiką labai nepatikliai žiūrėjo į Markulio veiklą, tačiau galop ir jis buvo įtrauktas į siūlomą žaidimą.

Ilgai svarstyti nebuvo kada, reikėjo veikti - kitoje vietoje ir kitu metu surengti pradėtą organizuoti vadų suvažiavimą. Taip pat reikėjo ištardyti išdaviką, išgauti, kas žinoma čekistams apie ryšius su užsieniu ir perduoti karo lauko teismui. Tačiau to padaryti nepavyko. Jis tapo labai atsargus.

Kadangi Markulis buvo įgijęs didelį Aukštaitijos partizanų vadų pasitikėjimą, MGB įsakė jam dar kurį laiką bendrauti su Šiaurės Rytų Lietuvos partizanais. Nors Tauro ir Kęstučio apygardų vadai ne kartą perspėjo aukštaičius netikėti Markuliu, tačiau Šiaurės Rytų srities vadas Jonas Kimštas-Žalgiris ir Vyčio apygardos vadas Danielius Vaitelis-Briedis iki 1947 metų rugsėjo palaikė su juo ryšius. Tik nuolatinės MGB kariuomenės operacijos ir Vytauto bei Algimanto apygardų vadų iškvietimas į susitikimą, iš kurio jiems vos pavyko pabėgti, galutinai įtikino, kad Markulis - provokatorius.

Tauro apygardos vado Baltūsio-Žvejo pastangomis šios apygardos ribose esančiame Pilviškių kaime 1947 01 15 buvo sukviestas vadų suvažiavimas, kuriame dalyvavo Pietų Lietuvos ir Žemaitijos partizanai. Aptarta susiklosčiusi padėtis

²⁰ Tauro apygardos Birutės rinktinės vado įsakymas nr. 38 (1947 12 09), KGB ADS, Operatyvinių bylų fondas, b. 5194, t. 5, l. 58.

Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis-Žvejys

ir nuspręsta tęsti vienijimosi bei centrinės vadovybės kūrimo darbą. Dėl nesibaigiančių karinių operacijų ir ryšininkų areštų 1947 metų vasarą sukviesti visos Lietuvos partizanų vadų pasitarimo nepavyko. Antanas Baltūsis per Lenkijos sieną pasiuntė į Vakarus Juozą Lukšą ir Jurgį Krikščiūną,

Tauro apygardos pareigūnai: Albinas Ratkelis-Oželis, Antanas Baltūsis-Žvejys, Vytautas Gavėnas-Vampyras, Alfonsas Vabalas-Gediminas, Jonas Pileckis-Šarūnas, Vladas Stepulevičius-Mindaugas (1947-ųjų vasara)

kurie turėjo atkurti nutrūkusius ryšius ir sužinoti su Markulio pagalba išsiųstų Antano Kulikausko-Daktaro ir Jono Deksnio-Hektoro likimus. Lenkijoje jiems pavyko išsiaiškinti, kad Kulikauskas dingo be žinios (t.y. buvo suimtas), o Deksnys sėkmingai pasiekė Švediją ir Markulis toliau palaiko su juo ryšius.

Atlikę užduotį, partizanai grįžo į Lietuvą. Apygardos vadas Baltūsis energingai vadovavo partizanų veiklai. Jau pirmuoju savo įsakymu jie įvedė privalomas kariškas uniformas, patvirtino partizanų drausmės nuostatus bei daug kitų kovotojų gyvenimą reglamentuojančių dokumentų ir instrukcijų (apsirūpinimo maisto atsargomis, slėptuvių rengimo, archyvų tvarkymo ir išsaugojimo ir kt.). Ypač smarkiai vadas kovojo su vis didėjančiu partizanų ir gyventojų girtavimu. Tam turėjo įtakos visą kraštą apėmusi neviltis, taip pat būtinybė „vaišinti“ kaimus lankančius valdžios pareigūnus. Dažnas kaimietis tik naminės dėka atsigindavo nuo stribų ir mokesčių rinkėjų.

1947 metais buvo patikslintos Tauro apygardos ribos, rinktinių veiklos rajonai. Kadangi labai trūko vadų, Baltūsis Kazlų Rūdos miškuose suorganizavo puskarininkių rengimo kursus, kuriuos sėkmingai baigė viena laida.

Po eilinių okupacinės valdžios rinkimų Vytauto rinktinės vadovybė nutarė sunaikinti aršiausius Marijampolės apskrities emgėbistus. Tam buvo suorganizuotas „Užgavėnių balius“. Šio įvykio pagrindu vėliau egzilio rašytojas Algirdas Landsbergis parašė pjesę „Penki stulpai turgaus aikštėje“. Partizanų ryšininkė Anelė Senkutė-Pušelė tariamų sužadėtuvių proga suruošė Užgavėnių vaišes, į kurias pakvietė aršiausius Marijampolės emgėbistus. Sužadėtinio rolę vaidino partizanas Kazimieras Pyplys, dėl savo milžiniško ūgio pasirinkęs Mažyčio slapyvardį. Svečiams keliant tostus už Staliną ir sovietų valdžią, Mažytis staigiai išsitraukė du pistoletus ir nukovė keturis aktyvistus. Jam pavyko sėkmingai pasitraukti į mišką. Kartu išėjo partizanauti ir Pušelė. Deja, po poros mėnesių, 1947 04 27, ji žuvo.

Tauro apygardos partizanai ryžtingai priešinosi kolonistų atkėlimui į Lietuvą. Nors į miestus plūstančių emgėbistų partizanai negalėjo sulaikyti, tačiau stengėsi nuo to apsaugoti kaimą. Ruošdamasi steigti kolchozus, okupacinė valdžia bandė ištremtųjų lietuvių sodybose apgyvendinti kolonistus iš Rusijos. Štai Vilkaviškio apskrities Opšrūtų kaime apsigyveno 15 rusų šeimų ir sukūrė pirmąją Lietuvoje kolchozą. Partizanai juos perspėjo, kad nedrįstų kurtis svetimose sodybose ir kraustytusi iš kur atėję. Tačiau kolonistai nepakluso ir apsiginklavo. Nustatytą dieną partizanai puolė Opšrūtų kolchozą. Per ginkluotą susidūrimą trisdešimt kolonistų buvo nukauta, kolchozas sunaikintas.

Tokios griežtos akcijos - viena iš priežasčių, kodėl Lietuva iš visų trijų Pabaltijo kraštų liko mažiausiai rusifikuota.

Pasvarstykite

1. Ar buvo įmanoma taikiomis priemonėmis priešintis Lietuvos kolonizavimui? Ar visada pateisinamos baudžiamosios partizanų akcijos?

BDPS PREZIDIUMAS. RYŠIAI SU UŽSIENIU

[...] šiandien mes ryškiai jaučiame, kad sunkiausi kovos sąjūdžio darbai yra atlikti, kad mums lieka žengti paskutinis žingsnis - visiems susiliesti į vieną bendrą vienos vadovybės vadovaujamą vienetą.²¹

Iš Kęstučio apygardos vado Juozo Kasperavičiaus laiško vadų suvažiavimui

Atskleidus Markulio provokaciją, Antanas Baltūsis-Žvejys bandė atgaivinti Bendrą demokratinį pasipriešinimo sąjūdį. Norėdamas išvengti painiavos, truputį pakeitė pavadinimą: iš pradžių kuriamoji organizacija vadinosi Bendras demokratinis Lietuvos sąjūdis vėliau - Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio Prezidiumas. Į Prezidiumą buvo stengiamasi įtraukti inteligentų, kurie galėtų numatyti politinės kovos strategiją. Prezidiumo pirmininko pareigos laikinai buvo

1950 10 03 į Tauragės miškus atskraidinti desantininkai: Klemensas Širvys, Juozas Lukša ir Benediktas Trumpys

paskirtos inžinieriui Vincui Seliokui, jau dalyvavusiam antinacinėje rezistencijoje. Segliokas, apgalvojęs BDPS Prezidiumo struktūrą, ėmėsi organizuoti Informacinį centrą, kuris, remdamasis užsienio radijo stočių pranešimais, turėjo kaupti, analizuoti ir skleisti žinias apie tarptautinę padėtį.

Iš laisvės kovotojų buvo pareikalauta griežtai laikytis statutų ir instrukcijų reikalavimų. Prie apygardų buvo įsteigti karo lauko teismai. Bet kokia savivalė uždrausta. Pastoracinį darbą tarp laisvės kovotojų dirbo karo

kapelionai. Taigi partizaninių junginių struktūra beveik visiškai atitiko Lietuvos Respublikos kariuomenės struktūrą.

Į BDPS Prezidiumo darbą buvo įtraukti legaliai gyvenę asmenys: poetas Antanas Miškinis, dainininkas Antanas Kučingis, Vincas Bazilevičius, Kauno Prisikėlimo bažnyčios klebonas Juozas Stankūnas, tapęs vyriausiuoju kapelionu ir kiti.

1947 metų pabaigoje Baltūsis pasiuntė į Vakarus du turinčius BDPS prezidiumo įgaliojimus asmenis: Juozą Lukšą-Skirmantą ir Kazimierą Pyplį-Mažytį. Jie turėjo nugabenti į laisvąjį pasaulį dokumentus apie padėtį Lietuvoje. Tarp jų buvo partizanų apygardų sudaryti ištremtųjų, nužudytųjų ir suimtųjų sąrašai, partizanų nuotraukos ir kita medžiaga. Svarbiausias buvo laiškas Šv. Tėvui Popiežiui Pijui XII, kurio tekstą redagavo kunigas Stankūnas. Šie dokumentai turėjo atkreipti pasaulio visuomenės dėmesį į Lietuvos okupaciją. Buvo tikimasi, kad tarptautinės organizacijos pareikalaus iš Sovietų Sąjungos nutraukti terorą. Be to, partizanų pasiuntiniai turėjo atnaujinti ryšius su išeivijos organizacijomis. Tuo metu be VLIK-o užsienyje veikė ir Deksnio įkurta Vyriausiojo Lietuvos atstatymo komiteto (VLAK-o) delegatūra, kuriai informaciją teikė MGB. Deksnys neigiamai vertino VLIK-ą, kuris pritarė partizanų ginkluotai kovai. Palaikydamas Markulio pasyvaus priešinimosi idėją, Deksnys norėjo Vakaruose išlaikyti lyderio vaidmenį, todėl nekreipė dėmesio į partizanų perspektyvą dėl Markulio provokacijų.

Su kautynėmis kirtę Prūsijos (Kaliningrado srities)-Lenkijos sieną, partizanų pasiuntiniai, padedant vietos gyventojams, pasiekė Švediją. Ten jie pakliuvo Deksnio globon, kuris, nenorėdamas, kad kovojančiam kraštui atstovautų kiti, naujojo BDPS Prezidiumo įgalioti asmenys, ilgai išlaikė juos neleisdamas susitikti su VLIK-o nariais. Tik 1948 metų viduryje Lukšai pavyko užmegzti ryšį su VLIK-o pirmininku Mykolu Krupavičium. Liepos 9 dieną Baden Badeno mieste (Vokietijoje) įvyko pasitarimas, kuriame dalyvavo VLIK-o vadovybė, VLAK-ą atstovaujantis Deksnys ir BDPS Prezidiumo įgaliotinis Lukša. Čia buvo sutarta, kad Lietuvos išlaisvinimo kovai krašte vadovauja partizanų vyriausioji vadovybė, o išeivijoje - VLIK-as. Kovojančio krašto atstovu užsienyje likus Lukšai, Deksnys perorganizavo VLAK-ą į Lietuvių rezistencinę santarvę (LRS), o pats 1949 metų pavasarį desantu grįžo į Lietuvą. Kadangi jo ryšius kontroliavo MGB, vos išlipęs į krantą Lietuvos pajūryje Deksnys buvo suimtas. MGB padėjo daug pastangų jį verbuodama: įtikinėjo sovietinės santvarkos pranašumu, vežiojo po muziejus ir kino teatrus, parūpindavo jam alkoholio ir merginą, jį „auklėjo“

jau anksčiau užverbuotas Zaskevičius. Galop, pakursčius jo neapykantą krikščionims demokratams, Deksnys sutiko dirbti okupanto naudai. Per jį MGB atsivėrė ryšiai su LRS ir anglų bei amerikiečių žvalgybomis. Iš Vakarų siunčiamos desantininkų grupės būdavo sulaikomos ir panaudojamos dezinformaciniais „radijo žaidimams“. Apsimetę rezistentais, MGB agentai būdavo siunčiami į užsienį, kur skaldė ir kiršino išeivijos organizacijas, smerkė VLIK-ą kaip neva kurstantį Lietuvoje terorizmą ir siekė, kad partizanai negautų iš užsienio nei materialinės, nei moralinės paramos.

Tuo tarpu Juozas Lukša, gyvendamas Prancūzijoje, įgijęs ten karinį pasiruošimą, veržte veržėsi grįžti į tėvynę. Dėl įvairių priežasčių kelionė atgal buvo vis atidedama, ir tik 1950 metų rudenį, palikęs laisvajame pasaulyje žmoną, Lukša kartu su dar dviem desantininkais parašiutais buvo nuleisti Tauragės apylinkėse.

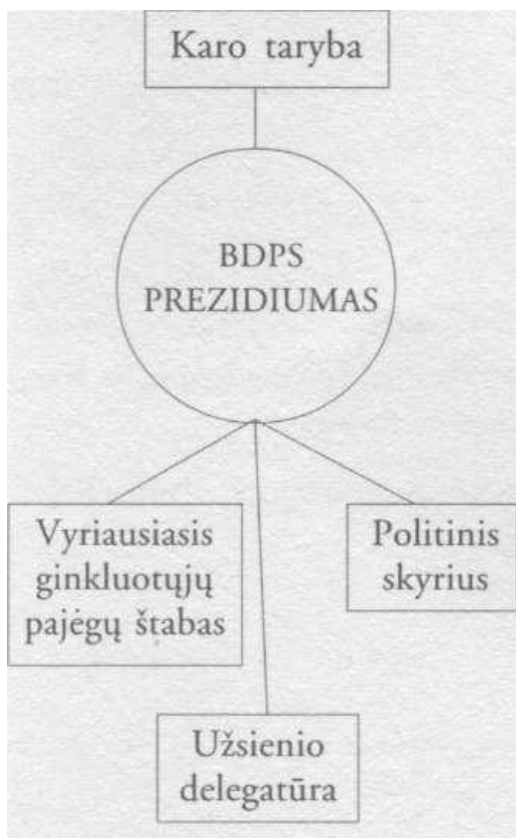
Visus 1947 metus Antanas Baltūsis intensyviai susirašinėjo su Aukštaitijos ir Žemaitijos partizanų vadais, aptarinėdamas vyriausiosios vadovybės kūrimo planus. Tuo metu Aukštaitijoje buvo įkurta nauja apygarda - Algimanto. Į ją įėjo Rokiškio, Kupiškio, Anykščių partizanai, iki tol priklausę Vytauto apygardai. Kadangi Vytauto apygardai, jungiančiai net šešių apskričių partizanus, buvo sunku koordinuoti veiksmus, Siaurės Rytų Lietuvos partizanų vadų sąskrydyje buvo nutarta suformuoti dar vieną apygardą. Algimanto apygardos vadu tapo Šarūno rinktinei vadovavęs, buvęs medicinos studentas Antanas Slučka-Šarūnas.

Aukštaitijos partizanų vadai palaikė Baltūsio keliamą partizanų vyriausiosios vadovybės kūrimo idėją. Vienijimosi veiklą sustabdė kaip visada žiemą sumažėjęs partizanų judrumas: užsnigus, nenorėdami palikti pėdsakų, iš bunkerių jie beveik neišeidavo. Be to, 1947 metų pabaigoje MGB pavyko susekti legaliai gyvenančius BDPS Prezidiumo narius. Prasidėjo areštai. Buvo suimti ir nuteisti Vincas Seliokas, Antanas Miškinis ir kiti. Poetas Antanas Miškinis, kalinamas Omsko lageryje, neturėdamas popieriaus ir tinkamų sąlygų, ant cemento maišelių skiaučių parašė nepaprasto tragizmo kupinas „Psalmes“ - bene meniškiausius tremties poezijos posmus.

O 1948 metų vasario mėnesį žuvo Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis-Žvejys. Apsupti ūkininko sodyboje, partizanai atsišaudė tol, kol neužsidegė kluonas. Gyvi nepasidavė.

Pavasariop žuvo ar buvo suimti visi BDPS Prezidiumo ir Tauro apygardos vadai. Į jų vietą stojo kiti.

BENDRO DEMOKRATINIO PASIPRIEŠINIMO SĄJŪDŽIO PREZIDIUMO ORGANIZACINĖ STRUKTŪRA

Čekistų sufalsifikuota nuotrauka: vietoj Širvio ir Trumpio veidų įmontuoti dviejų smogikų veidai

1945-1948 METAIS PRASIVERŽUSIEJI PRO „GELEŽINĘ UŽDANGĄ“ Į VAKARUS

1945 12 - Jonas Deksnys ir Jurgis Valiulis
1946 06 - Vytautas Stanevičius
1946 08 - Jonas Deksnys (lydimas MGB majoro Maksimovo)
1947 05 - Juozas Lukša ir Jurgis Krikščiūnas
1947 12 - Juozas Lukša ir Kazimieras Pyplys
1948-ųjų pabaigoje - Jurgis Krikščiūnas

1945-1952 METAIS PERĖJUSIEJI „GELEŽINĘ UŽDANGĄ“ IŠ VAKARŲ Į LIETUVĄ

1945 11 - Jonas Deksnys ir Klemensas Brunius
1946 05 - Jonas Deksnys ir Vytautas Stanevičius
1947 06 - Juozas Lukša ir Jurgis Krikščiūnas
1949 05 - Jonas Deksnys, Kazimieras Pyplys ir Voldemaras Briedis
1950 10 - Juozas Lukša, Benediktas Trumpys, Klemensas Širvys
1950 12 - Kabašinskas, Balčiūnas ir MGB agentas Vizbaras
1951 04 - Julijonas Būtėnas, Jonas Kukauskas
1952 10 - Zigmas Kudirka ir MGB agentas Šilaitis

Kazimieras Pyplys-Mažytis

Pasvarstykite

1. Kodėl partizanai stengėsi suformuoti vyriausiąją vadovybę?
 2. Ko tikėjosi partizanų vadai iš užsienio? Ar pasiteisino jų viltys? 1964 metais Juozas Brazaitis-Ambrasevičius JAV išleido knygą apie partizanus. Kodėl ji pavadinta „Vienų vieni“?
-

PROVOKACINIAI PARTIZANŲ SLOPINIMO METODAI

Šnipai dažniausiai atsiranda iš mažiausiai sąmoningos, žemos moralės, bolševikinei santvarkai prijaučiančios gyventojų dalies.²²

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

Prieš partizanus kovojo dvi NKVD divizijos, keli pasienio kariuomenės pulkai, apie septynis tūkstančius sribų ir kita tiek ginkluotų sovietinių partinių aktyvistų. Net partizaninio karo pabaigoje - 1952 metais - vienam partizanui teko 30 MGB kareivių ir sribų. Tačiau nepaisant tokios karinės persvaros, MGB niekada nevengė įvairių klastingų kovos būdų ir metodų. Vienas iš tokių - legendinių pagrindžio „centrų“ kūrimas. Ne mažiau žalos pridarė ir partizanais persirengusių provokatorių - MGB agentų smogikų veikla, partizanų apnuodijimai specialiais migdomaisiais preparatais, jų tyčinis kompromitavimas ir kiti provokaciniai slopinimo metodai. Šiems darbams visada būdavo pasitelkiami MGB užverbuoti agentai.

²² Dzūkas [Lionginas Baliukevičius], „Kaimo visuomenės...“, LKA, t. 6, p. 102.

1946 metų pavasarį ypač suaktyvėjo partizanais perrengtų MGB smogikų veikla. Jau nuo pirmųjų okupacijos dienų dažnai sribai persirengdavo partizanais ir vaikščiodavo pas gyventojus juos terorizuodami, gąsdindami, ieškodami ryšių su tikraisiais partizanais. 1946 metų gegužės mėnesį iš Ukrainos atvyko didelis tokių provokacinių grupių „specialistas“ majoras Aleksejus Sokolovas. Jis įkūrė profesionalių smogikų grupę, kurios užduotis buvo žudyti partizanus. Šią grupę (vėliau jų buvo kelios) vežiodavo po visą Lietuvą į reikiamą vietovę, kur jie apsimesdavo esą iš kito krašto atklydę partizanai, norintys užmegzti ryšį su tos vietovės kovotojais. Kad būtų įtikinamiau, kartais tyčia susišaudydavo su vietos sribais ar nužudydavo kokį nors valdžiai neįtinkantį apylinkės pirmininką. Taip įrodę esą „tikri“ partizanai, išsivesdavo į mišką kurį nors kovotojų rėmėją, ten jį tardydavo ir kaltindavo šnipinėjimu MGB naudai. Norėdamas įtikinti esąs nekaltas, žmogus pasakydavo turįs ryšių su partizanais, kurie galį tatau paliudyti. Tokiu būdu provokatoriai užmegzdavo ryšį su tikraisiais partizanais. Atėję į susitikimą, pasitaikius patogiai progai, iš pasalų juos iššaudydavo. Kad neliktų nusikaltimo liudininkų, nepalikdavo gyvo nė vieno žmogaus, buvusio netoliese. Taip 1946 metais Trakų apskrities Grendavės kaime kartu su partizanais buvo išžudyta ir ūkininko Blažonio šeima. Tik viena mažametė mergaitė, miegojusi kluone ant šieno, atsitiktinai liko gyva. Rytą, kai smogikai pastebėjo ir mergaitę, jau buvo susirinkę daug žmonių ir ji liko

gyva. Tokiu pat būdu 1951 metais Utenos apskrities Strazdų kaime buvo išžudyta Čibirų šeima. Sužeista neščia kelių vaikų motina buvo nušauta jau pasibaigus operacijai.

Po kiekvienų tokių žudynių emgėbistai inscenizavo, kad partizanai susidūrė su NKVD kariuomene ir žuvę kautynėse. Todėl pradėdavo smarkiai šaudyti, laidyti raketas, kartais uždegdavo sodybą. Visus nukautuosius, tarp jų ir niekuo dėtus gyventojus, pavadindavo „banditais“ ir guldavo miestelių aikštėse.

Smogikus emgėbistai pasitelkdavo ir tardydami suimtuosius. Nieko neišgavę kankinimais ir įprastais tardymo būdais, veždavo suimtąjį neva į apskrities centrą. Pakeliui mašiną neva užpuldavo partizanai. Būdavo šaudoma, sargybiniai „negyvi“ krisdavo ant žemės. Iššokę iš krūmų „partizanai“ nusivesdavo suimtąjį į mišką, kur net būdavo įrengtas tikras

Trakų apskrities Onušio valsčiaus Grendavės kaime 1946 09 02 MGB smogikų nužudyti partizanai: Jonas Dambrauskas, Stasys Legatavičius, Jonas Dulus, Vaclovas Budrevičius, sodybos šeimininkas Petras Blažonis ir septyniolikmetė jo duktė Monika Blažonytė (kairėje)

Agento verbavimas: nuotrauka prie žuvusio kovos brolio čekistų draugijoje

partizaniškas bunkeris. Čia pradėdavo tardyti, kaltindami, kad jis esąs ką nors išdavęs. Tardydavo labai žiauriai: mušdavo, degindavo įkaitinta geležimi, ir visa tai darydavo partizanų vardu. Neištveręs nelaimingasis raštu surašydavo savo gerus darbus ir nurodydavo, kur galima rasti partizanų, galinčių paliudyti, jog jis yra doras patriotas. Išgavę raštišką liudijimą, provokatoriai vėl suvaidindavo kautynes, kurių metu suimtas su visais parodymais atsidurdavo čekistų rankose. Koks būdavo nusivylimas, kai jis suprasdavo esąs apgautas ir nevalingai tapęs išdaviku!

O kai kuriuos tardomuosius miške nukankindavo ir ten pat užkasdavo. Taip 1946 metais žuvo septyniolikmetis Tauragnų valsčiaus gyventojas Stasys Ivonis, 1950 metais Pakruojo rajono Dulkiškių kaimo gyventojas šešiolikmetis Vacys Dveilis ir daugelis kitų. Visi jie nužudyti partizanų vardu.

Kadangi partizanai gyvi nepasiduodavo, čekistai pradėjo plačiai vartoti įvairius migdomuosius preparatus. Jais MGB agentai turėdavo „pavaišinti“ laisvės kovotojus. Paprastai šių specialių preparatų agentas įmaišydavo į gėrimą ar maistą, o partizanams paragavus ir užmigus, skubiai pranešdavo

netoliese lūkuriuojantiems čekistams. Taip nieko neįtariantys partizanai, „pavaišinti gerų bičiulių“, atsiburdavo jau MGB rūsiuose.

Baudėjai naudojo ir kitokias priemones: partizanams pakišdavo šovinių, kurie sprogdavo šautuvo vamzdyje, į bunkerius įmesdavo granatą su migdomosiomis dujomis ar liepdavo agentui chemikalais, paliekančiais šunims užuodžiamą pėdsaką, pašlakstyti prie durų patiestą kilimėlį.

Šias priemones čekistai naudodavo padedami agentų. Todėl verbavo ne tik gyventojus, bet ir suimtus silpnesnės valios partizanus. Iš jų reikalavo ne tik šnipinėti savo kovos brolius, bet ir stengėsi juos paversti smogikais. Tokie buvę partizanai mokėjo partizanų dainų, žinojo jų įpročius, todėl galėjo sėkmingiau negu vagiliaujantys stribai vaizduoti partizanus. Į pirmas užduotis juos vesdavosi prisirišę viela, duodavo neužtaisytą ginklą. Po to pareiškėdavo, kad kelio atgal nebėra: jei verbuojamasis nedirbs MGB naudai, visur bus paskleistos žinios, jog jis esąs užverbuotas. Tam tikslui nufotografuodavo kartu su čekistais šalia žuvusiųjų. Ištrūkti iš čekistų rankų būdavo labai sunku.

Štai 1950 metais buvo suimta vyriausiosios partizanų vadovybės ryšininkė studentė Marytė Pranevičiūtė. Nepavykus nieko iškvosti, į jos kambarą buvo pasodinta MGB agentė, kuriai pavyko šį tą sužinoti. Be to, Marytė buvo išstardyta specialioje grupėje. Čia mergaitė prasitarė datą, kada ji turinti susitikti su partizanais. Norėdami sužinoti susitikimo vietą, čekistai ją apgavo: parodė susisprogdinusių partizanų nuotrauką ir įteigė, kad tai per ją žuvę kovotojai, o vienas iš jų - vyriausiosios vadovybės narys Juozas Šibaila (iš tikrųjų tai buvo Vyčio apygardoje žuvę visai kiti partizanai). Ryšininkę ištiko šokas, ji patikėjo. Emgėbistai „auklėjo“ Pranevičiūtę tol, kol įtikino nebeturint pasirinkimo. Taip paveikta, ji po poros savaičių parodė vyriausiosios vadovybės bunkerį, kuriame buvo numatytas susitikimas su vadovybės nariu Leonu Grigoniu. Čia žuvus penkiems partizanams, Pranevičiūtė tapo agente Paulina ir pradėjo vykdyti MGB užduotis: toliau vaikščiojo kaip partizanų ryšininkė, nešiojo laiškus ir dokumentus, kuriuos duodavo nusikopijuoti emgėbistams. Jai buvo duota užduotis susekti aukščiausiųjų partizanų vadų bunkerius. Pagaliau Pranevičiūtei pavyko pakliūti į ginkluotųjų pajėgų vado Adolfo Ramanausko bunkerį Jiezo rajone. Netikėtai ji išgirdo kalbant apie išdavystę. Pamaniusi, jog tai kalbama apie ją, atsiklaupė ir pradėjo melstis. Taip išsidavė esanti MGB užverbuota. Partizanų karo lauko teismo nuosprendžiu už išdavystę Marytė Pranevičiūtė

buvo nubausta mirties bausme.

Pasvarstykite

1. Komunistai mėgo šūkį „tikslas pateisina priemones“.
Ar galima kilnaus tikslo siekti nežmoniškais priemonėmis?
Kokią tikslą turėjo okupantai ir kokią - partizanai?
Ar kare leistinos visos priemonės?
2. Ar kaltas žmogus, jei prieš savo valią padaromas išdaviku?
Kas kaltesnis - žmogų užverbavęs čekistas ar užverbuotasis?
Kas apskritai gali spręsti apie žmogaus kaltę?
Ar nusikaltimą, išdavystę galima pateisinti susidariusiomis sąlygomis?

Partizanų gyvenimas ir kova

BUITIS

*Būtų įdomus dalykas, jeigu kada nors išleistų knygų vien apie tai, kaip partizanai kasdavo bunkerius. Kiek panaudota įvairiausių gudrybių, kiek parodyta savotiško išradingumo!*²³

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

Pirmaisiais okupacijos metais partizanai apsistodavo miško stovyklose ar pas ūkininkus. Vėliau, po didelių NKVD kariuomenės siautimų ir kautynių, jie pradėjo rengtis gerai užmaskuotas slėptuves. Lietuvos laisvės armijos štabas buvo apie tai išleidęs įvairių instrukcijų. Patogiausia slėptuvę būdavo įsirengti pas kaimo gyventojus: čia visada galima gauti šilto maisto, be to, šeimininkai stebi apylinkę ir laiku praneša apie pavojų. Tačiau slėptuvę aptikus, nukentėdavo ir šeimininkai: būdavo suimami, namas per susišaudymą uždegamas, šeima ištremiama. Todėl nenorėdami savo geradariams užtraukti nelaimės, partizanai bunkerius dažnai rengdavo miškuose ir laukuose.

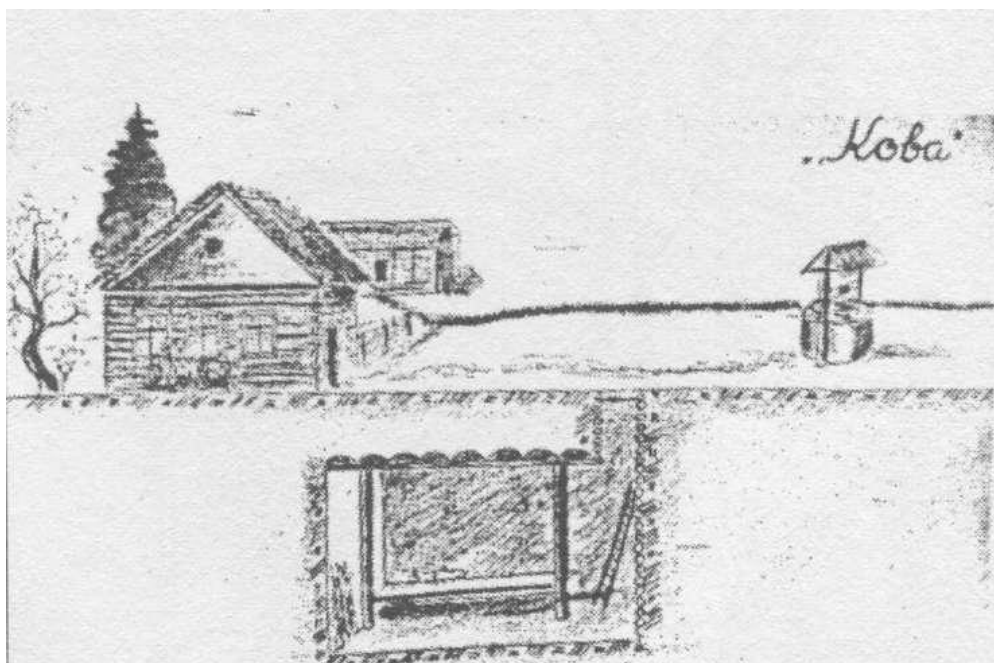
²³ Partizano Dzūko dienoraštis, LKA, t. 6, p. 73.

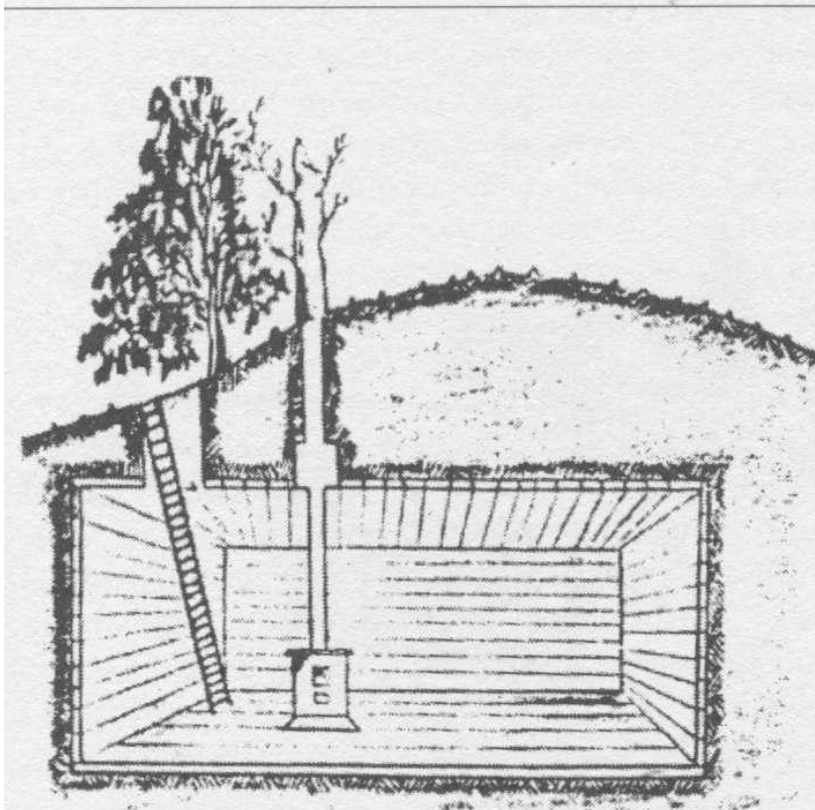
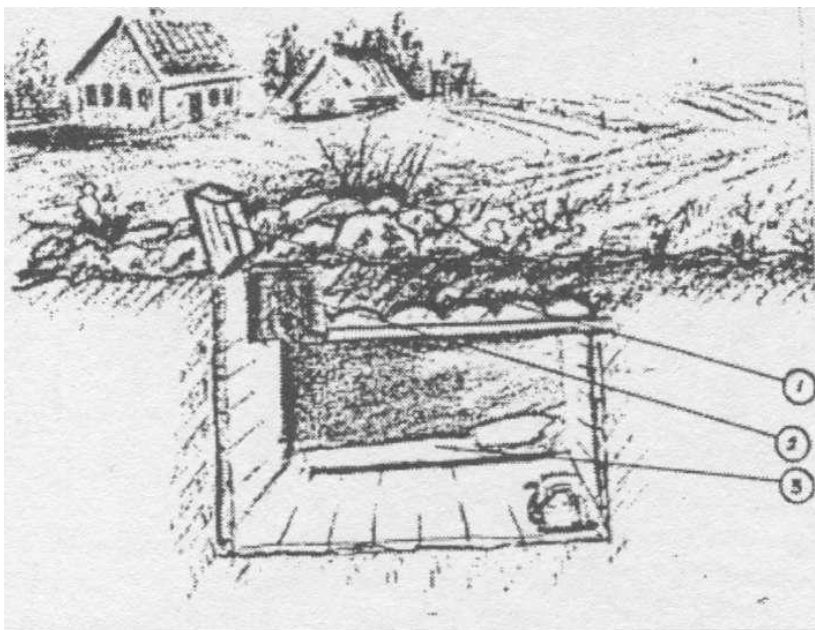
Pradžioje bunkeriai buvo mažiukai, skirti laikinam prieglobsčiui, į juos reikėdavo šliaužte įšliaužti. Kartais tokia slėptuvė priminė kapo duobę. Štai Tauro apygardos partizanui Povilui Pečiulaičiui, netikėtai prasidėjus MGB

kariuomenės siautimams, teko slėptis ariamame lauke. Jis atsiguldavo į išraustą duobę, o šeimininkas, uždengęs lentomis ir užbėręs žemės, paviršių apakėdavo. Tokioje duobėje tekdavo išgulėti visą dieną, tik nakčiai būdavo galima išlįsti.

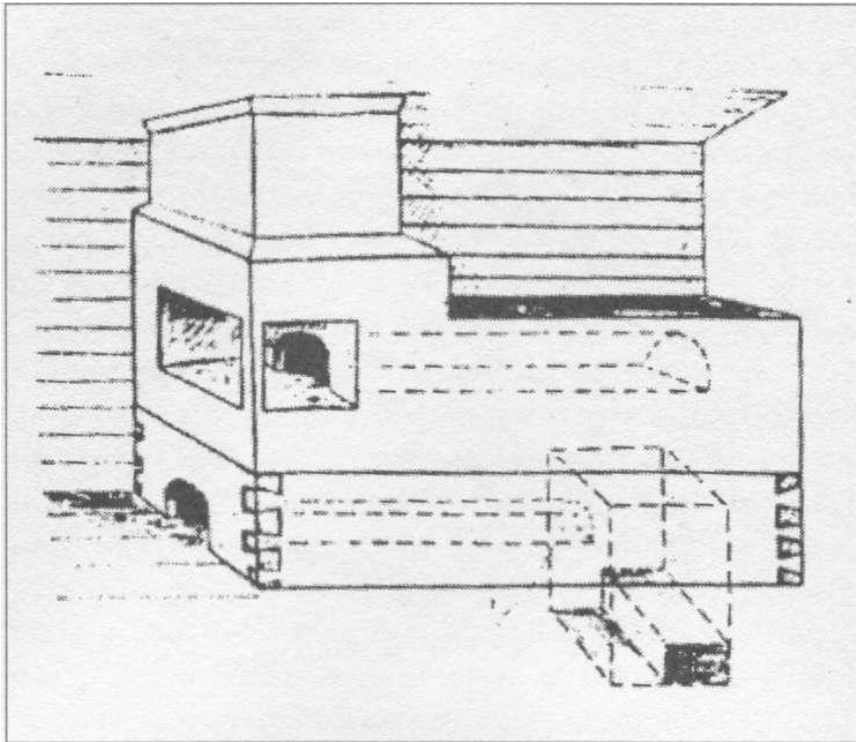
Partizanų stovykla miške (Piešinys iš KGB archyvų)

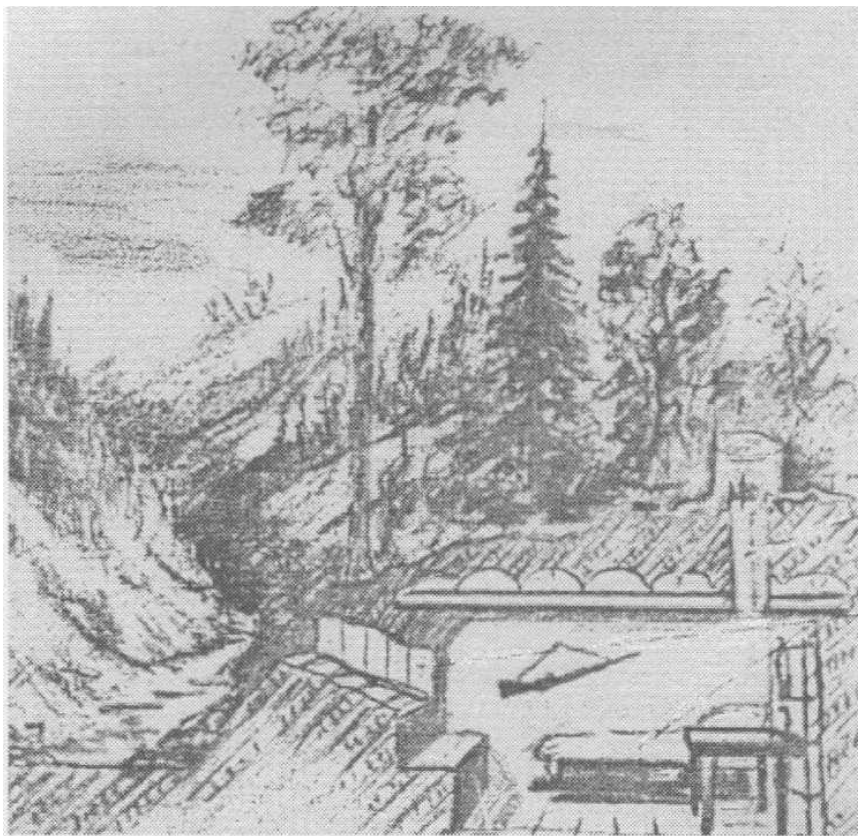

Partizanų bunkeris Aukštaitijoje lauke po akmenų krūva. 1 - dangtis, 2 - landa, 3 - gultai. (Piešinys iš KGB archyvų)

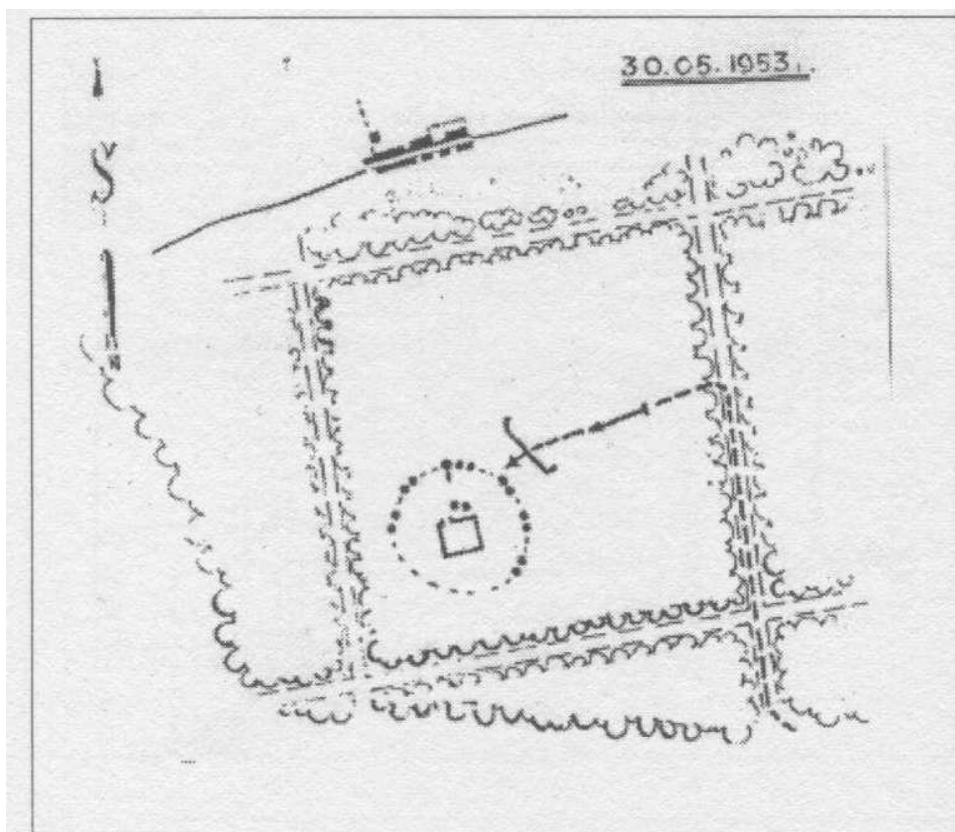
Partizanų bunkeris Lazdijų apskrities Bistrogiškių miške, kuriame 1948 metais žuvo keturi partizanai. (Piešinys iš KGB archyvų)

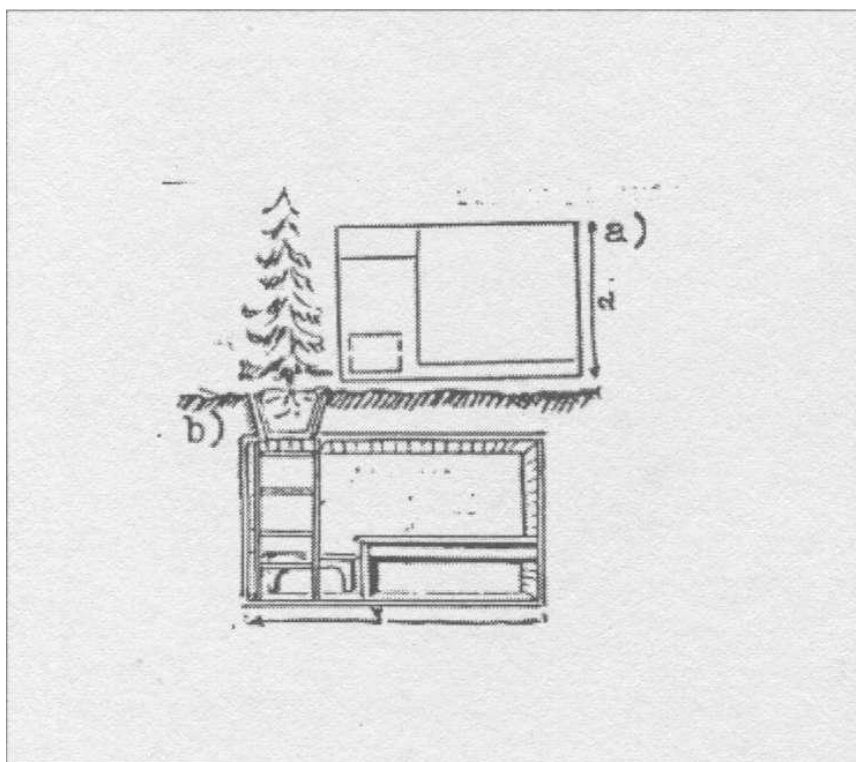
Partizanų bunkeris Ukmergės apskrityje. Įėjimas - per landą pakrosnyje. (Piešinys iš KGB archyvų)

Partizanų bunkeris miške (piešinys iš KGB archyvų)

MVD 4-osios valdybos viršininko Petro Raslano sudaryta bunkerio Šimkaičių miške, kuriame slapstėsi partizanų vadas Jonas Žemaitis, apsupimo schema

Jono Žemaičio bunkeris: a) planas; b) skersinis pjūvis. Ant įėjimo dangčio pasodinta eglutė. (Pagal šią schemą 1995 metais bunkeris atstatytas)

Nuolatinės slėptuvės, kuriose partizanai gyvendavo ištikus mėnesius, žiemodavo, buvo tobulesnės. Tokia slėptuvė galėjo būti įrengta rūsyje, po krosnimi, tarp dviejų namo sienų, tvartuose, šuliniuose, šieno prėsluose ir kitur. Miškuose partizanai išsikasdavo didelius bunkerius, kuriuose būdavo gultai, stalelis darbui, ventiliacijos angos, kartais net krosnelė.

Ir vis dėlto gyvenimo sąlygos bunkeriuose būdavo labai sunkios: pro lubas ir sienas sunkdavosi vanduo, nuolat trūkdavo oro, tvyrodamo drėgmės ir puvesių tvaikas. „Naujoje slėptuvėje blogiausiai jautėmės pirmosiomis dienomis. Kūnu ir kvėpavimu reikėjo ją pradžiovinti ir apšildyti. Ir vis dėlto po keleto dienų slėptuvėje dirbti buvo įmanoma“, - rašė partizanų vadas Adolfas Ramanauskas.²⁴ Landos į slėptuvę būdavo kuo išradingiau užmaskuojamos ir atidaromos tik naktį. Per dieną partizanai būdavo tartum gyvi palaidoti, įtemptai klausydavosi žemės gilumoje atsiduodančių žingsnių garso. Išdavus slėptuvę ir ją apsupus, išsiveržti praktiškai nebebūdavo jokios galimybės. Žiemą užsnigus, nenorėdami palikti pėdsakų, partizanai mėnesiais neišeidavo iš požemių. Tam jau iš rudens būdavo ruošiamasi ir pasirūpinama maisto atsargų, paskerdžiamas koks gyvulys, prisisūdoma mėsos. Valgį gamindavo ant spiritinės lempelės. Dažnai ilgomis savaitėmis gyvendavo pusbadžiu. Pavasarį partizanus lengva būdavo atpažinti iš išblyškusių, patinusių veidų - tai tvankaus požemio gyventojų žymės.

²⁴ Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, p. 415.

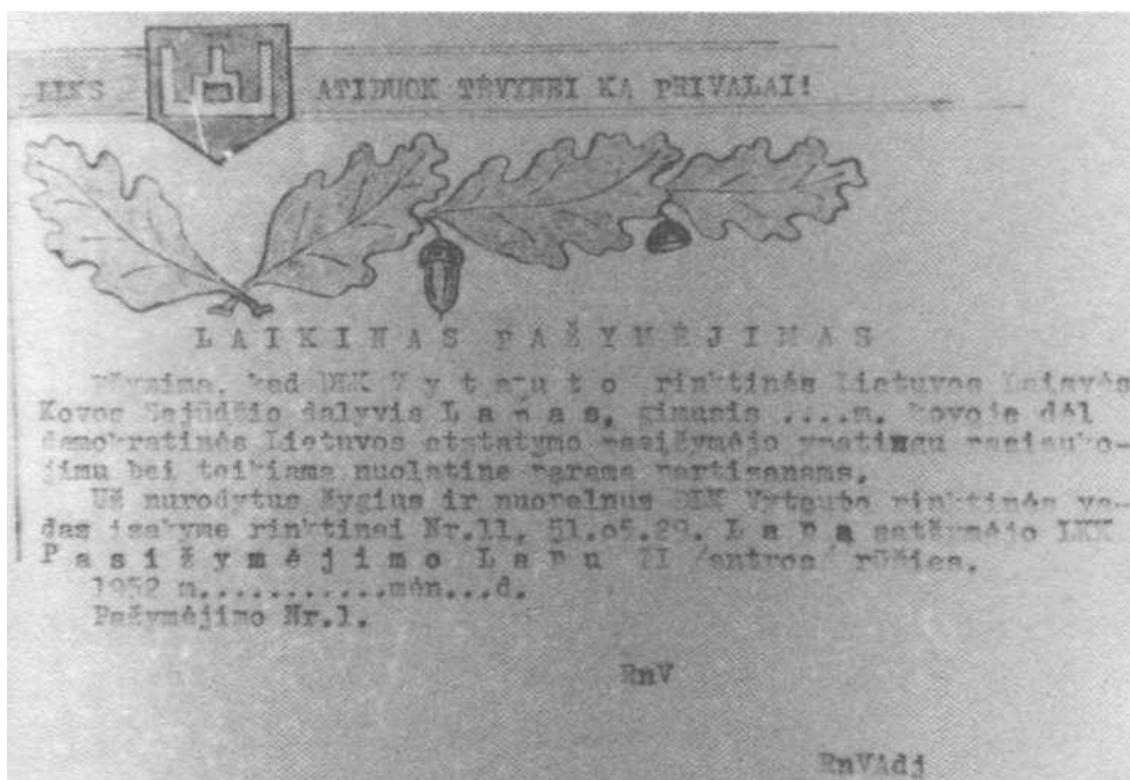
Partizanai labai ilgėdavosi paprasto kasdienio gyvenimo, kaimiškų darbų. Pavasarį su pavydu žiūrėdavo į laukuose triūsiančius žmones. Kartais naktį ateidavo į talką: suardavo dirvą, nušienaudavo pievą.

Nelengva būdavo ir apsirūpinti maistu bei drabužiais. Okupacijos pradžioje daugumą partizanų rėmė giminaičiai: atnešdavo maisto, išskalbdavo rūbus, iškūrendavo pirtį. Vėliau, daugelį rėmėjų ištrėmus, partizanams viskuo teko rūpintis patiems.

Pagal instrukcijas buvo numatyti keli apsirūpinimo būdai: turto konfiskavimas, rekvizicijos ir aukos. Turtą konfiskuodavo iš valstybinių ūkių ir įstaigų, iš mirtimi baudžiamų šnipų ir okupacinės valdžios pareigūnų. Gyventojų gyvulius, maistą rekvizuodavo tada, kai nebebūdavo kitos išeities: paimdavo palikdami pakvitavimą, kad bus atsilyginta atkūrus nepriklausomybę. Griežtai drausta imti nebūtinus daiktus ar prabangos dalykus. Gautas turtas būdavo kruopščiai suregistruojamas ir paskirtomas

būriams, aukštesnei vadovybei bei nuo okupantų teroro nukentėjusiems asmenims (kaliniams, tremtiniais, jų šeimoms).

Sovietinis teismas ir propaganda kiekvieną partizanų išpuolį, kurio metu jie apsirūpindavo maistu ar pinigais, traktavo kaip plėšikavimą. O juk partizanai tokius išpuolius rengdavo prieš valstybines įstaigas ir sovchozus, į kuriuos būdavo suvežamas konfiskuotas ištremtųjų turtas ir gyvuliai. Žmonių turto nusavinimas, kurį vykdė valstybė, - nepakeliami mokesčiai ir pyliavos, žemės, sodybų nusavinimas, gyvulių, padargų atėmimas, suvarant į kolchozus, - plėšikavimu nebuvo laikoma. Okupantai stengėsi apjuodinti partizanus nenorėdami pripažinti, kad jiems, kaip ir kiekvienai kariuomenei, reikėjo gyventi ir kovoti.

Partizanų rėmėjo laikinas pažymėjimas apie tai, kad jis yra apdovanotas pasižymėjimo lapu

Ne mažesnis partizanų rūpestis buvo vaistai ir gydytojai. Jie neturėjo ligoninių. Dažną sužeistąjį tekdavo perrišinėti ir slaugyti miške po atviru dangumi. Būdavo atvejų, kai vieną kitą sunkiau sužeistą partizaną pavykdavo įtaisyti į miesto ligoninę, tačiau čekistai ypač akylai sekė ligonines ir gydytojus. Todėl daugumą sužeistųjų gydė paprastos gailestingosios seselės, kurios su partizanais dalijosi visais pavojais ir negandomis. Dažnai apsupus bunkerį ir jos žūdavo kartu. Miestelių aikštėse išniekintos kartu su

partizanais gulėjo žuvusios medicinos seserys Marytė Senavaitytė, Danutė Didžpinigaitė, Anelė Senkutė. O į jų vietą ateidavo kitos.

Tačiau žmonės rėmė partizanus. Ir dažnai nuoširdžiausiai jiems padėdavo kaip tik neturtingieji valstiečiai. Turtingesni kartais pagailėdavo savo gero. Apie tokius partizanai sakydavo, kad „jam tėvynė - pinigų terba". Nors čekistai už partizanų išdavimą siūlė premijas, o už jų rėmimą grasino kalėjimu bei tremtimi, dauguma kaimo žmonių kuo galėdami padėjo partizanams, nes jie reiškė jų lūkesčius vėl matyti laisvą tėvynę. „Jie rėmė ginkluotą kovą rizikuodami savo gyvybe ne mažiau už kovojančius su ginklu. Niekada iš jų neteko išgirsti, kad jau pavargom, tik sakydavo: „O Dieve, kiek jūsų mažai jau beliko!" " - rašė apie Lietuvos kaimo žmones Povilas Pečiulaitis-Lakštingala.⁵

⁵ Povilas Pečiulaitis, *Šitą paimekite gyvą*, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1993, p. 115.

Pasvarstykite

1. Sovietinė propaganda vaizdavo partizanus kaip atskalūnus, banditus, keliančius kaimo žmonėms siaubą. Jei taip būtų buvę, ar būtų partizanai išsilaikę ištisą dešimtmetį?
2. Kas padėdavo partizanams ištverti visas negandas? Kaip jaustūsi jų padėtyje atsidūręs dabarties miesto žmogus?

DRAUSMĖ. KOVA SU GIRTAVIMU

*Partizanas šimtą kartų turi būti drausmingesnis už reguliariosios armijos karį.*²⁶

Iš Lietuvos laisvės armijos štabo nurodymų partizanams

Partizanų vadai suprato, kad neorganizuoti, nepaklūstantys vadovybei ir statutų reikalavimų nesilaikantys kovotojų būriai gali tapti nevaldomi ir žeminti partizano vardą. Be to, tik griežtai laikantis drausmės buvo įmanoma sėkmingai priešintis okupantui ir išlikti. Todėl nuo pat partizaninio karo pradžios buvo formuojami štabai, renkami ar skiriami vadai, kurių įsakymams turėjo paklusti visi kovotojai.

Partizanų veiklą reglamentavo įvairūs statutai ir taisyklės.

Pirmieji drausmės nuostatai buvo sukurti Lietuvos laisvės armijos štabo. Vėliau juos tobulino ir prisitaikė kovos sąlygoms kiekviena apygarda. Centralizavus partizanų judėjimą, buvo sukurti visoms apygardoms privalomi statutai, nuostatai ir taisyklės.

Paprastiems kaimo vyrams, iš kurių daugelis net nebuvo tarnavęs kariuomenėje, iš pradžių buvo sunku priprasti prie kariškos tvarkos ir drausmės. Jie ne tik nemokėjo naudotis ginklu, bet ir nesuprato, kodėl reikia eiti sargybą ar pranešti vadui, kad nori aplankyti tėvus. Vadai turėjo kantriai auklėti eilinius kovotojus, mokyti juos rikiuotės, kovos taktikos ir tvarkos. Buvo sukurta mokymo programa, Dainavos ir Tauro apygardose vyko kursai puskarininkio laipsniui gauti, eiliniai kovotojai buvo apmokomi pagal Lietuvos kariuomenės mokymo programas, supažindinami su veiklos ir baudžiamaisiais statutais, drausmės nuostatais.

Pagal šiuos nuostatus už smulkius nusižengimus buvo taikomos drausmės pabaudos - papeikimai, tarnyba be eilės, darbas virtuvėje ir kt. Už sunkius nusikaltimus (vogimą, plėšimą, žudymą, išdavystę, įsakymų nevykdymą) partizanai būdavo atiduodami karo lauko teismui. Jie pradėjo veikti nuo 1944 metų rugpjūčio. Teismai skirdavo nuobaudas nuo papeikimo, pervedimo į kitą dalinį, išplakimo rykštėmis iki mirties bausmės. Už panašius nusikaltimus tokios pat bausmės buvo taikomos ir civiliams gyventojams. Prieš perduodant karo lauko teismui, gyventojai būdavo perspėjami ir raginami pasitaisyti.

Visos nuobaudos būdavo įrašomos į kovotojo asmens lapą. Stabuose buvo kruopščiai tvarkoma raštvedyba: leidžiami įsakymai, dauginamos instrukcijos, sudarinėjami žuvusiųjų, suimtųjų, ištremtųjų sąrašai, rašomi kovotojų tarnybos dokumentai.

Ypač buvo kovojama su poelgiais, žeminančiais partizano garbę. Prie tokių buvo priskiriama: patyčios iš žuvusio priešo (todėl partizanai niekados neniekindavo nukautųjų lavonų, tuo ryškiai skirdamiesi nuo įsiūčio apimtų sribų ir enkavedistų), plėšikavimas, smurtas prieš moteris ir ne-blaivumas einant tarnybines pareigas.

Dainavos apygardos vadas Lioneas Baliukevičius-Dzūkas

Dainavos apygardos partizanai. Dešinėje — apygardos vadas Dominykas Jėčys-Ažuolis

Žinomas ne vienas atvejis, kai karo lauko teismai myriop nuteisdavo nusikaltusius partizanus: 1945 metais Tauro apygardoje plėšikavusį ir girtuokliavusį Bubiną, 1948 metais - terorizavusį gyventojus Višinską ir kt. Dažnai tokia griežta bausmė būdavo taikoma pavieniams besislapstantiems asmenims, kurie, turėdami savų egoistinių tikslų, vengė stoti į partizanų junginius. Tie tikslai - pasiplėšikauti, lengvai pagyventi, suvesti sąskaitas - nieko bendra neturėjo su laisvės sąjūdžiu. Kadangi tokių asmenų nusikaltimus sovietinė propaganda priskirdavo partizanams, laisvės kovotojai visu griežtumu už juos baudė. Net ir tuo atveju, jei dar neįvykdyta žiaurių nusikaltimų, kiekvieną kartą būdavo įspėjama liautis savivaliavus.

*O, skambink per amžius vaikams Lietuvos,
Kad laisvės nevertas, kas negina jos!*

Garbingoje ir teisingoje kovoje dėl Lietuvos Laisvės
ir Nepriklausomybės

S I M U I

/ MA-SKT /

Už sumanumą ir drausmingumą.

LP AUKURO Rinktinės įsakymu Nr. 16 83

1947 m. rugsėjo mėn. 8 d.

Išreikšta

PADĖKA

Lai būna garbė tiems, kurie pasišventusių, atkaklių
ir ryžtingu darbu, nebedami nei kieta vargo, nei
kančių, nei mirties pavojaus, eina Laisvės ir Nepri-
klausomybės keliu.

AUKURO Vadas

PADĖKOS LAPO
LIUDIJIMAS
Nr. 20

1948 m. lapkričio mėn. 10 d.

Partizano apdovanojimo padėkos lapu liudijimas

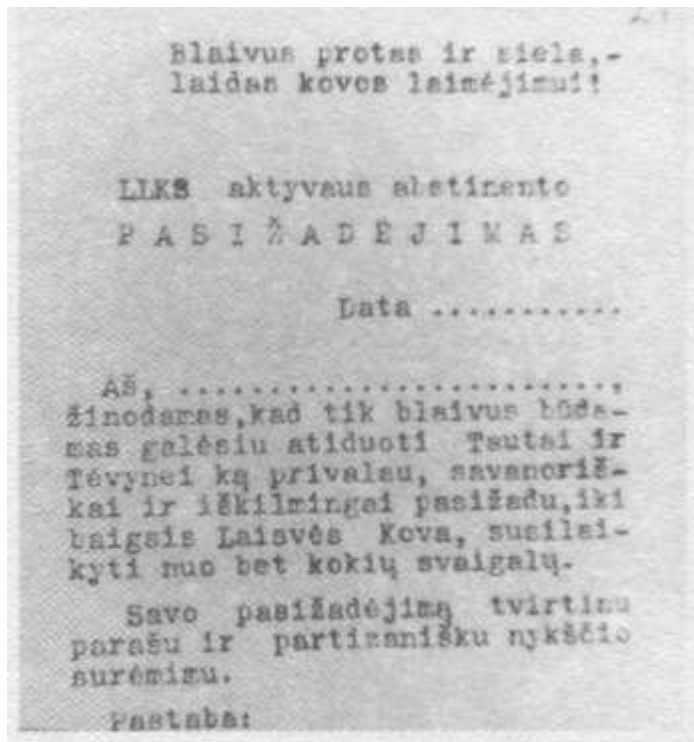
Griežta drausmė ir tvarka padėjo tokiam sunkiam ir ilgai partizaniniame kare iki galo išlikti laisvės kovotojais, netapti pavieniais keršytojais. Tai buvo didelis išsilavinusių, idealistiškai nusiteikusių vadų nuopelnas. Tikrai gerbiamas buvo tik tas, kuris to nusipelnė. Vėlesniais metais net įsigalėjo tarpusavio kreipinys: „Broli!“.

Tačiau buvo viena yda, kurią sunkiausiai sekėsi nugalėti - tai girtavimas. Apimti nevilties, laukdami „išbuvėjimo“ ar trėmimų gėrė ir varė naminę daugelis kaimo gyventojų. Jie vaišindavo ne tik nekviestus valdžios pareigūnus, nuo kurių priekabių tokiu būdu atsipirkdavo, bet ir laisvės kovotojus. 1947 metais Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis su nuoskauda rašė: „Džiugu ir linksma, kad per trejus kovos metus nenugalėjo ir nepalaužė galingosios ir žiauriosios okupantų pajėgos, tačiau skaudu ir liūdna, kad mus nugalėjo, pavergė besaikis alkoholio vartojimas.“²⁷

²⁷ Tauro apygardos vado įsakymas nr. 36 (1947 12 04), KGB ADS, Operatyvinių bylų fondas, b. 5194, t. 5, 1. 44.

Girtavimas padarė daug fizinės ir moralinės žalos tiek visai tautai, tiek partizaniniam judėjimui. Ilgiausiai išsilaikė kaip tik tie kovotojai, kurie nevartojo alkoholio. Partizanų vadovybė visą laiką ryžtingai kovojo su tuo baisiu, okupacijų metais vis stiprėjančiu įpročiu. Partizanų spaudoje buvo skelbiami antialkoholiniai straipsniai, girtuoklius pašiepiančios satyros ir eilėraščiai, propaguojama blaivybė. Kai kurios partizanų apygardos išleido įsakymus, draudžiančius ne tik partizanams vartoti, bet ir gyventojams gaminti naminę. Radę miške varyklą, partizanai sunaikindavo įrangą, girtuokliaujančius baudavo.

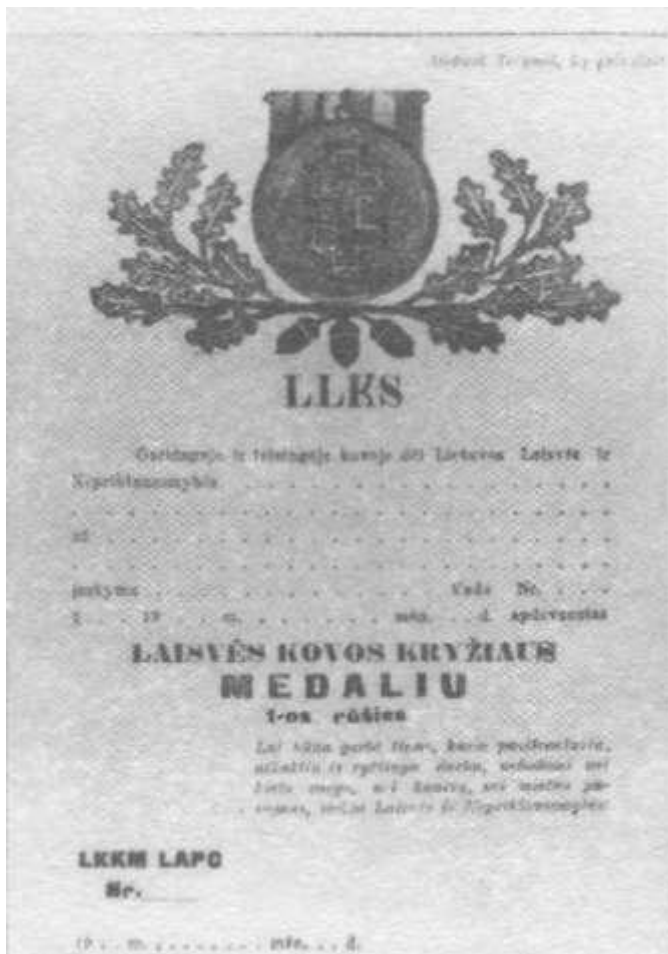
1949 metais sukūrus vieningą partizanų vadovybę, aukščiausi pareigūnai iškilmingai pasižadėjo iki laisvės kovų pabaigos nevartoti alkoholio. Buvo išspausdinti specialūs blaivybės pasižadėjimai, kuriuos noriai pasirašinėjo kovotojai.

LLKS nario blaivybės pasižadėjimas

Gerti liautasi ten, kur negėrė partizanų vadai. Tačiau daug kur geri norai, kaip įprasta, skyrėsi nuo darbų: pasirašę pasižadėjimus, partizanai savo žodžio netesėjo. Tuo sunkiau buvo šį žodį tesėti, kuo labiau Lietuvos kaimas grimzdo į nevilties ir girtuoklystės liūną. Okupacinė valdžia visokeriopai skatino visišką moralinę gyventojų degradaciją, nes tik tokiu būdu buvo galima galutinai palaužti tautą.

1. Kiekvienas reguliariosios armijos kareivio prasižengimas iš karto pastebimas. Partizanai veikė slapta, išsiskirstę mažomis grupelėmis, ir vadai ne visada žinojo, kaip jie elgiasi. Kas sulaukydavo laisvės kovotojus nuo blogų poelgių? Ar sunku dorai elgtis, kai niekas nemato?
2. Ar žmogaus elgesys priklauso nuo aplinkybių? Ar tam turi įtakos žinojimas, kad gali greitai žūti?

LLKS apdovanojimo lapas

DVASINIS PASAULIS IR TRADICIJOS

*Ne tas nugalėtas yra, kas daugiau nustojo, bet tas, kurio dvasia buvo pirmiausia palaužta.*²⁸

Iš partizanų atmintinės

Partizanai nebuvo ypatinga žmonių rūšis. Jie atėjo į pilną pavojų miško gyvenimą iš visų visuomenės sluoksnių. O daugiausia - iš kaimo. Tačiau apsisprendimas partizanauti paženklino jų būtį sąmoningos aukos ir neišvengiamos žūties žyme.

Mirtis lydėjo partizaną nuo pirmųjų iki paskutiniųjų dienų, ir reikėjo didelės dvasinės stiprybės apsibrasti su ja, gyventi, kovoti; o žuvus kovos draugui norom nenorom kildavo mintis: kieno eilė rytoj? Išverti tokią įtampą padėjo patriotizmas ir tikėjimas.

²⁸ *Ką turi žinoti kiekvienas partizanas: LLKS norminiai dokumentai*, Vilnius: SKAT, 1994, p. 5.

Nepriklausomoje Lietuvoje, vykstant tam tikrai trinčiai tarp partijų ir socialinių sluoksnių, įvairių pažiūrų žmonės visada susitelkdavo kilus pavojui tėvynei. Pilietiškumo dvasia išauklėtai kartai bolševikiniai šūkia apie proletarus ir buožas, liaudies priešus ir tautų tėvą Staliną buvo ne tik svetimi, bet ir juokingi.

Į miškus ėjo ne vien tie, kuriems grėsė areštas, tremtis ar tarnyba okupacinėje kariuomenėje. Daugelis galėjo tyliai ir ramiai gyventi savo namuose ir laukti, kas bus toliau. Pirmaisiais okupacijos metais, kai išsilaisvinimo viltis buvo visai reali, dažnas nesusimąstydamas pasirinko partizano kelią; bet tik sąmoningu apsisprendimu ir pasiaukojimu galima pagrįsti pasirinkimą tų, kurie išėjo į mišką 1950-1953 metais. 1952-aisiais lydėdama į mišką savo draugą viena mergaitė kalbėjo: „Kaip man jūsų visų gaila! Juk jūs žūsite.“ Tačiau neatkalbėjo. Pandėlietis Algimantas Ikamas išėjo partizanauti 1953 metais. Pašauktas į sovietinę kariuomenę pasakė: „Aš jiems netarnaui!“ Ir, du kartus pabėgęs iš armijos, išėjo į mišką ir žuvo neišpartizanavęs net metų. 1950 metais iš Prancūzijos, po sutuoktvių praėjus vos savaitei, grįžo į Lietuvą Juozas Lukša, nors gerai žinojo, kad tėvynėje jo laukia tik mirtis. O galėjo pasilikti.

„Vargiai ar mes laisvės sulauksim. Turbūt reikės užmerkti akis dar prieš jai ateisiant. Bet nieko nepadarysi - sykį išėjom, tai mokėsime ir mirti“, - sakė partizanai.²⁹ Tardomas ir kankinamas Jurbarko apskrities ūkininkas Stasiūnaitis kameros kaimynui kalbėjo: „Kalėjime sėdėti už tėvynę yra laimė. [...] Tegu mane geruoju prašo, tegu žada aukso kalnus, tegu užmuša ar supjausto į gabalus, iš manęs nieko nesužinos; o jei užmuš, aš to nebijau, nes tūkstančiai žūsta už laisvę. Laisvės be aukų nebūna. Užtai gerai gyvens tie, kurie sulauks laisvės.“³⁰

Dažna šeima (o jos pokarį buvo gausios) išleido į mišką po kelis vaikus. Vien Tauro apygardoje: Lukšų šeimoje iš penkių sūnų žuvo trys, Popierų šeimoje - penki, Morkūnų - keturi, Juodžių - šeši vaikai. Tokių šeimų buvo gausu visoje Lietuvoje.

Tėvynė partizanams nebuvo kažkokia abstrakcija. Tai buvo tėvų namai, savas kaimas, kaimynai, kovos draugai. Todėl nenuostabu, kad mūšio įkarštyje kiekvienas buvo pasiryžęs pasiaukoti už kitus. „Aš nebepabėgu, batai pilni kraujo. Jūs bėkite, aš dengsiu“, - ištarė 1947 metais Jonas Bulovas ir žuvo.³¹ Rūpesčiu kitais galima paaiškinti ir partizanų pasiryžimą gyviems nepasiduoti. Kokio ryžto reikėjo tokią akimirką, niekas dabar nepasakys.

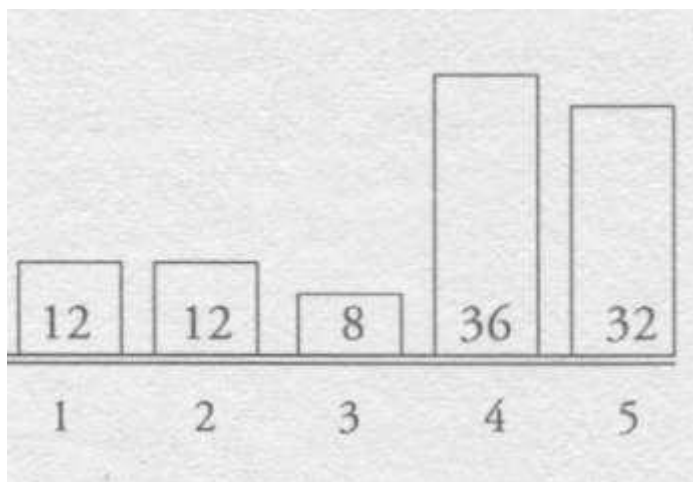
Savižudybė prieštarauja krikščioniškai nuostatai, tačiau partizanų kapelionas Lelešius rašė: „Galbūt daugelis, vartydami istorijos puslapius, su siaubu kalbės apie mūsų kovą,

²⁹ Dzūkas [Lionginas Baliukevičius], „Laisvės kovotojų...“, *LKA*, t. 6, p. 88.

³⁰ KGB ADS, Operatyvinių bylų fondas, b. 6911, t. 1, 1. 309.

³¹ Vytautas Ambrazas ir Vidmantas Jankauskas, „Iš užmaršties išnyrantis veidas“, in Diana Glemžaitė, *Mes mokėsime numirti*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 12.

1951-1953 METAIS ŽUVUSIŲ KOVOTOJŲ IŠĖJIMO PARTIZANAUTI PRIEŽASTYS
(nuošimčiai nuo bendro žuvusiųjų skaičiaus, MGB duomenys)

1 - Grėisė tremtis

2 - Grėisė mobilizacija į Raudonąją armiją

3 - Nacių okupacijos metais buvo

Vietinės ar Tėvynės apsaugos rinktinių savanoriai

4 - Buvo pagrindinių organizacijų nariai

5 - Nežinomos

Pasvarstykite

1. Kokią įtaką partizanų nuostatoms ir idealams turėjo Lietuvos Respublikos ugdymo sistema?

2. Ar šiandieninė Lietuvos mokykla geba ugdyti atsakingus demokratinės valstybės piliečius?

Dainavos apygardos vadovybė sveikina Kazimieraičio rinktinės DLK Vytauto grupės partizanus, susirinkus į sąskrydį Varėnos miškuose (1948 0423). Kairėje rikiuotės pusėje - svečiai iš kitų partizanų grupių

PARTIZANAI, KURIEMS BUVO SUTEIKTAS AUKŠČIAUSIAS ĮVERTINIMAS - LAISVĖS KOVOTOJO KARŽYGIO GARBĖS VARDAS:

Konstantinas Bajerčius-Garibaldis
 Juozas Kasperavičius-Visvydas
 Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas
 Juozas Lukša-Skirmantas
 Kazimieras Pyplys-Mažytis
 Juozas Vitkus-Kazimieraitis
 Vaclovas Voveris-Žaibas
 Petras Bartkus-Žadgaila

sakys, kad kultūringame pasaulyje savižudybė negalima, kad tai žmogiškos esmės įžeidimas. Tačiau juk kovojame su barbarais. Žinoma, krikščioniška doktrina to neleidžia [...], bet palikime tai spręsti maloningajam Viešpačiui."³²

Didžiausia atspara tame smurto, kraujo ir neteisybės pasaulyje kaip tik ir buvo tikėjimas. Pokario metais ne kartą nuošalioje bažnytelėje susirinkęs būrys barzdotų vyrų tyliai giedodavo „Marija, Marija" ir meldavo Aukščiausiąją palaiminti kovą. Vėliau, kai ateiti į bažnyčias tapo pavojinga,

kunigai miške prie kelmo aukodavo šventas Mišias. Pastoracinį darbą tarp partizanų dirbo daugybė kunigų, daug jų buvo įkalinta. Tai ir vyriausiasis partizanų kapelionas, Kauno Prisikėlimo bažnyčios kunigas Juozas Stankūnas, Dainavos apygardos kapelionas Zigmas Neciunskas, Didžiosios kovos - Liudas Puzonas ir kiti. Partizanų kapelionai sukūrė daug gražių partizanų maldų: prieš žygį, prieš kautynes, už Lietuvos kankinius ir kitų. Kunigas Justinas Lelešius, pradėjęs jį verbuoti MGB, pasitraukė pas partizanus ir 1947 09 24 žuvo Tauro apygardos Birutės rinktinės bunkeryje netoli Veiverių. Panašus likimas ir Pašilės klebono Vaclovo Stirbio: 1949-aisiais dėl persekiojimų pasitraukė pas partizanus ir vos po kelių mėnesių buvo suimtas.

³² Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, p. 161.

Ypač jaudinančios būdavo partizanų religinės ir tautinės šventės. Tą dieną jie skaudžiai pajusdavo namų ilgesį. Tačiau dėl nesibaigiančių pasaulų ir gaudynių, kaimo gyventojų persekiojimo vėlesniais pokario metais partizanai stengėsi šventes švęsti taip, kad niekam neužtrauktų nelaimės - savo bunkeriuose. Labai liūdnos būdavo tos šventės, per kurias dažnas prisimindavo savo ištremtus ar suimtus tėvus, sudegintus namus. „Klausomės radijo. Iš visų pusių skamba kalėdinės dainos. Perduoda Anglijos karaliaus, Popiežiaus, Trumeno ir kt. kalėdinius sveikinimus. Muzika, dainos... Tenai atgijo gyvenimas. Mūsų bunkeryje po žeme vienuolika vyrų susirinko praleisti Kalėdų. Kurgi tos Kalėdos dingo, kada viešpatauja šiluma ir jauki ramybė? Kalėdos po žeme!.. Rašau šias eilutes ir drebu iš šalčio", -rašė dienoraštyje 1948-aisiais partizanas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas.³³

³³ Partizano Dzūko dienoraštis, *LKA*, t. 6, p. 34.

Būta ir linksmesnių, grynai partizaniškų švenčių - tai priesaika ir apdovanojimų teikimas.

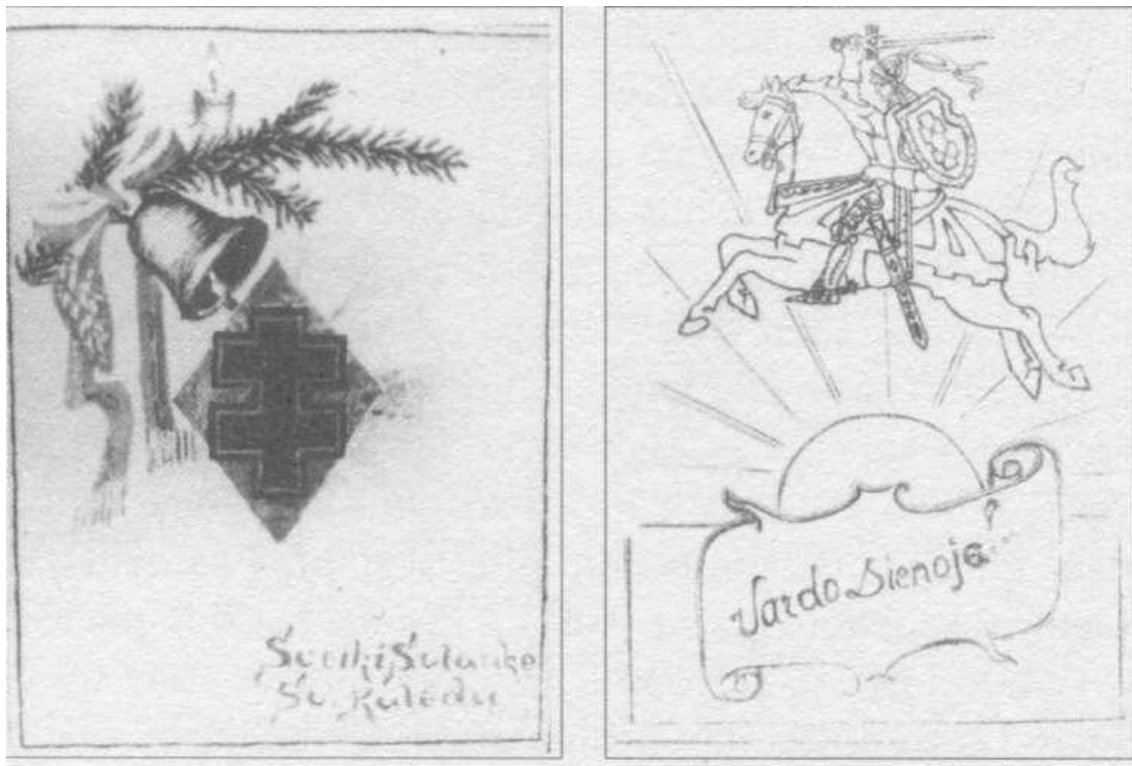
Įstojimas į partizanų gretas prasidėdavo iškilminga priesaika. Šį momentą gražiai aprašė partizanų vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas: „Buvo 120 vyrų, tačiau tvyrojo visiška tyla... Antrame koplytėlės aukšte įvyko įspūdingos pamaldos. Vyrai karštai meldėsi. Daugelio akyse spindėjo ašaros. [...] Artinosi iškilmingas priesaikos priėmimas. Prieš altorių buvo pastatyta taburetė, užtiesta trispalve. Ant jos padėtas kryželis ir mano trumpasis ginklas... Iškėlę dešines, tyliai kartojo priesaikos žodžius. Dievo akivaizdoje tvirtai pasižadėjome teisingai ir ryžtingai tęsti kovą prieš

okupantą, kuris, pamynęs po kojomis visus Dievo ir žmogaus įstatymus, negailestingai naikina viską, kas yra šventa, kilnu ir brangu."³⁴

³⁴ Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sunų...*, p. 28.

Ne mažiau iškilmingai vykdavo ir apdovanojimai. Apdovanojama būdavo pasižymėjimo ženklais ir padėkos raštais, o nuo 1949-ųjų, sukūrus vieningą partizanų organizaciją, trijų laipsnių Laisvės kovos kryžiais (su kardais - už narsumą, be jų - už uolumą, nuo 1950 10 07 - I ir II rūšies). Aukščiausias įvertinimas - Laisvės Kovotojo Karžygio garbės vardo suteikimas. Apdovanojama būdavo prieš išrikiuotus kovotojus perskaičius įsakymą ir prisegant pasižymėjimo ženklus. Po to, jei būdavo ramu, partizanai dainuodavo partizaniškas dainas.

Visi aštuoni Laisvės Kovotojai Karžygiai, išskyrus Juozą Lukšą, šiuo vardu buvo pagerbti po žūties. Aukščiausi partizanų vadai, žuvę 1952-1953 metais, liko be apdovanojimų - jų apdovanoti nebebuvo kam. Tačiau ne dėl apdovanojimų jie atliko savo pareigą. Beveik ant visų partizanų dokumentų būdavo rašomas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio šūkis: „Atiduok Tėvynei, ką privalai." Šis šūkis laisvės kovotojams nebuvo tuščia frazė.

Partizanų piešti šventiniai atvirukai

Pietų Lietuvos partizanų vadas Adolfas Ramanauskas- Vanagas

Pasvarstykite

1. Įprasta manyti, kad žygdarbis yra akimirkos pasiaukojimas. Kas sunkiau - pakilti prieš kulkosvaidžio ugnį ir žūti ar metų metus niūriuose bunkeriuose leisti pagrindinę spaudą?
2. Apie trečdalį 1951-1953 metais žuvusių vyrų išėjo partizanauti todėl, kad grėsė areštas, tremtis ar kalėjimas (žr. diagramą skyriaus pradžioje). Kitų apsisprendimą galima motyvuoti patriotizmu. Kodėl lietuvių tėvynės meilė buvo laikoma nusikaltimu ir vadinama „buržuaziniu nacionalizmu“, o Sovietų Sąjungos žmonių kova prieš fašistinę Vokietiją -patriotizmo apraiška?

KŪRYBA

Nemaža partizanų tarpe ir tokių, kurie dainas, eilėraščius rašo. Daug jų, žinoma, neatitinka poetikos ar lyrikos reikalavimų, betgi pasitaiko ir gražių dainų, kurios, pritaikius melodijų, greitai paplinta ne tik partizanų, bet ir gyventojų tarpe.³⁵

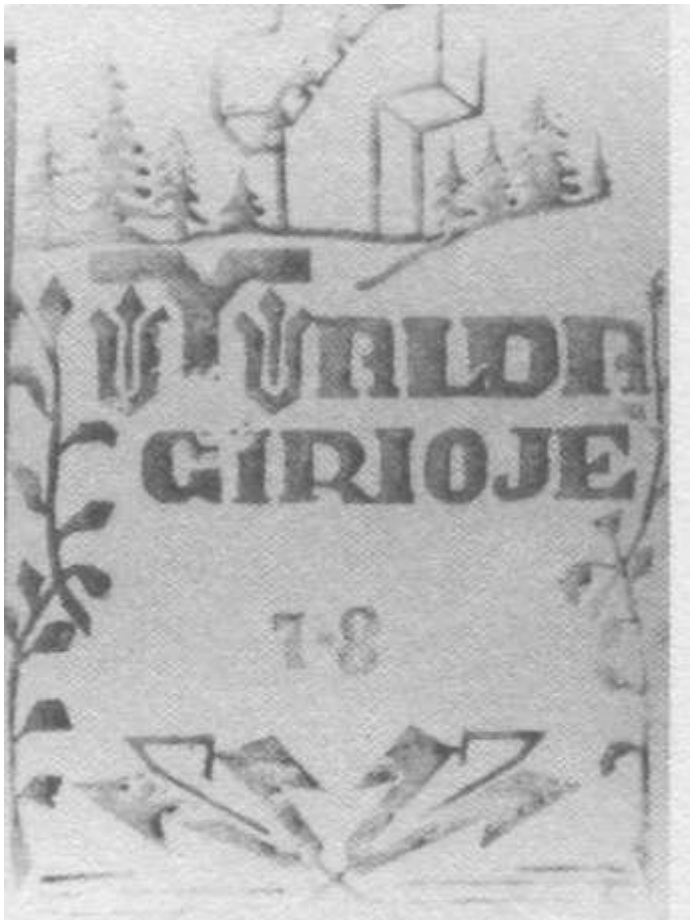
Iš partizanų įsakymo

Gyvenimas ekstremaliomis sąlygomis, mirties artuma skatino partizanų norą išlikti nors dvasiškai, t.y. perteikti savo jausmus ir mintis kitiems rašytine forma. Todėl ne tik mokytojai, studentai ar gimnazistai, bet ir vos raštingi kaimo artojai dažnai kūrė eilėraščius, dainas, rašė prisiminimus ir dienoraščius. Niekados Lietuvoje nebuvo sukurta tiek daug naujų dainų, kaip pokario metais. Dažniausiai tai buvo romantiški lyriniai eilėraščiai, kuriems tuojau būdavo pritaikomos žinomų dainų melodijos. O kartais ir patys eilėraščiai tebūdavo Maironio, Mykolaičio-Putino, Brazdžionio, Kossu-

Aleksandriškio lyrikos parafrazės. Eilėraščių įvaizdžiai dažniausiai iš liaudies dainų. Tai ir raiba gegutė, skaičiuojanti metus, ir vėtros laužomi girios medžiai, ir tyliai vakarais verkianti motinėlė ar sutryptas rūtų darželis. Tačiau atsirado ir naujų, atspindinčių skaudžią tikrovę, metaforų bei įvaizdžių: „paguldė galvą ant akmenėlio, jam pagailėjo žemės juodos" ar „tarp juodų arimų, tarp tiesių vagų, dar garuoja kraujas kritusių draugų", arba „rankom surakintom Sibiran išvarė, žirgą pabalnotą pasiliko sau".

Tarp tūkstančių nežinomų autorių, pratęsusių liaudies kūrybos tradicijas, išsiskyrė studentų ir gimnazistų kūryba. Jie dažniausiai kūrė neoromantinius eilėraščius, tapusius populiariais pokario romansais. Juose buvo gražių frazių („ašarom sidabro verkė rūtos žalios", „paskutinis žiedas drumzlinio rudens", „laukia rytojaus, auksu dažyto") ir jausmingų eilučių („apgaubė kapą lieknas berželis, žvaigždėm sužibus, verkė naktis", „atėjo vakaras į girią, atėjo ilgesys pas mus", „nerimstantis smuikas vėl verks mėnesienoj" ir pan.), tarsi atsiveriančių smurto ir kraujo prisodrintą kasdienybę.

³⁵ Archyvų tvarkymo taisyklės, KGB ADS, Operatyvinių bylų fondas, b. 6860, 1. 122.

Kai kuriuose eilėraščiuose atpasakojamas visas mūšis ar konkretaus herojaus likimas. Daug eilėraščių buvo sukurta apie Kalniškės mūšį, skirtą partizanams Šilui, Kazimieraičiui, Žaibui ir kitiems žuvusiems kovos draugams.

Kartu su savamoksliais kūrėjais kovojo ir žuvo talentingi autoriai, jau debiutavę prieškario spaudoje. Jų talentas nespėjo išsiskleisti, o kūrybinis palikimas dažnai beveik visas prarastas. Tai visų pirma Biržų krašto partizanai Bronius Krivickas (žuvo 1952 09 21) ir Mamertas Indriliūnas (žuvo 1945 02 21), Dzūkijoje kovojęs Benediktas Labėnas (žuvo 1949 03 07), Konstantinas Bajerčius (žuvo 1947 metų pradžioje), gimnazistas nuo Radviliškio Vytautas Šniuolis (žuvo 1949 08 13), studentė iš Aukštaitijos Diana Glemžaitė (žuvo 1949 11 14), Petras Bartkus (žuvo 1949 08 13) ir kiti.

Ryškiausiu ir įvairiapusiškiausių talentu apdovanotas buvo Bronius Krivickas - po Biržų girią vaikštantis su skrybėle ir šautuvu poetas partizanas. Okupacijos pradžioje jis dar bandė gyventi legaliai, keletą mėnesių mokytojavo, bet netrukus, gavęs šaukimą į NKVD - o tai galėjo reikšti tik areštą ar verbavimą - pasitraukė ir pradėjo slapstytis, dažnai apsilankydamas pas partizanus, kurių gretose jau kovojo du broliai. Žuvus broliui Juozui, tėvai buvo išvaryti iš namų, jų sodyba sudeginta. Krivicko tikraisiais namais tapo miškas.

Jo kūrybos sąlygos smarkiai skyrėsi nuo „dvaro“ poetų - LSSR Rašytojų sąjungos narių. Atsisėdęs nuošaliau nuo kovos draugų, išžiūrėjęs į laužo liepsną, pamiršęs naktinio

Biržų girios partizanai: Alfonsas Valentėlis-Bankininkas Vailokaitis, Bronius Krivickas ir Pilėnų tėvūnijos vadas Stepas Giedrikas-Girietis (1951-ųjų rugpjūtis)

žygio nuovargį, poetas kūrė sonetus ir vertė Goetę. Savo kūrybą čia pat deklamavo draugams, ranka ar mašinėle perrašytą dalino žmonėms.

Broniaus Krivicko tekstai skiriasi nuo sodžiaus kultūrą reprezentuojančių kaimo jaunuolių poezijos. Esminis joje yra egzistencinis asmenybės santykis su būtimi, pasauliu, mirtimi. Jautėsi savotiškai nuvylęs tradicinių posmų laukiančius kovos draugus (leidžiant kūrybos rinkinėlį tarė: „Ne viskas čia atitiks laiko dvasią“⁶), sielojosi, kad negali visiškai atsiduoti štabo nario - srities Visuomeninės dalies viršininko - pareigoms. Tačiau kovos draugai suprato, koks tai talentas, vadino jį „literatūros profesoriumi“.

⁶ Virginijus Gasiliūnas, [Ižangos straipsnis], in Bronius Krivickas, *Raštai*, p. 31.

Partizaniška kasdienybė vertė išmokti gyventi mirties akivaizdoje. Dauguma kaimo jaunuolių stengėsi nepastebėti mirties, tarsi ją neigti (kai bėgi iš apsupties, apie mirtį nėra kada galvoti, o kai išbėgi - nebėra reikalo), o Bronius Krivickas, filosofiškai apmąstydamas gyvenimą ant nebūties slenksčio, ieškojo egzistencinių atspirties taškų. Pasauliui balansuojant tarp „šviesos ir žemės galių“ ir „bedugnių liūnų, kur bujoja Pykčio gėlės“, vienas iš tokių atsparos taškų - savęs tobulinimas „lig dievų leistosios pilnaties“. „Lietuvių literatūroje tokią šviesią asmenybę, grėsmės akivaizdoje auginančią save, sunku būtų rasti.“⁷ Mirtyje, o ypač - gyvenime jos artybėje jis ieškojo ir sugebėjo rasti grožį. Išties dvasios didybė nepriklauso nuo žmogui atseikėto laiko.

⁷ Rita Tūtlytė, „Kad be galo jaustum globą švelnią...“, *Naujasis Židinys*, 1995, nr. 3, p. 222.

Susitaikymas su likimu, aiškiai suvokiant didžiąją pasiaukojimo prasmę, dvelkė ir partizanės poetės Dianos Glem-žaitės lyrikoje. „Mes mokėsime numirti, jei Tėvynė aukos reikalauja“, - rašė ji savo eilėraštyje-testamente, sukurtame pora mėnesių prieš tragišką gyvenimo atomazgą.

1943 metais baigusi Kupiškio gimnaziją, Diana Glemžaitė buvo pripažinta mokyklos poetė. Jau aidint fronto kanonadoms dėdė kvietė Dianą važiuoti studijuoti į Vakarų Europą. Tačiau ji liko Lietuvoje ir įstojo į Kauno universiteto Filologijos fakultetą. Parvažiuodama namo, nuolat susitikdavo su savo krašto partizanais. Gresiant areštui, 1947 metais Diana Glemžaitė pasitraukė iš universiteto ir tapo partizanų ryšininke. Su užduotimis keliaudavo Alizavos, Pandėlio apylinkių takais. Jos tėvas buvo suimtas, o motina su kitais vaikais ištremta. Netrukus Alizavos klebonas slapta sutuokė Dianą Glemžaitę su Algimanto apygardos Margio rinktinės kuopos vadu

Juozu Bulovu-Iksu. Sutuoktuvės įvyko klojime, išpažintį jaunieji atliko „sėdėdami ant balkio, o jaunasis ir per šliubą nenusijuosė revolverio“.³⁸

Jaunos poetės kūryboje atsiskleidė visa partizaniško gyvenimo paletė: nuo namų praradimo, į kuriuos net „jeigu pareitum - nebūtum svečias, niekas į vidų nepavadintų“, iki darganotų naktų siaubo, kai „mirtys kvatoja, kulka zvimbia pilka bitele“. Tačiau kaip atsvara tam žiauriam pasauliui buvo jausmas, kad „savo brolių parduot dar visi neišmokome, ne!“ Diana niekuomet nesijuto praradusi orientyrų, vedančių „pirmyn į tą jaučiamą tolimą šviesą, kuri turi būti už tamsos ribos“.

Tačiau išdavystė neaplenkė ir Dianos Glemžaitės. 1949-1950 metų žiemą kartu su kovos broliais ji ketino praleisti bunkeryje Plunksnočių miške. „Nelaukit iš mūsų jokios žinios, būsim iki pavasario, kol medžiai sužaliuos. Einam ten, kur nebus išsigelbėjimo, jei rusai užpuls, bet ten tikrai niekam nepakenksim, niekas dėl mūsų nenukentės“, - sakė atsisveikindami partizanai.³⁹ Deja, tai buvo paskutiniai jų žodžiai: į partizanų būrį infiltruoto MGB agento Alfonso Lūžos bunkeris buvo išduotas, ir vos jį pasiekę, partizanai žuvo.

Visai kitokį likimą pasirinko poetas Kostas Kubilinskas. Kilęs iš vargingų valstiečių, vietinio klebono lėšomis buvo mokytas Marijampolės Marijonų, o vėliau - Vilkaviškio gimnazijose, anksti pradėjo rašyti eilėraščius, kuriuos spausdino pagrindiniai ateitininkų laikraščiai, vėliau — ir prieš karą, ir karo metais, - bendradarbiavo solidėsiuose leidiniuose.

Dėl to prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai buvo pašalintas iš Jaunųjų rašytojų sekcijos pirmininko pareigų ir užsitraukė valdžios nemalonę. Negalėdamas dalyvauti lite-

³⁸ Vytautas Ambrazas ir Vidmantas Jankauskas, „Iš užmaršties išnyrantis veidas“, in Diana Glemžaitė, *Mes mokėsim numirti*, p. 13.

³⁹ Ibid., p. 16.

Broniaus Krivicko redaguotas Rytų Lietuvos partizanų srities leidinys „Aukštaičių kova“

ratūriniame gyvenime, išvažiavo į atokų Dzūkijos kaimą mokytojauti. Ten poetą aplankė vietiniai partizanai, kviesdami bendradarbiauti pogrindžio spaudoje. Iš pradžių Kubilinskas atsikalbinėjo sakydamas, kad kūryba jam aukščiau už viską. Tačiau netrukus sumanė, kad partizanų pasiūlymas yra gera proga atpirkti savo „kaltes“ okupacinei valdžiai. Todėl nuvažiavo į Vilnių ir pasiūlė MGB savo paslaugas.

Kostas Kubilinskas buvo infiltruotas į Dainavos apygardos štabą. Čia jis atvyko ne vienas. Į pagalbą MGB davė kitą agentą - Adolfą Skinkį. Stabo bunkeriai buvo Alytaus apskrities Kalesnykų miške. MGB darbuotojai apmokė agentus šaudyti ir davė užduotį sunaikinti apygardos stabo narius, o svarbiausia - vadą Adolfą Ramanauską. Gyvendamas bunkeryje ir laukdamas patogaus momento baisiai niekšybei, partizanų užsakymu Kubilinskas parašė satyrinę poemą „Raudonasis rojus“, pašiepiančią okupantų darbelius Lietuvoje. Ši gan talentingai parašyta poema partizanų leidinėliais paplito visoje Lietuvoje.

Nesulaukdami iš tolimo žygio į Žemaitiją grįžtančio Ramanausko, agentai, likę vieni bunkeryje su stabo nariu poetu Benediktu Labėnu-Kariūnu, nušovė

jį miegantį ir iškviatė MGB kariuomenę. Buvo susprogdinti du štabų bunkeriai, žuvo keturi partizanai.

Po išdavystės Kubilinskas tapo LSSR Rašytojų sąjungos

Kosto Kubilinsko išduotame bunkeryje žuvę Dainavos apygardos partizanai Vaclovas Voveris-Žaibas ir Jonas Kazlauskas-Šermukšnis

Dainavos apygardos stabo bunkeryje čekistų paimti daiktai

nariu ir garsiu poetu. Nors parašė daug gražių eilėraščių vaikams, tačiau okupacinės valdžios ne visada buvo mėgstamas. Pats skundėsi buvusiam NKGB komisarui Gudaičiui-Guzevičiui, kad naujieji draugai juo nepasitikį, o seni pažįstami bei nepažįstami laiką šnipu ir išdaviku. Todėl dažnai skandino alkoholyje savo neviltį ir šiurpius prisiminimus. Dar gyvendamas partizanų bunkeryje dažnai diskutuodavo su Lionginu Baliukevičiumi-Dzūku apie gyvenimo ir kūrybos prasmę. Į tiesmuką partizanų klausimą: ką labiau vertinąs - kūrybą ar tėvynę, atsakydavo, kad svarbiausia yra „stengtis išlikti, o kai išliksi, tada galėsi duoti tautai gero, t.y. savo kūrybą“.⁴⁰

⁴⁰ Partizano Dzūko dienoraštis, LKA, t. 6, p. 35.

Nors tarp partizanų populiariausia buvo poezija, tačiau kai kurie partizanai kūrė trumpus apsakymėlius, o Algimanto apygardos partizanas buvęs mokytojas Jurgis Urbonas-Lakštutis parašė net romaną, kuris, deja, iki šiol nesurastas. Daugiausia partizanų rašė dienoraščius. Dienoraščio forma 1948 metais Prancūzijoje buvo parašyti ir Juozo Lukšos-Daumanto „Partizanai“. Beletrizuota forma jis įamžino laisvės kovų pradžią, tarsi kompensuodamas savo priverstines „atostogas“ toli nuo kovojančios tėvynės. Ši knyga, išleista išeivijoje, daug metų buvo vienintelis, tačiau Lietuvos skaitytojui neprieinamas informacijos šaltinis apie partizanų kovas. Tik 1991 metais išėjo iš spaudos Pietų Lietuvos partizanų vado Adolfo Ramanausko-Vanago, 1993-aisiais - Liongino Baliukevičiaus-Dzūko, 1995-aisiais kunigo Justino Lelešiaus-Grafo ir kitų partizanų dienoraščiai bei prisiminimai, daugelį metų slėpti gerų žmonių, užkasti po žeme kartu su partizanų archyvais ar įkalinti KGB saugyklose.

SPAUDA

Būtų labai klaidinga galvoti, kad sąjūdis šiuo metu vien tik ginkluotu pasipriešinimu turėtų veikti. Ginklai yra skiriami mūsų priešams. Jais negalima mūsų tautiečiams tvirtos dvasios įdiegti ir tiesos žodį paskelbti. Tam reikalinga spauda,⁴¹

Iš partizanų spaudos

Laisvo spausdinto žodžio vertę Lietuva žinojo jau nuo knygnešių laikų. Vokiečių okupacijos metais pagrindžio leidiniai buvo viena svarbiausių neginkluoto pasipriešinimo formų. Spaudos reikšmė nesumažėjo ir vykstant ginkluotai partizanų kovai. Per ją buvo galima palaikyti lietuviybės dvasią,

naikinti vergo kompleksą ir padėti atsispirti komunistinės propagandos srautui.

1944 metais LLA centrinis štabas, traukdamasis nuo fronto, leido „Karines ir politines žinias“, vėliau - „Karžygį“ ir „Laisvės karžygį“. Tuo metu sovietų okupuotoje Aukštaitijoje - Utenos ir Švenčionių apskrityse - jau buvo platinamas pagrindinis leidinys „Laisvės keliais“.

1945 metais susikūrus stambesniems partizanų junginiams, beveik kiekviena apygarda ir rinktinė leido savo laikraštį. Iš viso per partizaninį karą negalutiniais duomenimis ėjo 54 periodiniai ir 18 neperiodinių leidinių. Jų tiražai priklausė nuo spausdinimo būdo: mašinraštiniai buvo leidžiami iki 50 egzempliorių, rotatoriumi ar šapirografu -100-500 egzempliorių, o tipografiniu būdu - net iki 5000 egzempliorių. Spausdinimo techniką partizanai įsigydavo įvairiais būdais: mašinėlės konfiskavo ar pagrobavo iš valstybinių įstaigų, tipografinį šriftą pirkdavo iš spaustuvių darbininkų ir pan. MGB labai sekė spaustuvėse dirbančius asmenis, nemažai jų buvo suimta. Turint spaustuvinį šriftą, reikėdavo įsirengti leidybai tinkamą bunkerį, įsigyti po-

⁴¹ *Partizanas*, 1950 02, nr. 3, KGB ADS, Operatyvinių bylų fondas, b. 6860, t. 4.

1. Ar ekstremalios sąlygos, kuriomis gyveno partizanai, skatino ar slopino kūrybines galias?

Ar sąlygos turėjo įtakos temų ir žanrų pasirinkimui?

2. Ar paties rašytojo ir jo kūrinys atskleidžiamos moralinės nuostatos visada sutampa?

3. Kodėl okupacinė valdžia taip stengdavosi palenkti savo pusės kūrybos žmones?

Ar talentingas menininkas privalo laikytis visuomenės priimtų dorinių principų?

SVARBESNI PARTIZANŲ PERIODINIAI LEIDINIAI:

VYTAUTO APYGARDA

Aukštaičių kova (1945-1952)

Laisvės šauklis (1946-1950)

ALGIMANTO APYGARDA

Partizanų kova (1947-1951)

VYČIO APYGARDA

Lietuva brangi (1949-1953)

DIDŽIOSIOS KOVOS APYGARDA

Laisvės keliu (1945)

Tėvynei šaukiant (1946-1949)

KARALIAUS MINDAUGO SRITIS

Laisvės kova (1950-1952)

KĘSTUČIO APYGARDA

Laisvės varpas (1946-1953)

PRISIKĖLIMO APYGARDA

Prisikėlimo ugnis (1948-1952)

ŽEMAIČIŲ APYGARDA

Laisvės balsas (1945-1952)

PIETŲ LIETUVOS SRITIS

Partizanas (1949-1953)

TAURO APYGARDA

Laisvės žvalgas (1945-1951)

DAINAVOS APYGARDA

Laisvės varpas (1945-1952)

Už tėvų žemę (1945-1950)

LLKS VYRIAUSIOJI VADOVYBĖ

Prie rymančio Rūpintojėlio (1949-1952)

pieriaus ir dažų, o tai irgi būdavo susiję su nemaža rizika. Dažnai per didelius vargus įsirengus slėptuvę, netrukus ji būdavo emgėbistų išaiškinama ir sunaikinama. Tačiau leidybos darbas niekada nesustojo.

Daugiausiai laikraščio numerių - net 173 - išleido Kęstučio apygardos štabas. Šios apygardos „Laisvės varpas“ ėjo nuo 1946 iki 1953 metų. Jo tiražas svyravo nuo 50 iki 500 egzempliorių. Tokiu pat pavadinimu laikraštį 1000-2000 egzempliorių tiražu leido Pietų Lietuvos „A“ partizanų apygarda. Labai dideliu - 5000 egzempliorių - tiražu 1952 metais žurnalą „Vyčių keliu“ išleido Kęstučio apygarda. Jame buvo išspausdinta pagrindinės politinės-kultūrinės organizacijos „Vyčių sąjunga“, turėjusios kita forma tęsti pasipriešinimo kovą, programa. Ilgiausiai - iki 1957-ųjų - ėjo Prisikėlimo apygardos Juozapavičiaus tėvūnijos laikraštis „Partizanų šūvių aidas“.

Greta periodinių leidinių, partizanai parengė nemažai poezijos rinkinių, satyrų, prozos kūrinėlių, partizanų maldynų. Žinomesni iš jų - 1948-1950 metais Prisikėlimo apygardos išleisti penki tomiai partizanų eilėraščių ir dainų „Kovos keliu žengiant“, Vakarų srities štabo leidinys „Mes nemirė“ (1952), maldynas „Rūpintojėlis“, 1947 metais Algimanto apygardos išleistas satyrų rinkinys „Istrebiteliada“. 1947-1950 metais Dainavos apygardos štabas net leido laikraštį rusų kalba, skirtą rusų kareiviams („Svobodnoje slovo“), kuriame buvo aiškinami lietuvių tautos siekiai ir bolševikinės propagandos klastingumas.

Be laikraščių, nuolat būdavo spausdinami ir platinami atsišaukimai. Kartais tai būdavo partizanų įsakymai, kreipimaisi į jaunuomenę, mokytojus, sribus, paaiškinimai, kodėl vienam ar kitam šnipui įvykdytas mirties nuosprendis ir pan. Atsišaukimais būdavo pažymimos tautinės ir religinės šventės, aiškinama jų prasmė ir būtinybė išsaugoti tradicijas.

Partizanų spaudą ir atsišaukimus daugiausia platino jaunimas. Vien per 1947 metus už tai buvo suimta 640 asmenų. Apie pusę atsišaukimų išplatindavo moksleiviai.

Partizanų spaudos temas diktavo politinė situacija. Plačiausiai būdavo atspindimi tarptautiniai įvykiai. Pokaryje mažai kas turėjo radijo aparatą: okupacinė valdžia buvo įsakiusi

Dainavos apygardos štabo pareigūnai: Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, Adolfas Ramanauskas- Vanagas, Julius Karpis-Vieversys (1949)

juos iš gyventojų atimti. Be to, užsienio radijo stočių transliacijoms būdavo trukdoma. Todėl partizanai stengdavosi klausytis užsienio radijo stočių kitomis kalbomis ir savo laikraščiuose pateikdavo žinių santraukas bei tarptautinių įvykių apžvalgas, pakomentuodavo pasaulio politiką pasisakymus. Dažnai vieno ar kito veikėjo kalba ar svarstomi dokumentai sukeldavo nerealių išsivadavimo vilčių. Kiekviename partizanų laikraštyje taip pat būdavo pranešama apie įvykius Lietuvoje, okupantų vykdomas represijas, partizanų kovas, žuvusiųjų žygdarbius. Laikraščiuose žmonės rasdavo ir grožinės kūrybos: trumpų apsakymėlių, eilėraščių, šmaikščių nuotrupų iš kasdienio partizanų ir okupuoto krašto gyvenimo. Spauda buvo

vienintelė tribūna, kur partizanai galėjo skelbti apie savo kovos tikslus ir kovos prasmę, palaikyti visuomenės moralę ir žadinti tautiškumą.

Visiems šiems aktualiems uždaviniams įgyvendinti labai trūko talentingų žurnalistų. Pirmaisiais pokario metais į partizanų gretas įsiliejo nemažai inteligentų, o vėliau inteligentija ir miestų gyventojai tapo tuo visuomenės sluoksniu, kuris greičiausiai prisitaikė prie okupacinio režimo. Partizanų vadai labai brangino kiekvieną išsilavinusį žmogų, stengėsi sutelkti štabuose kiek galima daugiau inteligentų. Savo ruožtu okupacinė valdžia pagrindinės spaudos leidybą traktavo kaip vieną didžiausių nusikaltimų. Štai 1947 metų pradžioje buvo suimtas ir per keletą dienų nukankintas Alytaus mokytojas, knygų vaikams autorius Konstantinas Bajerčius-Garibaldis, palaikęs ryšį su Dzūkijos partizanų vadovybe ir talkinęs pagrindžio spaudai. Už bendradarbiavimą partizanų spaudoje buvo nuteistas dramaturgas Vincas Adomėnas, už laikraštėlių platinimą suimtas rašytojas Viktoras Katilius. Legaliai gyvenantiems inteligentams dėl arešto grėsmės praktiškai buvo neįmanoma dalyvauti partizanų spaudos leidyboje. Todėl pagrindiniai šio baro darbininkai buvo patys partizanai, ypač - buvę mokytojai, studentai ir gimnazistai: Juozas Sibaila-Merainis, Petras Bartkus-Žadgaila, broliai Antanas ir Bronius Liesiai, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, Vytautas Sniulis, Bronius Kazickas-Saulius ir daugelis kitų. Čekistams užklupus pagrindinę tipografiją, laikraščio leidejams dažniausiai nelikdavo kitos išeities kaip nusišauti.

Štai 1952 12 23 bunkeryje apsupta bandė nusišauti Žemaičių apygardos leidinių „Malda girioje“ ir „Kovojuantis lietuvis“ redaktorė Monika Alūzaitė. Deja, šūvis nebuvo mirtinas. Išgydyta ir žiauriai tardyta mergina buvo nuteista 25 metams lagerių. 1953 metų rugpjūčio mėnesį bunkeryje apsupta nusišovė Žemaičių apygardos leidinio „Laisvės balsas“,ėjusio nuo 1945-ųjų, redaktorė, buvusi Medingėnų mokytoja Irena Petkutė. 1953 01 17 sodyboje netoli Kelmės buvo apsuptas Jūros srities štabo bunkeris, kuriame slapstėsi ir leido du laikraščius - „Laisvės varpą“ ir „Vyčių keliu“ - srities vadas buvęs mokytojas Antanas Bakšys-Germantas, Jonas Jurkūnas-Valeras ir Elena Gendrolytė-Balan-dė. Neturėdami kitos išeities, nenorėdami gyvi pakliūti į priešų rankas, partizanai nusišovė.

Tokia kaina buvo mokama už laisvą žodį.

Partizanų leidiniai, čekistų paimti iš sunaikinto Jūros srities štabo bunkerio

Pasvarstykite

1. Kokie žodžiai dažniausiai pasikartoja partizanų laikraščių pa vadinimuose? Kodėl?
2. Kas veiksmingiau ilgos okupacijos metais: ginkluota kova spausdintas žodis? Kodėl?

KOVA SU ŠNIP AIS IR SOVIETINIAIS PAREIG ŪNAIS

Dėl šnipų naikinimo partizanus galės kaltinti tik tas, kuris sunkios okupacijos metu pataikavo priešui, pats buvo vienokiu ar kitokiu būdu užverbuotas MGB pareigūnų, užsimaskavęs priklausė įvairaus plauko šnipų gaujai ir galbūt slaptai jau yra išdavęs ne vieną artimą savo draugą.⁴²

Adolfas Ramanauskas-Vanagas

Partizaninis karas, kaip ir kiekvienas karas, buvo paženklintas ir didvyriškais poelgiais, ir tragiškais įvykiais. Visų skaudžiausi - išdavystės.

Okupacinė valdžia ne tik suiminėjo, žudė ir trėmė žmones, bet ir vertė juos tapti šnipais. Atsisakius „bendradarbiauti“ grėsė kalėjimas. Todėl daugelis verbuojamųjų formaliai sutikdavo būti agentais nė nemanydami šnipinėti savo kaimynų. Patys čekistai tai žinojo, bet sakydavo, kad jiems pakaks, jei iš šimto užverbuotųjų nors vienas jiems dirbs.

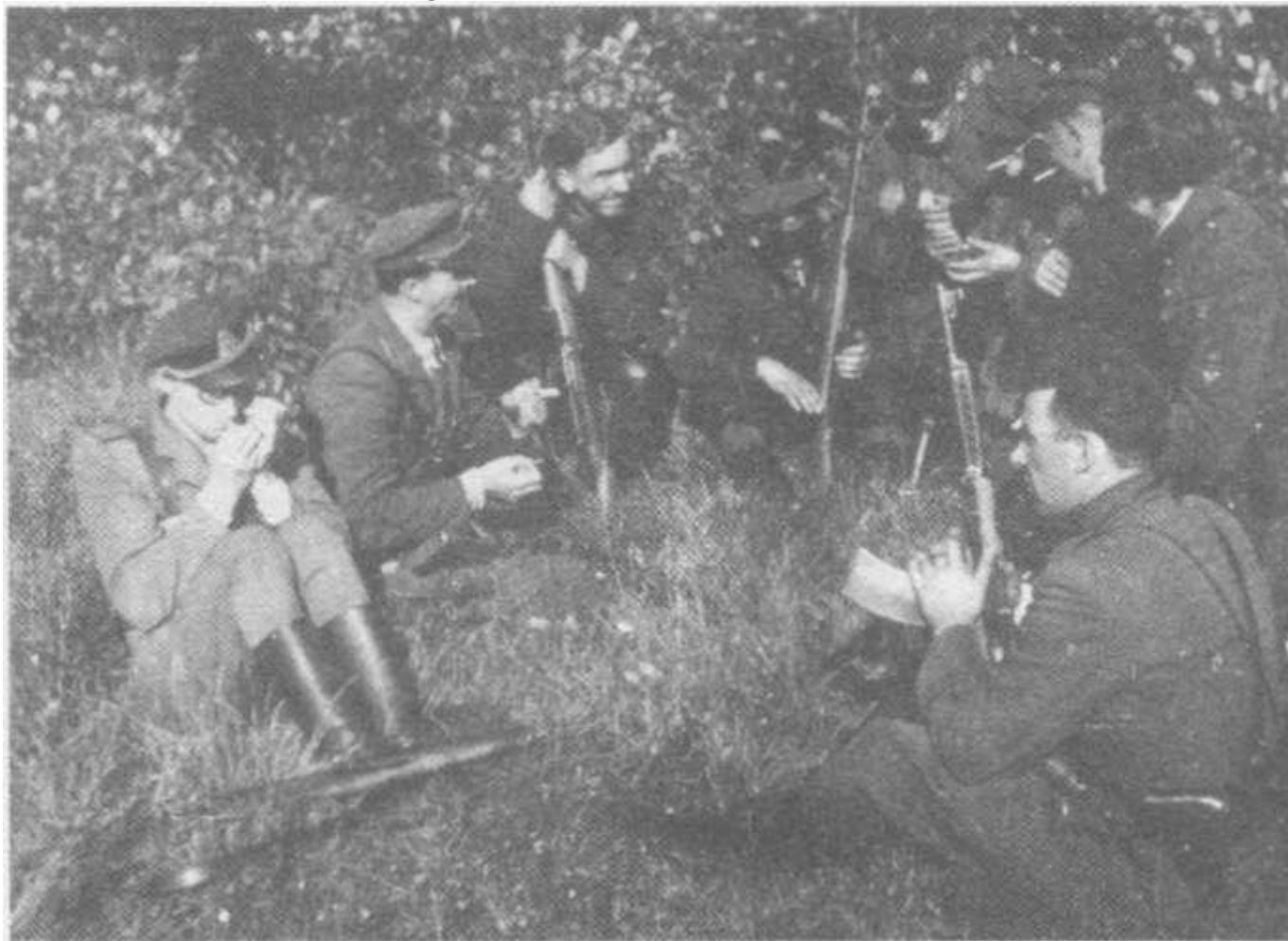
⁴² Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, p. 235.

1949 metais jau buvo užregistruota 26 tūkstančiai MGB agentų. Iš jų uoliai talkino okupantui apie trečdalis. Jie stebėdavo pamiškes, sekdavo, ar pas kaimynus neužaina partizanai. Užtekdavo dviejų skundikų paliudijimo, kad matę pas kaimyną užsukant nepažįstamus žmones, ir jis būdavo ištremiamas kaip partizanų talkininkas. Kartais skundikas liudydavo melagingai - iš keršto ar norėdamas užvaldyti turtą. Kiti agentai gaudavo sudėtingesnes užduotis: jiems būdavo išduodami ginklai, įsakoma nužudyti partizanus ar užmegzti ryšius su kovotojais ir nuolat teikti apie juos žinias. Už paslaugas būdavo dosniai atlyginama. Užverbuota buvusi partizanų ryšininkė Birutė Vežikauskaitė, išsitraukusi pluoštą kupiūrų, pasigyrė kitai ryšininkei: kokia tu kvaila, rizikuoji, slapstaisi, kai gali turėti šitiek pinigų! Už partizano nušovimą ar išdavimą būdavo siūlomos didelės premijos.

Okupantams uoliai talkino ir sovietiniai pareigūnai. Jie surašinėdavo gyventojų gyvulius, uždėdavo nepakeliamus mokesčius, versdavo pasirašyti paskolas ir padėkos Stalinui laiškus, varydavo į rinkimus. LKP(b) Centro komiteto nurodymu buvo apginkluota apie 6 tūkstančius komunistų partijos narių, dirbančių apylinkių pirmininkais, mokesčių inspektorais, partijos ir komjaunimo sekretoriais, instruktoriais, kolchozų pirmininkais, brigadininkais. Ginkluoti būdavo ir iš Rusijos atvykstantys kolonistai, kai kurie svetimą žemę dirbantys naujakuriai, deputatai, MGB agentai ir kiti okupantų talkininkai.

Viena iš svarbesnių partizanų veiklos krypčių kaip tik ir buvo okupacinės valdžios organų ir uoliausių kolaborantų naikinimas. Bijodami, kad tai nevirstų savivale ir sąskaitų suvedinėjimu, partizanų vadai stengėsi jį kontroliuoti. Tai buvo viena iš priežasčių, skatinusių centralizuoti judėjimą ir nepalikti neorganizuotų, tik savo galva ir atsakomybe veikiančių kovotojų. Tauro apygardos vienytojas ir kūrėjas kunigas Antanas Ylius prisiminimuose rašė: „[...] reikia sukurti organizaciją, kuri sudraustų savivaliautojus, o visus

veiksmus labai rimtai apgalvotų juridiskai. Mes gerai žinojome, kad ne mums priklauso žmonių gyvybė, todėl su šiomis problemomis susijusius klausimus turime spręsti labai atsakingai."⁴³

Jūros srities štabo pareigūnai (iš kairės): Antanas Liesys-Tvanas, Aleksandras Milaševičius-Ruonis, Antanas Bakšys-Germantas

. Partizanai išleido ir išplatino įsakymų, reglamentuojančių gyvenimą okupacijos sąlygomis. Buvo griežtai draudžiama imti iš okupanto ginklus, plėšikauti ir vogti, varyti naminę, girdyti laisvės kovotojus, tautos gedulo dienomis švęsti komunistines šventes, rengti per jas šokius ir kt. Už įsakymų nevykdymą grėsė bausmė ar karo lauko teismas. Prieš perduodant nusikaltusįjį teismui, jis būdavo perspėjamas nutraukti pragaištingą veiklą. Apie tokius perspėjimus liudijo patys enkavedistai: „Banditai pradėjo grupuotis ir drąsiai veikti net dienos metu. Ateina grupėmis į kaimus po 10-30 ginkluotų vyrų į aktyvesnių valstiečių namus, pas apylinkės pirmininkus ir griežtai perspėja, nurodydami, per kiek dienų turi išsikraustyti, ir tuos perspėjimus daugelyje vietų įgyvendino.“⁴⁴ Partizanai neturėjo kalėjimų, todėl kiekvieną pavojingą šnipą ar pareigūną turėjo bemat ištardyti ir

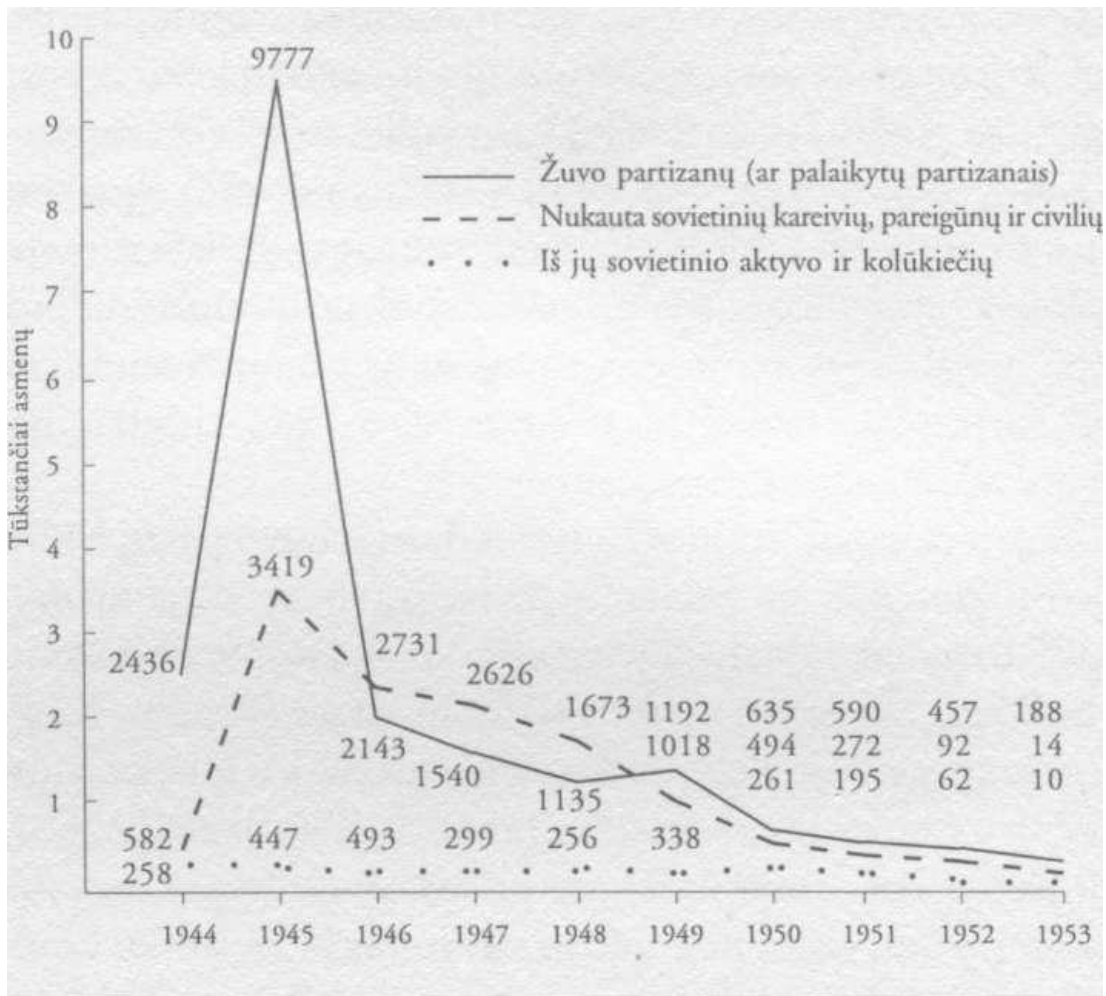
nuspręsti jo likimą. Delsimas ar per didelis pasitikėjimas galėjo brangiai kainuoti. Kita vertus, partizanai turėjo būti teisingi, nepasiduoti kerštui ir sąskaitų suvedinėjimui (kad „nepasidarytume patys skandalų, nusikaltimų ir nesusikompromituotume“). Todėl kiekvienas nusikaltusysis galėjo būti nubaustas tik jam sudarius bylą. Kaltė turėjo būti įrodyta ne mažiau kaip trijų liudininkų parodymais ar teisiamojo prisipažinimu. Karo lauko teismai baudė atitinkamomis bausmėmis, iš kurių aukščiausia - mirties. Partizanų Baudžiamajame statute buvo uždrausta bausti mirtimi mažamečius vaikus ir senokus, taip pat nusikaltusiuosius kankinti ar žaloti.

⁴³ Antanas Ylius, „Tauro apygarda. Prisiminimų fragmentai“, LKA, 1.1, p. 52.

⁴⁴ Utenos apskrities Vykdomojo komiteto pirmininko Palšio pranešimas LSSR AT pirmininkui Paleckiui, KGB ADS, 3 fondas, b. 6/3, 1. 157.

LIETUVOS LAISVĖS KOVOS SAJŪDŽIO BAUDŽIAMAJAME STATUTE MIRTIES BAUSMĖ BUVO
NUMATYTA UŽ ŠIUOS NUSIKALTIMUS:

1. Šnipinėjimą ir žinių teikimą okupacinės valdžios organams;
2. Apiplėšimus, įvykdytus pavieniui arba su bendrais;
3. Žiaurų okupacinės valdžios nurodymų vykdymą esant valdžios pareigūnu;
4. Įskundimus, kai dėl to ne mažiau kaip du gyventojai įkalinami ar ištremiami.
5. Tikslingą tautinės sąmonės naikinimą naudojantis savo padėtimi.

Kiek asmenų per partizaninį karą buvo nubausta mirties bausme - duomenų nėra. Partizanai neslėpė karo lauko teismo nuosprendžių, priešingai, apie kiekvieną sunaikintą šnipą stengėsi apylinkėse išplatinti atsišaukimus, kuriuose nurodydavo, už ką įvykdytas nuosprendis. Didžioji dalis partizanų archyvų buvo sunaikinta, o okupacinė valdžia, nors nuolat kaltino partizanus nekaltų žmonių žudymu, niekada nepateikė išsamių nužudytųjų sąrašų. Tai buvo daroma sąmoningai, kad niekas negalėtų patikrinti, kiek gi iš tikrųjų žmonių nužudė partizanai.

1953 metais, baigiantis partizaniniam karui, emgėbistai statistinėse ataskaitose nurodė, kad pokarį partizanai nukovė 12,9 tūkstančio asmenų. Šį skaičių sudarė tiek NKVD kariškiai, stribai ir ginkluoti aktyvistai, tiek civiliai asmenys, nubausti karo lauko teismo nuosprendžiais ar atsitiktinai žuvę per susišaudymus. Tačiau iš tikrųjų į šį skaičių buvo įskaitytos ne tik partizanų aukos. Kadangi visus nusikaltimus registravo ta pati žinyba - NKVD, banditais vadynusi ir kriminalinius nusikaltėlius, ir partizanus, į „banditų“ nužudytųjų asmenų skaičių pateko ir įvairių plėšikų bei recidyvistų nužudyti

asmenys. Be to, partizanų vardu žudė ir patys enkavedistai - stribai, MGB smogikai, raudonarmiečiai. Prisimenant, kad daugelis šnipų ir aktyvių kolaborantų irgi buvo ginkluoti, partizanų karo lauko teismų nuosprendžiais nužudytų civilių asmenų skaičius per tokį ilgą karą būtų tikrai labai nedidelis. Tačiau propagandiniais sumetimais laikui bėgant okupacinė valdžia šį skaičių nuolat didino: 1957 metais KGB pirmininko ataskaitoje jau buvo nurodyta, kad partizanai nužudė 15 tūkstančių, o 1985-aisiais - net 25 tūkstančius civilių asmenų.

Šiurpios pokario žmogžudystės dažnai buvo pačių MGB agentų smogikų ar pavienių besislapstančių asmenų darbas. Partizanai dėjo daug pastangų, stengdamiesi išsiaiškinti ir nubausti partizanų vardu banditaujančius plėšikus. Kiekvienoje apygardoje žinomas ne vienas atvejis, kai mirties bausmė buvo nubaustas gyventojus terorizavęs nusikaltėlis. Kartais prie partizaninio judėjimo prisišliedavo žemos moralės asmenų, kurių elgesį pagrindžio sąlygomis buvo sunku kontroliuoti. Išaiškėjus nusižengimams, pasigailėjimo nebūdavo. Nusikaltėlius teisdavo karo lauko teismai. Teisdavo ir tuos, kurie asmeninio keršto skatinami savavališkai įvykdydavo nepagrįstą mirties bausmę. Dainavos apygardoje už tai buvo nuteisti myriop septyni partizanai; 1951 metais mirties nuosprendis įvykdytas Dzūkų rinktinės partizanui Narui, kuris girtas nušovė kandidatą į partizanus.

Kartais partizanų mirties nuosprendžius paskatindavo MGB. Plačiai taikyta provokacija, kai čekistai „netyčia“ pameta dokumentus, iš kurių aišku, kad vienas ar kitas asmuo yra MGB agentas. Gavę tokių įrodymų, partizanai nuteisdavo myriop nekaltą žmogų. Taip 1946 metais Pabaisko valsčiuje buvo sušaudytas partizanas Steponas Pakalniškis, 1949-aisiais Leipalingio valsčiuje partizanas Petras Tankū-nas ir kt. 1951-ųjų antroje pusėje dėl MGB kompromitacijos partizanai nužudė 4 asmenis.

Nė viename partizaniniame kare neišvengta šnipų ir kolaborantų baudimo. Tačiau ne partizanų kaltė, kad vykdyti teisingumą teko tokiomis sunkiomis ir žiauriomis sąlygomis. Ir dėl atskirų asmenų klaidų ar nusikaltimų negalima kaltinti viso partizaninio judėjimo. Partizanų vadas Jonas Žemaitis-Vytautas teisme pasakė: „Tik noriu pabrėžti, kad kiek man teko vadovauti kovotojų už laisvę kovai, aš stengiausi, kad ši kova prisilaikytų humanizmo principų.“⁴⁶ Tikriausiai labai nelengva buvo kovojant su jokių principų nepripažįstančiu priešu visur ir visada laikytis šios nuostatos.

⁴⁶ Jono Žemaičio kalba teisme, KGB ADS, Baudžiamųjų bylų fondas, b. 33960/3, t. 13, 1. 421.

Visiems Lietuvos piliečiams, nežiūrint jų tautybės, tikybos ir įsitikinimų, savo veiksmais nenu-sikaltusiems prieš lietuvių tautos teises ir siekimus, užtikrinamas gyvybės, saugumo ir turto neliečiamumas iš Sąjūdžio laisvės kovotojų pusės. Toks pat neliečiamumas užtikrinamas ir visiems svetimų valstybių piliečiams, kurie į Lietuvos teritoriją atvyko tautai nepriešiškais tikslais ir nepažeidžia lietuvių tautos teisių ir siekių.⁴⁵

⁴⁵ LLKS Tarybos nutarimas „Dėl laisvės kovotojų ir gyventojų santykiavimo tvarkos“ (1949 09 12), KGB ADS, Baudžiamųjų bylų fondas, b. 33960/ 3, t. 10, 1. 205.

Iš partizanų vadovybės dokumentų

Pasvarstykite

1. Panagrinėkite partizaninio karo nuostolių grafiką: kuri kariaujanti pusė ir kada patyrė didesnių nuostolių?
 2. Kodėl savo veiksmus partizanai stengėsi pagrįsti statutais ir kitais teisiniais aktais? Kodėl kolaborantams jie siūsdavo perspėjimus?
 3. Su genocidu susijusiems nusikaltimams visame pasaulyje netaikomas senaties terminas. Ar nepriklausomoje Lietuvoje turi būti teisiami civilius gyventojus žudę MGB pareigūnai ir stribai? Šnipai, kuriems įskundus buvo ištremtos šeimos ir Sibire žuvo mažamečiai vaikai?
-

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio susikūrimas. Pasipriešinimo silpnėjimas

ORGANIZACINIS CENTRAS PERKELIAMAS Į PIETŲ ŽEMAITIJĄ

Šiandien mes nežinome, kiek pareikalaus dar kraujo Tėvynės išlaisvinimas, jau per daug aukų, per daug, rodos, kraujo, bet dar tik pradžia. Kelsis Lietuva - mūsų jau nebebus. Joje vėl užvirs gyvenimas - mūsų niekas neatmins, banditų vardais vadins - mums bus skaudu.⁴⁷

Justinas Lelešius-Grafas

Sužinojęs apie BDPS Prezidiumo sunaikinimą, Kęstučio apygardos vadas kapitonas Jonas Žemaitis ėmėsi tolesnių vyriausiosios partizanų vadovybės kūrimo žingsnių. Tauro apygarda buvo susilpnėjusi dėl begalės žūčių ir areštų, trūko intelektualinių pajėgų, todėl būsimą vadovybę reikėjo formuoti iš kitų apygardų partizanų.

⁴⁷ Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, p. 114.

Prieš Žemaitį Kęstučio apygardai vadovavęs Juozas Kasperavičius buvo iškėlęs mintį, kad tik kovojantys partizanai gali vadovauti Lietuvos išlaisvinimui, nes legaliai gyvenantys asmenys, įsijungę į kovą, būdavo labai greitai MGB susekami. Žemaitis buvo tokios pat nuomonės, todėl atsisakė minties kurti atskirą politinę vadovybę iš miestuose gyvenančių inteligentų. Jis nutarė tiek karinę, tiek politinę vadovybę suformuoti iš visų partizanų apygardų atstovų ir įkurdinti ją geografiškai patogioje vietoje - Dūkto miškuose netoli Radviliškio.

1946 04 09 - Įkurtas Pietų Lietuvos partizanų štabas. Vadas Juozas Vitkus
1947 01 02 - MGB kontroliuojamo BDPS įsakymu Jonas Kimštas paskirtas Siaurės Rytų Lietuvos srities partizanų vadu
1948 05 01 - Įkurta Karaliaus Mindaugo (Rytų Lietuvos) sritis (vietoje formaliai veikusios Šiaurės Rytų Lietuvos srities). Vadas Antanas Slučka
1948 05 05 - Įkurta Jūros (Vakarų Lietuvos) sritis. Vadas Jonas Žemaitis

Bet prieš imdamasis burti vyriausiąją partizanų vadovybę Žemaitis įvykdė kai kuriuos organizacinius pakeitimus Žemaitijoje, kur veikė dvi apygardos: Žemaičių ir Kęstučio. Kadangi Kęstučio apygarda buvo labai didelė - ji driekėsi nuo Kėdainių iki Varnių, Vidurio Lietuvoje buvo suformuota nauja Prisikėlimo apygarda. Čia kaip tik ir buvo numatyta įkurdinti vyriausiąją štabą, nes kaip tik per šią apygardą ėjo ryšių su visomis kitomis apygardomis keliai. Pirmuoju Prisikėlimo apygardos vadu ir organizatoriumi buvo paskirtas Petras Bartkus, buvęs Aukštesniosios technikos mokyklos studentas. 1948 metais gegužės mėnesį Jonas Žemaitis visas šias tris apygardas sujungė į stambesnį vienetą - Jūros (Vakarų Lietuvos) sritį.

Taigi tuo laiku Lietuvoje veikė 9 partizanų apygardos, susijungusios į tris sritis: Pietų Lietuvos Tauro ir Dainavos apygardos jau 1946-aisiais buvo susijungusios į stambesnį vienetą, o Siaurės Rytų Lietuvoje veikusios Vytauto, Algimanto, Didžiosios kovos ir Vyčio apygardos 1947-ųjų pradžioje Juozo Markulio įsakymu formaliai irgi buvo sudariusios stambesnį organizacinį vienetą - sritį.

Vos mėnesį pavadovavęs Jūros sričiai, Žemaitis visiškai atsidėjo partizanų junginių centralizacijos reikalams. Jūros srities vado pareigas perdavė Lietuvos kariuomenės kapitonui Aleksandrui Milaševičiui. Artėjant sovietinei okupacijai, Milaševičius su šeima buvo pasitraukęs į Vakarus. Bombarduojant Dresdeną žuvus žmonai ir vaikams, jis apsisprendė kovoti už Lietuvos laisvę: grįžo į tėvynę ir įsijungė į partizanų gretas.

LLKS Tarybos Prezidiumo narys Petras Bartkus-Žadgaila (prieškarinė nuotrauka)

Juros srities vadas Aleksandras Milaševičius-Ruonis

1948 07 10 Jonas Žemaitis paskelbė įsakymą apie Vieningos laisvės kovos sąjūdžio organizacijos įkūrimą. Visos sritys turėjo deleguoti savo atstovus į

vadų suvažiavimą. 1948 11 12 į Dūkto miškus atvykus Rytų Lietuvos partizanų atstovams, įvyko paskutinis BDPS Prezidiumo posėdis, kuriame buvo konstatuota, kad vėl atkurta vyriausioji pagrindžio vadovybė. Kol kas ji vadinosi kaip ir anksčiau - BDPS Prezidiumas, tačiau pribrendo būtinybė suformuoti vieningą tiek politinei, tiek karinei veiklai vadovaujantį centrą, turintį visų apygardų įgaliojimus. Kad ši vadovybė galėtų veikti, reikėjo parengti programinius dokumentus. Juos patvirtinti turėjo visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas.

Tokio suvažiavimo dar nebuvo pavykę sukviesti: paprastai dalyvaudavo ne visos apygardos.

Rengti suvažiavimą buvo labai sunku. Bet kokios partizanų kelionės net savo veiklos erdvėje buvo rizikingos. Apygardų vadai porą kartų per metus vizituodavo dalinius ir susitikdavo su kovotojais. Tačiau nepalyginamai pavojingesnės buvo kelionės į kitas apygardas ar sritis. Jos trukdavo po kelis mėnesius. Tokios kelionės turėjo būti parengtos iš anksto: suderinti ryšių punktai, sutarti slaptažodžiai, susitikimo vietos, palydovai. Keliauti reikėdavo nežinomomis vietovėmis, todėl buvo būtina vietinių partizanų talka.

Padažnęjus MGB provokatorių - agentų smogikų akcijoms, partizanai nebendraudavo su nepažįstamais asmenimis. Štai 1948 metais į Žemaitiją nuvykęs Pietų Lietuvos partizanų vadas Adolfas Ramanauskas buvo tris dienas tardomas, kol įsitikinta jį tikrai esant srities vadu. Šiaurės Rytų Lietuvos srities vadas Jonas Kimštas buvo jau anksčiau užmezgęs ryšius su Tauro ir Kėstučio apygardų vadais. Jis asmeniškai dalyvavo susitikime su Žemaičiu Dūkto miškuose 1948 metų lapkričio mėnesį.

Partizanų judėjimas ir visos kelionės vykdavo naktimis. Tam labiausiai tiko ilgos rudens naktys. Paskelbus apie vyriausiosios pagrindžio vadovybės atkūrimą, nuo 1948-ųjų lapkričio iki 1949-ųjų vasario vyko nematomas, bet kruopštus partizanų vadų suvažiavimo rengimo darbas. Tai buvo ne tik delegatų kelionių ruošimas. Jonas Žemaitis pavedė partizanų vadams rengti įvairių partizanų veikimą reglamentuojančių dokumentų projektus, kuriuos turėjo svarstyti ir tvirtinti suvažiavimas. Per visą partizaninio karo istoriją tai buvo pirmas ir vienintelis tokio masto aukščiausių partizanų vadų suvažiavimas, numatęs laisvės kovų strategiją ir taktiką po penkerių okupacijos metų.

Tuo tarpu Lietuvos okupacinė valdžia ėmėsi tolesnio Lietuvos valstybingumo naikinimo: vėl prasidėjo masiniai gyventojų trėmimai į Sibirą, žemės ūkio kolektyvinimo vėjus.

BDPS (MGB) - Bendras demokratinis pasipriešinimo sąjūdis (1946 06-12). Vadovavo MGB agentas Juozas Markulis

VGPS - Vyriausiasis Ginkluotųjų pajėgų štabas (1947 01 15 -1948 02). Vadas Antanas Baltūsis

BDLS - Bendras demokratinis Lietuvos sąjūdis (laikinas BDPS pavadinimas)

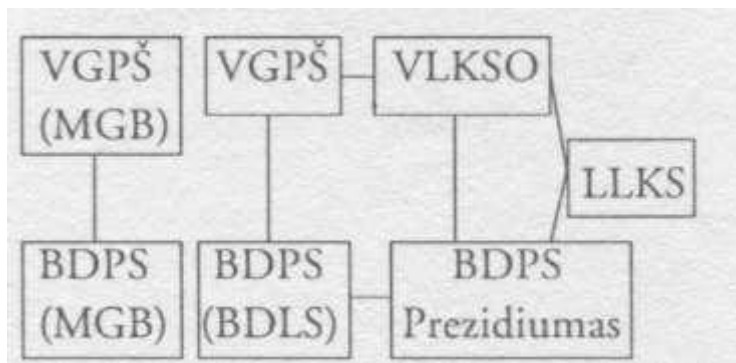
BDPS Prezidiumas - (1947 vasara - 1949 02). Pirmininko pareigas laikinai ėjo Vincas Seliokas, vėliau vadovavo - Jonas Žemaitis

VLKSO - Vieninga laisvės kovos sąjūdžio organizacija (1948 07 - 11). Vadas Jonas Žemaitis

LLKS - Lietuvos laisvės kovos sąjūdis (1949 02 - 1953 05). Vadas Jonas Žemaitis

VYRIAUSIOSIOS PASIPRIEŠINIMO VADOVYBĖS KŪRIMAS 1946-1949 METAIS

Karinis vadovavimas

Politinis vadovavimas

VGPS (MGB) - Vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų štabas (1946 08-12)

1. Kodėl taip greit būdavo suimami legaliai gyvenę pagrindinių organizacijų dalyviai? Ką reiškia žodis „konspiracija“?

2. Kodėl Lietuvos Atgimimui vadovavęs visuomeninis judėjimas 1988 metais pasivadino Sąjūdžio vardu (Estijoje, Latvijoje analogiški judėjimai pasivadino Liaudies frontais)?

3. Kodėl reikėjo sukviesti partizanų vadų suvažiavimą? Kodėl partizanai norėjo, kad vyriausiasis vadas būtų išrinktas suvažiavime, o visi dokumentai - viešai apsvarstyti ir priimti balsuojant?

1949 METŲ VISOS LIETUVOS PARTIZANŲ VADŲ SUAŽIAVIMAS

LLKS Taryba, prisidėdama prie kitų tautų pastangų sukurti

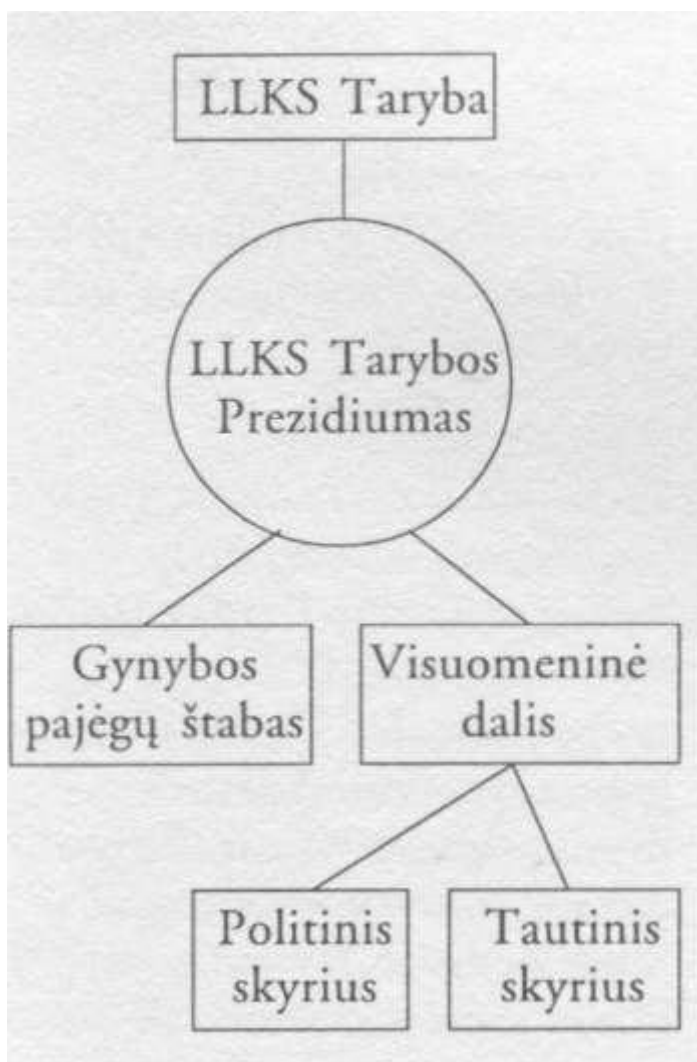
*pasaulyje teisingumu ir laisve pagrįstą pastovią taiką, besiremiančią pilnutiniu
įgyvendinimu tikrosios demokratijos principų, išplaukiančių iš krikščioniškosios
moralės supratimo ir paskelbtų Atlanto chartoje, Keturiose laisvėse, 12-oje Prezidento
Trumano Punktų, Žmogaus teisių deklaracijoje*

*ir kitose teisingumo ir laisvės deklaracijose, prašo visą demokratinį pasaulį pagalbos
savo tikslams įgyvendinti,⁴⁸*

Iš LLKS Tarybos deklaracijos

Visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas vyko 1949 metų vasario 2-22 dienomis Prisikėlimo apygardoje tarp Radviliškio ir Baisogalos. Buvo patvirtintas naujas organizacijos pavadinimas: Lietuvos laisvės kovos sąjūdis (LLKS). Partizanai pradėti vadinti laisvės kovotojais. Sąjūdis ėmėsi vadovauti tiek politinei, tiek karinei pasipriešinimo organizacijų veiklai. Suvažiavime buvo aptarti svarbiausi partizanų veiklą reglamentuojantys dokumentai, numatyta bendra kovos strategija ir taktikos kryptys, priimti kreipimaisi į laisvės kovotojus ir krašto gyventojus, aiškinantys LLKS programą ir tikslus, suformuota aukščiausioji partizanų vadovybė.

⁴⁸ LLKS Tarybos deklaracija (1949 02 16), KGB ADS, Baudžiamųjų bylų fondas, b. 33960/3, t. 12, l. 227.

Politinė programa buvo išdėstyta 1949 metų Vasario 16-osios deklaracijoje, kurioje skelbiama, kad LLKS Taryba okupuotoje Lietuvoje yra aukščiausias tautos politinis organas, o suvereni Lietuvos valdžia priklauso tautai. LLKS Taryba įsipareigojo ne tik vadovauti išlaisvinimo kovai, bet ir atgavus nepriklausomybę iki laisvų demokratinių Seimo rinkimų suformuoti laikinus valdymo organus - Tautos tarybą ir Laikinąją vyriausybę.

Suvažiavimui pateikti dokumentai dar ilgai buvo tobulinami ir derinami, kol tapo visai Lietuvai privalomais norminiais aktais. Partizanų vadų suvažiavimas pagrindžio sąlygomis iš esmės atliko parlamento įstatymdavystės darbą.

Aukščiausiuoju valdžios organu tapo LLKS Tarybos Prezidiumas. Jo pirmininku buvo išrinktas vieningos vadovybės iniciatorius Jonas Žemaitis-Vytautas. Jam suteiktas aukščiausias partizanų generolo laipsnis.

Vyriausiuoju gynybos pajėgų vadu 1949 metų rudenį paskirtas Adolfas Ramanauskas-Vanagas, jam suteiktas pulkininko laipsnis. Nuspręsta leisti periodinį vyriausiosios vadovybės leidinį „Prie rymančio Rūpintojėlio“. Redaktoriumi paskirtas Visuomeninės dalies viršininkas Juozas Sibaila-Merainis. Tarnybiniam naudojimui buvo skirtas „Tarybos biuletenis“.

Taip pat suformuota vieninga centralizuota visos Lietuvos partizanų junginių struktūra. LLKS Taryba, sudaryta iš visų sričių atstovų, vadovavo judėjimui per tris regioninius centrus - Vakarų Lietuvos (Jūros), Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) ir Pietų Lietuvos (Nemuno) sričių štabus. Iki šio suvažiavimo žemesniųjų grandžių - apygardų - vadai būdavo renkami. Nuo šiol juos turėjo skirti aukštesnė vadovybė. Srities vadas skyrė apygardų vadus, privalėjo atkurti nuolat sunaikinamus štabus. Buvo patikslintos apygardų ribos, vietoj kuopų suformuoti nauji teritoriniai vienetai - kelių valsčių partizanus jungiančius tėvūnijos. Sunaikinus aukštesnius štabus ar nutrūkus ryšiams, jos turėjo būti pasirengusios veikti savarankiškai.

LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis-Vytautas (prieškarinė nuotrauka)

1949 METŲ PARTIZANŲ VADŲ SUVAŽIAVIME DALYVAVO

Iš Pietų Lietuvos: Adolfas Ramanauskas-Vanagas (srities vadas),

Aleksandras Grybinas-Faustas (Tauro apygardos vadas);

iš Rytų Lietuvos: Juozas Sibaila-Merainis (BDPS Prezidiumo Visuomeninės dalies viršininkas);

iš Vakarų Lietuvos: Petras Bartkus-Žadgaila (BDPS Prezidiumo sekretorius), Vytautas Gužas-Kardas (srities štabo viršininkas), Leonas Grigonis-Užpalis (Prisikėlimo apygardos vadas), Bronius Liesys-Naktis (Prisikėlimo apygardos štabo viršininkas), Jonas Žemaitis-Vytautas (BDPS Prezidiumo pirmininkas).

SUVAŽIAVIME SVARSTYTI PAGRINDINIAI DOKUMENTAI

LLKS Tarybos deklaracija

LLKS statutas

LLKS įstatai

LLKS Tarybos Prezidiumo statutas

LLKS organizacinių vienetų vadovybių statutai

LLKS baudžiamasis statutas

LLKS drausmės statutas

LLKS administracinio baudimo taisyklės

Partizano karinio parengimo programa

LLKS organizacinių vienetų štabų žvalgybos skyrių nuostatai

Ruošiantis ilgai okupacijai, buvo nutarta tausoti jėgas ir riboti naujų kovotojų priėmimą. Užtat numatyta į pagrindinę veiklą įtraukti kuo daugiau legaliai gyvenančio jaunimo. Jonas Žemaitis, dar būdamas Kęstučio apygardos vadu, buvo suorganizavęs platų Lietuvos laisvės armijos Organizacinio sektoriaus narių tinklą. Numatyta šį darbą tęsti. Taip buvo ruošiamasi pereiti prie naujos pasipriešinimo formos - neginkluotos kovos.

Svarbiausias veiklos uždavinys šiuo kovos etapu buvo priešintis komunistinės ideologijos skleidimui ir nutautinimui. Todėl štabų visuomeninės dalys turėjo du skyrius: politinį ir tautinį. Pirmasis vadovavo politinei veiklai - formavo LLKS uždavinius ir aiškino juos visuomenei. Tautinis skyrius sprendė partizanų ir gyventojų moralės, dvasines problemas, rūpinosi kultūros ir švietimo reikalais. Kad istorinė medžiaga nežūtų ir išliktų ateičiai kaip liudijimas apie lietuvių tautos kovas dėl savo egzistencijos, buvo parengtos archyvų tvarkymo ir saugojimo instrukcijos.

Politinė situacija lėmė partizanų strategiją. Pirmoji strateginė sritis - Lietuvos politika. Partizanų vadai besąlygiškai tikėjo ir rėmėsi moralia pasaulio didžiųjų politika. Su viltimi buvo žvelgiama į kiekvieną Jungtinėse Tautose priimtą žmogaus ir tautų teises ginantį dokumentą. Deja, nors daugelis valstybių nepripažino Lietuvos inkorporavimo į SSRS fakto, šis nepripažinimas realių vaisių neatnešė.

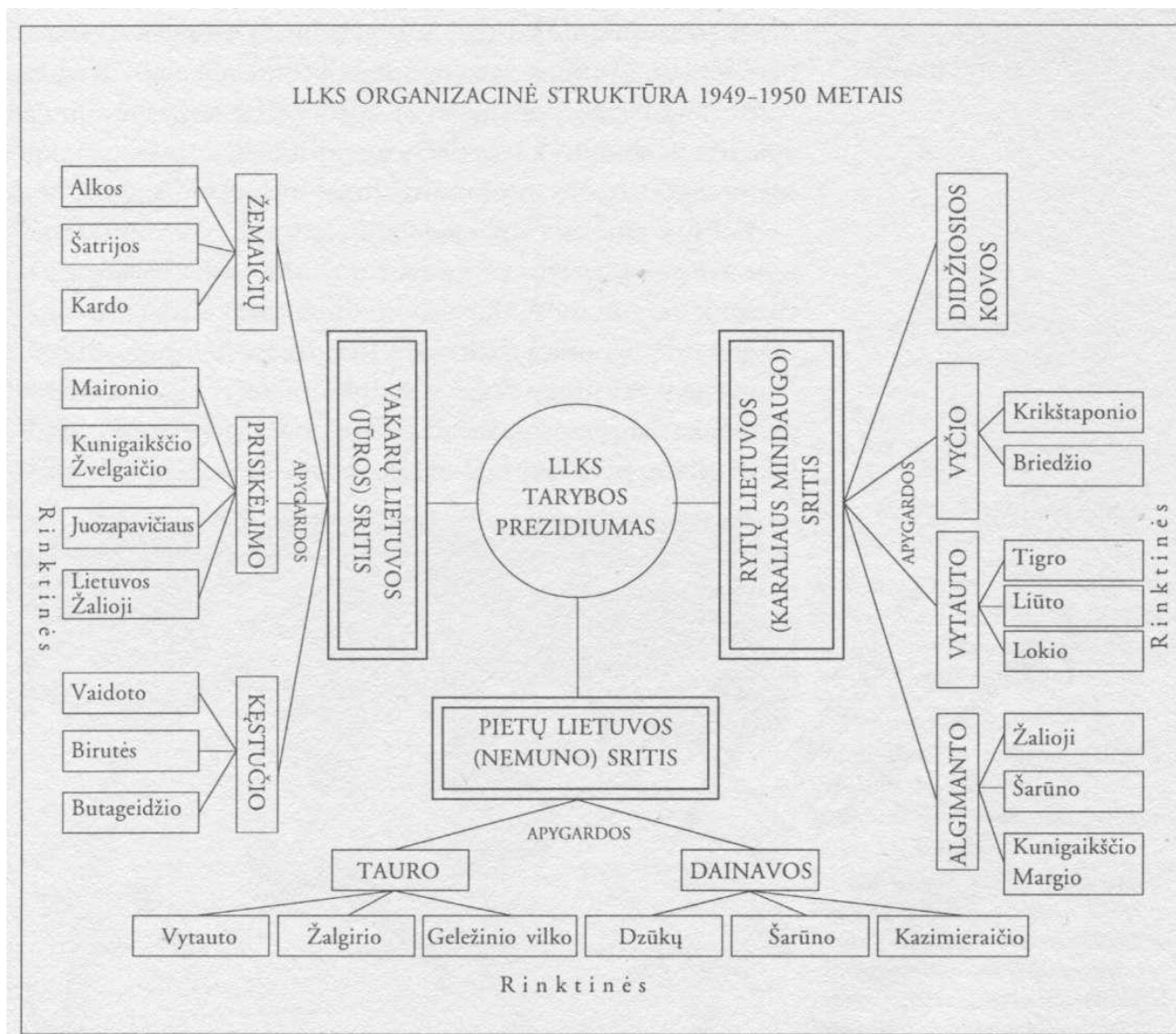

Pietų Lietuvos partizanų vadai 1949 metų pradžioje pakeliui į suvažiavimą. Viduryje Tauro apygardos vadas Aleksandras Grybinas-Faustas ir srities vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas

Antra strateginė sritis - pačios partizanų organizacinės struktūros tobulinimas ir veikla užsitęsusios okupacijos sąlygomis. Tolesnė ginkluota kova sunkėjo, reikalavo vis daugiau aukų, todėl buvo ieškoma kitų veiklos formų. Svarbiausiu uždaviniu tapo tautos dvasinių vertybių ir materialinių išteklių saugojimas.

Trečioji strategijos sritis - tai būsimos nepriklausomos valstybės modelio kūrimas. Šis modelis turėjo labiausiai atitikti okupacijos vargus pakėlusios tautos lūkesčius ir garantuoti socialinę teisingumą bei visuotinę gerovę.

1. Kuo buvo svarbus 1949 metų partizanų vadų suvažiavimas? Kokie svarstyti dokumentai, kokią reikšmę jie turėjo Lietuvos valstybingumui?
2. Kodėl LLKS Taryba priėmė politinę deklaraciją būtent vasario 16 dieną?
3. Kaip partizanai galėjo saugoti tautos dvasines vertybes? Ar jų leidžiami laikraščiai ir atsišaukimai galėjo atsverti sovietinės propagandos srautą?

NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS VIZIJA

*Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tikslas yra atstatyti laisvą, nepriklausomą, demokratinę Lietuvos Respubliką,*⁴⁹ Iš LLKS Tarybos Prezidiumo dokumentų

Stodami į partizanų gretas, laisvės kovotojai turėjo vieną tikslą - atkurti nepriklausomą valstybę. Pirmaisiais okupacijos metais šis tikslas atrodė visai arti: tereikėjo išstumti iš Lietuvos svietimas karines pajėgas. Vyčio apygardos partizanų vadas Antanas Žilys-Žaibas, kartą žiūrėdamas į besidžiaugiančius viltingais užsienio radijo pranešimais kovotojus, paragino juos pasimokyti rikiuotės, kad galėtų deramai atiduoti pagarbą būsimai Lietuvos vyriausybei.

Buvusi Lietuvos vyriausybė nepaskatino tautos priešintis 1940 metais prasidėjus Lietuvos aneksijai. 1944-aisiais daug buvusių nepriklausomos Lietuvos pareigūnų ir kariškių paliko ją, nors Lietuvos laisvės armijos direktyvose buvo aiškiai suformuluotas teiginys, jog kiekvienas, paliekantis tėvynę sunkiu metu, yra dezertyras. Todėl mąstydami apie būsimą nepriklausomą Lietuvą partizanai su kartėliu prisimindavo buvusias negeroves: valdininkų pasipūtimą, tautos interesų nepaisymą, partines rietenas, pavojaus iš Rytų nesuvokimą. Kaip vieną didžiausių nepriklausomybės laikų politikos trūkumų partizanai nurodydavo socialinę nelygybę, padėjusią bolševikams patraukti savo pusėn varguomenę. „Budri bolševikų akis tą didelę bedugnę tarp biednuomenės ir pasiturinčios visuomenės greitai panaudojo savo juodiems darbams. Juos traukė į komunistinius ratelius. Maskva, nors pati skendo neturte, bet tam pinigų negailėjo. [...] Mestas šūkis, kad ir jūs esate žmonės ir jūs galite naudotis turtais, kad ir jūs turite teisę į gyvenimą, užbūrė bemoksles mases," -rašė partizanų kapelionas Justinas Lelešius.⁵⁰ Taip pat manė ir Dzūkijos partizanų vadas Lionginas Baliukevičius: „Argi šitokiam skurde užaugęs lietuvis gali būti geras patriotas? [...] Socialinė parama ir globa, pačiai valstybei vadovaujant, sumažintų tą didelį 'nesusipratusių' lietuvių skaičių."⁵¹

⁴⁹ LLKS Tarybos Prezidiumo kreipimasis į Sąjūdžio dalyvius ir visus krašto gyventojus, KGB ADS, Baudžiamųjų bylų fondas, b. 33960/3, t. 10, l. 283.

⁵⁰ Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, p. 109.

⁵¹ Partizano Dzūko dienoraštis, *LKA*, t. 6, p. 75.

Praeities apmąstymai skatino ieškoti tobulesnio valstybės modelio. Suvokdami prarają tarp pagyrūniškų politinių veikėjų kalbų ir tikrojo pasiaukojimo, partizanai vylėsi, kad krauju iškovota nepriklausomybė įgalins sukurti demokratišką visuomenę.

Jau 1944 metais Lietuvos laisvės armijos programoje buvo pateiktos svarbiausios Lietuvos vystymosi gairės: smerkiamas susiskaldymas, pripažįstama asmens įsitikinimų, sąžinės ir kūrybos laisvė. „Bendras darbas turi duoti naudos ne tik grupei, siekiančiai valdžios, bet turi būti naudingas visai tautai ir valstybei," - rašė šios organizacijos įkūrėjas Kazys Veverskis.⁵² Socialinėje srityje buvo pabrėžiamas privačios nuosavybės prioritetas, numatyta valstybės parama gabių neturtingų jaunuolių mokymuisi, teisingas atlyginimas už darbą, sprendžiami kiti aktualūs demokratinės visuomenės socialiniai klausimai.

Suformuluoti politinę programą bandė visos pagrindinės organizacijos ir judėjimai. Tokia programa buvo pateikta 1946 04 22 pasirašytoje Lietuvos partizanų deklaracijoje, 1947-ųjų BDPS deklaracijoje, 1949 02 16 LLKS Tarybos deklaracijoje. Pastarajame dokumente nuosekliausiai išdėstytos demokratinės valstybės nuostatos, garantuojančios lygias teises visiems Lietuvos piliečiams. Deklaracijoje numatyta atkūrus nepriklausomybę - kol bus išrinktas naujas Seimas ir priimta nauja konstitucija - vadovautis 1922 metų Lietuvos konstitucija. Valstybinė Lietuvos santvarka - demokratinė respublika, valstybės valdymas vykdomas per laisvais demokratiniiais rinkimais išrinktą Seimą. Socialinių klausimų sprendimas - svarbiausias valstybės uždavinys.

Gerbdama skirtingus piliečių politinius įsitikinimus, LLKS Taryba už įstatymų ribų paskelbė esant vienintelę komunistų partiją, kurios tikslai nesuderinami su pagrindiniu lietuvių tautos siekiu - gyventi nepriklausomoje valstybėje.

Dar detalesnę būsimos valstybės politinę programą pateikė 1952 metais Jūros srities vado Antano Bakšio įkurta Vyčių

⁵² Kazys Veverskis, „Organizacijos interesai ir jų reprezentacija“, *LKA*, t. 14, p. 49.

sajunga. Ši visuomeninė-politinė organizacija turėjo tęsti partizanų pradėtą išlaisvinimo kovą kitais būdais. Sąjungos įstatuose pabrėžtos lietuvių tautos teisės į Vilniaus ir Klaipėdos kraštą ir dalį Rytprūsių. Numatytos žemės ūkio, pramonės, švietimo reformos. Didžiausi ūkiai - 30 hektarų; kita dalis žemės konfiskuojama; iš taip sudaryto valstybinio fondo aprūpinami bežemiai ir mažažemiai. Ne mažiau radikalus ir pramonės šakų pertvarkymas. Visų reformų tikslas - užtikrinti socialinę teisingumą. Švietimo srityje numatyta įvesti privalomą aštuonerių metų mokslą, gabius jaunuolius mokyti aukštosiose mokyklose valstybės lėšomis, ugdyti tautinę kultūrą ir krikščionišką dorovę.

Nors LLKS šūkis buvo: „Atiduok tėvynei, ką privalai“, tačiau partizanai suprato, kad okupacijos metai pažeis tautinę savimonę ir visuomenės moralę. Ypač pavojingas buvo asmenybės susidvejinimas, priverstinė būtinybė užsidėti kaukę, prisitaikyti prie aplinkybių. „Žmonės varys į mitingus, lieps dalyvauti eisenose, šaukti visa gerkle ‚ura‘, nešti transparantus su VKP(b) CK nustatytais lozungais... Ir žmonės darys viską, ką jiems įsakys: rėks ‚ura‘, eis koja kojon pro tribūnas ir t.t. Tegul tik pamėgina kas pasipriešinti partijai!“ - rašė Lionginas Baliukevičius-Dzūkas.⁵³ Tai buvo neišvengiama, nes jau 1945 metais SSRS NKVD-NKGB įgaliotinis Lietuvai generolas Tkačenka įsakė suimti visus, kas nenorės pasirašyti padėkos laiško Stalinui ar trukdys švęsti Lietuvos okupacijos jubiliejų.

⁵³ Partizano Dzūko dienoraštis, LKA, t. 6, p. 66.

Kęstučio apygardos Vaidoto rinktinės partizanai savo „namuose“. Viduryje -Ona Leščinskaitė-Akacija

Matydami, kaip vienas po kito žūsta idealistai, tėvynės laisvę ir tautos gerovę vertinusieji labiau nei asmeninį gyvenimą, partizanai dažnai pagalvodavo, kad okupacija be fizinių netekčių atneš neatitaisomų dvasinių nuostolių ir tautos mentaliteto pokyčių. „Tauta, paskendusi kraujuose, ašarose, juodoje neviltyje, tik samagone tarytum atrado savo paguodą ir laikiną nusiraminimą. [...] Kai kas sako, jog bolševikinės okupacijos metai ir kovos užgrūdins tautą. Plienai, girdi, liks. Galbūt liks tokių kaip plienas,

kurie lydėsi ir grūdinosi šioje kruvinoje kovoje. Bet tokių bus nedaug. Daug plieno kovoje bus sunaudota. Liks daug daug surūdijusios ir iškraipytos geležies gabalų, o dar daugiau liks molio. [...] Lieka bailiai, pataikūnai, girtuokliai, bevaliai bolševikinio aparato klapčiukai, kombinatoriai, veidmainiai... Šie lieka visi", - svarstė nevilties valandėlę Baliukevičius-Dzūkas.⁵⁴

1. 1922 metų Lietuvos konstitucija skelbė Lietuvą esant nepriklausoma, demokratine respublika. 1938-aisiais priimta nauja konstitucija pripažino Lietuvą prezidentine respublika, suteikiančia valdžios prioritetą ne Seimui, bet prezidentui. Kodėl partizanai norėjo, kad vėl įsigaliotų 1922-ųjų konstitucija?

2. Ar tautos genetiniam fondui ir mentalitetui turi įtakos didelės gyventojų dalies žūtis? Kodėl 1948 12 09 Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimtoje Konvencijoje dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį „visiškas ar dalinis nacionalinės, etninės, rasinės ar religinės grupės sunaikinimas" laikomas nusikaltimu, kuriam netaikomas senaties terminas?

3. Kuo partizanų kurtos būsimos Lietuvos valstybės vizijos skyrėsi nuo prieškario tikrovės? Kuo šios vizijos panašios į 1990 metais atkurtos Lietuvos Respublikos realybę, kuo nuo jos skiriasi?

⁵⁴ Ibid., p. 54.

GYVENTOJŲ TRĖMIMAI

*Perpildyti ešelonai vienas po kito ėjo į Rytus, išveždami tuos, kurių didžiajai daliai niekada nebuvo lemta sugrįžti,*⁵⁵

1941-ųjų tremtinė Dalia Grinkevičiūtė

⁵⁵ Dalia Grinkevičiūtė, „Lietuviai prie Laptevų jūros", in *Amžino įšalo žemė*, Vilnius: Vyturys, 1989, p. 20.

Sovietinė okupacija atnešė į Lietuvą trėmimų siaubą. 1941 metų birželio 14-oji, kai buvo ištremta iš Lietuvos ir išblaškyta Sibiro platybėse per 23 tūkstančiai niekuo nenusikaltusių žmonių, tapo negirdėto smurto ir kančių simboliu. Prasidėjęs karas nutraukė visus ryšius su ištremtaisiais. Raudonasis Kryžius buvo bejėgis surasti ištremtus šeimų narius, Sovietų Sąjunga nepripažino jokių tarptautinių institucijų. Todėl likusieji Lietuvoje laikė juos žuvusiais. Tai buvo beveik tiesa, nes karo metais sovietų valdžia Pabaltijo kraštų žmones laikė fašistais ir trėmė dar toliau - iki pat Užpoliarės, - katorgiškai dirbdami, jie privalėjo aprūpinti frontą žuvimi. Moterys su mažais vaikais, atvežtos į pliką Ledinuotojo vandenyno pakrantę, kur nebuvo nei būsto, nei maisto, nei šiltų rūbų, mirdavo kasdien dešimtimis. Vyrai,

atskirti nuo šeimų, pakliūdavo į koncentracijos stovyklas - baisią Gulago* imperiją, turėjo dirbti šachtose, tiesti geležinkelius, kirsti taigą. Pirmaisiais karo metais išmirė kone pusė kalinių. „Mums nereikia jūsų darbo, mums reikia jūsų kančių“, - ciniškai tvirtino lagerių prižiūrėtojai, žiūrėdami į išsekusius iki distrofijos vakarykščius mokytojus, karininkus, ūkininkus.

Trėmimų siaubas paskatino daugelį 1944-aisiais beatodairiškai bėgti į Vakarus nuo artėjančio fronto.

1945 metais trėmimai atsinaujino. Jie nebuvo tokie masiški kaip 1941-aisiais: tremtos besislapstančių, pasitraukusių į Vakarus ar partizanaujančių vyrų šeimos. Maži vaikai tapo valdžios įkaitais. Nužiūrėję patikusią sodybą, pora sribų, šnipų ar sovietinių aktyvistų pasirašydavo, kad joje lankosi partizanai. To užtekdavo, kad šeimnininkai būtų ištremti, o jų turtą užvaldytų skundikai.

Išvaromi iš namų žmonės atsisveikindavo su jais amžinai. Sibiras buvo baisiausias žodis, kuriuo gąsdindavo užklydę pareigūnai. „Jei mums nedirbsi, išvažiuosi pas baltas meškas“, - grasindavo čekistai, verbuodami žmones. Baudėjams apsupus sodybą, jaunuoliai šokdavo pro langus ir bėgdavo į mišką, o kareiviai juos šaudydavo kaip pikčiausius priešus. Suimtos motinos vežamos slapta išmesdavo iš mašinos savo kūdikius, tikėdamosios, kad gal priglaus geri žmonės. Sibire jų laukė tik žūtis. Vienas ūkininkas, nenorėdamas būti ištremtas iš Lietuvos, uždegė tvartą ir puolė į ugnį, o jo žmona šoko į šulinį.

Vorkutos

konclageris

* Gulag (*Glavnoje upravlenije lagerej*) - Vyriausioji lagerių valdyba. Pavadinimas paplito pasirodžius Aleksandro Solženicyno knygai „Gulago salynas“.

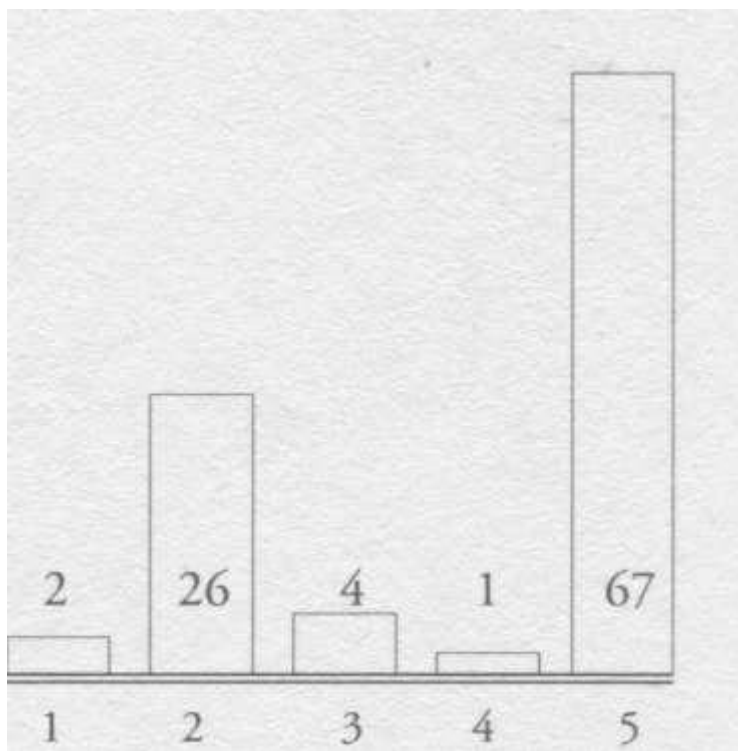
Tremtinė Bronė Jablonskienė su kaimynų dukrelėmis Sibire prie savo „namų“ (1952)

Tačiau 1945-1947 metų trėmimai buvo tik preliudija. Okupacinė valdžia, matydama, kad nei karinėmis, nei ekonominėmis priemonėmis kaimo neįstengs palaužti, planavo masinius trėmimus. Ši akcija turėjo paruošti dirvą kolchozų kūrimui ir sunaikinti partizanų atsparą kaime.

1948 metų pradžioje Lietuvos SSR Ministrų tarybos ir LKP (b) Centro komiteto siūlymu buvo nutarta ištremti 12 tūkstančių partizanų bei „nacionalistų šeimų, taip pat banditų talkininkų būdžių su šeimomis“.⁵⁶ Neradus numatytų ištremti šeimų, buvo nurodyta griebtis rezervinio sąrašo. Dažnai, kad mašinos nevažinėtų veltui, būdavo sukama į bet kurią artimiausią dailesnę sodybą ir įsakoma ruošti į kelionę...

⁵⁶ SSRS Ministrų tarybos nutarimas „Dėl iškeldinimo iš Lietuvos SSR teritorijos specialiajai tremčiai 12 tūkstančių nelegaliai gyvenančių, nukautų per ginkluotus susirėmimus ir nuteistų banditų bei nacionalistų šeimų, taip pat banditų talkininkų būdžių su šeimomis“ (1948 02 21), in *Lietuvos kovų ir kančių istorija*, t. I, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 155.

PAGAL MGB KALTINIMUS NUTEISTŲ ASMENŲ BAUSMIŲ DYDŽIAI (nuošimčiais nuo bendro nuteistųjų skaičiaus)

1 - mirties bausmė

2-25 metai konclagerių

3-20 metų katorgos

4 - 11-25 metai konclagerių

5 - iki 10 metų konclagerių

SVARBESNI OKUPACINĖS VALDŽIOS NUTARIMAI 1948 METAIS

1948 02 21 - SSRS Ministrų tarybos nutarimas ištremti iš Lietuvos 12 tūkstančių šeimų

1948 03 20 - LSSR Ministrų tarybos nutarimas kurti Lietuvoje kolchozus

1948 05 18 - LSSR Ministrų tarybos ir LKP(b) Centro komiteto nutarimas dėl tremtinių konfiskuoto turto panaudojimo

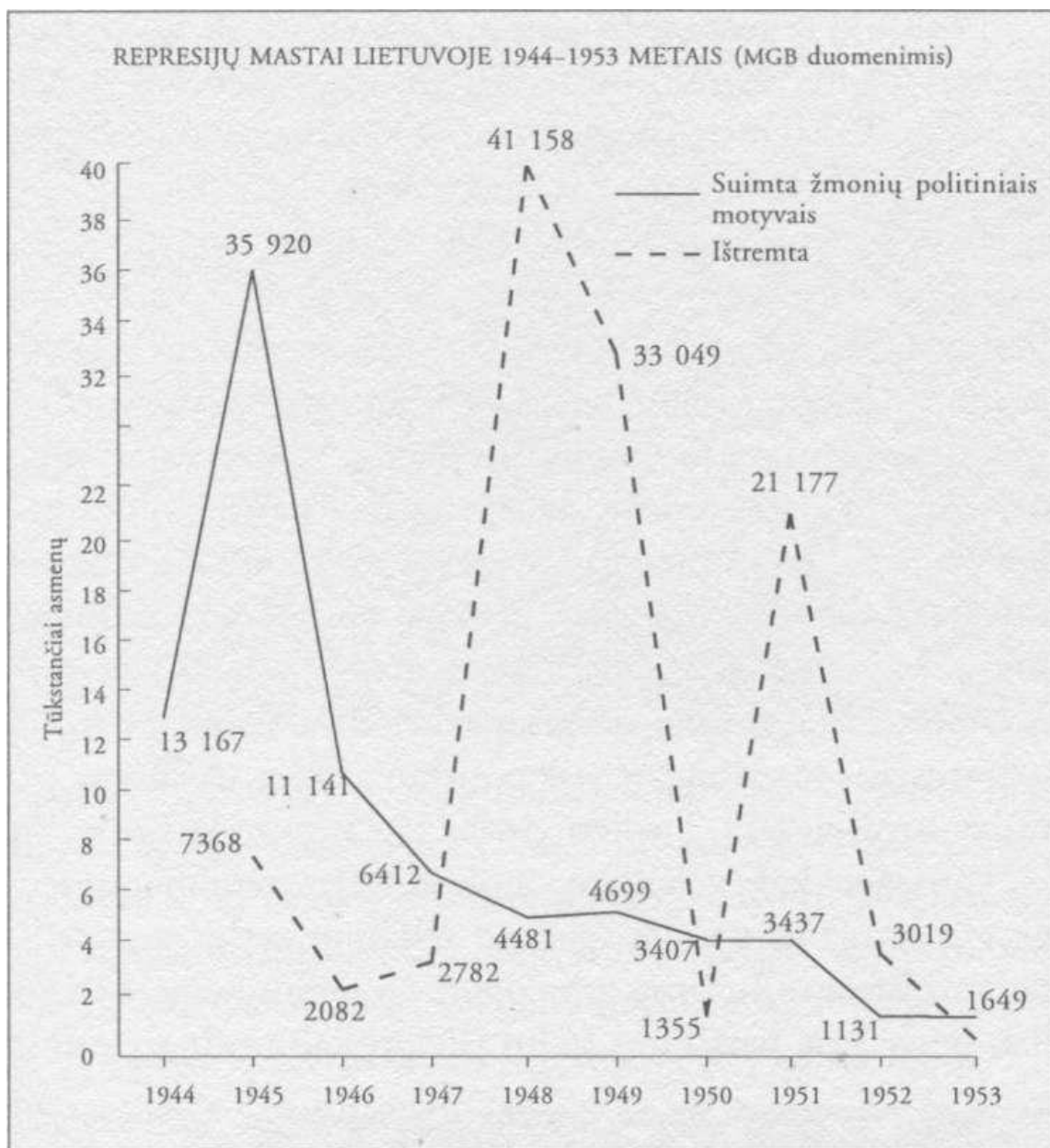
1948 07 08 - LSSR Ministrų tarybos nutarimas nacionalizuoti maldos namus ir bažnyčioms priklausančius pastatus

1948-ųjų gegužės pabaigoje auštant visuose keliuose suūžė šimtai sunkvežimių. Kareiviai apsupo sodybas ir pradėjo kratas. Pagal instrukcijas tremiamiesiems buvo leidžiama pasiimti šiek tiek maisto, tačiau dažnai tai priklausė nuo baudėjų humaniškumo. Žiauresni sribai išvarė žmones iš namų kaip stovi. Po to dalijosi jų likusį turtą, sekė žmones stengdamiesi sužinoti, kur pasislėpė nuo tremties pabėgusieji. Partiniai agitatoriai rengė susirinkimus, aiškino gyventojams apie trėmimų tikslingumą ir naudą. Varu suvartyti žmonės turėjo garsiai reikšti savo pritarimą partijos politikai, nes čia pat sėdėję šnipai gaudė kiekvieną žodį. Didesnio pasityčiojimo iš žmonių kančių negalėjo būti, todėl atsirasdavo tokių, kurie nepaisydami pavojaus tiesiai pareikšdavo savo nuomonę. Štai Simno progimnazijos direktorius į partijos sekretoriaus klausimą ar viskas aišku, atrėžė: „Aiškumą parodys istorija. [...] Tu lietuvis, ar tau neskauda širdies?“⁵⁷ Partizanai kaip galėdami bandė kliudyti trėmimams: rengė vykdytojams pasalas, gadino telefono ryšį, stengėsi išsaugoti ištremtųjų turtą arba perduoti jį giminėms, kad vėliau jie ar prie partizanų štabų įsteigti kalinių ir tremtinių globos komitetai galėtų siųsti nukentėjusiems siuntinius.

⁵⁷ LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus pranešimas VKP(b) CK sekretoriui A. Ždanovui apie 1948 05 22-27 trėmimo iš Lietuvos rezultatus, *Lietuvos kovų ir kančių istorija*, t. I, p. 263.

Vaikų tremtinių brigada savo „darbovietėje“

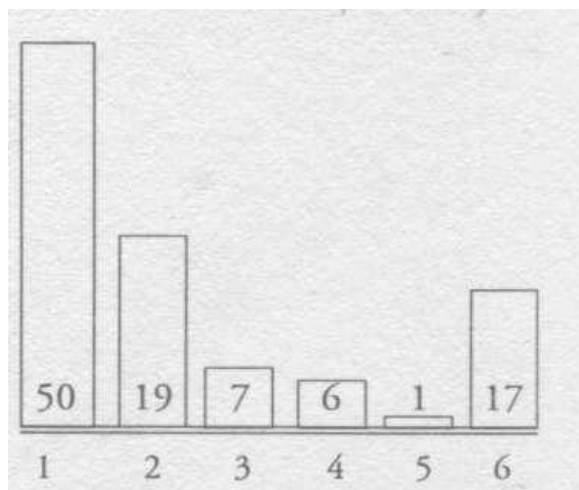
Efektyviausia pagalbos priemonė buvo perspėti žmones apie būsimą nelaimę. Per žvalgus sužinoję trėmimo datą, partizanai pranešdavo gyventojams, kad jie laiku galėtų pasitraukti iš namų ir pasislėpti arba pasiruošti tremčiai. Kai kurie žmonės savaitėmis nakvodavo artimiausiame miške ar gyvendavo savo sodybose prisidžiovinę džiūvėsių ir susirišę į ryšulius mantą.

Be to, partizanai įvykdė kelis teroristinius aktus, kurie vėliau buvo ne kartą panaudoti propagandai ir partizanų juodinimui.

Okupacinė valdžia, terorizuodama gyventojus, nuolat diegė „naujovišką“ gyvenimo būdą: rengė visų sovietinių švenčių minėjimus, pasilinksminimus, demonstravo sovietinius ar trofėjinius kino filmus, skaitė propagandines paskaitas. Partizanai, norėdami sutrukdyti svetimos ideologijos skleidimą, drausdavo dalyvauti tokiuose renginiuose. Apie tai skelbdavo savo įsakymuose, atsišaukimuose. Ypač amoralūs būdavo pasilinksminimai ir šokiai tautos gedulo - masinių trėmimų - metu. Tačiau kaip tik tada okupacinė valdžia ypač skatino tokius pasilinksminimus. Juose dalyvaudavo vietos aktyvistai, komjaunuoliai, stribai, NKVD įgulų kareiviai, per prievartą suvaryti gyventojai ir moksleiviai.

1948 04 18 Merkinės klube per šokius buvo susprogdinta mina, žuvo trys garnizono kareiviai. Prieš tai partizanai, užėję į salę, patikrino, ar klube nėra civilių; porą vietos gyventojų perspėjo išeiti iš klubo. Tų pačių metų liepos 5 dieną granata šokių metu buvo įmesta į Daugų klubą. Rugsjūčio 10-ąją - kino seanso metu į Alovės klubą, žuvo MGB karininkas. Tačiau stambiausia teroristinė akcija įvykdyta Aukštaitijoje: sovietinės Darbo žmonių šventės dieną - gegužės 1-ąją - į Šimonių klubą įmetus granatą žuvo 16 asmenų.

1944-1952 METAIS NUTEISTŲJŲ SOCIALINĖ PADĖTIS (nuošimčiais)

- 1 - valstiečiai
- 2 - inteligentai ir tarnautojai
- 3 - darbininkai ir amatininkai
- 4 - moksleiviai ir studentai
- 5 - dvasininkai
- 6 - nežinoma

1. Nors masiniais 1948-1949 metų trėmimais partizanų atrama buvo sunaikinta, žemės ūkis sukolektyvintas, o partizanų pasipriešinimas silpnėjo, 1951-aisiais masinis trėmimas vėl buvo pakartotas. Ką tai reiškia?

2. Sovietų valdžia tremtinių ir kalinių katorgišku darbu statomus Sibiro miestus vadino „komjaunuoliškomis statybomis“, skelbė, kad Sovietų Sąjungoje vaikai -privilegiuota klasė, tuo tarpu ketvirtadalis tremtinių buvo vaikai (per 4 tūkstančius jų mirė). Ir vis dėlto komunistine propaganda nemažai žmonių tikėjo. Kodėl?

KOLCHOZŲ KŪRIMAS

Kolchozinimo akcija pasiekė savo viršūnę. Gyventojai dėl jos visiškai nenakvoja namuose, bet laukuose. Mitingai kaime vyksta ištisas paras. [...] Štai kaip vyksta „savanoriškas įsirašymas į kolchozą“: stribas, jėga pagriebęs žmogaus ranką ir įbrukęs į ją pieštuką, ima vedžioti po pareiškimu to žmogaus parašą. Tai bent metodas!⁵⁸

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

Dar niekada nebuvo taip neramu Lietuvos kaime kaip 1948-1949 metais. Dauguma derlingose žemėse įsikūrusių Suvalkijos ūkių buvo konfiskuoti, jų savininkai suimti, ištremti ar pabėgę iš gimtinės. Ten, kur kadaise gyveno gausios šeimos, buvo tuščia: sūnūs kovojo miške ar buvo žuvę, dukterys - ištremtos, senukai tėvai klajojo ieškodami gerų žmonių, nebijančių jų priglausti. Daug sodybų stovėjo užkaltais langais ir nuplėštais stogais. Tik sodai žydėjo kaip kadaise, primindami laiką, kai ramiais pavasario vakarais apylinkių jaunimas susirinkdavo prie kieme įrengto altorėlio gegužinių pamaldų.

⁵⁸ Partizano Dzūko dienoraštis, LKA, t. 6, p. 80.

Dažną vakarą tai vienoje, tai kitoje pusėje pasigirsdavo kulkosvaidžio kalenimas, pajutę pavojų imdavo loti šunys. Patyrę stribų ir kareivių spyrius, šuneliai gerai atskirdavo atėjūnus. Ant partizanų paprastai nelodavo: gal pažindavo kaimyną, o gal jautė, kad eina savi.

Sodybose - krata po kratos. Emgėbistai vertė malkų krūvas ir šieno prėslus, smaigais badė aslą ir ardė krosnis. Už partizanų galvas buvo siūlomi dideli pinigai.

1948 metų kovo mėnesį LKP (b) Centro komitetas ir LSSR Ministrų taryba priėmė nutarimą „Dėl kolektyvinių ūkių organizavimo respublikoje“.

Prasidėjo Lietuvos senojo kaimo naikinimas. Būriai ginkluotų aktyvistų užplūdo agituodami už kolchozus ir aprašinėdami ūkininkų turtą. Per prievartą suvarę gyventojus į susirinkimą, neišleisdavo namo tol, kol šie nepasirašydavo pareiškimų stoti į kolchozą. Vėl buvo padidintos pyliavos ir mokesčiai: žmonės nebeišgalėjo jų įvykdyti. Be to, prasidėjo propagandinis „buožių“ terorizavimas sovietinėje spaudoje.

Jau nuo 1945-ųjų buvo teisiama neatidavę prievolių ūkininkai, jų turtas konfiskuojamas. 1947 metais pradėti sudarinėti „buožių“ sąrašai, į kuriuos pakliūdavo ne tik turėję daugiau žemės, bet ir turintys nuosavą kuliarną mašiną, traktorių, kelias karves, skolinę ar nuomoję kitiems arklių, samdę darbininkų. 1948-1950 metais apie 45 tūkstančius ūkininkų, nesumokėjusių mokesčių ar neatidavusių pyliavų, buvo perduoti teismui. Smurtu ir ekonominiu spaudimu okupacinė valdžia norėjo atimti brangiausią ūkininko turtą - žemę. Alovės valsčiaus „aktyvui“ atvažiavus suarti per prievartą suvarytų į kolchozą ūkininkų žemės ežių, žmonės gulėsi prieš traktorių, pasiryžę mirti, bet neatiduoti savo žemės.

Partizanų karikatūra, pajuokianti komunistinius mitingus

1948 metais daugelis partizanų apygardų išleido įsakymus, kuriuose nurodė, kad aktyvūs kolchozų organizatoriai perspėjus bus baudžiami bandomis, o nesiliovę persekioti kaimo gyventojų - teisiama myriop. Naujai įsteigtų kolchozų pirmininkams ir brigadininkams buvo įsakyta atsisakyti savo pareigų.

Kova prieš kolchozų kūrimą daugiausia buvo vykdoma agitacinėmis priemonėmis: platinami partizanų atsisaukimai, įsakymai, perspėjami

kolaborantai. Nušautas ir vienas kitas kolchozo pirmininkas, turėjęs ginklą ir nepaklausęs partizanų perspėjimų. Nuo 1949-ųjų LKP(b) Centro komitetas ir MGB įsteigė ginkluotas kolchozų apsaugos grupes. Į jas sunkiai sekėsi surinkti žmones: Prienų apskrityje aktyvistai ėmė iš valdžios ginklų tik trijuose kolchozuose iš 58, Kretingos apskrities 145 kolchozuose tebuvo suorganizuotos tik šešios apsaugos grupės. Daugiausia kolchozus saugojo sribai. Kai kur jie tapo jų pirmininkais.

Keitėsi partizanų apsirūpinimo maistu šaltiniai: daugumą rėmėjų ištrėmus, jais tapo kolchozų grūdų sandėliai ir fermos.

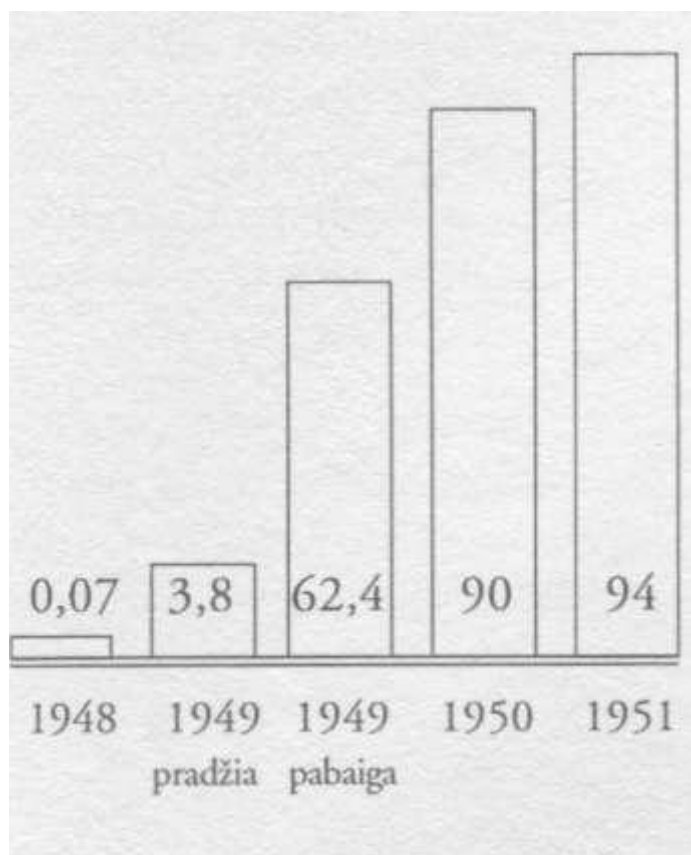
Po didžiųjų 1948-1949 metų trėmimų kaimo žmonių pasipriešinimas buvo palaužtas, jie masiškai varyti į kolchozus. 1951-aisiais, norint pakeisti Lietuvos kraštovaizdį ir plintant sovietinei „gigantomanijai“, pradėtos kurti kolchozų gyvenvietės. Vienkiemių naikinimo tikslas buvo visiškai sužlugdyti 1922-ųjų žemės reformos laimėjimus: ūkininko sodybą atskirti nuo žemės naudmenų.

Partizanų požiūris į kolchozinių gyvenviečių kūrimą buvo labai griežtas: „Uždrausti pirmininkams vykdyti pastatų perkėlimą į planuojamas gyvenvietes. Statomas kolchozų gyvenvietes sudeginti“, - rašyta viename partizanų įsakyme.⁵⁹ Sutikusius persikelti asmenis Žemaitijos partizanai baudė 500 rublių bauda. 1948-aisiais Jurbarko rajone buvo nušauti net keturi kolchozų pirmininkai.

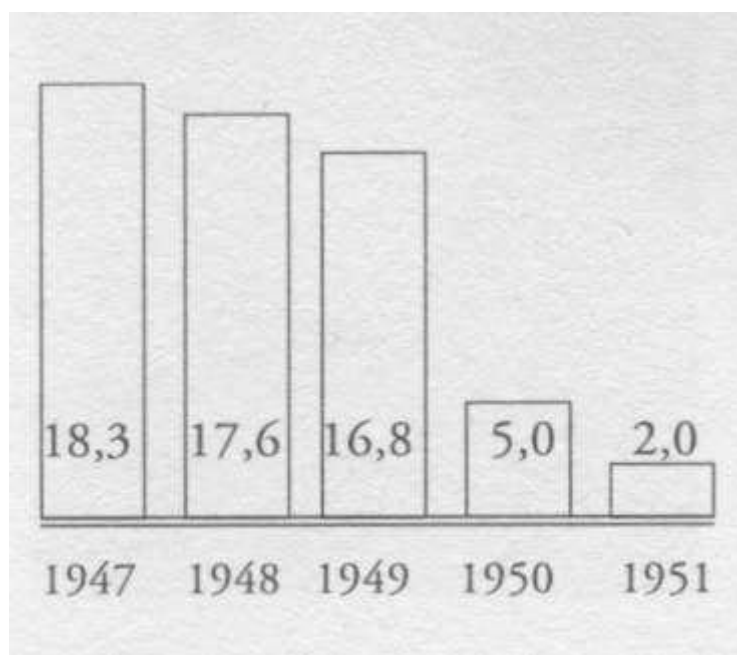
Prievartinis žemės ūkio sukolektyvinimas pakirto kaimo dvasines šaknis, varė ūkininkus į neviltį, skatino nesąžiningumą, girtuokliavimą, abejingumą darbui ir žemei.

⁵⁹VA [Gynybos pajėgų] vadovybės įsakymas nr. 3 (1950 03 20), KGB ADS, Baudžiamųjų bylų fondas, b. 33960/3, t. 12, 1. 98.

KOLCHOZŲ KŪRIMO TEMPAI LIETUVOJE (nuošimčiai nuo bendro ūkių skaičiaus)

Į „BUOŽIŲ“ SĄRAŠUS ĮRAŠYTI ŪKININKAI VIDUTINIŠKAI TURĖJO ŽEMĖS (hektarais)

Negaudami beveik jokio atlyginimo už kolchoze išdirbtas dienas (1951 metais šis atlyginimas Lietuvoje vidutiniškai buvo tik 35 kapeikos ir 1,4 kg grūdų), žmonės norom nenorom turėjo vogti iš ūkio fermų ir laukų. Dar skaudžiau

buvo matyti, kaip iš miestų atsiųsti komunistai pirmininkai, nemokėdami ir nenorėdami ūkininkauti, pavertė dirvonais derlius laukus, o kadaise žmonių puoselėti gyvulėliai pavasariop būdavo pakabinami ant virvių, nes iš bado nebeįstengdavo pastovėti.

Trėmimai ir kolchozų kūrimas žymėjo paskutiniojo, paties tragiškiausio laisvės kovų etapo pradžia.

1. Kodėl okupacinė valdžia kūrė kolchozus, jei iš patirties žinojo, kad kolektyvinis ūkis nenašus (sovietinėje Rusijoje, Ukrainoje, caro laikais eksportavusiose grūdus, nuolat siautė badas)?

2. Kokių pasekmių tolesniam lietuvių tautos likimui turėjo priverstinė žemės ūkio kolektyvizacija? Kokie šiandieniniai jos padariniai?

AUKŠTAITIJOS PARTIZANAI 1948-1952 METAIS

Bet [...] tebeturiu dar turto, kurio priešai neįstengė atimti: tai tikėjimas į Didįjį pasaulio kūrėją Dievą ir tėvą žemės meilę. To neįstengs atimti joks priešas, nors tai būtų ir pats žmonijos pabaia - Stalinas. Šį turtą aš palieku savo broliams ir seserims, visiems tautiečiams, ir kol jie tai gerbs, tol bus nenugalimi.⁶⁰

Iš Balio Vaičėno-Pavasario „Partizano testamentas“

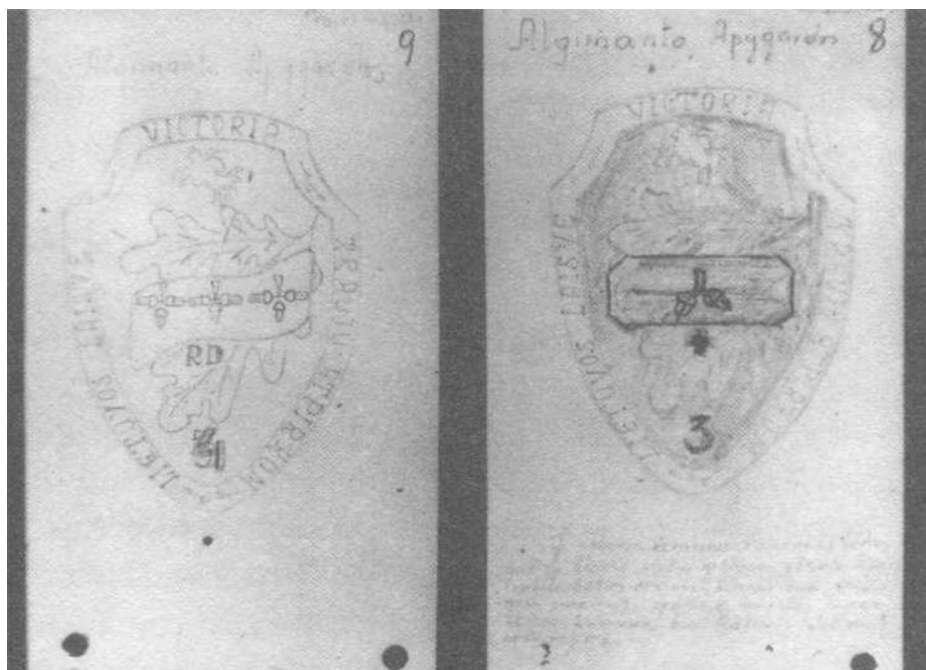
1948-ųjų pradžioje Aukštaitijoje veikė trys partizanų apygardos, susijungusios į Siaurės Rytų Lietuvos sritį. Iki 1947 metų rugsėjo mėnesio visos šios apygardos daugiau ar mažiau pasitikėjo MGB sukurto Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio „vadovybe“. Tauro apygardos vadas Antanas Baltūsis siuntė ryšininkes į Aukštaitiją perspėdamas apie Markulio provokaciją, tačiau tiek Vyčio apygardos vadas Danielius Vaitelis-Briedis, kurio žmoną su vaikais „gerasis daktaras“ buvo išsivežęs į Vilnių, tiek srities vadas Jonas Kimštas-Žalgiris, apžavėtas patriotinių Markulio kalbų, negalėjo patikėti, jog jis išdavikas.

⁶⁰ Janina Semaškaitė, *Vaičėno būrio žūtis*, Vilnius: Amžius, 1994, p. 17.

Todėl tik 1948 05 01 sritis, galutinai atsikračiusi MGB „globos“, pradėjo savarankiškai vykdyti savo funkcijas. Kadangi Vytauto apygarda buvo labai didelė (apėmė net 6 apskritis, 1947 metais joje kovojo apie 900 partizanų), srities vadų sąskrydyje buvo nutarta ją padalinti ir įkurti naują - Algimanto

apygardą. Pastarosios branduoliu tapo Šimonių girioje veikusi Šarūno rinktinė, vadovaujama buvusio medicinos fakulteto studento Antano Slučkos-Šarūno. Slučka buvo paskirtas naujos apygardos vadu, o srities vadui Kimštui išvykus į naujai kuriamą vyriausiąją partizanų vadovybę, tapo ir srities vadu. Algimanto apygarda leido laikraštėlį „Partizanų kova“, redaguojamą Niūronių mokytojo Jurgio Urbono-Lakštučio.

Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities vadas Jonas Kimštas-Žalgiris (prieškarinė nuotrauka)

Algimanto apygardos partizano žymens projektai

Tame pat vadų sąskrydyje Didžiosios kovos apygardos „B“ rinktinei buvo suteiktos apygardos teisės, nes „A“ rinktinė dėl infiltruotų agentų veiklos praktiškai buvo sunaikinta.

Kimštui tapus vyriausiosios partizanų vadovybės nariu, nuo 1949 metų sritis gaudavo visus LLKS nutarimus ir laikėsi vieningos kovos taktikos. Buvo atsisakyta aktyvių kovos veiksmų, jėgos sutelktos spaudos, atsišaukimų leidybai. Šiame veiklos bare partizanų pajėgas labai sustiprino į Vytauto apygardą 1949-aisiais įsilieję Salako valsčiaus jaunimo pagrindinės organizacijos nariai, kuriems vadovavo Jonas Dūdėnas-Vynas.

Biržų krašto partizanai ilgiausiai veikė savarankiškai ir tik 1951 metų vasarą suformavo Zigmo Sierakausko (vėliau pavadintą Pilėnų) tėvūniją ir įsijungė į Vyčio apygardą. Taigi tik kovoms baigiantis buvo galutinai įgyvendinta visos Lietuvos partizanų junginių centralizacijos idėja - visi jie tapo LLKS padaliniais.

Aukštaitijoje vis nesiliovė čekistinės operacijos. 1948 metų liepos mėnesį Žaliją girią apsupo 3000 MGB kareivių. Keturias dienas jie persekiojo 18 Žaliosios rinktinės partizanų. Tik laimingo atsitiktinumo dėka - užėjo smarki audra - jiems pavyko išvengti žūties.

1949-ųjų rudenį buvo užverbuotas ryšininkas tarp srities ir Algimanto apygardos, kuris „pavaišino“ specialiu preparatu srities štabo Ryšių skyriaus viršininką. Suimtas ir žiauriai tardomas, jis išdavė srities vadovybės bunkerį. Nenorėdami gyvi pasiduoti ir neturėdami kitos išeities, štabo pareigūnai kartu su srities vadu Antanu Slučka susisprogdino.

1950 metų pavasarį buvo išduotas bunkeris Leliūnų valsčiaus Baltamiškio kaime, kur leistas srities laikraštis „Aukštaičių kova“. Baudėjai pasiuntė į bunkerį sodybos šeimininko dukrą, ragindami partizanus pasiduoti. Mergaitė išgirdo duslų šūvį: srities Visuomeninės dalies viršininkas ir laikraščio redaktorius Bronius Kazickas-Saulius nusišovė.

Nuolatinės netektys trukdė darbą, nebebuvo kaip atkurti sunaikintų štabų. Todėl 1950 metų lapkričio mėnesį srities štabo sprendimu Algimanto ir Didžiosios kovos apygardos buvo panaikintos, o likę kovotojai prijungti prie Vytauto ir Vyčio apygardų.

1951-ųjų kovo mėnesį sunaikintas Vytauto apygardos štabas Labanoro girioje. Jis buvo susektas klastingai ištardžius suimtą ryšininkę. Operacijos

metu į MGB rankas gyvas pasidavė ryšininkas tarp apygardos štabo ir Lokio rinktinės Juozas Buika. Per keletą dienų Buika išdavė nemažai jam žinomų bunkerių, paskui tapo agentu smogiku. Emgėbistai jam įsakė kviesti į susitikimus partizanus. Buika parašė laišką Vytauto apygardos Lokio rinktinės vadui Baliui Vaičėnui, prašydamas susitikti Strazdų kaime. Su partizanais pavalgę vakarienę, smogikai kartu išėjo į kiemą ir ėmė į juos šaudyti. Partizanai greit susiorientavo, pradėjo atsišaudyti, sužeidė smogikų vadą MGB karininką. Tačiau jėgos buvo nelygios. Pasakojama, kad Vaičėnas, kuris dėl gražaus balso ir jo mėgstamos dainos buvo vadinamas Pavasariu, sužeistas krito viduryje kiemo ir uždainavo: „O pavasari malonus, o pavasari gražus..." Buvo tikrai pats pavasaris - 1951 metų balandžio 11-oji. Iš įsiūčio emgėbistai iššaudė šeimininkų šeimą (žuvusi motina buvo nėščia) ir padegė tvartą.

1951-ųjų gruodžio mėnesį agentai smogikai iškviatė į susitikimą ir suėmė Vytauto apygardos vadą Bronių Kalytį-Siaubą. Kalytis palūžo: pats tapo agentu smogiku ir padėjo naikinti likusius partizanus. 1952 metų rugpjūtį jis sužinojo, kad LLKS atstovas Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) partizanų sričiai Jonas Kimštas Šimonių girioje organizuoja pasitarimą. Kadangi trūko pareigūnų, Kimštas pats pradėjo eiti srities vado pareigas ir ketino atkurti štabą bei ryšius tarp srities vadovybės ir apygardų. Tuo metu srityje veikė apie 200 partizanų. Į pasitarimą kaip Vytauto apygardos atstovai atvyko MGB agentai smogikai, vadovaujami Kalyčio. Keletą dienų agentai praleido drauge su kovotojais, nesiryždami jų išžudyti, nes partizanų buvo daugiau. Po pasitarimo smogikai pakvietė Kimštą vykti drauge su jais vizituoti Vytauto apygardos. Už kelių kilometrų srities vadas buvo nuginkluotas ir suimtas. Neištveręs tardymų, Kimštas išdavė štabo bunkerį, kuriame žuvo ir srities Visuomeninės dalies viršininkas poetas Bronius Krivickas.

Nuo 1952-ųjų rudens Karaliaus Mindaugo sritis kaip organizacinis vienetas praktiškai nebeegzistavo. MGB suformavo „legendinį" srities štabą iš savo agentų. Tokiu būdu jie ketino įsiskverbti į LLKS vadovybę. MGB planavo, kad Kimštas galėtų tapti LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininku. Turėdamas vyriausiojo partizanų vado įgaliojimus, jis padėtų sunaikinti visą partizaninį judėjimą. Buvo numatyta pakartoti Markulio epopėją, svarbiausią vaidmenį paskiriant užverbuotam Jonui Kimštui.

Tačiau žuvus daugumai aukščiausiųjų partizanų vadų šis scenarijus tapo nebereikalingas. Dvasiškai palaužtas, MGB kontroliuojamas ir prižiūrimas,

Kimštas gyveno Vilniaus priemiestyje nesiryždamas nei pasipriešinti emgėbistams, nei nutraukti savo gyvybės siūlą.

RYTŲ LIETUVOS PARTIZANŲ JUNGINIŲ ORGANIZACINĖ STRUKTŪRA

Vyčio apygardos štabo viršininkas Kostas Tvaska-Rugelis

Suimtas Aukštaitijos partizanas

Pasvarstykite

1. Kodėl partizaninio karo pabaigoje padaugėjo išdavysčių?

Kas tam turėjo daugiau įtakos: aštuonerius metus užsitęsusi kova ir partizanų nuovargis, dėl trėmimų ir kolektyvizacijos susilpnėjusi partizanų atrama kaime ar didėjantis atotrūkis tarp partizanų siekių ir vis labiau prisitaikančios prie okupacijos visuomenės?

ŽEMAITIJOS PARTIZANAI 1948-1953 METAIS

*[...] mes buvome priversti išeiti ginti savojo krašto, savųjų sodybų, bočių ir tėvų krauju sulaistytos žemės: mes, kaip žmonės, pasipriešiname prieš žmogaus teisių mindžiojimą, prieš aukščiausiojo laipsnio vergiją; mes negalime sutikti su melu, apgaule, klasta ir tautą žudančiomis nedorybėmis. Mūsų žingsniai yra taurūs. Mes savo kovoje esame teisingi ir tiesūs prieš visą kultūringąjį pasaulį, o Aukščiausiojo palaima remis ir laimins mūsų darbą!*⁶¹

Juozas Kasperavičius-Visvydas

Nuo 1948 metų Žemaitijoje veikė trys partizanų apygardos: Kėstučio, Žemaičių ir Prisikėlimo.

Žemaičių apygarda susiformavo iš Lietuvos laisvės armijos vanagų būrių. Iki tol ji patyrė daug provokacijų, apygardos vadovybė ne kartą buvo sunaikinta. MGB pavyko išprovokuoti konfliktą tarp dviejų vadų - Kazio

Juozaičio ir Juozo Ivanausko. Taip buvo sunaikintas apygardos štabas, o Ivanauskas-Vygandas, iškviestas į Vilnių, į tariamą BDPS komitetą, MGB diktuojamas siuntė į apygardą įvairias direktyvas, raginančias atsisakyti ginkluotos kovos. Su agentų smogikų pagalba buvo visiškai sunaikintas Mažeikių apskrityje veikusios Alkos rinktinės štabas.

⁶¹ Juozas Daumantas, *Partizanai*, p. 232.

1948-aisiais apygardos vadu buvo paskirtas Vladas Mont-vydas-Žemaitis, vadovavęs iki pat 1953-ųjų. Jis suformavo stiprų štabą. 1949 metais štabo nariu tapo nuo MGB persekiojimo į mišką pasitraukęs Pašilės klebonas Vaclovas Stirbys. Kunigas Stirbys ne tik vykdė pastoracinę veiklą tarp partizanų, bet ir išvystė laikraščio „Laisvės balsas“ leidybą, parengė ir išleido maldų ir apmąstymų rinkinį „Malda girioje“.

Stipriausia Vakarų Lietuvos srities apygarda buvo Kėstučio. Pirmasis jos vadas Juozas Kasperavičius suformavo strategines kovos nuostatas, kuriomis po jo žūties vadovavosi ir kiti vadai. Jo siūlymu partizanai turėjo vadintis laisvės kovotojai. 1949-ųjų vadų suvažiavime šis vardas buvo oficialiai patvirtintas.

Kėstučio apygardos vadu tapus Jonui Žemaičiui, štabe susitelkė išsilavinę, laisvės kovai pasišventę vyrai. Čia partizaninę veiklą pradėjo buvęs studentas Petras Bartkus, tapęs Prisikėlimo apygardos organizatoriumi ir pirmuoju vadu, vėliau - LLKS Tarybos Prezidiumo sekretoriumi. Ne kartą sunaikintas apygardos štabas vis būdavo atkuriamas, toliau leidžiamas „Laisvės varpas“.

1948-1949 metais Kėstučio apygardos štabas buvo įsikūręs Eržvilko valsčiuje. Stabas vadovavo ir pagrindinėms jaunimo kuopelėms, kurių branduolius sudarė Kelmės ir Eržvilko gimnazistai. 1949-aisiais prasidėjus areštams, buvo sukurta konspiratyvesnė trejetukų sistema: kiekvienas legaliai gyvenęs partizanų rezervinis kovotojas-slapukas pažinojo tik du pagrindžio dalyvius.

1952 metais Kėstučio apygardoje dar kovojo apie 180 partizanų, o kitąmet jų beliko vos 23. Matydamas neišvengiamą ginkluotos kovos blėsimą, Jūros srities vadas Antanas Bakšys-Germantas 1952 metais įkūrė naują pagrindinę organizaciją - Vyčių sąjungą. Ši organizacija turėjo neginkluotu būdu toliau priešintis okupacijai. Buvo sukurti Vyčių sąjungos įstatai, išleistas laikraštis „Vyčių keliu“, kiekvienas partizanų būrys įpareigotas savo veiklos rajone įkurti Vyčių sąjungos skyrių. Tačiau partizanų buvo likę jau labai mažai, jų

kontaktai su gyventojais grėsė išdavystėmis. Vyčių sąjunga, deja, netapo masine organizacija.

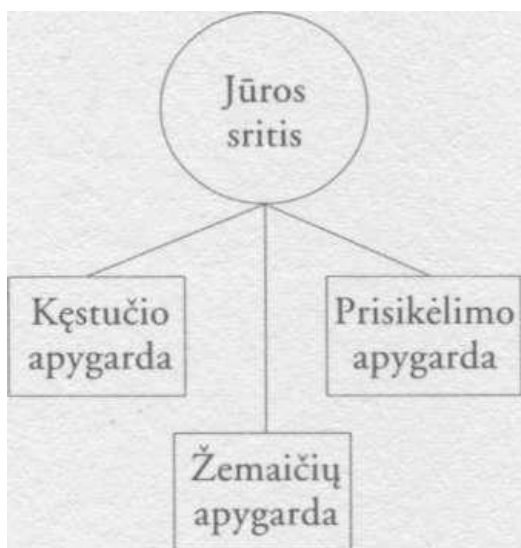

Kėstučio apygardos vadovybė: Vladas Mišeikis- Tarzanas, Antanas Bakšys-Klajūnas (vadas), Jonas Rupšaitis-Žilius, Juozas Kisielius-Genius, Vytautas Slapšinskas-Vytas (1949)

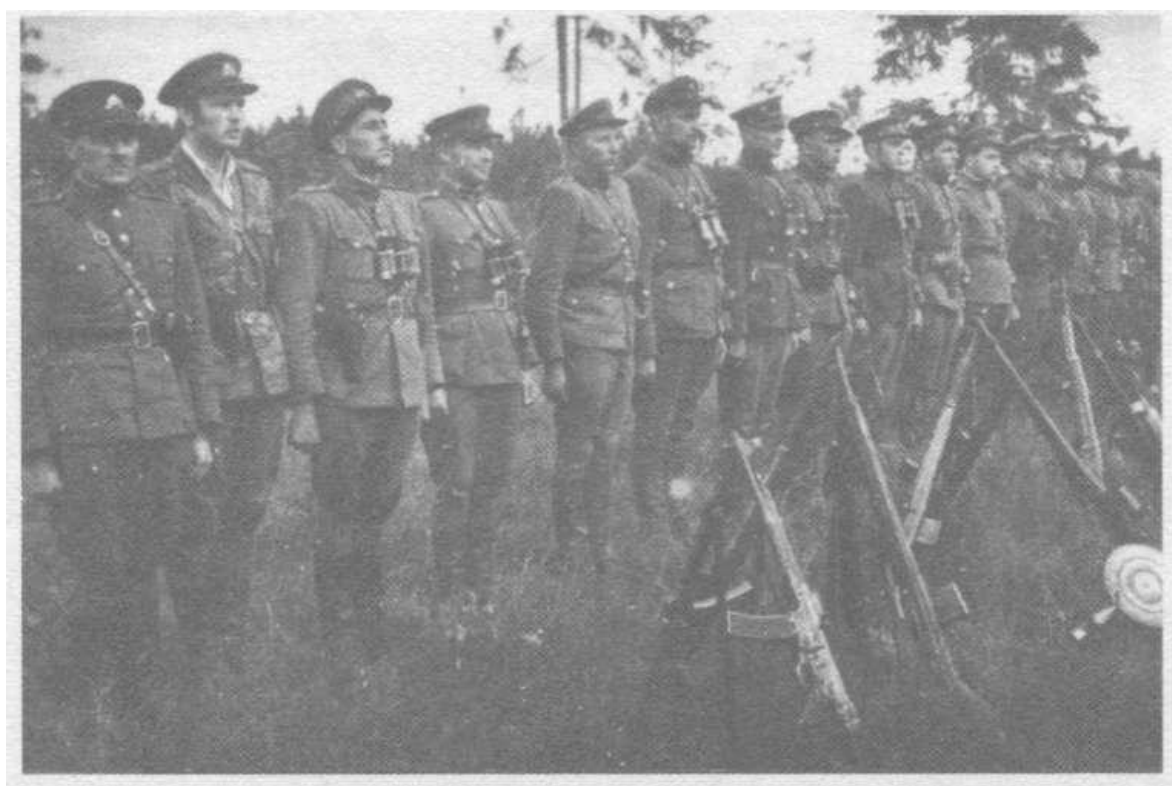
Prisikėlimo apygarda susikūrė vėliau už kitas Vakarų Lietuvos srities apygardas, jos štabas suformuotas tik 1948-aisiais. Apygardos geografinė padėtis - buvo įsikūrusi pačiame Lietuvos viduryje - lėmė ir specifinę paskirtį: čia vyko 1949-ųjų visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas, čia bazavosi aukščiausioji partizanų vadovybė, per Prisikėlimo apygardą ėjo ryšių keliai su visomis Lietuvos apygardomis, į jos funkcijas įėjo vyriausiosios partizanų vadovybės apsauga ir darbo sąlygų užtikrinimas, LLKS direktyvų ir dokumentų platinimas visoje Lietuvoje.

Dėl stiprių intelektualinių pajėgų apygarda garsėjo savo leidiniais. Laikraštį „Prisikėlimo ugnis“ rengė poetai Bronius Liesys-Naktis, Vytautas Sniuolis-Vytenis, dailininkas Laurynas Mingilas-Džiugas. Apygarda išleido penkių tomų partizanų poezijos rinkinį „Kovos keliu žengiant“.

VAKARŲ LIETUVOS PARTIZANŲ JUNGINIŲ ORGANIZACINĖ STRUKTŪRA

Tokia aktyvi veikla patraukė MGB dėmesį. 1951 metais apygardos vadu tapo Juozas Paliūnas-Rytas. Į apygardos veiklos rajoną - Pernaravą - ambulatorijos gydytoju buvo pasiūstas MGB agentas Vytautas Remeika. Paliūnas pažinojo Remeiką iš anksčiau, juo pasitikėjo, kaip pats sakė: „iš akių

Prisikėlimo apygardos Kunigaikščio Žvelgaičio rinktinės partizanai

matau, kad esi doras žmogus". Todėl pakvietė jį dirbti į apygardos štabą Visuomeninės dalies viršininku. Išėjęs parūpinti maisto produktų, MGB agentas pranešė apygardos štabo dislokacijos vietą. Apsupus čekistams,

Paliūnas žuvo, tačiau vienas iš partizanų - Pranciškus Prūsaitis-Lapė spėjo nušauti ir išdaviką. Sugebėjęs pasitraukti Prūsaitis išsislapstė vienas iki 1963-ųjų. Žinodamas, kad gyvų liudininkų neliks, Prūsaitis svarbiausia savo pareiga laikė išsaugoti apygardos štabo archyvą. Į aliuminį bidoną sudėtus ir nuo drėgmės apsaugotus dokumentus jis kas kiek laiko užkasdavo vis kitoje vietoje, saugodamas, kad kas nors jų nesusektų. 1963 07 13 gyvas pakliuvęs į KGB rankas Pranciškus Prūsaitis buvo sušaudytas.

1953 metų pradžioje MGB susekė ir Jūros srities vadavietę. Srities vadas Antanas Bakšys drauge su štabo nariais nusišovė. Srities organizacinės struktūros nebebuvo atkurtos. Po penkių mėnesių - 1953 06 19 išduotas žuvo ir Kęstučio apygardos vadas Povilas Morkūnas. Ilgiausiai išsilaikė Kaltinėnų valsčiuje Putvinskių kaime ūkininko sodyboje įsikūręs Žemaičių apygardos štabas. Tačiau 1953 08 23 pasaloje žuvus apygardos vadui Vladiui Montvydui-Žemaičiui, po kelių dienų buvo sunaikintas ir štabo bunkeris.

Kęstučio apygardos partizanai (1948)

1. Kuo išsiskyrė kai kurių partizanų apygardų veikla? Kodėl plačiau žinomos buvo Tauro, Kęstučio apygardos?
2. Kodėl Klaipėdos, Vilniaus krašte (žr. partizanų apygardų žemėlapi) partizanų junginių nebuvo?

Partizanų apygardų, rinktinių, tėvūnijų ribas nustatydavo pagal administracinį-teritorinį paskirstymą. Kodėl partizanai griežtai laikėsi nustatyto veiklos rajono?

PIETŲ LIETUVOS PARTIZANAI 1948-1953 METAIS

[...] dažnai galvoju apie žuvusius. Viešpatie mano, kiek jų daug! Mūsų tėvynė tokia maža, o žūva be išimčių geriausieji vyrai: jauni, kupini pasiryžimo, drąsūs... Kaip bus reikalinga Lietuva jų ateityje.⁶²

Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

Anksčiausiai į sritį susijungė Dzūkijos ir Suvalkijos kovotojai. Pietų Lietuvos sritis 1949 metais pavadinta Nemuno vardu. Pirmasis partizanų vienytojas ir vadas buvo pulkininkas Juozas Vitkus-Kazimieraitis. 1946-1948 metais ne kartą keitėsi vadai, tačiau į žuvusiųjų vietą ateidavo nauji energingi kovotojai: Dominykas Jėčys-Ažuolis, Antanas Bal-tūsis-Zvejys, Sergijus Staniškis-Litas, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas ir daug kitų žinomesnių ir visai nežinomų didvyrių.

⁶² Partizano Dzūko dienoraštis, LKA, t. 6, p. 39.

Iki 1948-ųjų labai stipri buvo Tauro apygarda, tačiau žuvus Baltūsiui, dominuoti ėmė Dainavos apygarda.

Pietų Lietuvos partizanų vadai

1948-1949 metų žiemą Pietų Lietuvos srities vadas Ramanauskas-Vanagas ir Tauro apygardos vadas Aleksandras Grybinas-Faustas praleido keliaudami į Žemaitiją, kur po ilgų įtikinėjimų, jog nesą provokatoriai, susitiko su Jonu Žemaičiu-Vytautu. Abu šie Pietų Lietuvos partizanų vadai dalyvavo 1949-ųjų suvažiavime ir tapo LLKS Tarybos nariais, o Ramanauskas-Vanagas netrukus buvo paskirtas LLKS gynybos pajėgų vadu.

Grįžę iš suvažiavimo jie stengėsi Pietų Lietuvoje įgyvendinti suvažiavimo nutarimus, todėl tuoj pat sušaukė Tauro ir Dainavos apygardų vadovybių pasitarimą, pranešė apie Lietuvos partizanų susivienijimą ir suvažiavime priimtas programines nuostatas. Nuo 1949-ųjų sritis pradėjo leisti laikraštį „Partizanas“.

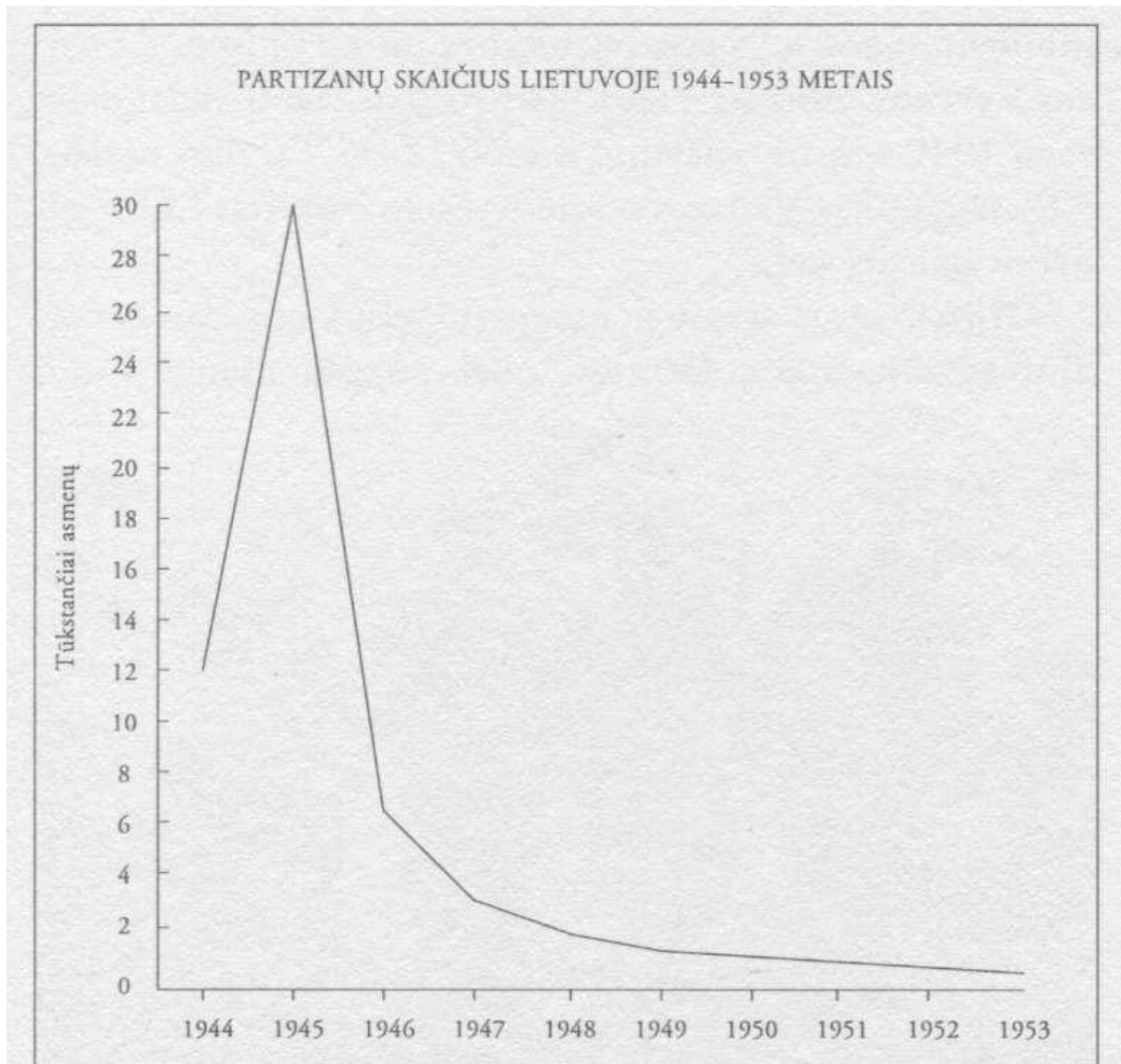

Pietų Lietuvos partizanų vadai 1951 metų pavasarį: Nemuno srities vadas Sergijus Staniškis-Litas, Juozas Lukša-Skirmantas, paskutinis Dzūkų rinktinės vadas Vaclovas Daunoras-Ungurys

1950 metais Ramanauskui-Vanagui pradėjus eiti gynybos pajėgų vado pareigas, sričiai ėmė vadovauti Staniškis-Litas. Srities vado paskyrimą pagal LLKS statutą slapta balsuodami patvirtino apygardų vadai.

Pietų Lietuvos sritis turėjo specifinį veiklos barą: palaikė ryšius su Rytprūsiais ir Lenkija, nuo okupacijos pradžios per čia ėjo desantininkų kelias į Vakarus ir atgal. Su Tauro apygardos vadovybe užmezgė ryšius 1946 metais iš Vakarų atvykęs Jonas Deksnys, vėliau iš čia buvo pasiųsti į Lenkiją

ir toliau Juozas Lukša, Kazimieras Pyplys, Jurgis Krikščiūnas. Pietų Lietuvos srities štabo vadavietėje 1949 09 23 žuvo pavasariį jūros keliu į Lietuvą grįžęs Pyplys-Mažytis. Tauro apygardos vadas Viktoras Vitkauskas-Saidokas, Karijotas 1950 10 03 sulaukė į Tauragės miškus desantu nusileidusio

LLKS įgaliotinio užsieniui Lukšos-Skirmanto, kuriam netrukus Kazlų Rūdos miško bunkeryje suruošė susitikimą su Pietų Lietuvos srities partizanų vadu Staniškiu ir LLKS gynybos pajėgų vadu Ramanausku. Lukša plačiai referavo apie VLIK-o veiklą ir partizanų situaciją tarptautiniu požiūriu. Į Kazlų Rūdos miškus nusileido ir 1951 metų desantas: Julijonas Būtėnas-Stevė ir Jonas Kukauskas-Dzykis, Gardenis. Partizanai įkurdino juos Petro Jurkšaičio-Beržo bunkeryje, kur atvykusieji laukė susitikimo su Ramanausko bunkeryje žiemojusi Lukša.

Tačiau MGB pavyko išsiaiškinti Beržo bunkerio vietą. Įvyko tragedija: Jurkšaitis bandė prasiveržti ir buvo nukautas, o Kukauskas pasidavė gyvas, prieš tai nušovęs sužeistą Būtėną. MGB atsivėrė galimybės pasiekti legendinį Juozą Lukšą.

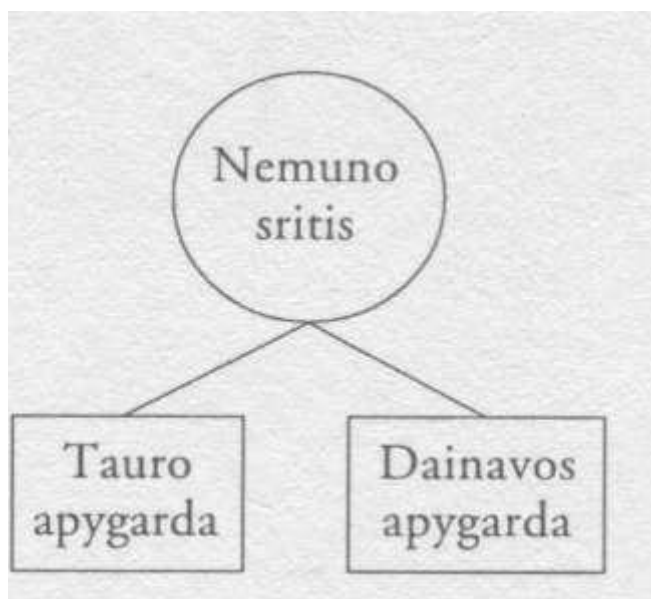
MGB buvo perėmusi Lukšos į užsienį siunčiamas radiogramas ir apytikriai žinojo jo slapstymosi vietą. Iškviešti jį į susitikimą galėjo tik Kukauskas, kartu su Lukša mokėsis žvalgų mokykloje. Į Kauno apskritį MGB pasiuntė grupę agentų smogikų, apsimetusių atskraidintais desantininkais.

Per ryšininkus jie nusiuntė Lukšai Kukausko kvietimą susitikti. Susitikimas paskirtas 1951 09 04 naktį ties Pažerų kaimu. Lukša buvo labai atsargus. Norėdamas patikrinti, ar tikrai jį kviečia Kukauskas, perdavė raštelį, klausdamas tik vienam Kukauskui žinomų dalykų. Gavęs teisingą atsakymą, nuėjo tiesiai į pasaloje tykančius smogikus, kurie, iš Kukausko sužinoję, kad Lukša gyvas nepasiduos, nes ant krūtinės visada nešiojasi paruoštą granatą, paleido automato seriją ir jį nukovė.

1952 06 07 buvo suimtas paskutinis Tauro apygardos vadas Juozas Jankauskas-Demonas. Jis palūžo, pradėjo išdavinėti likusius jam žinomus bunkerius. Žiedas apie srities vadavietę siaurėjo. 1953 02 03 Prienų šile išduotas žuvo paskutinis Pietų Lietuvos srities vadas Sergijus Staniškis-Litas: apsupus bunkerį, sunaikino štabo dokumentaciją, supjaustė savo aulinius batus ir pakėlė prie smilkinio pistoletą. Išdavikas Jankauskas tapo nebereikalingas: jo byla buvo perduota teismui ir 1955 metais jis buvo sušaudytas.

Pietų Lietuvoje liko slapstyti vienas aukščiausių LLKS pareigūnų - Adolfas Ramanauskas-Vanagas. Atkurti srities ir apygardų štabus nebebuvo galimybių.

PIETŲ LIETUVOS PARTIZANŲ JUNGINIŲ ORGANIZACINĖ STRUKTŪRA

Pasvarstykite

1. Kas lėmė atskirų partizanų apygardų veiklos savitumą? Ar tam didesnės reikšmės turėjo apygardos geografinė padėtis, ar vadovybės intelektualinis potencialas?
2. Kuo skyrėsi Lietuvos situacija 1947 metų pabaigoje, kai Juozas Lukša išvyko į užsienį, ir 1950-ųjų rudenį, kai jis grįžo?
Kokie pasikeitimai įvyko partizanų gretose ir miesto bei kaimo visuomenėje?
Kodėl Lukša, daugmaž žinodamas kovojančio krašto padėtį, visomis jėgomis stengėsi grįžti?

Partizaninio karo pabaiga

VADOVYBES SUNAIKINIMAS

Aš, kaip ir kiti mano bendraminčiai, manau, kad Sovietų Sąjunga ginkluotomis pajėgomis įsiveržė į mūsų šalį. Šį sovietų vyriausybės žingsnį laikau neteisėtu. [...] Visus pagrindžio veiksmus, kurio dalyviu aš buvau, nukreiptus prieš sovietų valdžią, aš laikau teisingais ir nelaikau nusikalstamais, [...] Aš vis tiek manau, kad kova, kurią aš vedžiau devynerius metus, turės savo rezultatus,⁸ Iš Jono Žemaičio paskutiniojo žodžio teisme

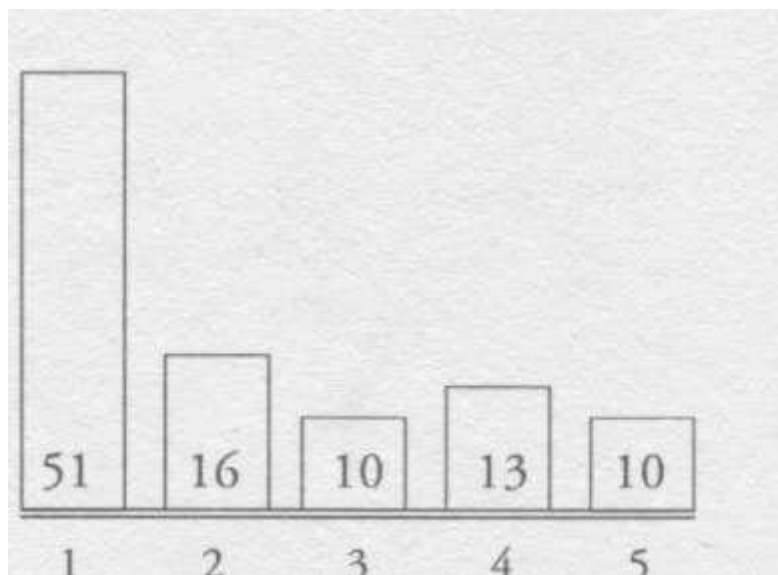
⁸ Jono Žemaičio kalba teisme, KGB ADS, Baudžiamųjų bylų fondas, b. 33960/3, t. 13, 1. 419-422.

1953 metų pavasarį Lietuvoje bebuvo vos pora šimtų partizanų. Jie slapstėsi mažomis grupelėmis, kai kurie - pavieniui. Ginkluota kova neišvengiamaiėjo į pabaigą, užleisdama vietą nesmurtiniam pagrindinių organizacijų, jaunimo būrelių veikimui.

Tačiau dar nebuvo suimtas vyriausiasis Lietuvos partizanų vadas - LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis-Vytautas.

1950-1951 metais Žemaitis toliau tobulino LLKS dokumentus, daug keliavo inspektuodamas partizanų apygardas ir rinktines, atkurdamas nutrūkusius ryšius, keldamas kovotojų dvasią. Ne kartą teko susišaudyti su pasalaujančiais čekistais, sykį traukdamasis iš apsupties paliko priešui visus vyriausiosios vadovybės dokumentus.

1952 METAIS ŽUVUSIŲ IR SUIMTŲ PARTIZANŲ AMŽIUS (nuošimčiais)

1 - nuo 16 iki 21 metų

2 - nuo 22 iki 27 metų

3 - nuo 28 iki 32 metų

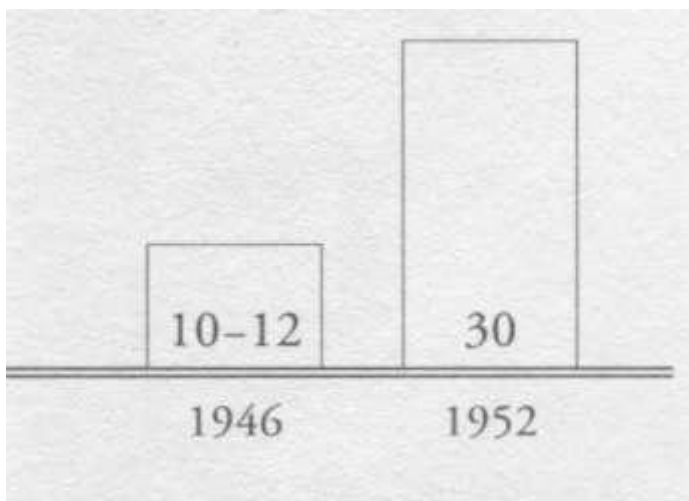
4 - nuo 33 metų ir vyresni

5 - amžius nenustatytas

Atkuriami štabai vėl būdavo sunaikinami. Nors 1950-aisiais prasidėjus Korėjos karui partizanų gretos pasipildė naujais kovotojais, dažniausiai - šaukiamais į sovietinę kariuomenę jaunuoliais, tačiau nuolat trūko galinčių vadovauti. Kai kurie pareigūnai užėmė po keletą postų, dirbo apygardų ir rinktinių štabuose.

1950 metų spalį į Lietuvą grįžęs Juozas Lukša atvežė žinių apie Baden Badeno pasitarimą, papasakojo apie išeivijos pastangas padėti kovojančiam kraštui. Buvo laukiama paramos - ginklų, šaudmenų, radijo aparatūros, spausdinimo technikos. Deja, radijo ryšys buvo nutrauktas, aparatūra pakliuvo į MGB rankas. Panaudodami suimtą Deksnį, čekistai siuntinėjo dezinformaciją, nuteikinėjo lietuvių išeiviją, kad reikia neteikti paramos partizanams ir nepublikuoti laisvojo pasaulio spaudoje žinių apie laisvės kovas. 1950 metais dar kartą buvo bandyta pralaužti „geležinę uždangą“ - pereiti sieną Lazdijų-Punsko rajone, tačiau partizanų pasiuntiniai pasienyje žuvo.

VIENĄ PARTIZANĄ PERSEKIOJUSIŲ NKVD KARIŠKIŲ IR STRIBŲ SKAIČIUS

Būsimasis Lietuvos partizanų vadas kapitonas Jonas Žemaitis tėviškėje prieš karą

1951-1952 metų žiemai Žemaitis ketino persikelti į Tauro apygardos teritoriją, tačiau dėl lemtingo atsitiktinumo susitikimas su apygardos pasiuntiniais neįvyko. Buvo jau vėlus ruduo, greitai galėjo pradėti snigti, o tada keisti dislokacijos vietas jau nebegalima. Vadas pasiliko žiemoti Kęstučio apygardoje - Jurbarko rajono Šimkaičių miške. Gruodžio mėnesį įvyko nelaimė: Žemaitį ištiko mikroinsultas, jis buvo paralyžiuotas. Apimtas nevilties vadas sprendė, ar verta toliau gyventi. 1951 metų sausio mėnesį jis parašė oficialų atsistatydinimo raštą: „Šiandien dėl ligos nustojau vykdyti pareigas.“ Į savo vietą siūlė pirmąjį pavaduotoją Adolfą Ramanauską-

Vanagą. Naujo LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininko kandidatūra buvo aptarinėjama susirašinėjant, nes Tarybai galimybių susitikti nebebuvo.

Slinko niūrios dienos drėgname bunkeryje. Pavasariop Kęstučio apygardos Mindaugo būrio vadas Juozas Palubeckas-Simas, kurio bunkeryje slėpėsi Žemaitis, vadui slaugyti pakvietė partizanų medicinos seserį Marijoną Žiliūtę. Atsinaujino nutrūkęs ryšys su Vakarų ir Pietų sričių vadovybėmis, kiek pagerėjo vado sveikata ir jis vėl pradėjo eiti savo pareigas, aptarinėjo galimybes pasiųsti partizanų atstovą į Vakarus.

1953 metų gegužės mėnesį padedant užverbuotam partizanui buvo suimtas Palubeckas. Po savaitės kankinimų, panaudoję klastą, čekistai palaužė partizano valią. MVD ministras savo raštu garantavo, kad bus išsaugota gyvybė ir laisvė Palubecko išduotiems asmenims. Nuvežtas į Šimkaičius ir vedamas parodyti bunkerio, Palubeckas užsispyrė ir pareikalavo garantinį raštą atiduoti vietos klebonui, tikėdamasis, kad MVD ministras nedrįs sulaužyti klebonui patikėtos garantijos. Atlikęs išpažintį ir patikinęs kunigą, kad dėl jo nebus pralietas kraujas, Palubeckas parodė bunkerį. Čekistai per vėdinimo angą įmetė granatą su specialiomis dujomis, nuo kurių partizanai akimirksniu neteko sąmonės.

Po pusantrų metų tardymo, grasinimų, įkalbinėjimų (Žemaitį palenkti savo pusėn bandė pats SSRS vidaus reikalų ministras Laurentijus Berija), partizanų vadas buvo sušaudytas Maskvos Butyrkų kalėjime. Mirties nuosprendis įvykdytas ir Palubeckui.

Tuo metu Lietuvoje bebuvo likę vos pusšimtis partizanų. Iš vadų - tik Adolfas Ramanauskas, kuris slapstėsi kartu su šeima - žmona ir maža dukrele. Jie turėjo įsigiję fiktyvius dokumentus, apsistodavo pas patikimus žmones. Turėdamas laiko, Ramanauskas rašė dienoraštį. Sie Adolfo Ramanausko prisiminimai, taip pat Juozo Lukšos užsienyje parašyti „Partizanai“, Liongino Baliukevičiaus ir Justino Lelešiaus dienoraščiai - vieni autentiškiausių laisvės kovų liudijimų.

Stokodami pragyvenimo lėšų, Ramanauskai užmezgė ryšį su žmogumi, galinčiu iškeisti Juozo Lukšos iš užsienio atvežtus dolerius. Šį žmogų pakišo KGB. Jo kvietimu Ramanauskas su žmona 1956 metų spalio mėnesį dviračiais atvyko į Kauną ir apsistojo agento namuose. Po poros dienų, susiruošus grįžti į slaptavietę Rokiškio rajone, Ramanauskai buvo suimti.

Paskutinė Jono Žemaičio nuotrauka KGB kalėjime

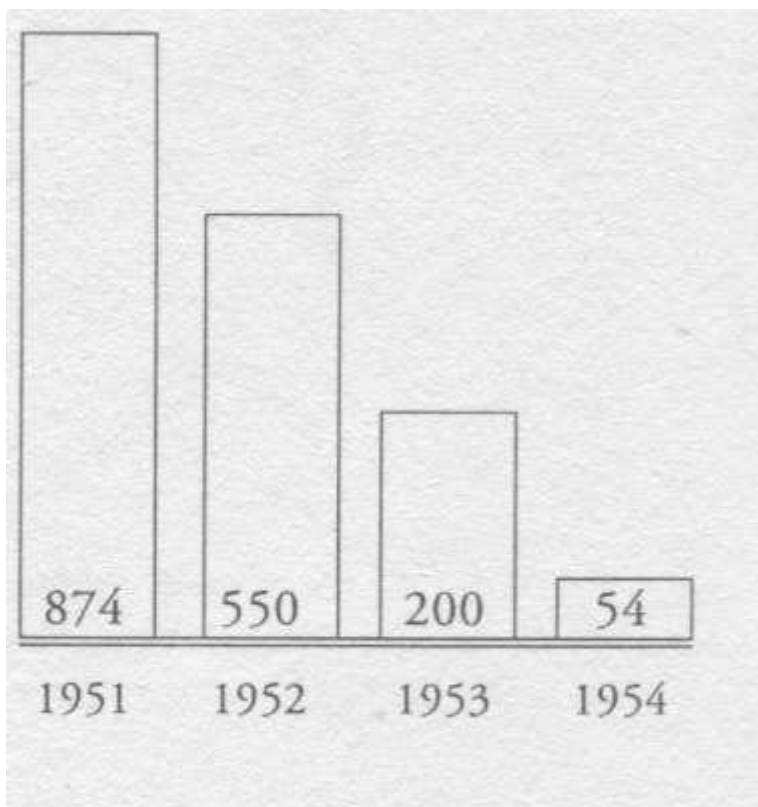
Sovietų Sąjunga demonstravo pasauliui savo pasiekimus statydama „brandų socializmą“. Buvo pats vadinamasis Chruščiovo „atlydis“: XX komunistų partijos suvažiavime pasmerktas Stalino kultas, žmonėse nelegaliai plito Chruščiovo kalba suvažiavime, kurioje jis pirmą kartą Sovietų Sąjungos istorijoje viešai prabilo apie baisias represijas, konclagerius, žmonių žudymus ir kankinimus. Iš lagerių pradėjo grįžti kaliniai. Tačiau Lietuvoje niekas nepakito. Suimtas Ramanauskas iš Kauno buvo nuvežtas į Vilniaus KGB kalėjimą. Požemio kameroje kelias valandas jis buvo žiauriai kankintas: išdurta akis, sužaloti lyties organai, padaryta begalė žaizdų. Kankinti tam, kad išgautų kokias nors paslaptis, nebebuvo jokio reikalo: ginkluoto pogrindžio praktiškai Lietuvoje nebebuvo. Tačiau patyrę budeliai Petras Raslanas, Nachmanas Dušanskis, dalyvavę kankinant žmones 1941 metais Rainių miškelyje, ministro pavaduotojas Leonardas Martavičius negalėjo sutramdyti savo sadistinių polinkių ir taip išliejo pyktį už tai, kad šitiek ilgai negalėjo sugauti paskutinio partizanų vado. Išsigandę, kad Ramanauskas mirs neatgavęs sąmonės ir teks atsiskaityti prieš Maskvą už tai, kad neištardė, budeliai išvežė jį į Lukiškių kalėjimo ligoninę. Apgydytas Ramanauskas buvo nuteistas mirties bausme ir 1957 11 29 Vilniuje sušaudytas.

Partizanų vadas Adolfas Ramanauskas-Vanagas su miško draugais vanagėliais

Pasvarstykite

1. Ginkluotas sukilimas įmanomas tik mobilizavus visą tautą, o tam reikalingas centralizuotas pagrindis. Ar būtina tokia centralizuota vadovybė, kai nėra greito išsivadavimo vilties ir svarbiausia tampa švietėjiška veikla?
2. Ką reikšė likusiems eiliniams partizanams vyriausiosios vadovybės sunaikinimas? Ar lengva tęsti kovą, kai esi visai vienas, kai išlaisvinimo viltys praktiškai žlugusios? Ką gali vienas žmogus -ar tik grumtis dėl savo egzistencijos, ar ir siekti didesnių tikslų?

LAISVĖS KOVOTOJŲ SKAIČIUS 1951-1954 METAIS

PASKUTINIEJI PARTIZANAI

Mes tikėjome, kad kovodami išsilaikysime ketverius metus ir savo ginkluotąsias pajėgas, nepalaužiamą lietuvių tautos valią sujungsime su laisvojo pasaulio tvirtu nusistatymu ir jėga tam, kad XX amžiaus civilizacijos gėda būtų visiems laikams nušluota nuo viso žemės rutulio paviršiaus. Bet išėjo kitaip. Laisvės kovoje pavergtosios tautos paliko vienišos. Gindami laisvę ir nepriklausomybę, kovodami su laisvojo pasaulio kultūros ir civilizacijos priešais, susilaukėme žiauresnio likimo nei anuo metu didvyriškoji suomių tauta.⁶⁴ Adolfas Ramanauskas-Vanagas

Nors organizuota kova pasibaigė 1953-ųjų pavasarį, tačiau keletas pavienių partizanų išsislapstė dar dešimt ir daugiau metų.

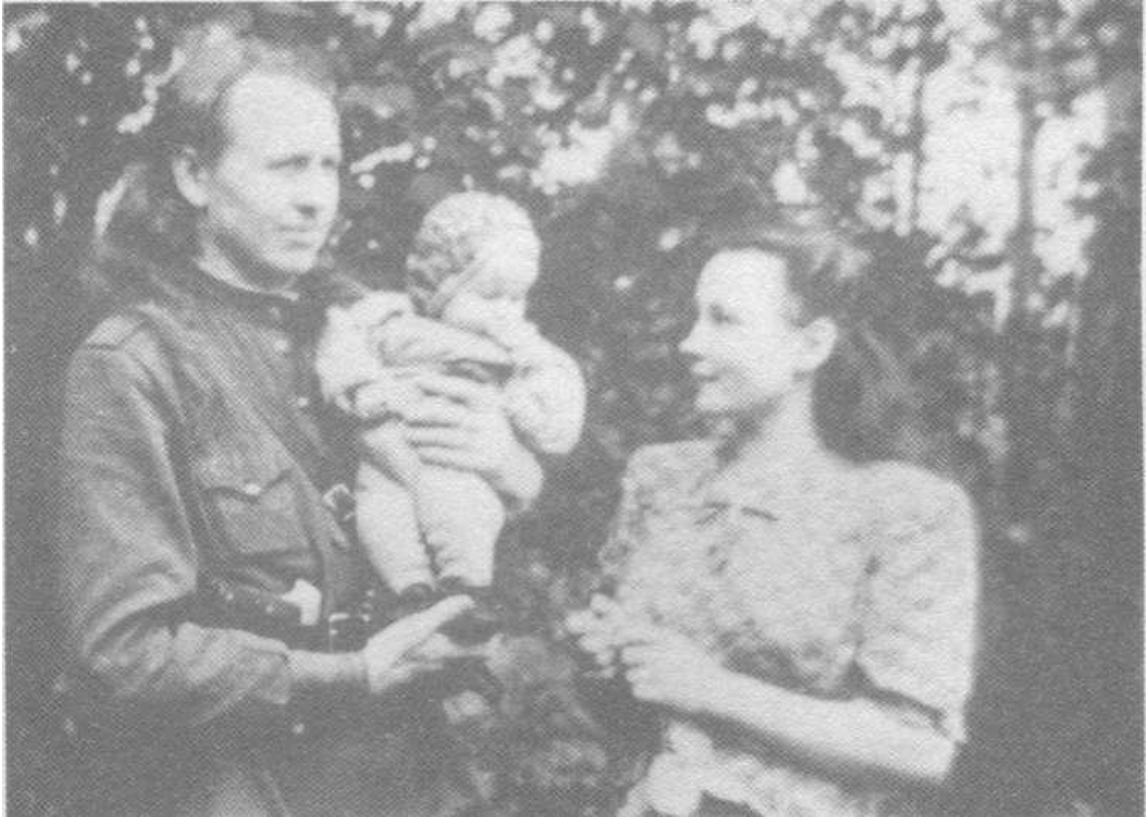
Žagarės, Joniškio ir Akmenės rajonuose, dažnai pereidami į Latvijos pusę, dar ilgai veikė buvusios Prisikėlimo apygardos Juozapavičiaus tėvūnijos partizanai. Nuo 1953-ųjų tėvūnijai vadovavo Steponas Erstikis-Patašonas. Kartu su buvusiu lakūnu Kostu Liuberskiu-Zvainiu ir Julium Adomaičiu-Erdvilu jie leido tėvūnijos laikraštį „Partizanų šūvių aidas“. Nors neturėjo ryšių su kitais Lietuvoje tebesislapstančiais partizanais, jie atidžiai sekė tarptautinius įvykius, džiaugėsi 1956 metų Vengrijos sukilimu, žadino žmonių viltį, kad ir Lietuvoje dar yra laisvės kovotojų.

1955-ųjų rudenį MGB agentas pavaišino partizanus blynais su medumi. Deja, blynai buvo užnuodyti spec. preparatu. Bevaišindamas apsinuodijo ir pats agentas. Skubėdamas pranešti kagėbistams apie įvykdytą užduotį, pakeliui nualpo ir buvo žmonių nuvežtas į Meškuičių ligoninę. Kol iš jos išsikrapštė ir susisiektė su čekistais, praėjo visa para.

Tuo tarpu partizanai, pasijutę apnuodyti, kol dar turėjo jėgų, bėgo tolyn nuo pavojingos vietos. Mažiausiai blynų suvalgęs Adomaitis vilkte vilko sąmonės netekusius savo kovos draugus, kol ir pats sukniubo. Po šio apnuodijimo žmonės matė Erstikj-Patašoną stipriai sužalota galva. Paskui jis dingio be žinios. Neaiškus ir Liuberskio likimas. Adomaitis buvo nukautas. Tačiau prieš tai Liuberskis ir Adomaitis 1956 metų pabaigoje išleistuose „Partizanų šūvių aidas“ numeriuose išsamiai aprašė šią istoriją. Tai paskutiniai išlikę partizanų laikraštėliai.

Kagėbistai ieškojo ne tik dingusių be žinios Erstikio ir Liuberskio, bet Aukštaitijos partizano Antano Kraujelio-Siaubūno bei žemaičio Prano Končiaus-Adomo.

Vytauto apygardos partizanas Antanas Kraujelis, likęs vienas, slapstėsi Utenos rajone. Kartais kokiam ypač negailestingai skriaudžiančiam žmones kolchozo pirmininkui dar parašydavo perspėjamąjį laišką. Kadangi partizanaudamas buvo vedęs, žmonos sesers šeimai statantis namą Papiškių kaime, po krosnimi specialiai buvo įrengta slėptuvė, kurioje jis slapstėsi nuo 1960-ųjų. Nesiliovė čekistų persekiojimai, pasalos, agentų verbavimas, giminių, tuo metu jau grįžusių iš Sibiro tremties, tardymai. 1965 03 10 namą, kuriame buvo Kraujelio slėptuvė ir gyveno jo žmona, apsupo apie 50 kareivių. Pamatęs, kad gyvam pasitraukti nepavyks, Kraujelis užlipo ant trobos aukšto. Taręs žmonai: „Aš laisvės nesulauksiu, bet žmonės sulauks“, nusišovė.

Paskutinis žuvęs Aukštaitijos partizanas Antanas Kraujelis-Siaubūnas su šeima

Tais pat metais kiek vėliau žuvo ir paskutinis Žemaičių apygardos partizanas Pranas Končius, 1941 metų birželio sukilimo dalyvis, aktyvus Saulių sąjungos narys. Partizanavo nuo 1944-ųjų, 1947-1951 metais buvo Žemaičių apygardos Kardo rinktinės štabo narys. Jam išeinant partizanauti, sužadėtinė pasakė: „Lauksiu Pranuko, kiek reikės.“ Deja, tas laikas užtruko dešimtmečius. Nuo 1952 metų Končius slapstėsi vienas Kretingos, Priekulės rajonuose, kartais pereidamas Latvijos pusėn ir net porai mėnesių įsidarbindamas sezoniniu miško darbininku. Čekistai sekė visus jo gimines ir pažįstamus. Kadangi Končius buvo 1941 metų birželio sukilimo dalyvis, okupacinė valdžia, nors ir nerado šį faktą patvirtinančių liudininkų, skleidė gandą, esą jis dalyvavęs žydų genocide. Tai buvo įprastas partizanų juodinimo būdas.

Nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos praėjo dvidešimt metų. Išblėso laisvės kovų atgarsiai. Kai 1965 metų vasarą į Drungilų sodybą Kretingos rajono Didžiųjų Žalimų kaime užėjo pagyvenęs žmogus ir paprašė valgyti, šeimininkų dukra vargu ar ką nors žinojo apie kadaise veikusią Žemaitijoje Salantų kuopą, kurioje savo partizaninį kelią pradėjo Končius.

1965 metų liepos mėnesį pasalaujantys čekistai pastebėjo iš miško į sodybą pramintą takelį. Nors galėjo pabandyti suimti gyvą, tačiau apsupę partizano slėptuvę per lentų sieną kagėbistai pradėjo šaudyti. Pranas Končius žuvo 1965 07 15. Tai buvo paskutinis Lietuvoje nukautas partizanas. Net patys čekistai nusistebėjo, kad taip ilgai išlikęs „banditas“ neturėjo jokio turto - tik labai sudėvėtus apatinius baltinius.

Ilgiausiai iš visų Aukštaitijos partizanų išsilaikė Stasys Guiga. Žuvus kovos draugams, jis atėjo pas Švenčionėlių rajono Činčikų kaimo gyventoją Oną Činčikaitę ir paprašė prieglobsčio. Jos klėtyje jis pasiliko 33 metams. Žiema keitė vasarą, augo naujos kartos, už slėptuvės sienų vyko nepažįstamas gyvenimas, o Stasys Guiga vis laukė ir tikėjo Lietuvos laisve. Jo globėja, dirbdama kolchozo karvių melžėja, gyveno su didele paslaptimi. Reikėjo maitinti ir aprengti besislapstantį partizaną, slapta nuo kaimo gyventojų nupirkti jam rūbų, virti valgių. „Mėnulis mano saulė“, - mėgo karčiai juokauti Guiga, nes tik naktimis retkarčiais išeidavo iš slėptuvės. 1986 metų žiemą peršalęs Stasys Guiga susirgo ir mirė. Jo globėja užkasė palaikus klojime, o atėjus pavasariui palaidojo miške. Trūko vos ketverių metų iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo.

Paskutinis žuvęs Žemaitijos partizanas Pranas Končius-Adomas (prieškarinė nuotrauka)

Aukštaitijos partizanas Stasys Guiga, išsislapstęs iki 1986 metų (prieškarinė nuotrauka)

Pasvarstykime

1. Įsivaizduokime, kad nuo partizaninio karo pradžios praėjo 20 metų. Ar naujai užaugusi karta, nuolat veikiamą komunistinės propagandos, begalėjo suprasti partizanų siekius?
2. Kodėl dabar, praėjus 50 metų, iš naujo atgyja partizanų atminimas ir naujai nušvinta jų aukos prasmė?

POŽIŪRIS Į PARTIZANUS OKUPUOTOJE LIETUVOJE

Bet laikas atlieka savo. Gyvenimas eina savo keliu nenugalimas ir nesulaikomas. [...] To ištuštinto žmogaus, o ypač jaunosios kartos suklaidintam protui, užšaldytoms širdims ir suluošintai psichikai vėl atsivers visos galimybės laisvai prieiti ir naudotis visomis tikromis, neapgaulingomis viso gyvenimo vertybėmis, sveiku ir įvairiapusišku dvasios ir kūno penu. [...] Ar aš tą dieną dar kartą sulauksiu, ar nesulauksiu, tai ne nuo manęs priklausys. Bet ta diena bus.⁶⁵

Iš Petro Paulaičio laiško iš konclagerio

Jau partizaninių kovų įkarštyje sovietinė propaganda pradėjo formuoti partizano kaip bandito įvaizdį. Niekindami nukautuosius, čekistai nuolat pabrėždavo, kad tai ne žmonės, o banditai. Yra buvę atvejų, kai pionierių

vadovai vedė vaikus per aikštėje suguldytus partizanų kūnus, tokiu būdu ugdydamas panieką ir neapykantą „liaudies priešams“. Kartais okupacinė valdžia prie nukautųjų surengdavo mitingą, kartais organizuodavo viešą parodomąjį suimto partizano teismą. Šiaip jau visi politinių kalinių teismai Sovietų Sąjungoje buvo slapti, tačiau šiam „spektakliui“ būdavo sukviečiami liudytojai - partijos aktyvistai ar MGB šnipai, kurie pasakodavo kraupiausias istorijas apie teisiamuosius. Toks parodomasis teismas teisė vieną paskutiniųjų Prisikėlimo apygardos partizanų Pranciškų Prūsaitį-Lapę.

⁶⁵ Petro Paulaičio laiškas broliui Antanui (1973 10 30), KGB ADS, Operatyvinių bylų fondas, b. 5843, t. 3.

OKUPACINĖS VALDŽIOS ĮSAKAI, DRAUDŽIANTYS PASIPRIEŠINIMO DALYVIAMS GRĮŽTI Į TĖVYNĘ

1956 11 05 - LKP Centro komiteto biuro nutarimas, draudžiantis nuteistiems už „kontrrevoliucinę“ veiklą grįžti į Lietuvą

1957 01 14 - SSRS Vidaus reikalų ministerijos įsakas dėl asmenų, grįžusių iš konclagerių, ištrėmimo iš Kauno

1957 01 21 - LSSR Aukščiausiosios tarybos Prezidiumo įsakas, draudžiantis grįžti į Lietuvą aktyviems laisvės kovotojams

Pasibaigus laisvės kovoms, kurį laiką Lietuvoje partizanų vardas iš viso nebuvo minimas. Norėta, kad jų atminimas pamažu išdiltų iš žmonių atminties. Tačiau po Stalino mirties į valdžią atėjus Nikitai Chruščiovui, 1955-1956 metais šiek tiek atšilus politiniam klimatui, pradėtos peržiūrėti nuteistųjų bylos. Daugeliui pareikšti kaltinimai pripažinti nepagrįstais, kitiems - sumažintas bausmės laikas. Daugybė įkalintųjų buvo paleisti iš konclagerių. Bijodama, kad grįžę į tėvynę jie papasakos apie laisvės kovas, Lietuvos okupacinė valdžia kaip įmanydama tam priešinosi. 1956 11 05 LKP Centro komiteto biuras nutarė, kad „asmenų, teistų už kontrrevoliucinę veiklą“, grįžimas į Lietuvą yra politiškai žalingas, ir kreipėsi į SSRS Aukščiausiosios tarybos Prezidiumą, prašydamas uždrausti grįžti politiniams kaliniams ir tremtiniais ne tik į Lietuvą, bet ir į Latviją ar Kaliningrado sritį. Nesulaukus atsako iš Maskvos, kolabo-rantinė Lietuvos vyriausybė išleido įsaką, draudžiantį grįžti į gimtinę aktyviems laisvės kovotojams ir pogrindinių organizacijų vadovams. Todėl iš 80 tūkstančių 1944-1953 metais politiniais motyvais nuteistų asmenų 1956-1957 metais grįžo tik 17 tūkstančių, iš jų partizanų tebuvo vos septyni šimtai.

Nepaisydamas draudimo į tėvynę grįžo ir Jurbarko mokytojas Petras Paulaitis - buvęs Kęstučio apygardos štabo narys, suimtas 1947 metais.

Apsistojo Kaune, tačiau netrukus buvo iš šio miesto išvarytas. Vargais negalais gavo darbą -tapo netoli Šiaulių esančios lapių fermos šeriku. Tačiau KGB agentai pastebėjo, kad išsilavinęs, dirbęs užsienyje, mokantis kelias užsienio kalbas buvęs partizanų vadas lyg magnetas traukia jaunimą. Todėl 1957 metais Petras Paulaitis buvo antrą kartą suimtas ir prie jau iškalėtų 9 metų pridėti dar 25-eri. Taigi iš viso konclageriuose Petras Paulaitis praleido 34 metus. Daug kartų jis buvo gundomas rašyti malonės prašymą, pasmerkti laisvės kovas, prisitaikyti prie sovietinio gyvenimo, tačiau Paulaitis niekada iš pavergėjų malonės neprašė.

Neprašė jos ir ilgiausiai iš visų lietuvių - 35 metus lageryje ir dvejus tremtyje - kalėjęs Balys Gajauskas. Nuteistas 25 metams už pagrindinę veiklą, antrą kartą jis atsidūrė teisme, nes rinko ir saugojo partizanų nuotraukas, dokumentus.

Kęstučio apygardos štabo narys mokytojas Petras Paulaitis-Aidas (prieškarinė nuotrauka)

IŠPLATINTA ATSIŠAUKIMŲ

Metai	Kartų	Vienetų
1957	97	780
1958	38	383
1959	25	87

1954-1959 METAIS LIETUVOJE IŠAIŠKINTA POGRINDINIŲ ORGANIZACIJŲ

Metai	Organizacijų skaičius
1954	20
1955	11
1956	14
1957	29
1958	10
1959	14

PROPAGANDINIŲ PRIEMONIŲ PRIEŠ PARTIZANUS SKAIČIUS

Metai 1959-1960 1985

Straipsniai laikraščiuose	452	100
Radio laidos	30	16
Televizijos laidos	—	3
Kino apybraižos	2	2
Dokumentiniai filmai	5	-
Knygos	9	-

Grižtantys gyvi partizanų kovų liudininkai buvo labai pavojingi režimui. Tuo labiau kad Lietuvoje neblėso laisvės dvasia. Dažnoje mokykloje kūrėsi pagrindinės jaunimo organizacijos, platinusios atsisaukimus, tautinių švenčių proga kėlusios Trispalves. 1954 metais buvo išaiškinta net 20 pagrindinių jaunimo organizacijų, daugelis jų veikė vidurinėse mokyklose (Veiverių, Ignalinos, Šilutės ir kitose). 1954 10 29 nuo Gedimino pilies bokšto slapta nuimta sovietinė LSSR vėliava. Naują impulsą priešintis davė 1956 metų Vengrijos sukilimas. Per Vėlinės Kauno kapinėse susirinko tūkstančiai žmonių. Nepaisydami kariuomenės ir milicijos užtvarų, su Trispalve jie nužygiavo Laisvės alėja. Panašios eitynės įvyko ir Vilniuje, kur jaunimas rinkosi Rasų kapinėse prie Jono Basanavičiaus kapo.

1952 metais dauguma jaunimo pagrindinių organizacijų (Švenčionių, Ignalinos, Dūkšto, Anykščių, Dusetų, Troškūnų, Panevėžio, Pasvalio, Kybartų, Pagėgių, Pandėlio, Tytuvėnų, Kelmės, Lazdijų, Skuodo, Obelių ir kt.) buvo susijusios su to krašto partizanais, o po Stalino mirties daugelis jų veikė savarankiškai. Todėl KGB stengėsi izoliuoti jaunimą nuo grįžtančių iš konclagerių politinių kalinių, skleisti šmeižtą, niekinti laisvės kovas. Tuo tikslu 1959 metais LKP CK biuras nutarė iš KGB ir LKP istorijos instituto

darbuotojų sudaryti specialią redakciją, ruošiančią publikacijas apie „banditų“ žvėriškumus. Kasmet būdavo išspausdinama daugybė straipsnių, sukuriama kino filmų, leidžiamos knygos, kuriose partizanai vaizduojami kaip baisūs sadistai, keršto trokštantys žudikai. Nevengta visokių klastočių. Štai Tauro apygardos kapelionas Justinas Lelešius buvo kaltinamas deginęs ant sovietinių kolaborantų kaktų penkiakampes žvaigždes. Jį apšmeižęs asmuo vėliau prisipažino: „Ateidavo, kad laikytų mišias, pasakytų pamokslėlį. Apie kokius nors žiaurumus ar niekšybes iš jo pusės negali būti nė kalbos.“⁶⁶

⁶⁶ Vytautas Lelešius, „Prisiminimai apie kunigą Justiną“ in Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai* p. 16.

Sovietiniais metais sukurtame kino žurnale kunigas Antanas Ylius, Tauro apygardos ir Lietuvos išlaisvinimo komiteto kūrėjas, parodytas kirviu kapojantis žmonėms galvas. Šie kadrai buvo sufabrikuoti: kadangi grįžusiam iš konclagerio kunigui neleido dirbti jokio lengvesnio darbo, jis įsidarbino miško kirtėju, kur ir buvo nufilmuotas.

Petras Paulaitis, 1982 11 04 grįžęs iš konclagerio, kur iškalėjo 34 metus

1981 metais Šiaulių miesto laikraštyje buvo aprašytas kraupus 9 asmenų Breivų šeimos nužudymas pokarį Meškuičių kaime: suaugę ir vaikai sukapoti kirviu. Publikacijoje šis nužudymas priskirtas Audros partizanų būriui, nors

MGB dokumentai liudija, kad šią šeimą iš keršto išžudė sovietiniai partijos aktyvistai broliai Tukišai.

Nuolat skleidžiant tokią propagandą, nemačiusios pokario NKVD represijų, nieko nežinančios apie partizanų kovas kartos buvo įtikintos, kad pokarį vyko ne Lietuvos išsivaduojamasis karas, o klasių kova. Esą „buožės“ ir „liaudies priešai“ žiauriai keršijo „darbininkams ir valstiečiams“, kuriantiems „teisingiausią pasaulyje“ socialistinę santvarką.

1949 metais Lionginas Baliukevičius-Dzūkas rašė: „Kur beitume šiandien po kaimą, ten visur girdėtume jaunimą partizanų dainas dainuojant, ir ne tik jaunimą, bet mažus vaikus - piemenukus. Tose dainose vėl atgyja seniai žuvę partizanai ir jų darbai, vėl prieš akis stojasi sunki lietuvių tautos dalia. Tai, kas dainos žodžiais mažyčio vaikučio lūpose kartojasi, giliai sminga ir į jo sąmonę.“⁹

Deja, slenkant laikui partizanų dainas jaunimas dainavo vis rečiau.

⁹ Dzūkas [Lionginas Baliukevičius], „Kaimo visuomenės moralinis stovis, nuotaikos, pasireiškiančios žalingos ir teigiamos įtakos, sąmoningumas, ydos ir trūkumai“, *LKA*, t. 6, p. 108.

Pasvarstykite

1. Sakoma, kad žmonės, nežinantys savo istorijos, lieka vaikais. O jei jie išmokomi suklastotos istorijos?
2. Kodėl okupacinė valdžia taip bijojo teisybės apie laisvės kovas?

LAISVĖS KOVŲ REIKŠMĖ

*[...] mūsų eilės retėja, jėgos mažėja. Lietuvos miškuose ir kaimuose žūsta ir alpsta nuo kruvinų kovų didvyriai. [...] Jie miršta, bet mus laimina. Jie trokšta mums laimės, laisvės. .. Jie gal savo širdimi dar kalba, nes lūpos jau stingsta, akys pasruvusios krauju: „ Vėl praslinks kiek laiko, jūsų, gyvųjų, širdys bus kupinos džiaugsmo, juokas netilps lūpose, ir džiugins jūsų ausis švelniausi muzikos aidų garsai... Jūs užmiršite mus, bet mes, žūstantieji, jūsų prašome: mylėkite Tėvynę taip, kaip mes mylėjome! Neapvilkite mūsų, už ką mes kraują liejome! Mes į jus, gyvieji, žiūrėsime per amžius iš kapų. "*⁶⁸

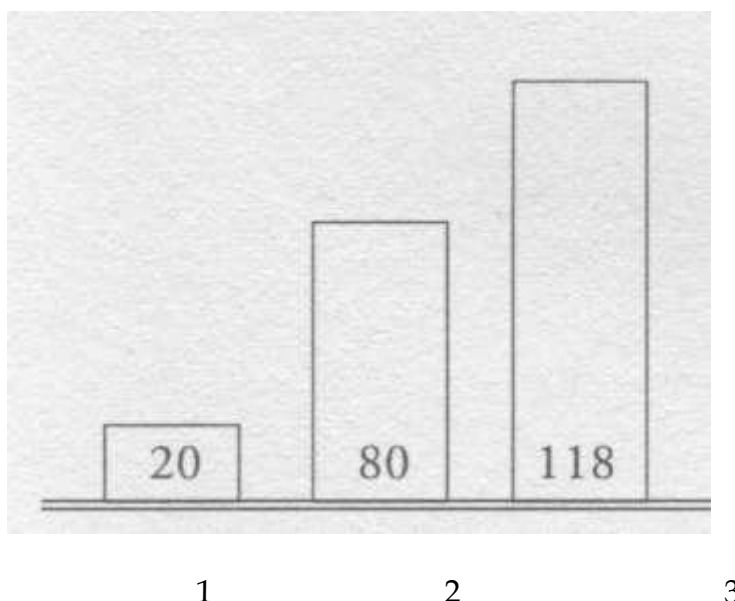
Justinas Lelešius-Grafas

Sunku nuspėti istoriją. Kai 1944-ųjų vasarą į Lietuvą įžengė Sovietų Sąjungos kariuomenė, lydima NKVD dalinių, retas kas manė, kad ji čia pasiliks pusei amžiaus. Sunku buvo patikėti, kad karo nualinta, sąjungininkų šelpiama Sovietų Sąjunga toliau vykdys ekspansinius komunistinės imperijos planus. Lietuvos žmonėms buvo dvi alternatyvos: prisitaikymas ar pasipriešinimas. Prisitaikymas garantavo fizinę egzistenciją, pasipriešinimas siūlė nežinią: galbūt išsivadavimą, o gal žūtį. Anų laikų moralinės nuostatos diktavo aiškų apsisprendimą. Štai Irenos Sarpaliūtės motina, sužinojusi, kad jos dukrą verbuoja MGB, pasakė: „Vaikeli, neišduok žmonių! Nebijok mirties. Geriau aš tave matau negyvą gatvėj, negu sužinau, kad tu esi laisva ir išdavikė."⁶⁹ Partizaninių kovų dešimtmetis - labai daug žmogaus gyvenime. Šis laikas gali būti visa jaunystė. Tačiau amžių slinkty tai tik mirksnis. Mūsų istorijoje tai tik skausmo lašas ant įkaitusio tautos laisvės žaizdro. Šis laikotarpis nepaliko naujų miestų, pilių ar kitokių apčiuopiamų ženklų mūsų žemėje. Tačiau jis nepraėjo be pėdsako. To meto VLIK-o atsišaukime buvo rašoma: „Realistai vadovaujasi dienos interesais. Idealistai - principais."⁷⁰ Idealistų visuomenėje paprastai būna mažuma. Partizaninis karas - tai laikas, kada idealistų

⁶⁸ Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, p. 178.

⁶⁹ Irenos Sarpaliūtės gyvenimo aprašymas, *LKA*, t. 8, p. 151.

⁷⁰ „Laisvė ateina iš Vakarų" [VLIK-o atsišaukimas], KGB ADS, Baudžiamųjų bylų fondas, b. 41978/3, t. 4.

1- Nužudyta (be žuvusių kalėjimuose ir tremtyje)

2 - Suimta (politiniais motyvais)

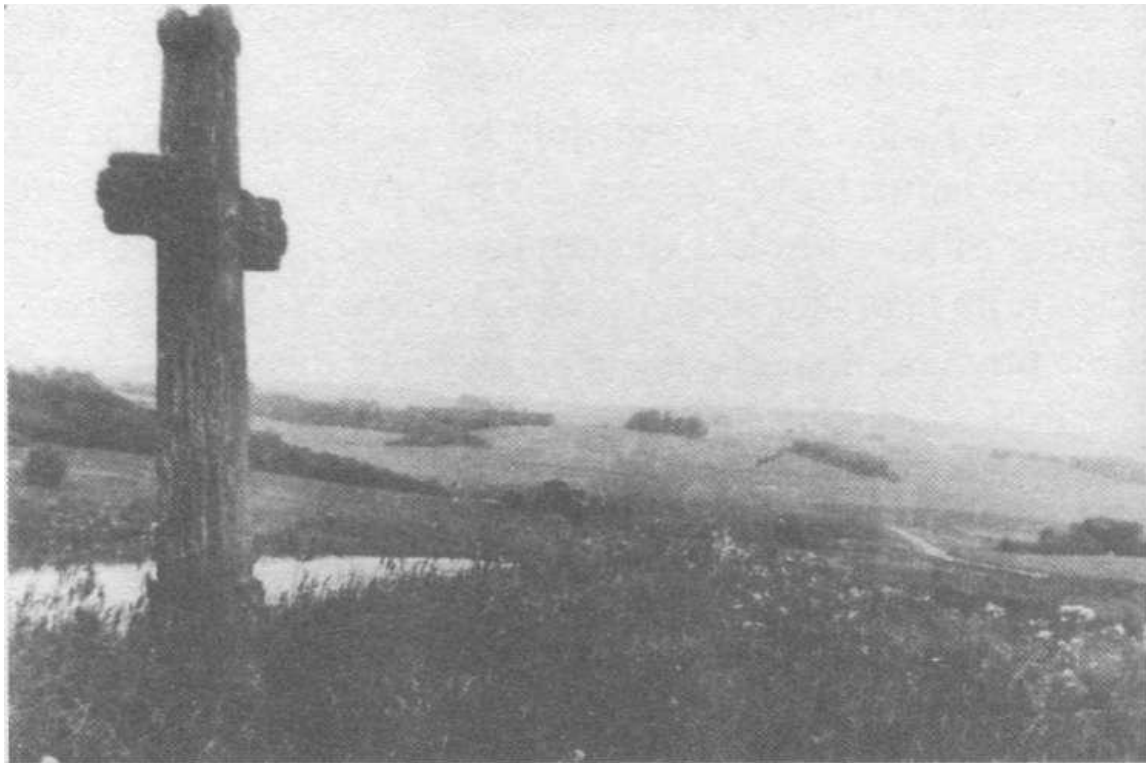
3 - Ištremta

ir realistų santykis buvo maksimalus. Partizanas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas rašė, kad pabaltijiečiai galbūt buvo menki politikai, nes nemokėjo pirkti ar parduoti savo tėvynę, o tik - už ją žūti. Dvidešimt tūkstančių žuvusiųjų ir apie du šimtus tūkstančių išblaškytųjų Sibiro platybėse - toks partizaninio karo balansas. Tačiau šie praradimai reiškė kitokį kapitalą: dešimtmečiui buvo pristabdyta asimiliacija, tautinio identiteto naikinimas, tautos vertimas paklusnia „tarybine liaudimi“, asmens individualybės žlugdymas. Fizinis sunaikinimas reiškė dvasinę pergalę - ateičiai, nes tik kovojanti tauta nežūva.

Tačiau buvo ir apčiuopiamų rezultatų.

Lietuvos diplomatinis korpusas, atsidūręs priverstinėje emigracijoje, remiamas išeivijos organizacijų, dėjo daug pastangų, kad Lietuvos vardas neišnyktų iš pasaulio žemėlapių. Šių pastangų dėka jau 1945 03 03 JAV valstybės sekretorius paskelbė, kad Amerika tebelaiko Estiją, Latviją ir Lietuvą nepriklausomomis valstybėmis. Nesipriešinimas okupacijai būtų anuliavęs tokius pareiškimus. Juozo Lukšos per „geležinę uždangą“ išvežti partizanų dokumentai parodė pasauliui, kad Lietuva kovoja su okupantu, kad sovietinės valdžios rinkimai yra tik farsas, o Lietuva išlaikoma SSRS

sudėtyje tik su okupacinės kariuomenės pagalba. Dar daugiau - šie dokumentai bylojo ne tik apie lietuvių ryžtą ir jų kančias, bet ir perspėjo apie bolševizmo pavojų visai civilizuotai žmonijai: „[...] bolševizmas pasiruošęs pasaulio civilizaciją, kultūrą ir krikščionybę sunaikinti.“¹⁰

1949 metais JAV Atstovų rūmuose plačiai komentuojant įvykius Lietuvoje, Ilinojaus valstijos atstovas Mortonas Gorskis pareiškė: „Lietuvių tauta trokšta laisvės ir ji tam turi teisę.“ Apie tai rašė ir patys partizanai: „Mūsų išsivadavimo kova ir mūsų tautos balsas prasiveržė per storiausią geležinę uždangą ir plačiai skamba laisvajame pasaulyje. Mūsų [...] vieningo pasipriešinimo dėka Lietuva liko ne tik neišbraukta iš pasaulio valstybių tarpo, bet net pripažįstama savarankiška, o partizanų atsidavimas savo tautai yra pasaulio politikų dėmesio centre.“¹¹

¹⁰ Lietuvos Respublikos Romos katalikų laiškas Šventajam Tėvui Pijui XII Vatikane, in Juozas Daumantas, *Partizanai*, p. 420.

¹¹ Prisikėlimo apygardos vado įsakymas nr. 79 (1951 09 27), KGB ADS, Operatyvinių bylų fondas, b. 7719, t. 2, 1. 1.

Partizanų pasipriešinimas sugriovė sovietinės propagandos mitą apie savanorišką Lietuvos įsijungimą į Sovietų Sąjungą 1940 metais ir atpirko Lietuvos vyriausybės ir kariuomenės neveiklumą aneksuojant mūsų šalį.

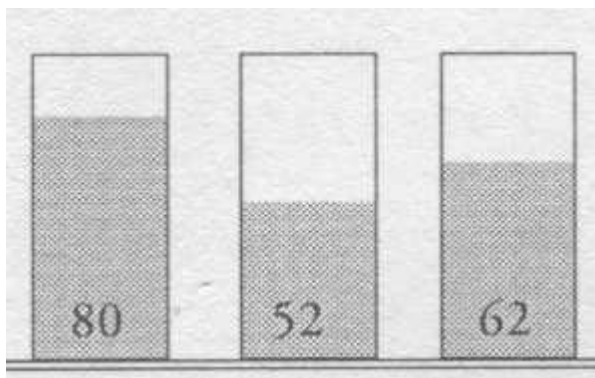
Šis neveiklumas, taip pat pabrėžtinis neutraliteto laikymasis Antrojo pasaulinio karo pradžioje neapsaugojo Lietuvos nuo žiauriausių okupanto represijų, palietusių ne mažiau kaip trečdalį milijono gyventojų. Sunku dabar nuspėti, koks būtų buvęs Lietuvos likimas, jei tie 20 tūkstančių žuvusių partizanų (beveik tiek karių turėjo prieškario Lietuvos kariuomenė) būtų pasipriešinę šalies okupacijai 1940-aisiais. Jų kova 1944-1953 metais nors ir neatnešė Lietuvai laisvės, bet sukliudė ją kolonizuoti. Šeštojo dešimtmečio pradžioje rusakalbiai kolonistai sudarė 45 nuošimčius didžiųjų miestų, kurių nepasiekė partizanų perspėjimai ir bausmės, gyventojų.

Latvijoje ir Estijoje, kur partizanų pasipriešinimas nebuvo toks stiprus, gyventojų tautinė sudėtis gerokai skiriasi: Estijoje estai sudaro 62 nuošimčius, Latvijos latviai - tik 52 nuošimčius gyventojų. Tuo tarpu Lietuvoje lietuviai sudaro 80 nuošimčių visų gyventojų.

Partizanų spauda buvo vienintelis tautiškumo puoselėjimo būdas. Ten, kur ji plačiau plito, žmonės ilgiau išlaikė patriotinę dvasią. Tai matė ir patys partizanai: „Sukomunis-tinimo procesas spartesnis miestuose. Aukštosiose mokslo įstaigose esama 40% komjaunuolių. Gimnazijose - apie 10%. Procentai svyruoja priklausomai nuo gimnazijos vietos -gilumoje provincijos procentas menkesnis ir atvirkščiai. Su-komunistėjimo ir nusivylimo Vakaraais laipsnis priklauso nuo gyventojų sluoksnių santykiavimo su pagrindžiu. Bolševikų spaudimas padaro tai, kad ne visiems gyventojų sluoksniams pagrindis prieinamas."¹²

¹² Juozas Lukša, „Pro memoria“, KGB ADS, 3 fondas, b. 109, t. 20.

ETNINIŲ GYVENTOJŲ SKAIČIUS OKUPUOTUOSE BALTIJOS KRAŠTUOSE (nuošimčiai nuo bendro gyventojų skaičiaus)

Lietuva

Latvija

Estija

Gyventojų dvasią kėlė ne tik partizanų spauda. Pats faktas, kad yra žmonių, besipriešinančių totalitarizmui, laisvės ir tėvynės idealus vertinančių labiau nei asmeninį gyvenimą, skatino susimąstyti apie tikrąsias vertybes.

Kruviname ir ilgame kare daug kas buvo žiauriau ir bevil-tiščiau nei tikėtasi. Tačiau istorija nuplauna tai, kas neesminga. O esmė - tūkstančių nežinomų didvyrių didinga auka - kuo toliau, tuo ryškiau nušvinta. Ji nepavaldi nei netikriems istorijos aiškintojams, nei laikui.

Pasvarstykite

1. Kokių būta pasipriešinimo kovos motyvų?
2. Kaip ginkluoto pasipriešinimo istorinę reikšmę galėtume nusakyti šiandien?

Priedai:

PARTIZANINIO KARO ETAPAI IR SVARBESNIEJI ĮVYKIAI

ŽYMESNIŲJŲ PARTIZANŲ BIOGRAFIJOS

PARTIZANŲ TEKSTŲ CHRESTOMATIJA

Partizano priesaika

Prisiekiu Visagallo Dievo akivaizdoje, kad ištikimai ir sąžiningai vykdysiu Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio nario pareigas, kovosiu dėl Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atstatymo nesigailėdamas nei savo turto, nei sveikatos, nei gyvybės, tiksliai vykdysiu sąjūdžio įstatus, statutus ir savo viršininkų įsakymus, šventai laikysiu visas man patikėtas paslaptis, niekada su Lietuvos priešais nesitarsiu, jokių žinių jiems neteiksiu ir visa, ką tik apie juos sužinosiu, tuoj savo viršininkams pranešiu, saugosiu šalies gerovę ir visur elgsiuos, kaip doram, klusniam ir narsiam laisvės kovotojui elgtis pridera.

Gera žinau, kad už sąmoningą uždavinių nevykdymą ir paslapties išdavimą man gresia mirties bausmė.

Tepadedą man Viešpats Dievas mano darbuose Tėvynei Lietuvai.

PIRMASIS ETAPAS: 1944 07- 1946 05

Okupantų veiksmai

Raudonoji armija okupavo Lietuvą. Buvo atkurti represiniai organai, formuojamas valdžios aparatas. Lietuvoje dislokuoti NKVD kariuomenės daliniai. Pradėta prievartinė mobilizacija į Raudonąją armiją, vykdomos baudžiamosios akcijos. Imtasi krašto kolonizavimo, kultūros sovietizacijos. Ūkininkams uždėtos prievolės, prisidengiant žemės „reforma“ konfiskuojami ūkiai.

Partizanų veiksmai

Spontaniškai susikūrė partizanų būriai; kartu su besislapstančiais nuo mobilizacijos asmenimis juose buvo apie 30 tūkstančių žmonių. Partizanai naikino kuriamus okupacinės valdžios organus, užpuldavo miestelius, iš areštinių išlaisvindavo suimtuosius. Partizanų junginių vadai rengėsi mobilizacijai ir visuotiniam sukilimui, ruošė Lietuvos išlaisvinimo planus, stengėsi išsaugoti gyventojus nuo mobilizacijos į okupacinę kariuomenę ir areštų.

1944 METAI

07 13 Raudonoji armija užėmė Vilnių 07 14 Lietuvoje atkurti represiniai sovietų organai: NKVD ir NKGB

07 26 Pradėta vyrų mobilizacija į Raudonąją armiją

07 27 Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose imti kurti sribų batalionai

08 Prie Lietuvos laisvės armijos įsteigtas Lietuvos gynimo komitetas (LGK)

08 01 Lietuvoje dislokuota NKVD 4-oji (generolo Vėtravo) šaulių divizija 08 07 LKP(b) Centro komiteto ir Liaudies komisarų tarybos nutarimas dėl privalomo žemės ūkio produktų pristatymo valstybei 08 15 Partizanai puolė Zarasų kalėjimą ir išlaisvino suimtuosius

08 24 LKP(b) Centro komiteto nutarimu sribų būriai pradėti kurti apskričių centruose 08 30 Paskelbta žemės „reforma“: konfiskuojama stambių ūkių žemė ir pasitraukusių į Vakarus ar besislapstančių asmenų ūkiai

08 31 Partizanai puolė Siesikų miestelį (Ukmergės apskritis)

09 09 Partizanai puolė Balninkų miestelį (Ukmergės apskritis)

10 14 Pakartotinė mobilizacija į Raudonąją armiją

10 14 LKP(b) Centro komitetas ir Liaudies komisarų taryba patvirtino vadovaujančiųjų darbuotojų - nomenklatūros sąrašą

10 26 Iš bibliotekų pradėtos išimti ir naikinti nepriklausomybės metais išleistos knygos

10 26 Partizanai puolė Biržų miestą

11 Įkurta Lietuvos išlaisvinimo taryba (vadovai Mindaugas Bloznelis, Liudas Dambrauskas ir kt.)

11 10 Partizanai puolė Valkininkų miestelį (Alytaus apskritis)

11 11 Įsteigtas VKP(b) Centro komiteto Lietuvos biuras 11 11 Partizanai puolė Onušio miestelį (Trakų apskritis)

12 01 Partizanai puolė Seredžiaus miestelį (Kauno apskritis) 12 03 Stribų būriai įkurti valsčiuose

12 Įkurta Vyčio apygarda (pavadinimas suteiktas 1945 metų vasarą)

12 04-05 Partizanai puolė Girkalnį (Raseinių apskritis) 12 08 Partizanai puolė Butrimonis (Alytaus apskritis) 12 11 Partizanai puolė Pernaravą (Kėdainių apskritis) 12 12 Partizanai puolė Panemunį (Rokiškio apskritis) 12 15 Partizanai puolė Grinkiškį (Kėdainių apskritis) 12 22-25 NKVD baudėjai degino ir žudė Alytaus apskrities Merkinės ir Alovės valsčiaus kaimų gyventojus

12 26 NKVD kariuomenė puolė partizanus Antazavės miške („Šilo mūšis")

12 26 NKVD kariuomenė puolė partizanus Paliepių miške (tarp Krakių ir Ariogalos) 12 29 Žuvo Lietuvos laisvės armijos įkūrėjas Kazys Veverskis. Lietuvos gynimo komiteto veikla nutrūko

1945 METAI

01 Įkurta Didžiosios kovos apygarda

01 Partizanai puolė Šilavotą (Marijampolės apskritis)

01 12 NKVD kariuomenė puolė partizanus Užulėnio miške

01 31 Partizanai puolė Gudelius (Marijampolės apskritis)

02 04-11 Jaltos konferencija

02 Partizanai vėl puolė Šilavotą (Marijampolės apskritis)

02 07 NKVD baudėjai Trakų apskrities Miguičionių kaime sudegino 15 sodybų 02 09 Kautynės su NKVD kariuomene Panevėžio apskrities Troškūnų valsčiuje 02 09 LSSR Aukščiausios tarybos pirmininko Justo Paleckio, Liaudies komisarų tarybos pirmininko Mečislovo Gedvilo ir LKP(b) Centro komiteto pirmojo sekretoriaus Antano Sniečkaus kreipimasis „Į lietuvių tautą“, raginantis besislapstančius asmenis legalizuotis 02 12 Partizanai puolė Miroslavą (Alytaus apskritis)

02 23 Partizanai puolė Rudaminą (Lazdijų apskritis)

03 05 Partizanai puolė Keturvalakius (Vilkaviškio apskritis) 03 10-12 Kautynės su NKVD kariuomene Labanoro girioje prie Kiauneliškių 03 20 Kautynės su NKVD kariuomene Ukmergės apskrities Veprių valsčiuje prie Gudelių kaimo 03 25 Partizanai puolė Punios miestelį (Alytaus apskritis)

03 Įkurtas Žemaičių legionas (vėliau pavadintas apygarda)

04-05 Pirmieji pokario trėmimai

04 Įkurta Lietuvos partizanų sąjunga

04 Suimti Lietuvos išlaisvinimo tarybos nariai

04 07 Partizanai puolė Balninkų miestelį (Ukmergės apskritis)

04 17 Partizanai puolė Rudnios miestelį (Alytaus apskritis)

05 08 II pasaulinio karo pabaiga Europoje - Vokietijos kapituliacija

05 16 Kalniškės mūšis (Alytaus apskrities Simno valsčius)

05 25 Partizanai puolė Endriejavą (Klaipėdos apskritis)

06 03 Okupacinė valdžia pakartoja raginimą legalizuotis 06 07-08 Partizanai puolė Seredžių (Kauno apskritis)

06 14 Varčios kautynės (Alytaus apskrities Daugų valsčius) 07-09 Lietuvos gyventojų trėmimai

07 Okupacinė valdžia organizuoja parašų rinkimą po padėkos laišku Stalinui

07 07 Paskelbta „amnestija“ Raudonosios armijos dezertyrams ir besislapstantiems nuo šaukimo 07 17 - 08 02 Potsdamo konferencija 07 19-22
Virtukų mūšis (Raseinių apskritis)

07 20 Sunaikintas Lietuvos laisvės armijos Šiaulių apygardos štabas

08 01 Sunaikintas Lietuvos laisvės armijos Kauno apygardos štabas

08 Įkurtos Tauro ir Vytauto apygardos

08 03 Partizanai puolė Keturvalakius (Vilkaviškio apskritis)

08 08 Partizanai puolė Rozalimą (Panevėžio apskritis)

09 Įkurtas Lietuvos išlaisvinimo komitetas

10 Komiteto nariai suimti

10 Iš įstaigų atleista 6,1 tūkstančio nepatikimų darbuotojų

11 Įkurta „A“ apygarda. Vėliau - Dainavos

11 Suimta dauguma Lietuvos laisvės armijos štabo narių

11 10 Partizanai užpuolė Gaurės miestelį (Tauragės apskritis)

12 15 Partizanai užpuolė Merkinės miestelį (Alytaus apskritis)

1945-ųjų pabaigoje Lietuvoje dislokuota NKVD 7-oji šaulių divizija, vadovaujama generolo Pijaševio. Įgulos dislokuotos valsčių centruose.

1945 metais įkurtos ginkluotos sovietinių aktyvistų grupės. Uždarytos Vilniaus, Telšių, Vilkaviškio kunigų seminarijos

1946 METAI

01 Įkurta Lietuvos tautinė taryba. Vadovas Jonas Noreika - Generolas Vėtra.

02 10 Rinkimai į SSRS Aukščiausiąją tarybą 02 15 Paskelbtas vidaus reikalų ministro Juozo Bartašiūno raginimas legalizuotis, grasinant imti įkaitais šeimų narius

02 18-21 Partizanų šeimų trėmimas

03 Suimti Lietuvos tautinės tarybos nariai

03 Lietuvos laisvės armijos štabo narys Jonas Semaška pasirašė įsakymą sudaryti Lietuvos ginkluotųjų pajėgų sukilimo planą 03 05 Winstonas Churchillis paskelbė prasidedant „šaltąjį karą“ tarp Rytų ir Vakarų 03 05 Partizanai puolė Keturvalakius (Vilkaviškio apskritis) 03 13 Partizanai puolė Pakuonį (Kauno apskritis)

03 Partizanai puolė Pabaiską (Ukmergės apskritis)

04 09 Įkurtas Pietų Lietuvos partizanų štabas. Vadas Juozas Vitkus-Kazimieraitis 04 10 Kautynės su MVD kariuomene Ukmergės apskrities Taujėnų valsčiuje prie Varžukų kaimo 04 22 Pasirašyta Lietuvos partizanų deklaracija dėl Lietuvos valstybingumo atkūrimo 04 Pietų Lietuvos partizanų srityje (o netrukus - ir visoje Lietuvoje) įvesti partizanų pasižymėjimo ir skiriamieji ženklai 06 06 KGB agentas Juozas Markulis susitikime su partizanų atstovais paskelbė apie vieningos pasipriešinimo organizacijos - Bendro demokratinio pasipriešinimo sąjūdžio (BDPS) - įkūrimą

ANTRASIS ETAPAS: 1946 05 - 1948 11

Okupantų veiksmai

Terorizuojami ūkininkai, didinami mokesčiai ir prievolės, rengiamasi kurti kolchozus. Vykdomas ideologinis spaudimas inteligentijai. Karinės operacijos prieš partizanus derinamos su provokacijomis, pasitelkiamos specialios smogikų grupės. Masiškai verbuojami šnipai, agentai siunčiami į partizanų būrius. Gyventojams įbauginti nukauti partizanai niekinami miestelių aikštėse. Įvykdomas didžiausias pokario trėmimas, pradedami organizuoti kolchozai.

Partizanų veiksmai

Bandoma kurti vieningą politinę ir karinę pasipriešinimo vadovybę. Užmezgami ryšiai su užsienyje veikiančiu Vyriausiuoju Lietuvos išlaisvinimo komitetu (VLIK), ieškoma Vakarų pasaulio paramos. Nepriklausomybės atkūrimo viltys siejamos su galimu Rytų-Vakarų konfliktu. Aktyvių kovotojų skaičius sumažėja iki keleto tūkstančių žmonių. Susiformuoja tvirti teritoriniai junginiai - partizanų apygardos. Keičiasi kovos taktika: slapstomas! mažomis grupėmis, atsisakoma miestelių puolimų ir atvirų kovos veiksmų. Dažniausia kovinė akcija - pasala. Veiklos kryptys: rinkimų

boi-kotavimas, ryšių tarp apygardų užmezgimas, partizanų spaudos platinimas, šnipų ir aktyvių kolaborantų naikinimas, pagalba nukentėjusiems nuo okupantų teroro.

1946 METAI

07 02 LSSR Švietimo ministerija įsako atleisti iš darbo „žalingos“ ideologijos mokytojus

07 06 Kautynės su MVD kariuomene Pyragių miške (Raseinių apskrities Šiluvos valsčius)

08 12 Įkurtas Vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų štabas, kontroliuojamas MGB

09 Įkurta Jungtinė Kėstučio apygarda

09 20 Partizanai puolė Gižų miestelį (Vilkaviškio apskritis)

09 28 Partizanai puolė Siesikų miestelį (Ukmergės apskritis)

10 11 LKP(b) Centro komiteto sekretorius Kazys Preikšas apkaltino rašytojus beidėjiškurnu 1946 metais Vilniuje įkurta NKGB mokykla

1947 METAI

01 02 MGB agento Juozo Markulio įsakymu įkurta partizanų Šiaurės Rytų Lietuvos sritis. Vadu paskirtas Jonas Kimštas-Žalgiris

01 15-16 Partizanų vadų suvažiavimas. Demaskavus Markulį, BDPS atsikratė MGB kontrolės

02 09 Rinkimai į LSSR Aukščiausiąją tarybą 05 01 Įsteigta Algimanto apygarda

05-06 BDPS Prezidiumo įgaliotiniai Juozas Lukša ir Jurgis Krikščiūnas išvyko į Lenkiją perspėti BDPS atstovą užsienyje Joną Deksnį apie MGB provokaciją ir grįžo atgal

06 07 Partizanai puolė Veiviržėnų miestelį (Klaipėdos apskritis)

07 17 Imti apginkluoti valsčių ir apylinkių partijos aktyvistai

08-09 Kazlų Rūdos miškuose vyko partizanų apmokymo kursai

11 18 Partizanai puolė Batakių miestelį (Tauragės apskritis)

12 12 LKP(b) Centro komiteto nutarimas pašalinti iš mokyklų užsiimančius „priešiška veikla“ moksleivius 12 15 BDPS Prezidiumo įgaliotiniai Juozas Lukša ir Kazimieras Pyplys pasiūsti į Vakarus užmegzti ryšių su VLIK-u

12 15 LSSR Ministrų tarybos ir LKP(b) Centro komiteto nutarimu apibrėžta „buožės“ sąvoka 12 16 Visasąjunginės Lenino komunistinės jaunimo sąjungos (VLKJS) Centro komiteto biuro nutarimu numatyta apginkluoti ir įtraukti į kovą prieš partizanus komjaunuolius 1947 12 22 - 1948 03 28 Partizanų rėmėjų ir „buožių“ trėmimas

1948 METAI

01 18 Rinkimai į okupacines LSSR vietines tarybas 02-03 Sunaikintas BDPS Prezidiumas ir Tauro apygardos štabas

03 20 LKP(b) Centro komitetas ir LSSR Ministrų taryba priėmė nutarimą steigti Lietuvoje kolchozus

04 01 Įkurta Prisikėlimo apygarda

05 01 Šiaurės Rytų Lietuvos sritis pavadinta Karaliaus Mindaugo vardu

05 05 Įkurta Vakarų Lietuvos (Jūros) sritis. Vadas Jonas Žemaitis

05 22-27 Iš Lietuvos ištremta 39,8 tūkstančio gyventojų

06 24 - 1949 05 12 SSRS vykdo Berlyno blokadą

07 09 Baden Badene (Vokietija) įvyko VLIK-o, VLAK-o ir BDPS Prezidiumo įgaliotinių pasitarimas Lietuvos laisvinimo klausimu 07 10 Įkurta Vieninga laisvės kovos sąjūdžio organizacija (VLKSO)

11 12 Įvyko BDPS prezidiumo posėdis, kuriame VLKSO pavadinta Ginkluotosiomis pajėgomis 12 05 Jungtinės Tautos priėmė Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją

1948 metais Masiškai griunami nepriklausomybės laikų paminklai. Už „beidėjiškumą“ smerkiami mokslininkai, uždrausta genetika, sugriežtinta teatrų repertuaro cenzūra, nacionalizuojamos bažnyčios, uždaryti vienuolynai

TREČIASIS ETAPAS: 1948 11 - 1953 05

Okupantų veiksmai

Išardoma nusistovėjusi kaimo gyvenimo sankloda, sunaikinama partizanų atrama kaime. Vykdomi masiniai trėmimai, įkuriami kolchozai, vienkiemių gyventojai prievarta keliami į kolchozų gyvenvietes. Suimti partizanai verbuojami, iš provokatorių kuriami legendiniai štabai, partizanų struktūros ardomos iš vidaus.

Partizanų veiksmai

Sukuriama vieninga partizanų organizacija - Lietuvos laisvės kovos sąjūdis. LLKS Tarybos Prezidiumui suteikiami aukščiausiosios krašto politinės ir karinės valdžios įgaliojimai. Keičiama kovos strategija: pirmenybė teikiama gyventojų dvasinių vertybių ir ūkinių išteklių išsaugojimui per ilgai truksiančią okupaciją. Ruošiamasi neginkluotam pasipriešinimui, leidžiama ir platinama pagrindinė spauda, kuriamas būsimos nepriklausomos Lietuvos valstybės modelis. Priešinamasi kolchozų kūrimui, vienkiemių naikinimui.

1949 METAI

02 02-22 Visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimas. Vietoj BDPS Prezidiumo ir Ginkluotųjų pajėgų įkuriamas vieningas Lietuvos laisvės kovos sąjūdis. LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas - Jonas Žemaitis

02 16 Priimta LLKS Tarybos deklaracija, skelbianti, kad aukščiausiu teisėtu valdžios organu Lietuvoje yra partizanų vadovybė, o jų kovos tikslas - nepriklausomos parlamentinės Lietuvos Respublikos atkūrimas

03 07 Sunaikinamas Dainavos apygardos štabas

03 25-28 Iš Lietuvos ištremta 29 tūkstančiai gyventojų

03 24 Žuvo Vytauto apygardos vadas Vincas Kaulinis-Miškinis

04 Dar ištremta 2,8 tūkstančio žmonių

06 07-09 Sunaikintas Kėstučio apygardos štabas. Žuvo vadas Aleksas Miliulis-Ajgimantas 08 12 Pasirašyta tarptautinė Ženevos konvencija dėl civilių gyventojų apsaugos karo metu

08 13 Sunaikintas Prisikėlimo apygardos štabas

09 09 Sunaikintas Vakarų Lietuvos (Jūros) srities partizanų štabas. Žuvo srities vadas Aleksandras Milaševičius-Ruonis

09 23 Sunaikintas Pietų Lietuvos (Nemuno) srities štabas

09 28 Žuvo Tauro apygardos vadas Aleksandras Grybinas-Faustas

10 28-31 Sunaikintas Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities ir Algimanto apygardos štabai. Žuvo srities vadas Antanas Slučka-Sarūnas ir Algimanto apygardos vadas Antanas Starkus-Montė. 1949-ųjų pabaigoje atkurtas Vakarų Lietuvos (Jūros) srities partizanų štabas

1949-aisiais suvienodinama partizanų junginių organizacinė struktūra, įkuriamos tėvūnijos - mažesni teritoriniai padaliniai, pasirengę veikti savarankiškai. Daugiau nei pusė ūkininkų suvaryti į kolchozus

1950 METAI

01 19 Atkurtas Pietų Lietuvos srities štabas 04 05-12 Sunaikintas Vytauto apygardos štabas 06 20 Pakeistas LSSR administracinis-teritorinis suskirstymas: įkurtos Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių sritys ir joms pavaldūs 87 rajonai 06 24 Žuvo Dainavos apygardos vadas Lionginas Baliukevičius-Dzūkas

06 25 Prasidėjo Korėjos karas (baigėsi 1953 07 27)

07 05 Sunaikintas Vyčio apygardos štabas. Žuvo vadas Alfonsas Smetona-Žygandas

07 15 Uždrausta giedoti Lietuvos himną

07 Atkurtas Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities štabas

08 31 - 10 01 Ištremta 1,4 tūkstančio žmonių

10 03 Į Tauragės miškus desantu nusileido iš Vakarų grįžtantys Juozas Lukša, Benediktas Trumpys ir Klemensas Širvys

11 25 Karaliaus Mindaugo srities vado įsakymu panaikintos Algimanto ir Didžiosios kovos apygardos

12 17 Rinkimai į SSRS Aukščiausiąją tarybą 1950-aisiais baigta Lietuvos žemės ūkio kolektyvizacija, Kaune susprogdinta Laisvės statula ir Nežinomojo kareivio kapas, Vilniuje nugriautos statulos nuo Arkikatedros. Vis sunkiau atkurti nuolat sunaikinamus partizanų štabus.

1951 METAI

02 02 Žuvo Tauro apygardos vadas Viktoras Vitkauskas-Saidokas, Karijotas

02 10 Žuvo Vakarų srities vadas Vaclovas Ivanauskas-Henrikas

03 19 Sunaikintas Rytų Lietuvos srities ir Vytauto apygardos štabai

04 19 Į Kazlų Rūdos miškus atskraidintas desantas: Julijonas Būtėnas ir Jonas Kukauskas

05 Atkurtas Vakarų Lietuvos srities štabas

08 Į LLKS įjungti paskutiniai savarankiškai veikę Biržų krašto partizanai, kurie sudarė Zigmo Sierakausko (vėliau pavadintą Pilėnų) tėvūniją ir prisijungė prie Vyčio apygardos

09 27 Žuvo Dainavos apygardos vadas Juozas Gegužis-Diemedis

09-10 Iš Lietuvos ištremta 21 tūkstantis žmonių 12 20-22 Sunaikintas Vytauto apygardos štabas. Suimtas vadas Bronius Kalytis tapo MGB agentu ir toliau vaidino apygardos vado vaidmenį. Apygarda nustojo egzistuoti

1952 METAI

01 08 Ištremti 3 tūkstančiai žmonių

06 Panaikinta Prisikėlimo apygarda. Likusi Maironio rinktinė įjungta į Kęstučio apygardą. Vadui Juozui Pa-liūnui-Rytui 10 01 žuvus, rinktinė nustojo egzistuoti

06 07 Suimtas Tauro apygardos vadas Juozas Jankauskas-Demonas. MGB jį užverbavus, apygardos štabas nustojo egzistuoti

08 Sunaikintas Dainavos apygardos štabas. MGB įkūrė legendinį štabą

08 16 Suimtas Rytų Lietuvos srities vadas Jonas Kimštas-Žalgiris. Jį užverbavus, štabas sunaikinamas, MGB įkuria legendinį štabą 11 Prie Vakarų Lietuvos (Jūros) srities štabo įkurta pagrindinė organizacija Vyčių sąjunga, kurios tikslas -tęsti pasipriešinimą okupacijai taikiu būdu 1952-aisiais Vilniuje susprogdinti Trys Kryžiai. Dauguma partizanų štabų sunaikinta pasitelkus agentus smogikus

1953 METAI

01 17 Sunaikintas Vakarų Lietuvos (Jūros) srities štabas Žuvo vadas Antanas Bakšys-Germantas, Klajūnas

01 26 Žuvo Vyčio apygardos vadas Bronius Karbočius-Bitė. Apygarda nustojo egzistuoti

02 03 Žuvo Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadas Sergijus Staniškis-Litas, Viltis. Srities štabas nustojo egzistuoti

02 11 Žuvo LLKS Tarybos Visuomeninės dalies viršininkas Juozas Šibaila-Merainis. Nustojo eiti LLKS leidiniai

03 05 Mirė VKP(b) Centro komiteto pirmasis sekretorius Josifas Stalinas

05 30 Suimtas LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas Jonas Žemaitis. Sušaudytas 1954 11 26. LLKS vadovybė nustojo egzistuoti. Organizuotas partizaninis pasipriešinimas baigėsi

06 19 Žuvo Kęstučio apygardos vadas Povilas Morkūnas- Rimantas. Apygarda nustojo egzistuoti

06 26 Suimtas Laurentijus Berija, buvęs SSRS NKVD komisaras, represijų iniciatorius ir vykdytojas

08 23-27 Žuvo Žemaičių apygardos vadas Vladas Montvydas-Žemaitis. Sunaikintas apygardos štabas

1954 METAI

09 18 Žuvo paskutiniai Dainavos apygardos partizanai

06 Žuvo paskutiniai Kęstučio apygardos partizanai

07 21 Žuvo paskutiniai Tauro apygardos partizanai

09 17 - 11 24 SSRS Aukščiausiosios tarybos Prezidiumo ir Ministrų tarybos nutarimais iš konclagerių ir tremties pradėta paleisti žmonės 11 02 Kaune masiškai paminėtos Vėlinės

1956 METAI

07 15 Žuvo paskutiniai Vyčio apygardos partizanai

10 12 Suimtas paskutinis LLKS Tarybos Prezidiumo narys Adolfas Ramanauskas-Vanagas. Sušaudytas 1957 11 29

11 02 Vilniaus ir Kauno kapinėse masiškai paminėtos Vėlinės

11 05 LKP Centro komiteto biuro nutarimu uždrausta grįžti į tėvynę už „kontrrevoliucinius nusikaltimus“ teistiems asmenims

1957 METAI

01 14 SSRS Vidaus reikalų ministerijos įsakas ištremti iš Kauno asmenis, grįžusius iš konclagerių 01 21 LSSR Aukščiausiosios tarybos Prezidiumo įsakas, draudžiantis grįžti į Lietuvą buvusiems aktyviems laisvės kovotojams 11 02 Kaune minint Vėlines įvyko masinė patriotinė demonstracija, išvaikyta milicijos 1957-aisiais nustojo eiti paskutinis partizanų laikraštis „Partizanų šūvių aidas“

1962 METAI

09 25 Suimtas paskutinis Prisikėlimo apygardos partizanas Pranciškus Prūsaitis-Lapė. Sušaudytas 1963 07 13

1965 METAI

03 17 Apsuptas nusišovė paskutinis Vytauto apygardos partizanas Antanas Kraujelis-Siaubūnas

07 15 Žuvo paskutinis Žemaičių apygardos partizanas Pranas Končius-Adomas

Žymesniųjų partizanų biografijos

BAJERČIUS, KONSTANTINAS

Slapyvardis Garibaldis, gimė 1903 10 24 Šakių apskrityje, Pajotijuose. Kauno universitete studijavo pedagogiką ir lituanistiką. Vėliau mokytojavo. Išleido poezijos ir prozos knygas „Namuose ir giriose“ (1920), „Žemės vieškeliais“ (1930), „Spindulėliai“ (1930), „Iš pasakų krašto“ (1939) ir kt., bendradarbiavo periodikoje. Vokiečių okupacijos metais dalyvavo Lietuvių fronto veikloje. Prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, dirbdamas Alytaus mokytojų seminarijoje palaikė glaudžius ryšius su Dzūkijos partizanais: rėmė juos radijo, sanitarijos, spaudos priemonėmis, dalyvavo visuose Pietų Lietuvos partizanų štabo pasitarimuose, rašė pagrindinei spaudai. Pasirašė PLP vadų deklaraciją, visada buvo už partizanų susivienijimą. 1946 metų pabaigoje suimtas ir nukankintas (1947 metų pradžioje) Alytaus MGB kalėjime. Po mirties Bajerčiui-Garibaldžiui suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio vardas.

BAKŠYS, ANTANAS

Slapyvardžiai Klajūnas, Germantas, gimė 1923 06 13 Raseiniuose. 1944 metais įstojo į generolo Povilo Plechavičiaus vadovaujamą Vietinę rinktinę. Prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai mokytojavo, bet netrukus buvo suimtas. Po kiek laiko paleistas. MGB nesiliaujant persekioti, 1947 metais išėjo partizanauti. Nuo 1949-ųjų - Kęstučio apygardos, nuo 1951-ųjų - Jūros srities vadas. Matydamas, kad ginkluota kova neišvengiamai blėsta, 1952 metais įkūrė pagrindinę Vyčių sąjungą. Ši organizacija turėjo neginkluotu būdu tęsti pasipriešinimą. Kiekvienam partizanų būriui savo veiklos rajone buvo nurodyta įkurti Vyčių sąjungos skyrių. Sukurti šios sąjungos įstatai, pradėtas leisti laikraštis „Vyčių keliu“. 1953 metų pradžioje MGB susekė srities vadavietę, kurioje buvo ir tipografija. 1953 01 17 Kelmės rajone apsupus bunkerį, Bakšys ir kiti štabo nariai bei laikraščių „Laisvės varpas“ ir „Vyčių keliu“ leidėjai, nenorėdami gyvi pasiduoti, nusišovė.

BALIUKIČIUS, LIONGINAS

Slapyvardis Dzūkas, gimė 1925 01 01 Alytuje. Mokėsi Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakultete. 1944 metais įstojo į generolo Plechavičiaus Vietinę rinktinę. Rinktinę vokiečiams išformavus, 1944 07 įstojo į Žemaitijoje

besikuriančią Tėvynės apsaugos rinktinę. Metų pabaigoje vokiečių buvo išvežtas į Čekoslovakiją saugoti aerodromų, kur pateko Raudonosios armijos nelaisvėn. 1946 metais Baliukevičiui pavyko pabėgti iš belaisvių lagerio Ukrainoje ir grįžti į Lietuvą. Įstojęs į partizanų gretas vadovavo Dainavos apygardos štabo Spaudos ir propagandos skyriui. Nuo 1949 05 tapo Dainavos apygardos vadu. Buvo aktyvus pagrindinės spaudos darbuotojas ir narsus kovotojas. Parašė nemažai analitinių, partizaninių judėjimą ir Lietuvos visuomenės padėtį nagrinėjančių straipsnių, rašė dienoraštį. Žuvo 1950 06 24 bunkeryje Žaliamiškyje tarp Leipalingio ir Merkinės. Apdovanotas I ir II laipsnių Laisvės kovos kryžiais (su kardais).

BALTŪSIS, ANTANAS

Slapyvardis Žvejys, gimė 1915 metais Vilkaviškio apskrities Pilviškių valsčiaus Gulbiniškių kaime. Lietuvos kariuomenės husarų atsargos leitenantas. Mokėjo anglų ir vokiečių kalbas. Partizanas nuo 1945-ųjų. Tų metų lapkričio mėnesį buvo paskirtas Tauro apygardos Spaudos ir propagandos skyriaus viršininku ir apygardos laikraščio „Laisvės žvalgas“ vyriausiuoju redaktoriumi. 1946 metais tapo apygardos štabo viršininku, o nuo 1946 06 - Tauro apygardos vadas. Buvo ryžtingas ir sumanus organizatorius. Tuo pat įvedė apygardoje Lietuvos kariuomenės uniformas ir skiriamuosius ženklus, įvykdė organizacinių pakeitimų, sukūrė partizanų gyvenimą ir veiklą reglamentuojančias instrukcijas ir statutus, organizavo partizanų apmokymo kursus. Aktyviai kovojo prieš Lietuvos kolonizavimą ir žemės ūkio kolektyvizaciją. Ypač daug dirbo vienydamas partizanų junginius. Parodė didelį išvalgumą demaskuojant MGB provokatorių Juozą Markulį, ėmėsi iniciatyvos kurti naują BDPS Prezidiumą. Kad būtų užmegzti ryšiai su užsieniu, siuntė į Vakarus įgaliotinius. Žuvo 1948 02 02 Vilkaviškio apskrities Pilviškių valsčiaus Gulbiniškių kaime: apsupus sodybą MGB kareiviams, atsisakė pasiduoti ir nusišovė. Apdovanotas visų trijų laipsnių Laisvės kovos kryžiais (su kardais).

BARTKUS, PETRAS

Slapyvardis Žadgaila, gimė 1921 metais Raseinių apskrities Pakapurnio kaime. Į rezistencinę kovą įsijungė 1941-aisiais, buvo aktyvus Lietuvos laisvės armijos dalyvis. Studijavo Aukštesniojoje technikos mokykloje. Prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, subūrė Raseinių apskrities partizanus, dirbo Kęstučio apygardos štabe. Rašė eilėraščius, kuriuos skelbė

partizanų spaudoje Alkupėno slapyvardžiu. Būdamas Kęstučio apygardos Organizacinio skyriaus viršininkas, vykdė žemesniųjų partizanų grandžių centralizaciją. 1947 11 Kęstučio apygardos vado Jono Žemaičio pavedimu organizavo naują - Prisikėlimo - apygardą, kuri buvo įkurta 1948 metų pavasarį. Žuvo 1949 08 13 Užpelkių miške. Po mirties Bartkui-Žadgailai suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio garbės vardas.

DEKSNYS, JONAS

Slapyvardis Hektoras, gimė 1914 11 18 Daugpilyje. Pagal išsilavinimą - chemikas. 1940 metais buvo sovietinės valdžios suimtas, prasidėjus karui iš kalėjimo išlaisvintas. Dalyvavo antinacinėje rezistencijoje, leido Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos laikraštį „Laisvės kovotojas“, buvo VLIK-o narys. 1944 05 01 suimtas Gestapo. Iš Bairouto (Vokietija) kalėjimo išlaisvino amerikiečiai. 1945, 1946 ir 1949 metais nelegaliai buvo atvykęs į Lietuvą. 1946-aisiais atvykęs tarėsi su partizanų vadais ir, to nežinodamas, su MGB agentu Markuliu dėl VLAKE-o sukūrimo. Gavo MGB kontroliuojamo BDPS įgaliojimus sudaryti Vakaruose Užsienio delegatūrą. 1948-aisiais, sužinojęs, kad iš pagrindžio veiklos eliminuotas MGB agentas Markulis, Deksnys VLAKE-o delegatūrą pavadino Lietuvių rezistencine santarve. Trečią kartą atvykęs į Lietuvą (jūra) 1949 05 01 bemat buvo suimtas ir netrukus užverbuotas (MGB slapyvardis - Petrauskas). Buvo panaudotas skleidžiant dezinformaciją užsienyje, o Lietuvoje - ieškant galimybių įsiskverbti į pasipriešinimo judėjimą bei sekant inteligentus. 1960 metais okupacinės valdžios oficioze „Tiesa“ išspausdino viešą „Išpažintį“, smerkiančią išsivadavimo kovas, o ypač - VLIK-o veiklą. Mirė 1982 03 22 Vilniuje.

DRUNGA, ZIGMAS

Slapyvardis Mykolas Jonas, gimė 1904 metais Utenos apskrities Užpalių kaime. Lietuvos aviacijos majoras. Nuo 1945 06 - Tauro apygardos partizanas, štabo narys. Nuo 1945-ųjų pabaigos - Tauro apygardos vadas. Nenuilsdamas ieškojo ryšių su kitomis partizanų apygardomis. 1946 04 susitiko su Dzūkijos partizanų vadais: nutarta sujungti Dzūkijos partizanų ir Tauro apygardas į stambesnę vienetą - Pietų Lietuvos partizanų sritį. Tapo šios srities vado pavaduotoju. Ieškodamas ryšių su kitomis apygardomis, 1946 05 28 susitiko su Aukštaitijos partizanų įgaliotiniu Markuliu (nežinodamas, kad jis MGB agentas). 1946 metų pavasarį Drunga išvyko užmegzti ryšių su Žemaitijos partizanais. 1946 06 12 Sakių apskrities Lekėčių valsčiaus Agurkiškės kaime susidūrė su NKVD kariuomenės būriu. Atsišaudydami partizanai stengėsi

pasitraukti, tačiau vadas Drunga buvo sužeistas ir nenorėdamas pakliūti gyvas susisprogdino granata. Apdovanotas visų trijų laipsnių Laisvės kovos kryžiais (su kardais).

GEGUŽIS, JUOZAS

Slapyvardis Diemedis, gimė 1923 metais Alytaus apskrities Seirijų valsčiaus Gervėnų kaime. Partizanavo nuo 1945 metų. 1949 05 19 tapo Dainavos apygardos Šarūno rinktinės vadu, leido rinktinės laikraštį „Laisvės rytas“. 1950 07 12 paskirtas Dainavos apygardos vadu. 1951 metų rudenį MGB provokatorių, vaizduojančių iš Lenkijos į Lietuvą perėjusius partizanus, buvo iškviestas į susitikimą. Žuvo 1951 09 27 Seirijų valsčiaus Bistrigiškių miške: provokatoriams į bunkerį įmetus granatą su paralyžiuojančiomis dujomis, spėjo nusišauti.

GLEMŽAITĖ, DIANA

Gimė 1923 12 Zarasų apskrities Degučių kaime girininko šeimoje. Mokėsi Pandėlyje, Rokiškyje ir Kupiškyje. 1944 metais įstojo į Kauno universitetą studijuoti literatūros. 1947-ųjų pavasarį pasitraukė iš Filologijos fakulteto ir įsijungė į pogrindžio veiklą. Palaikė ryšius su Algimanto apygardos Kunigaikščio Margio rinktinės partizanais. 1948 metais susituokė su šios rinktinės Gedimino kuopos vadu Juozu Bulovu. Rašė eilėraščius, kurie sklido tarp žmonių, buvo skelbiami partizanų spaudoje. Žuvo provokatoriui išdavus 1949 11 14 Plunksnočių miške tarp Žiobiškio ir Juodupės. 1994 metais išleistas jos poezijos rinkinys „Mes mokėsime numirti“.

GRYBINAS, ALEKSANDRAS

Slapyvardis Faustas, gimė 1920 02 Šakių apskrities Lukšių kaime mokytojo šeimoje. Partizanauti pradėjo 1945-ųjų pabaigoje. Dalyvavo kuriant Tauro apygardos Žalgirio rinktinę, buvo štabo narys - Žvalgybos skyriaus viršininkas. 1948 10 08 tapo Tauro apygardos vadu. Dalyvavo visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavime. Žuvo 1949 11 28 Šakių apskrities Jankų valsčiaus Šunkarių miške patekęs į pasalą. Sunkiai sužeistas, sunaikino turimus dokumentus ir, nenorėdamas gyvas patekti į priešo rankas, nusišovė.

YLIUS, ANTANAS

Gimė 1909 metais Raseinių apskrities Ariogalos valsčiaus Pagynėvio kaime. Baigė VDU Teologijos-filosofijos fakultetą. Klebonaudamas Marijampolės apskrities Skardupių parapijoje, 1945 metais sukvietęs aplinkinių rajonų partizanų vadus paskatino įkurti Tauro apygardą. Norėdamas suvienyti visos Lietuvos laisvės kovotojus, tą pat metų rudenį įkūrė Lietuvos išlaisvinimo komitetą. Į šio komiteto veiklą buvo numatyta įtraukti aukštuosius Lietuvos kariuomenės kariškus. 1945 10 MGB sužinojo apie LIK egzistavimą. Kunigas Ylius 1945 10 21 buvo suimtas ir nuteistas. Iš koncla-gerių į Lietuvą grįžo 1956 metais. Mirė 1994-aisiais Šiauliuose. Palaidotas Marijampolėje.

IVANAUSKAS, VACLOVAS

Slapyvardis Gintautas, gimė 1922 metais Raseiniuose. Baigė Raseinių gimnaziją, mokėjo kelias užsienio kalbas. Vokiečių okupacijos metais dirbo vertėju. Partizanavo nuo 1944 metų. 1947-1949 metais buvo Kęstučio apygardos štabo narys, 1948-1949 - Jūros srities štabo narys. 1949-ųjų rugsėjo mėnesį paskirtas Jūros srities vadu. Žuvo 1951 02 10 Telšių rajone Čepaičiuose.

JĖČYS, DOMINYKAS

Slapyvardis Ažuolis, gimė 1896 metais Biržų apskrities Vabalninko valsčiaus Medžiūnų kaime. 1919- 1920-aisiais dalyvavo Nepriklausomybės kovose. Vėliau baigė Lietuvos karo mokyklą. 1935-1940 metais buvo Alytaus Saulių sąjungos rinktinės komendanto pavaduotojas, turėjo atsargos kapitono laipsnį. 1944-aisiais, organizuojantis generolo Plechavičiaus Vietinei rinktinei, buvo paskirtas šios rinktinės dalinio vadu. 1945 04-05 užmezgė ryšį su atskiromis Alytaus apskrities partizanų grupėmis. Birželio mėnesį šios grupės buvo sujungtos į Dzūkų rinktinę, kurios vadu tapo Jėčys.

1946 04 Dzūkų rinktinė buvo įtraukta į „A“ apygardą, kuri netrukus pavadinta Dainavos vardu. Jėčys tapo Dainavos apygardos vadu. Tai buvo griežtas, reiklus, labai pareigingas, bet kartu linksmas, geros širdies vadas, dėjęs daug pastangų kuriant apygardą ir įvedant joje karišką drausmę.

1947 08 11 apygardos vadavietė Punios šile (Alytaus apskrities Butrimonių valsčiuje), išdavikui nurodžius, buvo apsupta gausių MVD kariuomenės pajėgų. Pusantrų valandų priešinęs, ne kartą atsisakęs pasiduoti, sunaikinęs štabo dokumentus, Jėčys-Ažuolis žuvo.

KASPERAVIČIUS, JUOZAS

Slapyvardžiai Visvydas, Angis, gimė 1912 metais Raseinių apskrities Jurbarko valsčiaus Jokūbaičių kaime. Baigė Lietuvos karo aviacijos mokyklą, turėjo majoro leitenanto laipsnį. 1944 metais slapstėsi nuo sovietų valdžios namuose kartu su broliu Antanu. 1945-ųjų žiemą enkavedistai brolius suėmė, vežamiems į valsčių liepė bėgti. Juozas Kasperavičius buvo sužeistas, o brolis nušautas. Padedant medicinos seselei, partizanams pavyko Kasperavičių iš Biliūnų ligoninės pagrobti. 1946-ųjų rudenį, įkūrus Jungtinę Kęstučio apygardą, Kasperavičius buvo išrinktas jos vadu. Turėjo aiškias nuostatas laisvės kovų, partizanų susivienijimo, legalizacijos ir kt. klausimais. Žuvo bunkeryje prie Batakių (Tauragės apskrityje) 1947 04 10. Pelnę aukščiausią partizanų įvertinimą - Laisvės Kovotojo Karžygio vardą, taip pat apdovanotas I laipsnio Laisvės kovos kryžiumi (su kardais).

KIMŠTAS, JONAS

Slapyvardžiai Žalgiris, Žygūnas, Dobilas, gimė 1911 01 09 Vilniuje. Baigė Kauno karo mokyklą, majoras. 1941-1944 metais buvo savisaugos bataliono vadas Vilniuje, Gudijoje. Prasidėjus antrai sovietų okupacijai, slapstėsi. Nuo 1945 03 - partizanas, Tigro rinktinės, vėliau - Vytauto apygardos vadas. Nuo 1947-ųjų - Siaurės Rytų Lietuvos (vėliau - Rytų Lietuvos Karaliaus Mindaugo) srities vadas. 1948 11 deleguotas į kuriamą partizanų vyriausiąją vadovybę. Nuo 1949 11 - LLKS Tarybos Prezidiumo narys, III sekcijos vadas, jam buvo suteiktas partizanų pulkininko leitenanto laipsnis. 1952 08 16 provokatorių smogikų suimtas, žiauriai tardomas palūžo, išdavė žinomus partizanų bunkerius ir tapo MGB agentu. LSSR Aukščiausiosios tarybos Prezidiumo amnestuotas. MGB nurodymu kūrė legendinius štabus, turėjusius perimti vadovavimą partizaniniam judėjimui, asmeniškai įtikinėdavo suimtus partizanų vadus pereiti okupacinės valdžios organų pusėn. Vėliau gyveno Vilniuje nuolat KGB kontroliuojamas. Mirė 1974 03 24.

KRIKŠČIŪNAS, JURGIS

Slapyvardis Rimvydas, gimė 1919 metais Gorkio mieste, Rusijoje inžinieriaus pulkininko šeimoje. 1939-aisiais baigė Kauno karo mokyklą, turėjo atsargos jaunesniojo leitenanto laipsnį. Partizanavo nuo 1946 metų Dzūkijoje, vadovavo Vaidoto partizanų grupei, nuo 1947 07 - Dainavos apygardos štabo viršininkas. 1947 04 su Juozu Lukša buvo siųstas į Lenkiją atkurti ryšių su Vakaraais, kuriuos dėl Markulio provokacijų buvo perėmusi MGB. 1948-ųjų pabaigoje Lietuvos partizanų vadovybės buvo antrą kartą siųstas per sieną į Lenkiją, kur turėjo perduoti Vakaruose esančiam partizanų įgaliotiniui Lukšai informaciją apie vieningos partizanų vadovybės atkūrimą ir padėti Lietuvoje. Po kautynių perėjęs SSRS-Lenkijos sieną, netekęs bendražygių, vargais negalais užmezgė ryšį su Lukša, bet pasiekti laisvojo pasaulio neįstengė. 1949 12 15 Lenkijoje, Suvalkuose, Punsko valsčiaus Šlyna-kiemio miško slėptuvėje buvo nukautas. Po mirties Jurgiui Krikščiūnui-Rimvydui suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio vardas, jis apdovanotas I laipsnio Laisvės kovos kryžiumi (su kardais).

KRIVICKAS, BRONIUS

Slapyvardis Vilnius, gimė 1919 11 17 Biržų apskrities Pasvalio valsčiaus Pervalkų kaime. Mokėsi VDU Teologijos-filosofijos fakultete, baigė VU Humanitarinių mokslų fakultetą. Redagavo leidinius „Ateitis“, „Studentų dienos“, rašė noveles, bendradarbiavo „Naujojoje Romuvoje“, „XX amžiuje“, „Kūryboje“. 1944-1945 metų pradžioje mokytojavo Biržų gimnazijoje. Vengdamas prasidėjusio NKVD persekiojimo, slapstėsi, vėliau įsijungė į Petro Tupėno vadovaujamą partizanų būrį. Kūrė eilėraščius, vertė Goethę. 1951 metų rudenį paskirtas Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities štabo Visuomeninės dalies viršininku. Redagavo srities leidinius „Laisvės kova“ ir „Aukštaičių kova“. 1952 09 21, išdavus srities štabo bunkerį, apie tūkstantis MVD vidaus kariuomenės kareivių apsupo Troškūnų rajono Raguvos mišką. Besipriešinantis Bronius Krivickas buvo nukautas. Apdovanotas II laipsnio Laisvės kovos kryžiumi. 1993 metais išleistas Broniaus Krivicko *Raštų* tomas.

LIESYS, ANTANAS

Slapyvardžiai Geraldas, Idenas, Tvanas, gimė 1919 metais Ramygaloje. VDU studijavo mediciną. 1947 04 - 1948 06 - Kėstučio apygardos Informacijos ir

žvalgybos skyriaus viršininkas, vėliau - Vakarų Lietuvos (Jūros) srities štabo narys. Žuvo 1951 metais Telšių rajone Čepaičiuose.

LIESYS, BRONIUS

Slapyvardis Naktis, gimė 1921 metais Ramygaloje, gimnazijos direktoriaus šeimoje. 1941-aisiais tėvai išvežti į Sibirą. VDU studijavo žurnalistiką, Lietuvos laisvės armijos narys. 1944 metais su broliu Antanu LLA nurodymu išvyko į Vokietijos žvalgybos mokyklą, kur mokėsi partizaninio karo taktikos. 1945-aisiais grįžo į Lietuvą, partizanavo Kęstučio apygardoje. Nuo 1949 02 - LLKS Tarybos Prezidiumo narys. Poetas, eilėraščius spausdino Ėglio slapyvardžiu. Žuvo 1949 08 13 Radviliškio apskr. Užpelkių miške.

LUKŠA, JUOZAS

Slapyvardžiai Skirmantas, Daumantas, Skrajūnas, gimė 1921 08 10 Marijampolės apskrities Veiverių valsčiaus Juodbū-džio kaime. VDU studijavo architektūrą. 1945 metų pavasarį tapo partizanu. Aktyviai dalyvavo kuriant bendrą partizanų vadovybę. Atskleidė Markulio provokaciją. 1947 01 buvo paskirtas Birutės rinktinės (Tauro apygarda) vadu. 1947 05 kartu su Jurgiu Krikščiūnu-Rimvydu pasiūstas į Lenkiją atkurti dėl MGB infiltracijos pašlijusių ryšių su VLIK-u. 1947 12 15 antrą kartą su kautynėmis prasiveržė per sieną į Lenkiją kaip BDPS Prezidiumo įgaliotinis Vakaruose. 1948 07 09 dalyvavo Baden Badene (Vokietija) vykusiame pasitarime su VLIK-o atstovais Lietuvos laisvinimo klausimu. 1949 10 14 paskirtas LLKS atstovu užsieniui ir LLKS Visuomeninės dalies Politinio skyriaus viršininku, suteiktas kapitono laipsnis. Gyvendamas Prancūzijoje ir laukdamas galimybės desantu grįžti į kovojantį kraštą, parašė Lietuvos laisvės kovas nušviečiančią knygą „Partizanai“, kuri, kartu su jo nuvežtu į Vakarus laišku Sv. Tėvui Pijui XII bei kita medžiaga, atskleidė pasaulio visuomenei okupantų terorą ir priešinimąsi jam Lietuvoje. 1950 10 03 desantu grįžo į tėvynę. Apdovanotas I laipsnio Laisvės kovos kryžiumi (su kardais), jam suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio garbės vardas ir partizano majoro laipsnis. Provokatoriaus iškviestas į susitikimą, žuvo 1951 09 04 Veiverių valsčiuje prie Pažerų kaimo.

MILAŠEVIČIUS, ALEKSANDRAS

Slapyvardžiai Ruonis, Ryklis, Vairas, Dėdė Tomas, gimė 1906 metais

Seinuose. Lietuvos kariuomenės kapitonas. 1941-1945 metais vokiečių kariuomenės majoras. Artėjant sovietų armijai, su šeima pasitraukė į Vakarų. Bombarduojant Dresdeną žuvus žmonai ir dviem vaikams, perėjo fronto liniją ir grįžo į Lietuvą, slapstėsi. Nuo 1947-ųjų partizanavo, iki 1948 06 buvo Žemaičių apygardos, o 1948 06 - 1949 09 Jūros srities vadas. Patekęs į pasalą 1949 09 09 žuvo Šilalės apskrities Kaltinėnų valsčiaus Antininkų kaime.

MORKŪNAS, POVILAS

Slapyvardžiai Drakas, Rimantas, gimė 1914 metais Šiluvos valsčiuje Zbaro kaime. Nepriklausomoje Lietuvoje dirbo policininku, dalyvavo 1941 metų birželio sukilime. Nacių okupacijos metu tarnavo policijoje. Partizanavo nuo 1944 metų Ariogalos, Betygalos apylinkėse. 1948 metų pavasarį tapo Prisikėlimo apygardos Maironio rinktinės, vėliau - apygardos vadu. Turėjo kapitono laipsnį. Nuo 1951 09 - Jūros srities vadas, nuo 1952 metų pradžios - Kęstučio apygardos vadas. Žuvo išduotas 1953 06 19 Ragaičiuose (Kelmės rajonas).

MISIŪNAS, JONAS

Slapyvardis Žalias Velnias, gimė 1910 metais Panevėžio apskrities Pušaloto valsčiaus Padliesės vienkiemyje (netoli Joniškėlio). Nepriklausomybės metais - pasienio policijos viršila, vokiečių okupacijos metais - Kaišiadorių policijos vachmistras. 1944 metais savanoriu įstojo į generolo Plechavičiaus Vietinę rinktinę. Į Lietuvą įžengus Raudonajai armijai, 1944 metų vasarą išėjo partizantauti. Trakų apskrityje suorganizavo ir nuo 1944 09 vadovavo Didžiosios kovos rinktinei, vėliau tapusiai apygarda. Buvo geras organizatorius, labai rūpinosi žvalgyba, sukūrė mobilius kovotojų būrius, kėlusius siaubą okupacinės valdžios pareigūnams. 1946 08, patikėjęs MGB paskelbta žinia apie kuriamą pagrindinį centrą, buvo iškviestas Vilniun į „pasitarimą“ ir 1946 08 14 suimtas. Jo vardu MGB siuntė į apygardą direktyvas ir nurodymus, „parūpino“ naują vadą - MGB provokatorių. Misiūno-Žalio Velnio likimas nežinomas, manoma, kad 1947 metais mirė kalėjime.

MONTVYDAS, VLADAS

Slapyvardis Žemaitis, gimė 1911 metais Varnių valsčiuje Getautiškių kaime. Buvo aktyvus Šaulių sąjungos narys. Nuo 1944-ųjų vadovavo Telšių apskrities LLA vanagų grupei. 1948 metais buvo paskirtas Žemaičių apygardos vadu. Suformavo stiprų apygardos štabą, išvystė leidybinę veiklą. Apygarda leido laikraštį „Laisvės balsas“, kuris ėjo iki 1953 08. Montvydas-Žemaitis - vienas iš ilgiausiai apygardai vadovavusių vadų - žuvo išduotas 1953 08 23 Telšių rajone prie Lūksto ežero.

NOREIKA, JONAS

Slapyvardis Generolas Vėtra, gimė 1910 metais Pakruojo valsčiaus Šukionių kaime. Baigė karo mokyklą, bet pasitraukė atsargą ir įstojo į VDU Teisės fakultetą, kurį baigė 1938-aisiais. Dirbo Kariuomenės teismo sekretoriaus padėjėju, turėjo kapitono laipsnį. Bendradarbiavo „Kario“ žurnale. Dalyvavo antinacinėje rezistencijoje Telšiuose, paskirtas Šiaulių apskrities viršininku, vadovavo Lietuvių frontui. 1943 metais gestapo suimtas ir išvežtas į Štuthofio koncentracijos stovyklą. 1945-aisiais Raudonosios armijos iš lagerio išvaduotas, metų pabaigoje pradėjo dirbti Lietuvos Mokslų akademijos juriskonsultu. 1946-ųjų pradžioje su grupe bendraminčių įkūrė pagrindines organizacijas vienijantį centrą - Lietuvos tautinę tarybą. Užmezgė ryšius su Žemaitijos partizanais, parengė pagrindžio darbą reglamentuojančių instrukcijų, parašė „Atsišaukimą į pasaulio tautas“, kurį ketino išplatinti užsienyje. 1946 03 16 Noreika kartu su kitais LTT nariais buvo suimtas. 1947 02 26 sušaudytas.

PAULAITIS, PETRAS

Slapyvardis Aidas, gimė 1904 metais Jurbarko valsčiaus Kalnėnų kaime. Baigė Milano katalikų universiteto Filosofijos fakultetą. Dirbo Lietuvos pasiuntinybėje Lisabonoje, dėstė lotynų ir italų kalbas. Nuo 1939-ųjų mokytojo Raseinių apskrityje. Lietuvos aktyvistų fronto narys, antisovietinio ir antinacinio pasipriešinimo dalyvis. Mokytojaudamas Jurbarke, įkūrė Lietuvos laisvės gynėjų sąjungą, leido pagrindinį laikraštį „Lietuviški atgarsiai“. 1943 metais buvo gestapo suimtas, tačiau vežamas į Kauną pabėgo. Gyvendamas nelegaliai, artėjant antrajai sovietų okupacijai, organizavo jaunimą būsimai partizaninei kovai - sugebėjo gauti iš vokiečių ginklų,

pasiųsti 8 jaunuolius į žvalgybos mokyklą. Nuo 1944-ųjų įsijungė į partizanų gretas, vadovavo Trijų lėlių rinktinei. Susikūrus Jungtinei Kęstučio apygardai, tapo jos štabo Agitacijos ir propagandos skyriaus viršininku ir laikraščio „Laisvės varpas“ redaktoriumi. 1947 04 suimtas ir nuteistas 25 metams konclagerių. Buvo kilnus idealistas, net lageryje vadintas „Prezidentu“. 1956 metais SSRS Aukščiausiosios tarybos komisijos paleistas iš lagerio grįžo į Lietuvą be teisės gyventi didmiesčiuose. Išvarytas iš Kauno, gyveno netoli Šiaulių, tačiau 1957 10 kartu su grupele studentų, su kuriais palaikė ryšį, suimtas antrą kartą ir vėl nuteistas 25 metams konclagerio (nors pagal tuo metu galiojusį Baudžiamąjį kodeksą aukščiausia bausmė už anti-sovietinę agitaciją tebuvo 10 metų, tačiau Paulaičiui buvo pridėti metai iš pirmosios bausmės). Iškalėjo 34 metus. Nors buvo „auklėjamas“ ir agituojamas, daug kartų siūlyta rašyti malonės prašymą, visada tiesiai atsakydavo, kad Lietuva yra okupuota ir savo tėvynei jis niekuo nėra nusikaltęs. 1982 metais grįžęs iš konclagerių gyveno Kretingoje, kur 1986 02 19 mirė.

PYPLYS, KAZIMIERAS

Slapyvardis Mažytis, gimė 1923 metais Marijampolės apskrities Prienų valsčiaus Kėbiškių kaime. Mokėsi VDU. Dalyvavo 1941-ųjų birželio sukilime. 1944 metais išėjo partizanauti. Dalyvavo daugelyje rizikingų akcijų, aštuoniolikoje kautynių, buvo du kartus sužeistas. 1947 12 15 kartu su Juozu Lukša pasiūstas į Vakarus atkurti ryšių kaip BDPS Prezidiumo įgaliotinis. 1949 05 01 desantu grįžo į Lietuvą. 1949 09 23 žuvo Alytaus apskrities Kalesnykų miške. Turėjo partizanų leitenanto laipsnį. Po mirties apdovanotas I laipsnio Laisvės kovos kryžiumi (su kardais), suteikiant Laisvės Kovotojo Karžygio vardą.

RAMANAUSKAS, ADOLFAS

Slapyvardis Vanagas, gimė 1918 metais Niu Britene JAV. 1921-aisiais kartu su tėvais grįžo į tėvynę. 1936 metais baigė Lazdijų „Žiburio“ gimnaziją, vėliau - Klaipėdos pedagoginį institutą ir Kauno karo mokyklą. 1940–1945 metais dėstė Alytaus mokytojų seminarijoje. Nuo 1945-ųjų tapo partizanu, 1946-aisiais išrinktas Merkio rinktinės vadu. 1947 metais tapo Dainavos apygardos vadu. Nuo 1948-ųjų - Pietų Lietuvos partizanų srities vadas. Buvo labai gerbiamas tiek kovotojų, tiek gyventojų už nuoširdumą, atsidavimą laisvės kovai. 1949 02 dalyvavo visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavime, buvo

paskirtas LLKS Gynybos pajėgų vadu, jam suteiktas partizanų pulkininko laipsnis. Apdovanotas I laipsnio Laisvės kovos kryžiumi. Nuo 1952 metų pabaigos nebeturėjo ryšių su vyriausiąja vadovybe, slapstėsi su šeima. Besislapstydamas parašė atsiminimų knygą apie laisvės kovas (išleista 1991 metais pavadinimu „Daugel krito sūnų...“). 1956 10 12 Kaune buvo suimtas, kankinamas. Nuteistas mirties bausme. Sušaudytas Vilniuje 1957 11 29.

SLUČKA, ANTANAS

Slapyvardis Šarūnas, gimė 1917 metais Anykščių apskrityje Troškūnuose. Baigė VDU Medicinos fakulteto tris kursus. Vokiečių okupacijos metais dirbo Panevėžio-Švenčionių geležinkelio ruožo komendantu. 1944 metais įstojo savanoriu į generolo Plechavičiaus Vietinę rinktinę. 1944 12 prie Svėdasų sutelkė partizanų būrį, 1945-aisiais įkūrė Šarūno rinktinę ir jai vadovavo. Buvo geras organizatorius ir drąsus vadas, rūpinosi partizanų spauda, reikalui esant pats operuodavo sužeistus partizanus. 1947 05 01 įkūrus Algimanto apygardą, tapo jos vadu, 1948 metų rudenį Jonui Kimštui išvykus į kuriamą vyriausiąją vadovybę, tapo Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities vadu. Pertvarkė srities organizacines struktūras pagal LLKS statutą, kuopas reorganizavo į tėvūnijas, patikslino jų ribas. Turėjo Lietuvos kariuomenės viršilos laipsnį, ne kartą buvo sužeistas. 1949 10 28 išdavus srities štabo bunkerį Anykščių apskrities Butkiškių kaime Jovaišų sodyboje, neturėdamas vilčių išsiveržti, susisprogdino kartu su štabo nare žmona Joana Railaite-Neringa ir bunkeryje buvusiu kovos draugu.

STANIŠKIS, SERGIJUS

Slapyvardžiai Litas, Viltis, gimė 1899 09 17 Marijampolės apskrities Padovinės valsčiaus Geležinių kaime. Baigė Kauno karo mokyklą, dalyvavo Klaipėdos sukilime. Vadovavo husarų eskadronui, turėjo majoro laipsnį. Pirmosios sovietinės okupacijos metais gyveno savo ūkyje Kauno apskrityje, Lapėse. Partizanavo nuo 1945-ųjų, buvo „A“, vėliau - Dainavos apygardos, o nuo 1946 04 - Pietų Lietuvos srities štabo viršininkas. 1947 12 paskirtas Dzūkų rinktinės vadu. 1950 01 tapo Pietų Lietuvos (Nemuno) srities vadu; birželį srities vadų suvažiavime paskyrimas buvo patvirtintas balsuojant. Nuo 1952-ųjų, nutrūkus ryšiams, jau nebegalėjo kontroliuoti visos srities veiklos. Nežinodamas apie MGB provokacijas, Dainavos apygardos vadu patvirtino užverbuotą buvusį tėvūnijos vadą. 1953 02 03 išduotas adjutanto Prienų šile

ties Neravų kaimu buvo bunkeryje apsuptas daug kartų gausesnių MGB kariuomenės pajėgų. Neturėdamas galimybės išsiveržti nusišovė.

ŠIBAILA, JUOZAS

Slapyvardžiai Merainis, Diedukas, gimė 1905 metais Alytaus apskrities Vadenių kaime. Baigęs Alytaus mokytojų seminariją, mokytojavo Alytaus, Ukmergės apskrityse. Buvo aktyvus Saulių sąjungos narys, apdovanotas Vytauto Didžiojo II laipsnio ordinu. 1944 metais įstojo į generolo Plechavičiaus Vietinę rinktinę. Partizanavo nuo 1944-ųjų, buvo Didžiosios kovos apygardos „B“ rinktinės štabo viršininkas, redagavo rinktinės leidinį „Tėvynė šaukia“. Nuo 1948 02 dirbo Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities štabe, po metų deleguotas į kuriamą partizanų vyriausiąją vadovybę. Nuo 1949 02 - LLKS Tarybos Prezidiumo narys, LLKS Visuomeninės dalies viršininkas, leidinio „Prie rymančio Rūpintojėlio“ redaktorius. Jam suteiktas pulkininko laipsnis, apdovanotas visų trijų laipsnių Laisvės kovos kryžiais. Parengė LLKS politinę programą, LLKS leidinį „Sutemų keleivis“, partizanų maldyną „Rūpintojėlis“. Žuvo išduotas 1953 02 11 Ramygalos valsčiuje.

VAITELIS, DANIELIUS

Slapyvardis Briedis, gimė 1913 08 05 Panevėžio apskrities Vadoklių valsčiaus Geležių kaime. 1938 metais baigė Kauno karo mokyklą. Turėjo artilerijos leitenanto laipsnį. 1940 metais okupacinės valdžios paleistas į atsargą. Buvo aktyvus Lietuvos laisvės armijos narys, 1944 metais - Vietinės rinktinės savanoris. Vokiečiams traukiantis, Pagirių miškuose kaupė ginklus, ruošėsi partizaniniam karui. Subūrė Ukmergės apskrityje besislapstančius vyrus į I LLA rajoną, tapusį Vyčio apygardos užuomazga. Nuo 1945 01 vadovavo šiai apygardai. Žuvo 1948 05 13 Taujėnų valsčiuje prie Juodviršių kaimo.

VEVERSKIS, KAZYS

Slapyvardis Senis, gimė 1913 metais Kauno apskrities Kai- vių kaime. Baigė Veliuonos valsčiaus Kauno „Aušros“ gimnaziją. Mokėsi Kauno karo mokykloje, vėliau studijavo VU. 1941 12 įkūrė Lietuvos laisvės armiją, vadovavo 1941 metais įkurtai Vilniaus LLA apygardai. 1944 08 kartu su generolu Motiejum Pečiulioniu ir inžinierium Snarskiu įkūrė Lietuvos gynimo komitetą, turėjusį vadovauti visoms besipriešinančio krašto pajėgoms. Dalyvavo rengiant LLA programinius dokumentus. Veždamas

Kauno apygardos štabui LLA direktyvinius dokumentus, 1944 12 28 prie Kauno ties Raudondvario tiltu žuvo.

VOVERIS, VACLOVAS

Slapyvardis Žaibas, gimė 1922 metais Trakų apskrities Onušio valsčiaus Bakaloriškių kaime. Partizanavo nuo antrosios sovietinės okupacijos pradžios. Nuo 1948 08 vadovavo Kazimieraičio rinktinei, 1948 11 tapo Dainavos apygardos vado pavaduotoju. Dalyvavo apie trisdešimtyje kautynių ir susirėmimų su okupacine kariuomene ir stribais (tarp jų -1945 02 Miguičionių kautynėse, pasalose Daugų, Alovės valsčiuose). Žuvo 1949 03 07 Alytaus apskrities Daugų valsčiaus Kalesnykų miške, Kostui Kubilinskui išdavus apygardos vadavietę. Po mirties jam suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio garbės vardas.

VITKAUSKAS, VIKTORAS

Slapyvardžiai Saidokas, Karijotas, gimė 1920 metais Kauno apskrities Čekiškės valsčiaus Vencloviškių kaime. Dirbo buhalteriu „Kaspino“ galanterijos fabrike Kaune. 1948 metais pradėjus jį raginti stoti į komunistų partiją ir verbuoti MGB, išėjo partizanauti. 1949 10 25 paskirtas Tauro apygardos vadu. Jausdamas ypatingą atsakomybę istorijai, rūpinosi partizanų archyvų saugojimu, partizanų mirties nuosprendžių pagrįstumu, partizanų elgesiu, žinių apie žuvusius kovotojus rinkimu. Žuvo dėl išdavystės patekęs į pasalą 1951 02 02 Šakių rajono Endrikių kaime.

VITKUS, JUOZAS

Slapyvardis Kazimieraitis, gimė 1901 12 10 Mažeikių apskrities Skuodo valsčiaus Ketūnų kaime. 1918 metais organizuojant Nepriklausomos Lietuvos savivaldybes, tapo Tirkšlių valsčiaus sekretoriumi. Mokėsi Telšių gimnazijoje. 1920 metais įstojo į Kauno karo mokyklą. Kovojo su bermontininkais ir lenkais Širvintų-Giedraičių fronte. Tarnavo 4-a-jame pėstininkų pulke. 1924-1926 metais mokėsi Aukštuosiuose karo technikos kursuose, Statybos skyriuje. 1929-1934 metais studijavo Briuselio karo akademijoje, gavo karo inžinieriaus diplomą. Tarnavo Kauno inžinerijos batalione, nuo 1938-ųjų, gavęs pulkininko leitenanto laipsnį, dėstė Karo mokykloje inžineriją, bendradarbiavo „Karde“, „Karyje“, „Mūsų žinyne“ ir

kt., buvo apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės medaliu, Gedimino ordinu, Saulių žvaigžde. Karo pradžioje pasitraukė iš Raudonosios armijos. Vokiečių okupacijos metais dirbo inžinieriumi, buvo Lietuvių fronto Vilniaus štabo narys. Kūrė LF karinę organizaciją „Kęstutis“, pagrindinėje karo mokykloje LLA nariams dėstė karo inžinerijos disciplinas. 1943 04 dalyvavo Kauno konferencijoje, kur buvo svarstytas lietuvių dalyvavimo vokiečių kariuomenėje klausimas. 1945-aisiais pasitraukė į mišką, 1945 05 07 įkūrė Dzūkų grupės partizanų štabą. Tuoju pat parengė pirmus direktyvinius dokumentus, kūrė organizacines struktūras, prijungė prie Dzūkų grupės Merkinės batalioną, suformavo Merkio rinktinę, vėliau pavadintą Kazimieraičio vardu, 1945 11 18 įkūrė „A“ apygardą, o 1945 12 31 išleido įsakymą dėl savarankiškos Dzūkų rinktinės įjungimo į šią apygardą. 1946 04, susitikęs su Tauro apygardos vadu, suformavo vieningą partizanų sritį ir buvo išrinktas Pietų Lietuvos partizanų srities vadu. 1946 04 22 pasirašė Lietuvos partizanų deklaraciją, skelbiančią pagrindinius Lietuvos valstybingumo atkūrimo principus. Leido Pietų Lietuvos srities laikraštį „Laisvės varpas“. 1946 07 02 okupacinei kariuomenei vykdant didelius siautimus ir miškų šukavimus, Vitkus kartu su štabo pareigūnais Žaliamiškyje netoli Liškiavos (Lazdijų apskritis) susidūrė su NKVD kariuomene ir buvo sunkiai sužeistas. Čekistų vežamas į Leipalingį po kelių valandų mirė. Po mirties Vitkui-Kazimieraičiui suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio vardas, jis apdovanotas I laipsnio Laisvės kovos kryžiumi (su kardais).

ŽEMAITIS, JONAS

Slapyvardžiai Vytautas, Lukas, Matas, Tylius, gimė 1909 03 15 Palangoje. 1929 metais baigė Kauno karo mokyklą. 1936–1938-aisiais studijavo Prancūzijos artilerijos mokykloje Fontainebleau. Gavęs kapitono laipsnį, vadovavo Lietuvos kariuomenės 4-ojo artilerijos pulko mokomajai baterijai. 1941 metais pasitraukė iš artilerijos pulko, kuriam buvo įsakyta su Raudonosios armijos daliniais trauktis į rytus. Nepanoręs tarnauti vokiečiams, išėjo į atsargą, gyveno Kaune, vėliau - Šiluvos valsčiaus Kiaulininkų kaime. 1944 metais Šiluvos ir Tytuvėnų valsčiuose suorganizavo apie 150 vyrų į generolo Plechavičiaus Vietinę rinktinę ir pats tapo šios rinktinės 310-ojo bataliono vadu. Vokiečiams išformavus rinktinę, kuri laiką slapstėsi, o nuo 1945-ųjų tapo Žebenkšties rinktinės, veikusios Raseinių apskrityje, štabo viršininku.

1947 05 buvo išrinktas Kęstučio apygardos vadu. 1948 05 įkūrė Jūros (Vakarų Lietuvos) partizanų sritį, tapo jos vadu. Netrukus ėmėsi organizuoti vieningą partizanų vadovybę.

1948 11 paskelbė apie vyriausiosios partizanų vadovybės atkūrimą ir 1949 metais sušaukė visos Lietuvos partizanų vadų suvažiavimą, kuriame buvo sukurtas Lietuvos laisvės kovos sąjūdis. Jonas Žemaitis buvo išrinktas LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininku, laikinai ėjo ir Gynybos pajėgų vado pareigas. Jam vadovaujant buvo parengti pagrindiniai LLKS programiniai dokumentai, numatyta veiklos strategija ir taktika. Inspektuodamas partizanų apygardas 1950-1951 metais Jonas Žemaitis stengėsi įgyvendinti LLKS nuostatas, daug dėmesio skyrė krašto dvasinių vertybių ir ūkio išteklių išsaugojimui, nuolat tobulino LLKS struktūrą, atstatinėjo sunaikinamus štabus, skirstė pareigūnus. 1951 12 ištikus insultui atsisakė pareigų (kurias vėl pradėjo vykdyti 1953-ųjų pavasarį) ir gulėjo paralyžiuotas bunkeryje Jurbarko rajono Šimkaičių miške. 1953 05 30 bunkeris buvo išduotas. Įmetę granatą su migdomosiomis dujomis, čekistai jį suėmė gyvą. Okupacinė valdžia (asmeniškai pats MVD komisaras Laurentijus Berija) siūlė laisvę ir gyvybę, norėdami palenkti Žemaitį bendradarbiauti. Atsisakęs siūlymų, 1954 11 26 buvo sušaudytas Maskvos Butyrkų kalėjime. Jonas Žemaitis turėjo aukščiausią - partizanų generolo - karinį laipsnį.

Partizanų tekstų chrestomatija

LAIŠKAI, DIENORAŠČIAI, ATSIMINIMAI

JONO RUDŽIO LAIŠKAS KLASĖS DRAUGEI

Jonas Rudys kartu su keliais draugais 1946 metais iš priešpaskutinės Ramygalos gimnazijos klasės išėjo partizanauti. Žuvo 1948 03 14.

Biručiuk,

Braška, ūžia giria, vėjo siūbuojama. Rauda, linguoja pliki medžiai, skraido, sukas gelsvi lapai - paskutiniai lapai, linguoja žalios eglės. O vėjas tik švilpia rudens giesmę, net medžiai dreba. Tik ažuolas susimąstęs, net pageltęs iš senatvės stovi liūdnas, vos judindamas šakas, lyg „sudiev“ sakydamas prabėgusiai vasarai.

O kurgi skrenda tas laisvas vėjas? Skrisčiau ir aš, tik, deja, sparnų neturiu. Per siauri man „kiškių“ įstatymai. Kai pradeda kristi lapai, „kiškiai“ bėga iš miško, bijo, kad „dangus“ neužgriūtų.

Biručiuk, nei aš jau toks liūdnas, nei ką, kaip atrodo. Be skausmo - nėr džiaugsmo. Gera kentėti ir džiaugtis, yra už ką. O man, tokiam padaužai, nepaprastai įdomu toks gyvenimas. Kiek čia juokų, kiek visokių šaipokų! O kai pakils miške vėjas, kai sukauks, kad sulinguos, kad sušvilps visokiais balsais - yra kuo pasigrožėti.

O kaip patinka man partizanų malda! Rodos, vėjas, ir tas nutyla, ir jis pritaria, visas miškas pamažu ošia, rodos, maldingai lenkia šakas, liūdnai šlama - meldžiasi. Zylės, ir tos surimtėja, genys nustoja kalenęs... Bet kur ten aprašysi...

Kadgi įsimylėjau, tai įsimylėjau! Na ir apsakysiu tą savo meilę, dėl ko taip dabar nusiminęs. Guliu kartą palapinėj užsitraukęs milinę ant galvos. Gerokai surūgęs, nes lietus linoja. Štai ga: „cyp, cyp, cyp“, - keli lašai ant krūtinės. „Na ir koks gaidys vėl, taip storai uždengiau, mat ir perlijo“, - pagalvojau. Pamažu pakeliu galvą, - net išsižiojau. Ant krūtinės zylė, tokia gražutė, belesinėja sau. Na mes ir susidraugaujam, tiesiog įsimylėjom. Ji kiekvieną dieną atskrenda pas mane, atsitupia ant krūtinės, aš jai tuoj duonos trupinėlių, mėsos gabaliuką. Betgi reikėjo skirtis, išsikelti kitur, žinoma, skaudu buvo. Dabar tos zylės ir daugiau pokštų pridaro, - žiūrėk, atsistoja ant katilo krašto ir išmeta mėsos gabalą, dešimt kartų už save didesnį.

Gaila, kad tie namų ruošos užrašai pas mane nepateko, būtų pravertę, bet jei taip reikia namų ruošos mokytis, ateik pas mus, puikiausiai išmoksi. Pas mus viskas puikiai eina: virėjas su dviejų metrų ilgio pagaliuku ištraukia mėsos gabaliuką, koki poros kilogramų, na ir taršyk. Jeigu su kaulu, galima ant kelmo ir koja priminti. Be taisyklių, viskas estetiškai!

Nežmoniškai pasiilgau gimnazijos... Kiek tylių, žvaigždėtų naktų praplaukia ilgesy. Rodos, skrisčiau su rudens vėju ir dar kartą pabelsčiau į tą langą, ir dar kartą, gal jau paskutinį, padėčiau galvą Tau ant kelių ir viską pasakyčiau, kas netelpa širdy...

Biručiuk, kaip gera jausti sielą, kuri supranta ir pritaria... Be žodžių išgirdau, supratau tą sielų suartėjimą. Biručiuk, be Tavęs aš lyg ne aš.

Biručiuk, ačiū už viską ir daugiau nesirūpink ir nesistenk nieko dirbti dėl manęs, juk pakanka savų reikalų, o aš, galima sakyti, puikiai gyvenu, viskuo apsirūpinęs.

Kad jau rašiau, tai prirašiau visokių niekų, reikės visą dieną skaityti. Labai ačiū Genutei už linkėjimus.

Atleisk, kad nieko gero neparašiau, mat truputį nagam šalta, tai ir nesiseka. Be to, jau temsta ir nebegaliu sužaibyti, tai turėsi klaidų taisymo.

Linkėjimai draugams.

Parašyk daug, nekantriai lauksiu,

46.X.28 Jonas

P. S. Perskaičiau knygą keletą kartų. Na ir žmogus tas Tagorė! Taigi persiunčiu dar su priedu, jei galėsi, pasistenk daugiau kokių knygų pasiųsti.

Lietuvos aidas, 1990 11 03, p. 3.

BALIO VAIČĖNO-LIUBARTO LAIŠKAS MGB UŽVERBUOTAI ŽUVUSIO PARTIZANO
SESERIAI

1949 m. spalio mėn. 20 d.

Sese!

Rašau slegiamas blogos nuomonės, kuri man susidarė dėl tavo nelietuviško elgesio, todėl laiško tonas negali būti malonus.

Pirmiausia noriu priminti, kad esi neverta savo didvyriškai mirusio dėl sužeidimo kovoje brolio, apie kurio mirtį jau anksčiau esu pranešęs. Galbūt negerai padariau pranešdamas, gal dėl to tu ir nuėjai išdavikės keliu, bet aš negalėjau nusišypsoti kad ir skaudžios teisybės. Dabar man skaudu pagalvojus, kad tau gali tekti mirti kaip išdavikei, nevertai savo tautietės vardo. Negalvok, kad galima būti išdavike niekam nežinant. Mūsų tautos engėjų paslaptys mums gerai žinomos, nors jos saugomos automatų ir griežtai prižiūrimų durų. Džiaugiuosi, kad viską žinau (arba nors ir ne viską, tai pakankamai), ir mūsų keliai, pakol aš gyvensiu, nors ir lankyčiausi savo apylinkėse, -nebesusidurs, nes jau gerai žinau, kokią sutartį turi sudariusi su čekistais.

Broliškai patariu mesti šį darbą, nes tai baisu prieš tautą ir prieš Dievą, o jei nesusiprasi, ištiks tave išdavikės atpildas, kuris vadinasi mirtimi.

Savo ruožtu aš padariau viską, kad tu ir norėdama negalėtum pakenkti, nes visi jau žino, kad esi pavojinga.

Žinok, kad svetimi, kas jie bebūtų, ateina ir išeina, o visuomet liekame tik mes su savo garbe arba gėda.

Tad sustok! Neženk paskutinių žingsnių į pražūtį. Teapsaugo nuo to tave Dievas!

Kaimynas Liubartas

Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944-1953 metais, sudarytojai Dalia Kuodytė ir Algis Kašėta, Kaunas: Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996, p. 547.

DIANOS GLEMŽAITĖS LAIŠKAS TETOMS ELVYRAI IR MIKAI GLEMŽAITĖMS

Laiškas rašytas penkios dienos prieš žūtį, einant žiemoti į bunkerį Plunksnočių miške

Brangi p. Stefanija, jei galima, tai labai prašau perduoti laišką adresatui. D.

Brangi p-nia Elvyra ir p-le Mikai

Praėjo metai, kaip mačiausi su jumis.

Ilgai apie save neparašiau, nors žadėjau, tačiau mūsų gyvenime dienos skuba viesuliškai greit ir ne visuomet turime tokias aplinkybes, kad pasielgtumėme kaip tinkami.

Grižau į čia laimingai. Po grįžimo tiktai pusei metų praėjus, t.y. pavasarį, pasimačiau su vyru. Gal Jums keista atrodo, bet kada nors suprasite, ko šiandieną negalima rašyti.

Atvykus čionai buvau patekus į tokią padėtį, kad nebetikėjau net ir jus kada pamatyti. Nieko ypatingo nebuvo tada, tik mintis, jog ir lageriuose žmonės gyvena. Bet viskas baigėsi, mūsų laimei, laimingai. Retkarčiais lošiame iš gyvenimo. Ir jei priešas, kad ir visus kozirius turėdamas, drąsiai lošia atidengtomis kortomis, dažnai pralošia, jei ir mūsų kad ir labai menkos kortos būna stipriai uždengtos.

Paskui dienos tokios vienodos ir panašios viena antrai, kad nebeatskirda-vome vakarykštės dienos nuo šiandienės, tik tuštuma ir kažkoks laukimas. Ar Jums teko pajusti tą vienumą, tą nykią vienumą, kai tylą šneka ir juokiasi?

Šiaip gyvenau neblogai. Gaudavau iš vyro laiškus. Prieš tai laiškų negaudavau todėl, kad jie čia neturėjo iš manęs jokios žinios. Pirmą ir paskutinę žinią tai kai ponis S. nuvežė Kupiškį.

Sunku matyti vyro akyse ašaras, o Juozas verkė mane susitikęs. Pirmieji jo žodžiai buvo: „Ačiū Dievui, kad tik Tu gyva likai.“ Ir tai buvo viskas. Keista, kad ir kiti mano draugai man tą patį pakartojo.

Jeigu myli ir esi mylimas - tegali būti laimingas. Tokia esu. Mes neturime jokių gražbylysčių, nekalbame jokių sentimentų, esame sušiurkštėję kaip ir mūsų gyvenimas ir vis dėlto laimingi. Širdimi moka prašnekėti tik tylą, o žodžiai daugiausia tebūna tik blizgūs ir tušti.

Gyvenime didelį vaidmenį vaidina žinojimas, kad viskas praeina. Gal dėl to niekuomet ir niekas per sunku nebūna. Ar Jūs pajaučiate kas vakarą pas Jus viešnią? Sėdžiu su Jumis prie vieno stalo. Klausau Jūsų žodžių. Viskas, ką Jūs man davėte - Jūs, p-nia Elvyra, p-lė Mika ir dėdė Jonas - veda mane pirmyn į tą jaučiamą tolimą šviesą, kuri turi būti už tamsos ribos, todėl niekuomet nesuabejojau. O turint širdyje amžiną jaunatvę - ruduo į buitį nesuranda kelio.

„Mintys“, kurias atsivežiau, pasidarė mūsų kelrodžiu. Ir už tai ačiū tik Jums. Skaitome visi, ne aš viena, nors iš mano penkių senųjų draugų liko keturi.

Šiuo metu rašydama girdžiu užiant mišką, belapį ir tuščią. Priešais kūrenasi ugnelė, ir vyro kelio atsirėmus rašau Jums laišką. Užvakar gavau žinią iš Sibiro. Jau visa šeima ten gyvena, žinoma, išskiriant mane. Rašo, kad mudu su vyru toarkytumėmės ir vyktumėme pas juos. Pasižiūrėsime, kaip toliau bus, nes žiemojimui jau esame pasiruošę. Jei negrįžčiau - kaip justti, - neminėkit labai blogai. Nes ir mes taip pat esame žmonės, gal tik ne visiems suprantami. Geriau palinkėkite, kad jei bus lemta mirti - gimtoji žemė, uždengus mūsų akis, tebūna kaip glamonėjanti ranka.

Mūsų dienos per daug pilkos ir Jums jos neįdomios. Atleiskite, kad rašau Jums tokius niekus.

Labai prašau perduoti geriausius linkėjimus dėdei Jonui, p. Liudai ir p. K-čiams. Būsiu dėkinga.

Duok Dieve, kad dar būtų ta diena, kuomet galėčiau paspausti Jūsų ranką su džiaugsmu po ilgo nesimatymo.

Stipriai stipriai bučiuoju Jus visus. Jūsų Diana.

1949.XI.9

JUOZO LUKŠOS LAIŠKAI ŽMONAI NIJOLEI BRAŽĖNAITEI

Paryžius, 1949.2.16

Mano Brangioji Niliuk,

Nežinau, ar ir Tu šią valandą skendi tokiam nykume kaip ir aš? O gal Tu rami, priešpietines savo nuotaikas man perdavus. Noriu tikėti, kad šią rėkiančią tuštumą manyje sukėlė aplankymas Tavęs, o gal pabudo 16-tos Vasario nuotaikos.

Ieškau ir nesurandu nei kaltininko, nei atsakymo, kodėl aš šiandien čia, o ne ten, kur jau privalau būti. ¹³ Metai su kaupu nežinios kankina mano sąžinę. Metai su kaupu, kai paskutinius savo pėdsakus palikau kruvinuos tėviškės dirvonuos. Metai su kaupu, kai akis akin nematau kryžiuojamos numylėtos mūsų Lietuvos. Metai su kaupu, kai tiesiog negirdžiu klykiančių skausmo raudų. Šie metai su kaupu jau suspėjo iš daugelio mano geriausių draugų pareikalauti nemirtingos mirties. Metai su kaupu, kai aš nedalyvauju anoj mirties ir gyvybės procesioj kartu su gausiais tūkstančiais taurių lietuvių. Perkoštu mintimis jau penktų metų krauju įmirkusius apkasus, prisimenu ilgas galerijas mirtimi paženklintų draugų ir, gyvent norėdamas, o trokštu ir savo kaulus matyt besirikiuojančius tarp anų sukryžiuotų griaučių. Tik gaila to, kas nebaigta pasiekti. Tai šios Vasario 16-tos proga!

¹³ Juozas Lukša veržte veržėsi greičiau grįžti į kovojančią tėvynę, tačiau dėl įvairių priežasčių skrydis į Lietuvą buvo vis atidėliojamas.

Mudu šiandien kalbėjome apie kantrybę. Leisk man papasakoti ir apie ją tenai. Menu, vieną ankstyvą pavasarį atšliaužia į mūsų urvą ryšininkai ir štai kokias gaunu žinias:

Šiandien 9 val. ryto buvo apsupta 200 rusų Šarūno slėptuvė. Po kelių valandų kautynių slėptuvėj gynęsi partizanai nusižudė. Tie patys rusai prie slėptuvės pas pil[ietį] B. aptiko ryšininkes Jūratę ir Ramunę. Jūratė, išsitraukus pistoletą, sužeidė vieną rusą ir nusišovė. Ramunę pavakariop pusgyvę rusai atvedė į Pakuonį su tardant sulaužytais sąnariais...

GVB-š-bui [Garliavos štabui?] pavyko gauti iš P-nio [Pakuonio?] ir G-vos [Garliavos?] valsčių naujai išvežtinų gyventojų sąrašus...

Vakar iš Kauno kalėjimo 3000 kalinių išvežti link Vilniaus. Maždaug trečdalis nebepaėjo...

Tokios tai buvo ryšininko naujienos. Užsisukau BBC. Tačiau - nieko džiuginančio. Vis dar užmerkę akis mūsų košmarui konferuoja su mūsų budeliais.

Įsijausk, Niliuk, į aną dalinio vado padėtį - ir kokį matą pasiūlysi jo ištvermei ir kantrybei? Ką įsakyti ir kaip instruktuoti kovotojus, kurie nematydami jokios dar laisvės properšos skaičiuoja savo kovos dienų likučius? Ką patarti ir kaip paguosti bet kurią šeimą, kurią nueini perspėti, kad slėptųsi, nes ryt vėš, kai vakare įslenki į jų lūšnas? Kokias priemones naudoti nušluostyti ašaroms ar sumažinti skausmui širdies, kai nueini pranešti šeimai, kad vakar susisprogdino brolis, sūnus, tėvas, kad sesuo ar duktė jau greit nepareis, nes sutrupintais sąnariais ją link Kauno išvarė?.. Tai sąlygos, su kuriom taip pat reikia susidoroti žmogiškai prigimčiai ir žmoniškai kantrybei. Jei aš save išskirčiau iš anų mano brangių draugų tarpo, tai jų turimą ištvermės matą aš siūlyčiau visiems jų sunkiai įveikiamomis sąlygomis.

Tokia tai buvo padėtis prieš vienerius su kaupu metų. Ir vėl praėjęs laikotarpis padėtį pakeitė ne kitaip, kaip tik didesnio skausmo, kančių ir ašarų kryptim. Ana buvus ištvermė jau bus atsilikus pagal nūdienę. O šios 16-tos proga mes nors ilgimės anų kančių.

O kad jau po dvyliktai, tai tik sudievo, Niliuk, galiu pridėti.

Bučiuoju - T. Juozis

1950 08

Mano Brangus Auksei,

*Dvidešimt su kaupu dienų skiria šią dieną nuo anų mudviejų laimės Traifelberge prisiminimų. Dažnai, išniręs iš mano „pirmosios žmonos“*glėbio, aš paskėstu taip mums brangiuos prisiminimus; svajoju apie savo Brangiausią ir taip pasijuntu laimingas, kad, rodos, nesurasi mano laimės konkurentų. Deja, nūdien aš privalau, kaip ir Tu, tenkintis tik tos išsvajotos, įsikūnijusios laimės prisiminimais. Kai kartais mūsų pabrolys [Julijonas Būtėnas] pastebi mane Tavyje skendintį, atsidūsta ir: „...Aš bijau, Juozel, kalbėti su Tavim... Mačiau, koks Tu buvai laimingas ir sunkiai suprantu, kaip Tu dabar gali nepastebimai tai pergyventi... “*

O vis dėlto mudu pamiršom savųjų „aš“ egzistavimą ir nusilenkėm įgei-džiams mano „pirmosios žmonos“. Aš žinau, Niliuk, kad toliau aš jau grumsiuos ne dėl savo vieno, bet dėl mudviejų garbės, kame Tu, Brangioji, lydėsi mane savais pergyvenimais ir sava malda. Tikiu, kad mudviejų bendri jausmai neapvils mūsų ir po trumpo laikotarpio mudu vėl svaigsim nė kiek ne paviršutiniškesne laime, kokia svajojom ar ir kuria gyvenom.

O jei kartais likimui patiktų mane fiziškai sunaikinti, tai Tu, Niliuk, tąsyk padaryk mane kažkur egzistuojantį laimingą, susikurdama sau vėl

* Taip Juozas Lukša vadino Lietuvą.

laimingą gyvenimą. Nėra negalima, kad ir aš nepavirsčiau mūsų tėviškės kruvinos žemės dulkėmis, nors dabartiniai mano nujautimai manęs neprileidžia prie panašios minties.

[...]

Aš didžiai apgailestauju, kad neturėjau progos pasidalinti su Tavimi pojungtuviniais įspūdžiais, kaip ir nieko nežinau, kaip klojasi Švogerkėlei. Tai visa vis nuvagia ir dar nuvogs anas mielas ir kartu nelabasis „pirmosios pačios“ kovos katilas. O kol jis virs, tai mes visad būsim pasiruošę aukoti jam ne tik savo gyvenimo malonumus, bet ir pačius save.

Su tais keliais žodžiais ir baigiu, nes vis vien nesurinksiu raidėse to, ką norėčiau Tau, Brangusis Auksei, parašyti. Ne man išreikšti mano dienas, Tavimi nudažytas, kaip ir šiais negyvais žodžiais numarinti savąjį ilgą Tavęsp. Ir laiko, ir tolių atstumai bei padėties klaikumas mane dar labiau su Tavimi suglaudins.

Perduok maną gilią pagarbą, padėką bei sentimentus p.p. K[arveliams] ir „Partizano laukiančiai“ [Ugnei Karvelytei], Nepalik prie savų linkėjimų nepridėjus ir manų Švogerkėlei...

Priglausk, Niliuk, mano giliausius Tau linkėjimus sveikai ir laimingai risti per gyvenimą ligi laukiamo mudviejų susitikimo. Tegul Dievulis Tau ir mudviem padeda. Karštai karštai bučiuoju -

T. Latras

Juozas Lukša-Daumantas, *Laiškai mylimosioms*, Kaunas: „Į laisvę“ fondas, 1994, p. 49-50; 237-238.

IŠ ADOLFO RAMANAUSKO-VANAGO ATSIMINIMŲ

Atsiminimus Adolfas Ramanauskas rašė 1952–1955 metais. Rankraštį slėpė pasijatikimus žmonės (pirmą ir antrą dalis - Punioje, trečią dalį - Alytuje). Čia aprašomas Merkinės puolimas įvyko 1945 metų gruodžio 15 dieną.

MERKINĖS MIESTELIO PUOLIMAS

Jau buvau pasiruošęs vykti pas „A“ apygardos vadą pulkininką Kazimieraitį į bunkerį, kuriame jį ir jo štabo pareigūnus laikinai apgyvendinau. Kaip tik tuo metu prie manęs priėjo mūsų šeimininko sūnus su maldaknyge rankoje. Jis pasakė, kad maldaknygę pačiupęs nuo Merkio upės pakraščiu plaukusio ižo gabalo. Maldaknygė „Šaltinis“ buvusi atversta ir dar nespėjusi peršlapti. Beje, atverstajame puslapyje buvusi tokia malda: „Nugręžkite savo akis į dangų ir melskitės už mane, nes mano siela apleido mano kūną...”

Pamanėme, kad kas nors, matyt, apsivertė su valtimi, kai kėlėsi per Merkį. Kadangi buvo šiokiadienis, tai nusistebėjome, kad nelaimingasis turėjo maldaknygę.

Vos spėjau pasidalyti išpūdžiais su Kazimieraičiu, kai prie bunkerio durelių išgirdome žingsnius. Netikėtai atvyko mano adjutantas Gegutis. Jis pranešė liūdną naujieną: Puvočių kaime, poilsio metu netikėtai priešo užklupti, žuvo Marcinkonių bataliono vadas Šernas (leitenantas Kond-rotas) su dviem kovos draugais. Jie laikėsi iki paskutinio šovinio, o paskui metėsi į sraunų Merkį. Spaudą ir visa kita, ką su savimi turėjo, taip pat sumetė Merkin. Tik dabar mums paaiškėjo, kam ta Merkiu plaukusi maldaknygė priklausė...

Bunkeryje įsiviešpatavo tylą... Visi drauge sukalbėjome maldą už kritusius... Nutarėme priešui atkeršyti. Pasiūliau pulti Merkinę. Išdėsčiau savo samprotavimus. Kazimieraitis su tuo sutiko ir davė naudingų patarimų.

Supratau, kad įvykdyti šį sumanymą nebus lengva. Reikėjo skubiai surinkti vyrus, kurie jau buvo pasiskirstę gyventi žiemai. Turėjau susitikti ir su Šarūno rinktinės Kar[ininko] Juozapavičiaus grupės vadu Siaubu, nes norėjom jį pakviesti į talką.

Studentą ir Strazdą išsiunčiau surinkti mano žiniai priklausančius Merkio rinktinės vyrus į numatytą vietą. Vadavietėje likau aš, Gegutis ir Trečiokas iš Kasčiūnų kaimo. Bunkerio anga buvo neuždaryta, prie jos numesta iš vytelių

pinta vežimo galo užtvara. Tvarkėme ir valėme prancūzišką kulkosvaidį, kurį planavome imti vykdam į kautynes. Kaip tik tuo metu kaimą užplūdo rusai. Ūkyje, kuriame mes buvome įsikūrę, aštuoni rusai jau darė kratą. Tačiau mes nieko nenujautėme, garsiai šnekučiavomės, o Trečiokas nuleidinėjo kulkosvaidžio spyną tikrindamas, kaip veikia. Keturi rusai atėjo į pastatą, kuriame kaip tik ir buvo lindimo į mūsų bunkerį anga. Du užlipo iš pašiūrės pusės ant tvarto, kiti du liko prie durų. Šeimininkas stengėsi su rusais kalbėtis kuo garsiau, kad ir mes išgirstume. Bet mes nieko negirdėjome, nes pati anga buvo beveik aštuonių metrų ilgio. Tik dėl to paties ir rusai neišgirdo mūsų bruzdesio. Tačiau ir šiandien man neaišku, kaip rusai, nulipdami nuo tvarto, nepamatė atdaros angos, taip aiškiai apšviestos iš lauko pusės.

Smulkesnės kratos jie nedarė. Tuo metu, kai tie keturi įėjo į pašiūrę, šeimininkė apalpo. Kambaryje buvę rusai įtartinais sužiuro į ją, bet, kitoms moterims paaiškinus, kad šeimininkė serganti nuomariu, numojo ranka ir nuėjo pas gretimą kaimyną. Tik tada šeimininko sūnus, apsimetęs, kad eina girdyti gyvulių, davė mums pavojaus ženklą.

Greit uždarėme angą ir laukėme, kas bus toliau. Po kiek laiko buvo duotas ženklas, kad pavojus praėjęs. Tada ir sužinojome, jog tik per plauką likome gyvi.

Vakare su Gegučiu išvykau susitikiman. Paaiškėjo, kad Nemunas ties Uciechos dvaru sustojo kaip tik tą vakarą, kai mums būtinai reikėjo persikelti, nes susitikimas turėjo įvykti antroje upės pusėje. Ūkininko drąsinami ir jo vadovaujami, ant dviejų ilgų lentų peršliaužėme vagą.

Pats Siaubas į susitikimą atvykti negalėjo. Susitikome su jo įgaliotais partizanų vyresniaisiais - Virtuožu, Vyturiu ir Savuku. Susitarėme taip: Siaubas skubiai surenka vyrus ir gruodžio 14-osios naktį maždaug 2,5 km atstumu nuo Merkinės sunaikina keletą aršių komunistų. Paskui patraukia dar arčiau miestelio ir, užėmę pozicijas, laukia. Neabejojome, kad rusai, kaip ir paprastai, visomis pajėgomis puls ton pusėn. Tuomet aš su savo vyrais, vos išgirdęs, kad Siaubo vyrai kaunasi, puolau patį miestelį.

Pasitarimą baigėme greitai, nes lauke pajutome atlydį. Tuo pat būdu persikėlėme atgal per Nemuną. Vėliau sužinojome, kad dar prieš švintant Nemunas vėl pajudėjo.

Dabar patraukėme tiesiai į tą vietą, kur buvo numatytas susitikimas su Marcinkonių bataliono vyresniaisiais. Ten radome du kovotojus: Nemuną ir Vieversį. Jie pažadėjo, kad atvyks 10 vyrų ir drauge dalyvaus kautynėse. Turėjo atsigabenti minosvaidį ir nedidelį kiekį minosvaidžio šovinių. Kitai jų dalinio vyrų grupei daviau uždavinį apšaudyti plentą galintį vykti pastiprinimą priešui kautynių metu.

Druskininkų bataliono vadui Balučiui (Balčiūnui iš Gudelių kaimo) su jam priklausančiais vyrais pavedžiau gruodžio 15-osios rytą nukirsti telefono laidus, jungiančius Merkinę su Druskininkais, ir visaip trukdyti vykstančiam priešui pastiprinimui.

Gruodžio mėnesio 13 dienos vakare pradėjo rinktis vyrai. Dalis iš jų tik čia sužinojo, kam jie šaukiami. Vis dėlto dauguma partizanų apie būsimą žygį buvo informuoti jau prieš porą dienų, nes ne visi vadai išlaikė paslaptį. Vienas iš tokių - Butageidis. Jis šia žinia jau buvo pasidalijęs ne tik su vyrais, bet ir su kai kuriais civiliais. Vėliau buvo tvirtinama, kad net priešas sužinojo, jog partizanai ruošiasi pulti Merkinę, tik nesitikėjo, kad taip greit, be to, abejojo paleisto gando tikrumu, nes panašaus pobūdžio gandų, ypač vėliau, sklandydavo gana daug. Jei jie būtų patikėję ir ruošę-si, mus visus būtų ištikęs liūdnas likimas. Už šį nusižengimą Butageidis vėliau buvo atleistas iš pareigų.

Iki gruodžio 14-osios ryto susirinko apie 70 vyrų. Tvarkėmės ir ruošėmės kautynėms. Paskyriau vyresnius, kurie turėjo vadovauti grandims, skyriams ir būriams, nes anksčiau paskirtieji organizaciniu požiūriu ne visi tiko būti vadais kautynių metu.

Pietų metu atvyko vienas sąjūdžio talkininkas iš Lankininkų kaimo ir pranešė, kad pas juos atsiųsta dvylika Merkinės istrebitelių konfiskuoti turto. Tiesiog su ašaromis prašė, kad mes „pamokytume“ jų turto grobikus. Nelabai norėjau kištis į tuos reikalus, nes tai trukdė mano planui -pulti miestelį iš Lankininkų kaimo pusės.

Vyrams liepiau pietauti, nes košė jau garavo ant stalo. Žmogus nenusileido ir vis meldė to paties. Nemaža dalis vyrų rėmė jo prašymą. Susikviečiau vyresnius pasitarti. Jie tvirtino gerai žinantys vietovę ir manantys, kad pulti miestelį iš numatytos pusės nėra labai paranku. Iš Subarto-nių pusės būsią net geriau, o čia - puiki proga duoti garo istrebiteliams. Jų bendram pageidavimui pritariau. Pietauti nebuvo kada. Paskirsčiau vyrus į dvi dalis, ir tekini pasileidome Lankininkų kaimo link. Viena dalis, vadovaujama Strazdo,

turėjo užimti pozicijas prie Lankininkų kaimo kapinių. Aš su vyrais planavau pastoti priešui kelią nuo Merkinės miestelio pusės.

Sniego dangą buvo per 10 cm. Pušelių šakos apdegtos storu sniego apklotu - matomumas dėl šios priežasties labai blogas. Skubėdami smarkiai sušilome. Pagaliau pasiekėme keliuką. Aš, iššokęs ant jo, pirmiausia pamačiau pėdas, o tuoj pat ir du stribus - už kokių 15 metrų. Priklaupiau ir iš vokiško automatinio pistoleto paleidau ilgą seriją. Abu stribai nuvirto. Tuo tarpu Gailius riktelėjo: „Gulkitės! Nušaus!“ Vos spėjau parkristi, kai iš užpakalio priešas atidengė ugnį. Prasidėjo kautynės. Mes, šaukdami „Pirmyn!“, vilnimi pradėjome slinkti prieš link. Bijojome tik vieno - kad nekliudytume savųjų. Stribai, iš ugnies stiprumo supratę, kad partizanų nemažai, spruko kiek kojos neša.

Laimikis buvo menkas. Nukauti tik tie du priešai. Vienas iš jų - istrebitelių viršininkas. Paėmėme nukautųjų ginklus ir kulkosvaidį, kurį stribai paliko. Mums pasidavė pastotės vežikas. Jis prašėsi, kad jam peršautume drabužius, nes tik tuo būdu manė galėsias pasiaiškinti „valdžiai“. Jo prašymas buvo patenkintas - žmogelis nupūškė miestelin su automato serijos nuplėštais kailinių skvermais. Paimtą valdišką pastotę uždegėme, o arklius pasiėmėme su savimi.

Susidūrimas su stribais vyko maždaug per 30 m nuo laikinosios Kazimieraičio vadavietės. Vienas jo pareigūnas dieną ėjo į kaimą, bet, pamatęs stribus, grįžo į bunkerį. Kilo pavojus, kad priešas, grįždamas Merkinėn, gali pastebėti ėjusiojo pėdsakus. Todėl Kazimieraitis su pareigūnas pasiėmė svarbiausius dokumentus ir, padaręs lankstą, nuo aukšto kranto stebėjo stribus. Būdami per 100 m nuo istrebitelių, aiškiai matė, kaip jie ėjo keliuku prieš kalną. Netrukus išgirdo ir susišaudymą. Manydami, kad bunkeris jau užtiktas, tad priešas pagal pėdas gali susekti ir juos, pradėjo trauktis, bet netrukus susidūrė su mūsų vyrais, kurie, išgirdę šūvius, skubėjo mums į talką nuo kapinių. Jūrininkas vyrus pažino. Tuoį susitikome visi. Kazimieraitis buvo civiliškais drabužiais ir su pistoletu rankoje. Gegu-tis, staiga pamatęs tokį asmenį, puolė prie jo liepdamas kelti rankas aukšty. Šį nemalonų apsirikimą tuoj sutvarkiau. Šia proga reikia pažymėti, kad Kazimieraičio asmenybė saugumo sumetimais dažniausiai buvo laikoma paslapyje.

Su Kazimieraičiu trumpai pasikalbėjome. Ėmė visiškai temti. Jis su visu štabo inventoriumi skubiai persikėlė per Merkį į naująją vadavietę, o mes

žygiavome visą naktį ir, padarę didžiulį lanką, atsidūrėme netoli Merkinės iš Alytaus pusės.

Gruodžio 15-osios rytą pasiuntėme žmogų Merkinėn pasižvalgyti. Jis grįžęs pranešė, kad tuo tarpu Merkinėje ramu. Privežta daug eglių šakų vainikams nukautam istrebitelių viršininkui.

Pusryčiai buvo pagaminti labai vėlai. Studentas su savo skyriumi, gavęs uždavinį apšaudyti į kautynes vykstantį priešą pastiprinimą iš Alytaus, nuskubėjo į Subartonių mišką.

Dar ne visi buvome pavalgę, kai išgirdome kulkosvaidžių kalenimą prie Merkinės. Buvo aišku, kad kautynės prasidėjo. Skubiai šokome prie malūno, esančio ant upelio netoli plento. Tuo pat buvo nupjauti du telefono stulpai ir nukirsti laidai, jungę Merkinę su Alytumi. Žmonės, tą dieną atvažiavę malūnan, suprato, kas netrukus prasidės. Mačiau, kaip vienas senyvas žmogus atsiklaupęs pats persižegnojo ir žegnodamas laimino vyrus. Kai kurie vyrai, taip pat moksleiviai, kurie anksčiau išėjo namo, išbučiavo partizanus.

Pasiėmėme reikiamą skaičių pastočių ir pasileidome vieškeliu. Šaudymas, kurį girdėjome prie Merkinės, greit nutilo. Netrukus buvome prie pat miestelio. Kad geriau skirtume savuosius nuo priešų, kiekvienas ant abiejų rankovių buvome prisisekę po platų baltą kaspiną. Iššokome iš pastočių ir pasiskirstėme abipus vieškelio. Daviau komandą „Pirmyn!“ Miestelio namų dar nebuvo matyti - juos užstojo čia pat prieš mus esantis pailgas kalnelis. Garsiai šaukdami „Pirmyn!“ ir „Valio!“, per kalnelį puolėme miestelin. Miestelyje sproginėjo granatos. Buvome jau prie pat miestelio, kai priešas atidengė dar nelabai stiprią kulkosvaidžių, automatinių pistoletų ir šautuvų ugnį. Iki šiol vyrai bėgo visiškai neguldami. Tik dabar ir iš mūsų pusės buvo atidengta stipri ugnis ir pradėta pulti su perbėgimais. Kurį laiką priešas atsakė ugnimi, bet buvo galima just, kad priešinamasi neorganizuotai. Pastebėjome, kad priešas ieško, kur pasislėpti. Bemaž vienu metu visi trys būriai pasiekė miestelio gatves.

Pagrindinis pasipriešinimas buvo įveiktas gana greit. Priešas sulindo į gyvenamųjų namų rūsius ir pan. Pradėjome veikti grandimis. Vyresnieji turėjo aršiausių komunistų sąrašus; aptikus tokių, reikėjo sunaikinti.

Tačiau ne viskasėjo, kaip buvau numatęs. Ryšininkai, kurie turėjo palaikyti ryšius tarp būrių, dingo kaip į vandenį. Štai kad ir Jazminas (Juozas Lepeška,

buvęs Merkinės gimnazijos mokytojas). Jį paskyriau visų prie manęs buvusių ryšininkų vyresnioju, nes jis puikiai žinojo miestelį. Tačiau, užuot vykdęs duotus nurodymus, Jazminas puolė į gimnaziją. Ten, radęs sugulusius ant grindų vyresniųjų klasių mokinius, išrėžė ilgą kalbą - taip jis demonstravo savo drąsą.

Daug kas išėjo kitaip. Aš pats tokioms kautynėms vadovavau pirmą kartą, o partizanams, netarnavusiems kariuomenėje ir, galima sakyti, pirmą kartą dalyvaujantiems mūšyje, vadovauti nelengva. Kadangi iš pradžių viskas sekėsi gerai, tai vyrai miestelyje jautėsi ne kaip kautynių lauke, o kone kaip atlaiduose. Vieni šeimininkavo valsčiuje, kiti milicijoje, tretį, apsupę kokią namą iš visų pusių, stovėdami šaudė į jį. Labai daug buvo šaudoma be taikinio. Dar gerai, kad savas savo nenukovė.

Aš buvau prie I būrio, kuris puolė vilnies centre. Greit užėmėme paštą. Tuo pat sugadinome centrinės aparatus, nes paaiškėjo, kad rusai visą laiką kalbėjosi su Alytumi per Druskininkus ir šaukėsi pagalbos. Vėliau sužinojome, kad Druskininkų bataliono vadas jam duotos užduoties neįvykdė - kai jis su keliais civiliais ruošėsi nutraukti telefono laidus, pamatė sunkvežimius su rusais ir vos sveiką kailį išnešė.

Nesunkiai buvo užimta milicija ir valsčius. Iš ten buvo paimta rašomosios mašinėlės ir ginklai, dokumentai sunaikinti, o medinis valsčiaus pastatas padegtas. Neįveikiama kliūtis, atnešusi mums daugiausia nuostolių, buvo bažnyčios ir cerkvės bokštuose su kulkosvaidžiais įsitvirtinę rusai. Man matant, buvo mirtinai sužeistas Siaubas. Kai visame miestelyje vyko smarkus šaudymas, sunku buvo nustatyti priešo ugnies taškus, negalėjome perspėti kovotojų, ko saugotis. Greičiausiai iš šių ugnies taškų buvo nukauti dar keturi mūsų vyrai.

Pradėjo smarkiai snigti. Būrys jau kovėsi su priešo daliniu, atvykusiu iš Lankininkų kaimo. Šis dalinys buvo išvykęs vakarykščio įvykio vieton, bet, išgirdęs šaudant, vėl pasileido Merkinės link. Šių kautynių metu vienas mūsų buvo sunkiai sužeistas į ranką.

Prasiveržėme prie kalėjimo. Sargybinis buvo nukautas prie kulkosvaidžio. Tačiau išlaužti masyvių kalėjimo durų turimomis priemonėmis nepavyko.

Tuo metu nuo plentų kryžkelės atvažiavusi ir kelių šimtų metrų atstumu nuo miestelio sustojusi tanketė ėmė šaudyti miestelio pusėn. II būrys pradėjo trauktis nelaukdamas įsakymo. Daviau įsakymą trauktis ir I bei III būriams.

Vienoje iš rastų pastočių paguldėme mirtinai sužeistą Siaubą, į antrą sukrovėme penkis paimtus kulkosvaidžius, rašomąsias mašinėles ir kt. Tiršti dūmų debesys, kylantys nuo degančio valsčiaus, maišėsi su snaigėmis ir dengė visą gatvę. II būrys jau buvo atsitraukęs už kalnelio. Tik narsus kulkosvaidininkas nuo to kalnelio ugnimi dengė atsitraukimą. Snigo vis smarkiau. Priešas mūsų toliau nepersekiojo, todėl traukėmės jau neskubėdami. Subartonių miško pakraštyje sustojome, susiskaičiavome, aš išdėčiau svarbiausias taktines klaidas kautynių metu, asmeniškai padėkojau narsiausiems vyrams. Visi sukalbėjome „Amžiną atilsį..." kovoje kritusiems. Po to ėmėme skirstytis. Aš su dalimi vyrų toliau važiavau rogėmis. Važiuojant per plentą, mus pasitiko vienas rūpestingas talkininkas, kuris pranešė, kad pamiškėje stovi kelios mašinos - kitos nuburzgė arčiau miestelio. Prasmukome nepastebėti ir laimingai pasiekėme vietą, numatytą dienoti.

Vėliau paaiškėjo, kad kautynių metu iš Alytaus trys sunkvežimiai rusų skubėjo merkiniškiams į pagalbą. Studento skyrius važiavusiuosius apšaudė iš arti ir pasitraukė. Priešas, privažiavęs vandenį, skubiai sutvarstė sužeistuosius, atskirai sudėjo nukautuosius, apsisuko ir kaip vėjas nušvilpė atgal į Alytų.

Siaubas buvo surinkęs 100 vyrų. Naktį kaime išmušė komunistus, o pats su vyrais pozicijose laukė atvykstančio priešo. Iš žvalgybos sužinojo apie mūsų vakarykštį žygį ir tai, kad nukautas istrebitelių viršininkas. Pamanė, kad mes būsimė atsitraukę ir negalėsime pulti miestelio. Trumpai pasitarę, nusprendė pulti vieni.

Prisiartino prie Nemuno tilto. Nemunas ir Merkys buvo neužšalę. Reikėjo eiti per tiltą. Du partizanai priėjo prie sargybinio ir pareikalavo gražiuoju praleisti vyrus. Sargybinis pasiūkė iš tilto bunkerio rusų leitenantą. Tas pažadėjo partizanus praleisti, bet pats tuoj šoko į bunkerį. Partizanai leitenantą ir sargybinių nukovė. Bunkerio įgula, kuri tuo metu lauke pjovė malkas, puolė vidun ir atidengė į vyrus kulkosvaidžių ugnį. Partizanai atsakė labai stipria ugnimi ir mėgino šturmu paimti bunkerį, bet nepavyko. Du vyrai buvo nukauti, o kitiems Siaubas įsakė trauktis.

Šį smarkų šaudymą mes palaikėme, kaip pasakojau, pasalų kautynėmis.

Marcinkonių bataliono vyrai nesuskubo laiku atvykti į Merkinės puolimą. Dėl viso to jiems buvo nesmagu. Kad įrodytų, jog nevengia kautynių,

gruodžio 16-osios naktį jie puolė Perlojos bažnytkaimį ir sunaikino ten buvusią istrebitelių įgulą.

Kai pasiekiau Kazimieraitį, pastarasis į „Laisvės varpą“ jau buvo įdėjęs „Ekstra telegramą“ apie Merkinės puolimą, o žmonės šnekėjo, kad, puolant Merkinę, mums į pagalbą buvo atėję ir lenkų partizanai. Vieni nuo kitų partizanai skyrėsi tik tuo, kad mūsiškiai buvo apsilikę drobiniais, o lenkai - „dačkės“ chalatais. Puolimo metu esą buvo panaudoti tankai, patrankos, skraidę lėktuvai.

Aprašomieji dalykai vyko 1945 metų gruodžio mėnesį. Šiandien iš dalyvavusiųjų Merkinės miestelio puolime gyvas esu tik aš vienas.

Adolfas Ramanauskas-Vanagas, *Daugel krito sūnų...*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 128-136.

IŠ KUNIGO JUSTINO LELEŠIAUS-GRAFO DIENORAŠČIO

Kunigas Justinas Lelešius dienoraštį rašė 1946-1947 metais būdamas Tauro apygardos partizanų kapelionu. Jame aprašė partizanų gyvenimą, mąstė apie Lietuvos likimą ir kovos prasmę. Dienoraštis rastas bunkeryje, kuriame žuvo autorius ir saugomas buvusiame KGB archyve.

[...] Guliu šiauduose ir galvoju: dėl ko mes turime vargti, dėl ko mes tik vieni turime nešti tautos kryžių ir vargus? Turėdamas laiko, imu ieškoti viso to kaltininkų. Iš kur Lietuvoje atsirado tiek daug išgamų, parsidavėlių?

Prieinu išvadą, kad biednuomenės socialinė padėtis mūsų Nepriklausomybės laikais jiems buvo nepakenčiama. Už pusę lito darbininkas turėjo kirsti žydui per dieną malkas, tuo tarpu jis matė prabangoje skęstančius Kauno ponus. Darbininkas su savo šeima kentė badą, tuo tarpu kita žmonių dalis ruošė ištaigingus balius, kuriuose dažnai keldavo net naktines orgijas. Tą visą matė varge beskęstantis darbininkas. Jo galvosenoje vyravo neapykanta buržuazijai. Tokių užmirštų ir varge skęstančių šeimų buvo ne viena. Jos būrėsi viena prie kitos vis į didesnius ratelius. Budri bolševikų akis tą didelę bedugnę tarp biednuomenės ir pasiturinčios visuomenės greitai panaudojo savo juodiems darbams. Juos traukė į komunistinius ratelius. Maskva, nors pati skendo neturte, bet tam pinigų negailėjo. Ji bėrė saujomis auksą. O varge paskendusios biednuomenės masės sužavėjo auksas. Mestas šūkis, kad ir jūs esate žmonės, ir jūs galite naudotis turtais, kad ir jūs turite teisę į gyvenimą, užbūrė

bemoksles mases. Jeigu mūsų Nepriklausomybės laikais būtų buvęs kreipiamas dėmesys į tą vargstančią liaudį, į jos vargingą buitį - to šiandien nebūtų įvykę.

Jeigu visi mes esame Lietuvos piliečiai, toje tautoje gimę, tai visi turime teisę tautos gėrybėmis naudotis. Reikėjo duoti sąlygas: kad visi galėtų žmoniškai pragyventi. Aukštas valdininkas turėjo kelių aukštų namą, kurį dažnai išigydavo vogdamas iš valstybės iždo, tuo tarpu darbininko šeima gyveno fortuose ar tamsiuose, drėgnuose rūsiuose. Ar negalėjo valstybė sudaryti sąlygas, kad ir tos darbininkų šeimos turėtų tinkamus butus, kaip pridera žmogui, pragyvenimui.

Iš antros pusės: su pavydu žiūrėjo ūkininkas į dygstantį Lapėno mūrą, tuo tarpu pats, atsisakydamas mėsos kąsnelio, vežė už trisdešimt penkis litus savo bekoną, kad tik galėtų apsimokėti mokesčius. Juodi pono Lapėno darbai šiandien visai tautai nėra paslaptis.

Kiekvienas valdininkas jautėsi padėties viešpats. Tarnautojas yra skirtas patarnauti visuomenei. O mūsų valdininkija išbardavo, iskoneveikdavo bemokslį kaimietį, siūsdavo velniop. Pagieža tautoje augo. Vieni dairėsi į Maskvą, antri - į Berlyną, o tretį - į Varšuvą.

Didžiausias teises mūsų Tėvynėje turėjo žydai. Jų rankose buvo kapitalas ir nebuvo galima tai nacionalizuoti, bendram tautos interesui panaudoti žmonių prakaitu uždirbtus žydų kapitalus. Nedovanotinos tai klaidos, nedovanotini apsileidimai, kurie ir privedė tautą prie pražūties.

Neturėjome mes net tinkamų pedagogų. Kaimo mokytojas dažnai be jokio pašaukimo pedagoginiam darbui, užuot ugdęs jaunuomenę savo gyvenimu, - juos stūmė nuo savęs. Mokytojas, per dienas girtas, bendraudamas su įtartinos doros asmenimis, pats būdamas dvasios elgeta, negalėjo įžiebtį į jautrią vaikučių sielą Tėvynės meilės jausmo. Toks mokytojas, neturėdamas pedagoginio takto, jaunuomenę baidė nuo mokslo. Vaikas ruošė savo pamokas ne iš meilės mokslui, bet grynai iš baimės, kad girtuoklis mokytojas jo nedaužytų rykštėmis.

Buvo blogai tvarkomas ir mediciniškas aprūpinimas. Apskrities gydytojas, jeigu atvažiavo į kaimą pas ligonį, tai kad užgiedos už savo vizitą, tai žmonės norėtų geriau mirti, negu parduoti paskutinę karvę. Valstybė į tai nekreipė dėmesio. Jeigu gydytojas gauna algą, tai kokia dar reikalinga antra alga, kurią turi sudėti sergantieji žmonės?

Šiandien, prisiminus faktą, kad nedaugelį gydytojų galima prisišaukti prie sužeisto kovotojo, užverda pyktis ir drįstu juos vadinti pinigų idealistais.

Ateityje jų skvernai turi būti apkirpti. Valstybė turi taip sutvarkyti, kad gydytojai, gaudami tinkamą užmokestį, priimtų pacientus veltui arba už mažą atlyginimą. Važiuotų pas ligonius valstybės lėšomis.

Tokiu būdu pagerėtų Lietuvoje socialinė padėtis. Išnyktų tas luomų skirtumas, pradingtų praraja, kuri skyrė darbininką nuo valdininko. Juk visi mes esame Dievo sutverti, panašūs į Tvėrėją, vadinasi, visi žmonės esame lygūs. Ta lygybė turėtų reikštis ir visuomeniniame gyvenime. Nereikia Lietuvai elgetų, nes visiems pakanka duonos, nereikia taip pat ir ponų, kurie valgytų kitų prakaitu uždirbtą duoną.

Neleistinas dalykas, kad ūkininkas turi prarasti savo tėvų palikimą varžytinių būdu. Jam skaudu skirtis su savo žeme, kurią turi palikti vien tik dėl to, kad, statydamas trobesius, leisdamas vaikus į mokyklą, slaugydamas sergančią savo žmoną, turėjo prasiskolinti. Argi valstybė negali savo lėšomis statyti ūkininkams namus, o šie - per ilgametį išsimokėjimą atsiskaityti su valstybe.

Gal daugelis sakys: o iš kur valstybė viskam gaus pajamų. Tik prisiminkime, kiek valstybė skyrė Ginklų fondui, kokias dideles algas mokėjo karininkams. Visa buvo skiriama ir skelbiama, kad, jeigu tik priešas bandys pulti mūsų šalį, mes mokėsime ją apginti. Tai buvo gražu, kažkas tokio šventa, idealu. Ginti savo tėvų žemę ir už ją žūti.

Bet praktika parodė visai ką kita. Kur dingę tie ginklai? Kur šiandien tie diginalais pasipuošę karininkai? Kai Tėvynei pavojus - jų nėra. Tai kam reikėjo apgaudinėti mūsų tautą, kuri tikėjosi ir turėjo teisę reikalauti, kad tas ginklas būtų atkreiptas į priešą, kad ponai karininkai stotų kartu su tais kaimo artojėliais ginti Tėvynės. Šiandien Lietuvos klausimas pasaulinėje politikoje stovėtų kitaip, jeigu būtume pasipriešinę keturiasdešimtais metais rusams. O dabar atidavėme ir ginklus, ir beginklius žmones.

Esu tikras, kad daugiau kraujo nebūtų pralietas ant Lietuvos žemės karo metu negu dabar, kada nuklojome Sibiro ir Altajaus kalnus tremtinių kaulais. Kiek žuvo partizanų, kiek išmirė žmonių kalėjimuose, kuriuos sadistai nukankino.

Mes, partizanai, savo vadovybėje pasigendame karininkų. Jie davė iškilmingą priesaiką Tėvynę ginti ir jos neapleisti. Kur jie dabar, kaip drįso tautos akivaizdoje sulaužyti duotą priesaiką? Mes visur jų rasime - ir užsienyje, ir rusų bei vokiečių armijoje, ir tarnaujant bolševikams, net dirbančių enkavėdė organuose, tik jų maža yra partizanų eilėse, nes čia gresia kiekvieną minutę mirtis.

O jeigu ponai tautininkai pramatė, kad jie nedrįs pakelti ginklo prieš išorės priešus, tai kuriam galui jie mulkino tautą? Tą pinigų dalį, kurią išleido kariuomenei, galėjo skirti tautos auklėjimui, švietimui, socialinei padėčiai pakelti, darbininkų ir ūkininkų būklei pagerinti, žemės kultūrai pakelti, o dabar visko netekome.

Aš nesakau, kad reikėjo stiprinti mūsų kariuomenę, bet esu priešingas, kad visas tautos pajamas skyrė vien tik kariuomenei ir karininkams, o kitas sritis užmiršo. Ir nedovanotina klaida, kad tų ginklų nepanaudojo savo Tėvynės garbei apginti.

Ar šiandien mes, partizanai, turėtume gulėti šiauduose, slapstytis miškuose, jeigu visa tauta būtų priauklėta, jeigu biednuomenė ir darbininkija nebūtų Smetonos ministerių kabineto apvilta. Žmogus yra žmogus ir jis negali būti pastumtas į šunio vietą. Kiekvienas darbininkas ar mažžemis, jeigu jis iš tos Tėvynės, kurioje jis gimęs, galėtų tinkamai pragyventi, jis nesidairytų į Maskvą, o dirbtų savo tautos labui.

Negalima dovanoti tautos duobkasiams, kurie dirba bolševikų naudai, bet nemažai yra kalti ir tie, kurie ruošė kelią bolševizmui Lietuvoje. Esu tikras, kad būsimoje Lietuvoje šios klaidos nesikartos, išnyks ta luomų neapykanta, kiekvienas savo užimama vieta bus patenkintas, niekas neskriaus ir neišnaudos darbininkijos, bus pakelta žemės kultūra, atsižvelgta į sunkią ūkininkų padėtį.

Būsima Nepriklausoma Lietuva turi keltis iš tų klaidų, kurios ją pražudė, bet kartu ir užgrūdino, paruošė būsimam nepriklausomam gyvenimui. Kad nė vienas asmuo nebūtų išnaudojamas, kad, nežiūrint ideologijų, galėtų dirbti naudingą Tėvynės atstatymo darbą. [...] Toliau mes traukėmės kloniais, prisidengdami mažais pušynėliais.

- Atrodo, ištrukome iš apsupimo. Dabar svarbu kuo toliau pasitraukti, nes tokia didelė daugybė rusų gali labai plačią apylinkę iškošti, - kalbėjo Klajūnas.

- O gal turite kur nors kokią slėptuvę? - paklausė Butageidžio. - Šitokioms plataus masto kratoms ir menkiausia slėptuvė atlaiko.

- Yra čia už kokio kilometro. Galėtume į ją visi subėgti.

- Puiku, - pritariau jam. - Nereikės su ivanais lenktyniauti.

Į numatytą vietą pasileidome bėgti. Atbėgome prie to ūkininko, pas kurį buvo slėptuvė. Du mūsų vyrai slinko prie to ūkininko, o mes, likusieji, išsidėstėme geroje pozicijoje, nes nebuvome tikri, ar pas tą ūkininką dar nėra rusų.

Išgirdome, kad mašinų užimo garsai artėja ir prie mūsų. Mes nubėgome pas ūkininką į slėptuvę.

Vos spėjus sulįsti į slėptuvę, pasigirdo mašinų užimas. Į kaimą įėjo rusai.

- Šeimininkas namuose? - paklausė rusiškai enkavedistai.

Tyliu ir galvoju, ar tik rusai nebus pastebėję, kaip mes suėjome pas šitą ūkininką. Jeigu pastebėjo - baigta. „Mes jų rankose, - galvoju sau. - Maža yra vilties, kad mes ištrūksime. Juk nepraėjo nė penkios minutės, kai mes sulindome į slėptuvę, o čia jau kieme rusai.“

Kalbėti nė vienas nedirštame, nes mažiausias šnabždesys gali mus išduoti. Sėdime ir laukiame to momento, kada pravers lentas, už kurių esame.

„Aš tikėjausi rasti geresnę slėptuvę, kuri mus garantuotai išgelbės, bet šitai maža pasitikėjimo, - galvoju sau vienas. - Per didelis būtų rusams džiaugsmas, jeigu mus čia rastų. Visi dešimt turėtume žūti.“

Rusai išėjo. Mes lengviau atsikvėpėme.

Atėjusi šeimininkų mergaitė mums pranešė, kad daugybė rusų yra kaime. Buvo ir čia penkiolika, bet išėjo. Dabar artinasi apie keturiasdešimt.

Mes vėl tylime, laukiame kratos.

- Jeigu pirmieji nedarė kratos, matyt, mūsų atėjimo nepastebėjo, - tyliai kreipiausi į Klajūną.

Kaime vėl rusai. Azijatiški šauksmai mus net apkurtino. Nieko daugiau negirdėjome, tik atskirus pavienių rusų šūkavimus. Vienas šaukė visa gerkle reikalaudamas tabako, kitas duonos, trečias pieno ir t.t.

Vėl pasigirdo mašinų ūžimas. Viena iš jų sustojo. Rusai pradėjo smarkiai šaukti: Davai piriot. Iš to buvo galima spręsti, kad neišvažiuoja per purvą. Jie šūkaudami ir rėkdami nuėjo toliau. Mes pasijutome vėl ramūs. Pažiūriu į laikrodį. Dar tik vienuolikta valanda.

Bjauri padėtis: šalta, norisi valgyti, o čia kiekvienu momentu gali mus rasti. Mirtis mūsų tyko kiekvieną minutę. Išsitraukiu iš kišenės papirosų ir imu vieną po kito rūkyti.

Pamažu padėtis atslūgsta. Pradedam įsitikinti, kad kratos jau nebus. Pagaliau visiškai aprimome, bet, mūsų netikėtumui, kieme vėl pasipila rusai. Iš bildesių ir vaikščiojimų sprendžiame, kad daro kratą. Vaikščioja po kitus trobesius, po kiemą, bet mūsų dar kol kas neliečia. Mes tik girdime bjaurius rusiškus keiksmus.

Atsidaro tvartą. Girdime, kad lipa tais pačiais laipteliais, kuriais ir mes lipome, liūdami į šią slėptuvę. Lipdami užsitaiso automatus ir tiesiai eina link mūsų.

Mes sulaikome kvėpavimą. Tai momentas - arba gyventi, arba žūti.

Aš, nors pavojus gana didelis, jaučiuosi šį kartą gana ramus ir įsitikinęs, kad neras.

Rusai prieina visai arti. Per lentų plyšius man matyti vaikščiojančių rusų šešėliai. Vienas iš jų prieina prie manęs arčiau kaip per metrą. Mus skiria viena lenta. Abu laikome rankose automatus.

„Vis tiek, ivane, pirmas krisi“, - pamanau sau.

Dar keletą minučių jie vaikščiojo, ieškojo, vertė kas tik pakliuvo jiems po rankom.

Mūsų tarpe viešpatauja mirtina kapų tyla.

Mus pradeda kankinti kosulys. Kenčiame, nes kitaip, nors vienam sukosėjus, visi pražūtume.

Rusai bjauriai nusikeikė ir, pasakę, kad čia... banditų nėra, nuėjo.

Mes giliai atsikvėpėme.

„Nerado“, - buvo mūsų pirmoji mintis.

Po kelių minučių vėl atėjo šeimininkų mergaitė ir pranešė, kad kaime dar daug yra rusų, kad pas kaimyną apsistojo jų štabas, kad ant kelių kalnų sustatyti rusų kulkosvaidžiai.

Mums dar reikėjo išspręsti klausimą, ar, atėjus nakčiai, iš čia pasitraukti, ar likti dar šioje slėptuvėje sekančiais dienai.

Jokeris, Klajūnas ir aš buvom tos nuomonės, kad pasilikti dar vienai dienai būtų pats neprotingiausias ir rizikingiausias veiksmas. Juk mes dienos metu, daugeliui žmonių matant, įbėgome į šiuos namus; antra, mes nesame tikri, ar koks šnipas mūsų nepastebėjo. Be to, jeigu pas kaimyną apsistojo rusų štabas, reikia manyti, kad jie pasiliks čia ilgesniam laikui. O mūsų slėptuvė palyginti yra menkoka.

- Dėkokime Dievui, kad mus saugojo šią dieną, - kalbėjo Jokeris.

Visi kiti buvo skirtingos nuomonės. Jie įtikinėjo mus, kad neprotinga būtų statyti save į pavojų.

- Juk kaimuose pilna rusų, ant kalnų išstatyti kulkosvaidžiai, mes galime jiems tiesiog patekti į nasrus.

- Bet supraskite, vyrai, jeigu mus čia užklups, žūsime visi. O prasiveržimo atveju žūsime du, trys, o gal, Dievas duos, visi laimingai pasitrauksime. Kiekvienas vyras mums yra brangus. Geriau rinktis tokį kelią, kuriuo eidami mažiau turėsime aukų. Svarbiausia mums išsiveržti iš šios slėptuvės į kiemą, o kieme mes lygūs ponai - taip mus, taip juos kulka ima, -kalbėjau jiems.

Vyrai tylėjo. Aš supratau, kad juos pavergęs baimės jausmas. Butageidis taip pat pritarė, kad geriau trauktis.

Visiškai sutemo. Susitvarkome ginklus. Jau rengiamės eiti, bet tuo tarpu kieme vėl atsiranda pusgirčiai rusai. Mes tylime ir laukiame momento, kada visur aptils ir mes bandysime laimę.

Pravėrėme lentų dureles. Tylu. Tyliai nusileidžiame laiptais žemyn. Sustojame visi prie durų. Pasiruošiam ginklus, nes tikimės susikauti. Atidarome į kiemą tvarto duris. Kieme nieko nesimato ir nesigirdi. Drąsiai išeiname į kiemą. Kaime girdisi šunų lojimas. Pabeldžiame į langą. Išeina šeimininkų duktė.

- Vyrai, kur jūs eisite, - pilna rusų, - išsigandus kalbėjo ji.

- Niekis - praeisime.

Per vieškelį mes persimetame į pelkėtą pievą. Atsargiai traukiamės atgal. Pereiname tą patį miškelį, iš kurio mes ryte išbėgome. Sustojame vienai minutei.

Šiuo laiku aktualiausias dalykas - kur nors pavalgyti, nes jau para laiko, kai mes nieko nevalgė. Dar nužygiuojame apie dešimtį kilometrų ir sustojame viename kaime. Čia gauname pieno ir duonos. Siek tiek pasistiprinę, vėl žygiuojame. Po dviejų valandų kelio vėl sustojame. Čia gauname puikią vakarienę.

Iš čia mes skirstomės. Mūsų ketvertukas einame link Pūščios, nes rytoj vakare turėsime susitikti su Pūščios vyrais.

„Puikios vaisės Butageidžio rajone“, - nusijuokiu prieš užmigdamas.

Sulaukę vakaro, mes nueiname į sutartą vietą. Ten randame tris kovotojus, kurių lydimi išžygiuojame link Pūščios miško. Po penkių valandų kelio pasiekiamė pamiškę, prie kurios pas vieną ūkininką laukia vyrai.

Kovotojai, atrodo, gana drausmingi, kariški. Tik išviršinė jų išvaizda sako, kad jų išsilaikymo sąlygos labai sunkios.

Apylinkė, kurioje jie laikosi, yra ypatingai neturtinga. Todėl ir pačių vyrų materialinė būklė yra sunki: trūksta drabužių, apavo. Tačiau dvasioje jie stiprūs: nepalaužiamos valios, kupini kilnių pasiryžimų, kūnu ir siela pasiaukoję Tėvynei.

Sustojame miške. Miškas, kuriame jie gyvena, yra vienas iš didžiausių mūsų apygardoje, tik visa nelaimė - labai retas.

Susirenka virš dešimt vyrų. Gaila, kad didelė dalis jų neatvyko.

Nors truputį lynoja, bet, kiek sąlygos leidžia, pastatome primityvų altorėlį, ant kurio aukoju nekruviną Kristaus auką. Kelmas atstoja man klausyklą. Tyliai siūbuodamos pušys mums tarsi kalba: lietuvis moka kentėti, išverti didžiausias audras, pakelti sunkiausias gyvenimo sąlygas, - tai visa dėl kilnios idėjos, dėl Dievo ir Tėvynės.

- Gali iš mūsų priešas išplėsti turtą, laisvę, - prabyļu šiais žodžiais į kovotojus, - bet jis nepajėgs užgniaužti mūsų pasiryžimų. Jis nepajėgs pagrobtį iš mūsų Tėvynės meilės jausmo, nes ir mirdami, brangieji broliai, kartosime: „Tėvyne, aš tave myliu, dėl tavęs ir mirštu.“ Krauju mes aplaistėme Lietuvos laukus ir miškus, kasdien mūsų širdys nuliūde matant tas neteisybes, o jei mūsų širdys galėtų verkti krauju, mes būtume kruvini, mūsų gyslose neliktų nė lašelio kraujo, jose tekėtų ašaros ir ašaros.

Tas visas neteisybes mato pasaulio Valdovas, dangaus Karalius. Iš mūsų kančių Jis mums nupins pergalės vainiką. Patikėkime mes Dievu, o Dievas mus išgelbės.

Šiandien jums liūdna, kad neturite tėvelių, broliukų, sesučių. Jie gal Sibire miršta badu. Bet dar skaudžiau, kad mūsų Motina Tėvynė, prikalta prie kryžiaus, miršta.

Tad ar galime iš savo rankų paleisti ginklą, jeigu priešas terorizuoja mūsų tautą? Mes turime suliepsnoti dar karštesne Tėvynės meilės ugnimi, kovoti iki pergalės, kovoti ir mirti, kovoti ir laimėti.

Mačiau tų vyrų akyse ašaras, vyrų, kurie nebijo mirties, kurie kasdien mato besiliejančią kraują, iš kurių pats gyvenimas pareikalavo žiaurumo, kurie be širdies sukrėtimo nutildo niekšingą bolševiką.

Ir jeigu dar trečią kartą mums grėstų bolševizmo pavojus, tai tik per mūsų lavonus jie žengtų į mūsų kaimus ir miestus.

Kaip norėčiau dar keletą dienų praleisti su šiais vyrais, dalintis su jais vargu, bet pareigos verčia juos palikti, tik keletą valandų su jais praleidus, vėl išsiskirti ir gal niekuomet šioje ašarų pakalnėje jau nesusitikti. Skurdus tas jų gyvenimas, bet nenugalimi jų pasiryžimai mane sužavėjo ir užkariavo.

Jeigu ne apygardos vado kvietimas grįžti į štabą, aš dar likčiau juos paguosti, iš jų pasisemti kantrybės savo gyvenimo varguose.

Atsisveikinu su kuopos vadu Liepa, kovotojais ir vėl, lydimas Rimgaudo, Nevėžio ir Skroblo, išžygiuoju atgal. Žingsnis po žingsnio aš tolinuo-si nuo Pūščios miško, kuriame radau pilnus entuziazmo vyrus, kokių nesutikau kitose rinktinėse.

Pražygiuojame pro keletą mažųjų ežerėlių. Aš eidamas galvoju: ar tik šitas mūsų tautai uždėtas kančių kryžius atneš gerovę. Varguose mes suprasime vienas antrą, kad esame lietuviai; išponėjusiam miestui bus nuimta kaukė ir atidengtas jo tikrasis veidas, kur dažnai po šnarančiu šilku slėpėsi supuvimas. Dabar visa tauta supras, kokią karžygišką rolę mūsų priespaudos laikais suvaidino kaimas. O pats atgimimas vėl kyla iš tų samanotų lūšnelių.

Mindaugas, Jokeris ir aš grįžtame atgal. Mus dar palydi Nevėžis. Perėjus Veisiejų plentą, Nevėžis grįžta atgal. Jis palieka man nesuprasto įspūdį. Aš niekuomet nepamiršiu jo atsisveikinimo žodžių: „Jūs nežūkite. Mes kad ir žūsime, bet jūs likite gyvas. Jūs Lietuvai gal reikalingesnis.“

Kaip įvertinti tokį Lietuvos laisvės kovotoją? Juo reikia tik pasididžiuoti, juo pasigėrėti, o mums visiems pasimokyti.

Jeigu visi mūsų kovotojai jaustų tokį gilų pareigos šauksmą, tokį karžygišką pasiaukojimą - mūsų per šimtą metų nepajėgtų priešas nugalėti, palaužti mūsų moralės, bet, deja, daug mūsų laisvės kovotojų eilėse buvo peiktinų asmenų, kuriems rūpėjo ne Tėvynė, bet jų asmeniniai išskaičiavimai. Ir tik apygardos vado pono Žvejo, ponų rinktinių vadų pastangomis baigiamos išrauti iš mūsų organizacijos įsikerojusias piktžoles. Šiandien jau galima pasidžiaugti Tauro apygarda: išnyko banditizmas, girtuokliavimas, sauvaliavimas ir kitos panašios negerovės, kurios ir žemino laisvės kovotojų vardą.

Praleidžiame mūsų trejukė nuobodžią rudenio dieną. Sulaukę nakties, tęsiame žygį toliau: man svarbu kuo greičiausiai grįžti į apygardą. Kas naktį darau per dvidešimt kilometrų.

Mudu su Mindaugu ateiname į Žagarių kaimą. Sustojame pas vieną ūkininką dienavoti. Slėptuvės nėra. Sulendame į šiaudus, kuriuose išgulime visą dieną, nes po kaimą valkiojasi rusai ir stribai. Vakare susirandame vyrus. Čia taip pat randame Kęstučio bataliono vyrų. Aš, nors labai skubu, bet lieku dar vienai dienai: noriu pasikalbėti su kitais apygardos vyrais.

Iki vėlyvos nakties kalbuosi su ponu Negru. Jis su užsidegimu gvildena tas mintis, kuriomis aš esu persisunkęs, - jis paliečia kai kuriuos smerktinus mūsų Nepriklausomybės laikų vyriausybės apsileidimus: nekreipimą dėmesio į socialinę padėtį, kur visas kapitalas gulėjo nedaugelio žmonių rankose, o visi kiti dėl to kentė skurdą, mūsų tautiečiai ieškojo laimės už jūrų marių, tuo tarpu danai, švedai, olandai, vokiečiai ir kiti Lietuvoje uždirbdavo milijonus. Maža mūsų tarpe buvo idealistų, pasiaukojusių Tėvynei ir visuomenei, visi troško iš kokio aruodo grobti auksą, linksmai leisti laiką... Visi valdininkai šaukė, kad per mažos jiems algos, o tuo tarpu ūkininkai ir darbininkija skendo skurde ir brido į neapykantą.-

Turėjo Lietuvą ištikti katastrofa, - dėstė Negras. - Ir kada ištiko tėvynę laukta nelaimė, Smetona su savo gauja, priperėjęs tūkstančius bolševikų, smuko į užsienį. Ir šiandien mūsų visi ponai ten geria putojantį šampaną, o mes, tie kaimo sermėgiai, giname Tėvynę.

Prieš pat rytą užmigome. Apie antrą valandą po pietų gauname žinių, kad gretimame kaime bastosi apie dvidešimt rusų. Mums taip pat praneša, kad penki artinasi link mūsų. Mes, nenorėdami statyti į pavojų žmogelį, pas kurį dienavojo-me, traukiamės. Pamažu einame Dusios ežero krantais. Apie jokių pavojų negalvojame: saulutė arti laidos, mes gana gerai ginkluoti. Pasitraukiame pas sekantį kaimyną. Čia patogesnė pozicija ir daug geresnis iš visų pusių matomumas. Pavalgome pietus. Pamažu pradeda temti. Aš, nors prašo dar vienai dienai pasilikti, pasiryžtu iškelti. Atsisveikinu su Negru, kuris tarnybiniais reikalais su savo vyrais išžygiuoja pas bataliono vadą Siaubą.

Atsisveikinu ir aš su vyrais.

Kaip sapnas prabėgo du mėnesiai Dzūkijoje.

Nuoširdžiai atsisveikinu su ponu Mindaugu. Jam palinkiu ištvermės ir toliau vadovauti Šarūno rinktinei.

Tas momentas, kai reikia skirtis su žmonėmis, su kuriais pradedi susigyventi, yra per daug sunkus. Dar norėtum su jais gyventi, bet gyvenimo aplinkybės priverčia paduoti ranką ir sakyti:

- Sudiev. Laimingai gyvenkit, nenuilstamai dirbkite.

Justinas Lelešius-Grafas, Lionginas Baliukevičius-Dzūkas, *Dienoraščiai*, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1994, p. 109-112, 134-141.

IŠ LIONGINO BALIUKEVIČIAUS-DZŪKO DIENORAŠČIO

Dienoraštis rašytas 1948-1949 metais Dainavos apygardos štabo vadavietėje: bunkeriuose Kalesnykų miške, Punios šile ir kitur. Žūties atveju autorius norėjo palikti dienoraštį broliui Kostui.

[1948 M.] RUGPJŪČIO MĖN. 20 D.

[...] Juo ilgiau būnu užsidaręs bunkeryje, juo daugiau jaučiu šito užsidarymo pasekmes. Norisi bent kurį laiką laisvam pabūti, t.y. paklajoti po kaimus. Aš dabar įsivaizduoju, koks sunkus turi būti vienuoliškas gyvenimas ir kaip sunku jaunam užsidaryti. Aš esu iš prigimties aistringas charakterio. To, žinoma, niekam neparodau. Mane daugiau laiko „šaltu angelu“. Deja, tie, kurie taip sako, labai apsirinka. Po šaltumu dvelkiančia išvaizda slepiasi tokia karšta širdis, kokia retai besutinkama...

...Svarbiausias dalykas, kad bent šiandien pirtis būtų iškūrenta. Tada nusipraustumėm, pasikeistumėm baltinius, o tai būtų laimė mūsų gyvenime...

Mūsų visų tikslas yra išlaikyti partizaninį judėjimą tokį, kad apie jį galėtų atsilipti tik su pagarba. Gaila, kad dar vis atsiranda dėmių, tamsių dėmių, kurios mus juodina. Tas, kuris gerai pažįsta Lietuvą, jos būdą, jos istoriją, jos kančias, - tas supras ir mus. Mes taip daug kartais kenčiame. Žmogus nesi geležinis (ir geležis per trumpą laiką surūdija, sutrupa) ir todėl kartais pradedi dvejoti, argi neišseks mūsų jėgos? Kas iš tos Lietuvos, jeigu ji nustos geriausios savo dalies (turiu galvoje ne tik partizanus)? Kas bus iš jos, jeigu, atėjus lemiamam momentui, nebus kam jos prikelti, išgydyti?.. Gal vėl atsiras smulkūs žmogeliai su savo politiniais „krome-liais“, su savo politinėmis rietenomis, pradės mus auklėti su devizu: „Tas nevertas laisvės, kas negina jos“... Liūdna tai pasaka, o jos galo dar nematyti. Tiek to. Šiandien atgabens popierių ir vėl leisime „Laisvės varpą“. Tegul siunta azijatas, o mes dar pakovosimi „Buržuazinių nacionalistų likučiai“ dar taip greit nepasibaigs!

RUGPJŪČIO MĖN. 22 D.

Sekmadienis. Graži ir karšta vasaros diena. Vakar naktį atvyko Vanagas su Giriniu, Šarūnu, Rugiu ir kt. Pirmą BDPS siuntą paims Kostas. Po to nustatysim nuolatinį ir tiesioginį ryšį.

Mums bekalbant, žmonės praneša, jog netoliese apsistojo istrebiteliai ir MVD-istai. Mes savo pokalbį tęsiame toliau, nes „aktyvas“ kuls vieno

žmogaus javus. Kaime didžiausias sąmyšis: žmonės su gyvuliais skuba slėptis į raistus. Raistai knibžda partizanų ir žmonių. Netikėtai čia atkeliauja ir Diemedis, bet mes su juo susitinkam tik po pietų. Plačiau išsikalbėti su Diemedžiu neteko. Vanagas išvyko su visais atgal, o mes su Vieversiu likom. Atrodo, kad daiktų negalėsime dar kurį laiką išgabenti, nes sribai ir MVD-istai už pusės kilometro nakvoja. Mums su vežimu trankytis jų panosėje negerai. Šiandien nors ir sekmadienis, bet „aktyvas“ dirba. Šeši istrebiteliai buvo pasirodę visai netoli mūsų, maždaug per 100 metrų, tačiau jie mums nė kiek netrukdo.

Kelinta diena kaip būnam be jokio darbo. Nepaprastai nuobodu. Jei taip ilgiau reikėtų pabūti, pasiustum. Partizanai turi užsiėmimą - kortas. Šiandien pilu su Vieversiu ištisą dieną „tūkstantį“.

Palengva atslenka vakaras. Liūdna ir nuobodu. Nepajutau, kaip praėjo pavasaris ir vasara. Vėl prasidės ruduo, o po jo ateis žiema, pavasaris, vasara... Tempora fugaces... Širdyje šiandien taip tuščia... Mane vėl apima melancholija, apatija. Taip pasiilgau gyvenimo: ramaus, pilno, o čia... Čia negali būti jokios apatijos, jokių svajonių, bet kova. Kova kasdien žiauresnė, slaptesnė. Čia negalima svajoti, nes žūsi. Būk gudrus, atidus, budrus ir klastingas, tada gyvensi. Būtų gerai, kad taip užsimirštum, bet aš taip negaliu.

Vakar sužinojau apie mamą ir dėdę. Jie abu seni ir negauna darbo. Sakė, kad jie dabar ten elgetauja. Mama rašė, kad ji per dieną tesurinkusi pusę maišelio bulvių. Kas bus su jais, kai ateis žiema? K. studijuoti toliau negali. Jis taip pat neturi jokių lėšų pragyvenimui. Taigi nėra jokios kalbos, kad jis kuo nors pagelbėtų mamai.

RUGSĖJO MĖN. 13 D.

Šaltas pavakarys. Šiandien miegojom raiste, nes mūsų šeimininką „nubuožino“ ir bunkeryje nesinorėjo pasilikti.

SPALIO MĖN. 6 D.

Rašyti dienoraštį mažai turiu laiko. Vanagas su Rimvydu išvyko susitikti su Tauro apygardos vadu. Nuo jų išvykimo praėjo daugiau kaip mėnesis laiko. Kelionėje jis kelis kartus parašė. Tauro apygardos vadas žuvo. Vanagas su Rimvydu persiskyrė. Vanagas išvyko toliau ir parvyks negreit.

Dirbu vienas su Vieversiu. Išleidom keletą numerių „Laisvės varpo“. Jau netoli žiema. Reikia ieškoti bunkeriuvi vietos. Jau trečia žiema, o rodos, kad nuo praeities mane skiria milžiniški amžiai. Argi gali būti, kad aš tada gyvenau? Viešpatie, kokia sunki dalia. Nenoriu dejuoti, verkšlenti,

bet bent sau galiu pasakyti, jog partizano dalia yra sunki.

Šiandien aš vienas. Vieversys su Geniu nunešė spaudą. Bunkeryje radijas groja kažkokią prancūzišką šansonetę. Buvau išlipęs į lauką. Aplinkui gili tylą. Vėl prasidės mėnesienos. Šiandien mėnulis jau pjautuvo dydžio. Ar gali kas įsivaizduoti, kad viduryje šitų laukų yra bunkeris, kuriame radijas groja prancūzišką dainušką?..

Rugio mūsų tarpe jau nėra. Vargšas žuvo, ir žuvo per išdavimą. Buvo pas žmogų užsisakęs batelius seseriai į Uralus. Tas žmogus jį išdavė, atves-damas pas save rusus. Kas dabar jį pakeis? Kito tokio nėra. Ten liks spraga...

SPALIO MĖN. 19 D.

Bunkeryje aš vienas. Vakar visą naktį lijo lietus, ir aš skaičiau vokišką romaną apie vyrą ir moterį, kurie buvo artistai, tačiau savo laimę pagaliau rado pradėję dirbti žemę. Žemė ir vaikai - aukščiausias tikslas, dėl ko suprato, jog verta gyventi. Žinoma, tai neturi nieko bendro su mūsų gyvenimu. Mes visiškai kiti žmonės. Mes turime tik vieną tikslą, tik vieną idėją - Laisvą Lietuvą, o visa kita išnyko. Taip, taip, šeima, vaikai... Kažin ar bus mums lemta sukurti šeimas? Aš galvoju apie save. Man vis dažniau kyla apie tai mintys, bet... Jeigu ne šis „bet“, galbūt tada ir būtų galima. Tame „bet“ paslėpti didžiausi mano vidaus sunkumai.

Mane (dažniausiai kai būnu vienas) apima apatija. Aš žinau, jog reikia ką nors daryti, bet kartu negaliu pakelti rankų. Tada dažniausiai sėdžiu ir galvoju, galvoju. Kartais net negalvoju, sėdžiu, o mintys išsidraikiusios laksto visur.

Taip buvo ir vakar. Oras lauke buvo bjaurus. Pro bunkerio angą lašeno lietaus lašai. Girdėjosi, kaip vėjas medžius purtė. Kad bent radijas veiktų, bet kaip tyčia neveikia. Pagedo staiga.

Šiandien turbūt niekas neateis. Man dažnai pasigirsta, jog kažkas eina, bet tai tik varlės po langu šlepsi. Vieną kartą taip smarkiai kažkas viršų subildėjo, jog aš net pistoletą buvau pasiėmęs. Greičiausiai vis varlės.

Šianakt visiškai išsigiedrino. Pilnatis. Rausvas mėnulis jau gerokai pakilęs. Per visą dieną pragulėjau. Negaliu nieko dirbti. Aš vis galvoju apie ateitį.

Vanagas prieš kelias dienas grįžo, tačiau ir vėl išėjo. Mat reikia su vyrais susitarti dėl žiemojimo. Šį kartą mes keliamės toli, bet kur, nerašysiu: mongolai gali sučiupti mūsų dienoraštį. Aš patenkintas ta vieta. Ten bus truputį linksmiau, ir aš, manau, nesijausiu toks vienišas. Vieversio ir Genio nėra taip pat. Jie išėjo parvilkti maišų supakavimui ir kirvių.

Rimvydas guli pas Mislinčių-Tigrą sužeistas. Pasirodo, jis, Žaibas ir dar keli vyrai buvo Alytaus ligoninėje. Norėjo išvaduoti ten gulintį Tigrą. Viskas buvo puikiai suplanuota. Bet čia Rimvydo klasiškas išsiblaškyimas viską sugadino. Į ligoninę buvo įėjęs ir Guoba. Iš pradžių susitiko vieną istrebitelį. Rimvydas užmezgė su juo pokalbį. Guoba nuėjo kito ieškoti, o Rimvydas, pamiršęs savąjį istrebitelį, nusekė paskui Guobą. Kai Guoba paklausė apie paliktąjį istrebitelį, Rimvydas tik tada jį atsiminė. Surado ir pakišo pistoletą po nosimi. Su šitu pabaigė. Tačiau atsirado kitas. Rimvydas ir Guoba turėjo šokti pro langą, nes istrebitelis buvo užrakinęs duris. Baigėsi tuo, kad Rimvydas iš užpakalio buvo sužeistas į ranką ir stiklu persirėžė kelį. Žaibą būtų irgi nukovę, bet išgelbėjo žiūronai. Kulka pataikė į ant krūtinės kabojusius žiūronus ir juos suskaldė.

Tigrą sekančią dieną išvežė kitur. Aš įsivaizduoju, kokia turėjo būti vargšo Tigro nuotaika. Laisvė jau buvo prieš akis. Žaibas, matyt, sunkiai tai pergyveno. Kai man apie tai Vanagas papasakojo, aš negalėjau nusėdėti vietoje. Ach tas Rimvydas, Rimvydas! Visur jam sekasi, kaip tam septynių nelaimių broliui, o jau tas išsiblaškyimas tiesiog fantastiškas...

SPALIO MĖN. 29 D.

...Prieš kelias dienas buvo pas mane Mikas (Audrūnas). Sutarėm eilę dalykų...

Sėdžiu jau kelinta diena sename bunkeryje pas Žaibą. Šį bunkerį kasiau ir aš maždaug prieš pusantrų metų. Dabar iš jo pasidarė tikra ola. Sienos apipuvusios ir supeliję popieriai nusiplėšinėję. Bunkeryje spingsi žibalinė lempa, kuri nepaprastai rūksta. Visos bunkerio lubos nuo dūmų pajuodusios. Sakytum, tikras karcėris.

Taigi ta „naujoji vieta“, dėl kurios aš čia atvykau, nesiduoda surandama. Be paties Žaibo nieko negalima pradėti. Yra padarytas vienas bunkeris, bet apie

jo patogumą reikėtų dar pagalvoti. Devyni žmonės negalime kartu gyventi, o ypač žiemos metu. Vienas dalykas, daugybė pėdsakų, o be to, sunkus maisto pristatymas.

Ištisas dienas galvoju, kaip čia mums įsikurti. Laimingi tie, kurie per daug nesirūpina ateitimi. Aš negaliu. Nuo to, kaip mes įsitaisysime, priklauso ir visas mūsų darbo sėkmingumas.

Aš vis galvoju sudaryti atskirą spaudos ir propagandos skyrių. Galbūt tada darbas eitų sklandžiau. Atsidėtum vienam darbui, tuomet būtų žymiai lengviau, ir pats darbas kitoks...

...Čia yra atvykę Litas, Mislinčius ir Lakštingala. Litas norėjo kuo skubiausiai išsišaukti Vanagą, bet tas išvykęs į Šarūno rinktinę. Pasirodo, Litas buvo susitikęs su naujai išrinktu Tauro apygardos vadu Faustu.

Sako, jog tai jaunas vyrukas, ne kariškis, mokytojavęs... Pasitarime, kuriame dalyvavo Litas, Faustas ir Tauro apygardos Geležinio vilko rinktinės vadas Tigras, Pietų Lietuvos vadu išrinktas Vanagas. Litas buvo Vanago įgaliotas tartis. Dabartinis reikalas, dėl kurio atvyko Litas, liečia susirišimą su Vakarų Lietuvos partizanais. Pasiunčiau ekstra laišką. O kad įsivaizduotų tie, kurie yra laisvi užsienyje, kaip ir kokiomis sąlygomis mes dirbame! Kad jie bent mažutę dalelę žinotų! Neturiu kada rašyti apie tai, kas vyksta pas mus, partizaniniame gyvenime, kiekvieną dieną, kiekvieną valandą ir minutę. Čia lieka tik mažytė mano vidaus išgyvenimo dalelė...

Lauke oras šuniškas. Tamsu. Lyja lietus. Visur purvas - lauke ir bunkeryje. Tėvukas (Litas) miega. Gerai, kad jis miegoti gali. Aš negaliu. Per šias 5 dienas aš tiek prisikvaršinau sau galvą.

Burokas, Guoba ir Viesulas grįžo su bekonu. Į bunkerį atėjo tik Burokas. Dabar jis guli su Lakštingala apačioje ir kažką šnabždasi. Vanagas (Geležinio vilko tėvūnijos štabo viršininkas) išėjo su puodais pas šeiminką.

Tėvukas garsiai knarkia, o aš nerimstu, nervuojuosi, rūkau... Aš vėl rūkau. Bevalis iš manęs, visiškas bevalis.

Kartais pradedu save raminti: na, vis tiek bus gerai. Įsitaisysim spaustuve, nes raides jau turim. Aš perimsiu visą spaudos skyrių. Paleisim savo propagandos mašiną visu tempu. Bet kaip tu ją paleisi, jeigu, sugedus radijo aparatui ar norint gauti bent kilogramą popieriaus, reikia dar pagalvoti, kaip

visa tai sutvarkyti. Trūksta mažiausio dalykėlio, ir darbas stovi. Štai kad ir dabar: neturim bunkerio, o jį įrengti tokį, kad tiktų mūsų darbui, yra sunku. Bet kad tai suktųsi tik apie bunkerio įrengimą! Nėra žmonių, nėra inteligentų, o ir tie patys, kurie yra likę, palengva retėja. Naujų surasti į žuvusių vietą sunku, o tie, kurie ateina, neatstoja žuvusiųjų. Mūsų apygardoje žuvusių jau apie 1000. Baisus skaičius! Sunku ir galvoti.

Darbą taip pat sunkina mūsų žmonių nevieningumas. Yra daug puikių ir pasišventusių žmogelių. Partizaninė kova davė šimtus didvyrių, to vardo šimtą kartų užsitarnavusių. Tačiau yra ir menkystų. Aš esu linkęs manyti, jog tai yra mūsų tautos mažo kultūringumo pasekmė. Štai mažas pavyzdys. Neseniai buvom užėję pas vieną žmogų maisto. Ūkininkas jis neblogas, bolševikiškai tariant, „buožė“. Paprašėme mėsos. Žmogus mums pasiūlė kriaukšlį duonos ir pradėjo dejuoti, jog visiškai nieko neturi. Pasirodo, turėjo 6 kiaules ir keliasdešimt paukščių. Žinoma, mes patys paėmėm keletą kalakutų, tačiau reikia įsivaizduoti, kad jis savo širdyje mus prakeikė, pasmerkė, galbūt ir greito galo linkėjo. Sis apakęs žmogelis dreba dėl vieno kito kilogramo mėsos, kai mes, partizanai, nesijaudinam dėl savo gyvybės, dažnai pastodami kelią istrebiteliams ir NKVD-istams, atvažiuojantiems iš to žmogaus reikalauti pyliavų. Jis dreba dėl savo skatiko, kai mes paaukojom viską ir savo turtą numetėm kaip nudėvėtą pirštinę. Jis bijo prarasti bet kokio skuduro, nejaučia, kad ryt ar poryt aprašys jo turtą, nubuožins ir ištrems, kad jo turtas atiteks atėjūnams ir išgamoms. Kaipgi pagaliau vertinti tokį žmogų, kuris gaili saviesiems ir atiduoda svetimiesiems?

Aš prisimenu tą žmogų, kaip jis paniuręs ir nekalbus sėdėjo ant lovos. Ką jis tuo metu galvojo? Ne, jis nesupranta, kas tai yra tėvynė, kas tai yra Lietuva. Jam tėvynė - pinigų terba. Tikriausiai jei jis nebijotų partizanų ir jei bolševikai būtų bent kiek žmoniškesni, jis būtų pirmas tarybinės santvarkos šlovintojas. Tokių žmonių pas mus yra nemažai. Botago jiems reikia, nes tik jo jie bijo ir klauso, tik jo pliaukšėjimas yra vienintelė jiems suprantama kalba.

Šio bunkerio šeimininkai yra vargšai žmonės, tiesiog elgetos, tačiau jų širdys - auksinės. Jie nieko neturi, skarmalais apsilvilkę, sukrypusioj, supuvusioj trobelėj (jei ją dar taip būtų galima pavadinti) gyvena, tačiau jie sutinka atiduoti mums paskutinį savo duonos kąsnį. Ir tai nėra kažkoks apsimetimas: ne baimės verčiami jie tai daro, nes per tiek metų išmokom žmogų pažinti ir vertinti iš pirmo pažvelgimo, iš balso intonacijos. Šiuos žmones jauti visa siela, kad jie tau tik gero linki, kad jie trokšta naujo gyvenimo taip, kaip kad mes, partizanai, trokštam. Kas gi pagaliau verčia šį

žmogų tokiu būti? Juk jis galėtų būti pirmutinis „stribokas“ ar naujosios santvarkos „valdininkas“? Juk jis nieko neprarastų, nes ir taip nieko neturi?

Matyt, juo arčiau bažnyčios, juo toliau nuo Dievo, ir juo daugiau turto, juo labiau jį pamėgsta, prisiriša prie jo ir myli labiau už viską, net ir už tėvynę. Pasigailėjimo verti menkystos, dvasios skurdžiai!

Aš prisiminiau taip pat ir „kadro karininką“ BDPS ryšininką Arūną. Jis inteligentas, žmogus išsilavinęs, mokytojas, bet menkysta. Jam rūpi biz-neliai, nusipirkti motociklą, kaimiečius partizanus degenaliniais švarkais vilioti. Vaizduoja kažkokią didelę asmenybę, o iš tikrųjų toks mažas. Taip. Tik vargas, nuolatinė kova, amžinos kliūtys išryškina tikrąjį žmogaus veidą. Kiek nepriklausomo gyvenimo metais mes turėjome „didvyrių, asmenybių“! Kur jie dabar? Išnyko kaip muilo burbulai, vėjui papūtus. Iš kilo nauji žmonės, kurių pirmiau niekas negirdėjo, nematė...

LAPKRIČIO MĖN. 5 D.

Iš Maskvos radijo bangomis į naują mūsų bunkerį plaukia kažkokios rusiškos liaudies dainos. Melancholiškos, lėtos ir sunkios. Jose jauti kažką graudaus, jog net širdį veria... Aš jų negaliu ramia širdimi klausyti ir kiekvieną kartą, kai jas užgirstu, mano širdyje atsinaujina žaizdos. Dieve, kaip arti Tavęs yra šios dainos ir kaip toli visas mūsų gyvenimas...

Mūsų naujas bunkeris yra gana didelis (2,3 x 3,3 m), tačiau šaltas. Nejaugi jis bus toks šaltas kaip skylė, kurią turėjome pas Kytrą? Visą praeitą žiemą teko pradrebėti. Ir dabar, rodos, matau, kaip aš, Rimvydas ir Vanagas tūpčiojam bunkeryje.

Paskutinės kelios dienos tikrai buvo sunkios. Oras nepaprastai bjaurus. Lyja ir visur purvas. Mano valiai tai geriausias bandymas. Buvau nuvykęs pas Banadą. Ten radau Vieversį, Kapsą ir dar vieną naujoką, kuris pasiryžo su mumis dirbti. Su jais perkraustėm visus mūsų daiktus apie 30 km. Nusivarėm visi nuo kojų. Mūsų naujokams nieko sau pradžia!

Žaibą radau grįžusį. Jis apie Onuškę susprogdino sunkvežimiu važiuosį visą Onuškiečio miestelio garnizoną - iš viso 19 žmonių. Paėmė 2 kulkosvaidžius, 10 automatų, 5 desantinius automatus ir 5 pistoletus. Visi apsiginklavo nuo galvos iki kojų. Bet ir be nelaimių neapsieinama: neseniai žuvo Vyckos (Viesulo) brolis Balandis ir kažkoks man nepažįstamas. Burokas buvo kažkur išvykęs ir išvengė mirties. Keisčiausia, kad bunkerį užklupo

nakties metu. Matyt, kažkas užvedė. Visi trys nusišovė iš pistoletų. Kasdieninė istorija. Vycka išoriškai ramus. Kas žino, kas jo viduje dedasi.

Mane po truputį apima drebulys. Perkūniškai šalta. Kojos visiškai peršlapusios. Tuo tarpu sename bunkeryje, kuriame laikinai gyvenom, buvo nepaprastai tvanku, kaip tikram pragare. Bunkerėlis nedidelis, o gyvenom jame septyniese. Vietos nėra nei apsisukti. Pilna purvo ir blusų. Blusos kelias dienas neleido man užmigti. Paskui apsipratau - nuovargis nugalėjo ir miegojau kaip užmuštas. Net imi galvoti, ar gali būti kas blogesnio pragare. Šiandien, pavyzdžiui, su Guoba baladojomės per mišką. Tamsi ir lietinga rudens naktis, o mes, nešini visokiais kraustuliukais, klamptom skylėtais batais po purvą. Jeigu šitas vargas manęs nepražudys, turėsiu iš jo daug naudos. Na bet tai tik smulkmena, kad tik sektųsi toliau. Darbo jėgos turim.

Šiandien pamiškėje visur pasalavo rusai. Matyt, bijosi, kad spalio švenčių nesutrukdytų.

LAPKRIČIO MĖN. 10 D.

Grižo Vanagas iš Šarūno rinktinės. Vaizdas joje Kariūno dėka visiškai pasikeitė. Jau nebėra to įsisenėjusio girtavimo „tradicijų“. Pavyzdžiui, ištisa tėvūnija, kuriai vadovauja Kalnius, visiškai negeria. Ilgos kovos ir karštuosius nutrūktasprandžius nuramino. Vyrai pamatė, kad girtavimas veda į pražūtį... Tokia pažanga, žinoma, verta džiaugtis. Mūsų jėga glūdi mūsų sielose, mūsų širdyse, bet ne ginkluose.

Vanagas vėl išvyksta. Šį kartą turbūt net į Žemaitiją. Liksiu vienas su visu „kromu“. Galimas daiktas, kad atvyks Kariūnas padėti...

...Garbinuotasis poetas (Kapsas) neapsisprendžia likti pas mus. Jis galvoja ir galvoja, bet prieina prie to paties punkto - pas mus jokių būdu nelikti. Kiekvienam brangus savas kailis. Retas iš mūsų intelektualų gali pasiryžti už tėvynės laisvės idėją mirti. Sumiesčionėjo jie kažkaip, susmul-kėjo. Jie sutiktų geriau apspjauti dabar tėvynę, o paskui už tai atgailauti, kad tik nežūtų.

Ateisime visi lig vieno

Nuo Mūšos, Neries ir Lėvens,

Kol mūs arterijom ir venom

Prabočių kraujas dar sruvens...

Štai Kapso žodžiai, bet dabar to įrodyti nesiryžta. Aš suprantu, kad negali visi išeiti į mišką, bet mums taip pat reikia inteligentinių pajėgų. Mums taip reikalinga nauja srovė, kuri papildytų mūsų gretas. Kas gi išeitų, jei visi imtų atsisakinėti? Ne veltui tad sakoma:

Kur dabar, tėvyne, dainiai,

Kur dainas tau pynė...

Taigi, kur dingę jie, kurie anksčiau skiepijo mums tėvynės meilę, kurie ugdė mumyse drąsą, kurie skelbė, jog malonu yra už tėvynę mirti? Nejaugi tai buvo tik tuščios statinės skambėjimas, ir daugiau nieko?.. Mūsų poetas teisinasi, jog jis noris išlaikyti savo kūrybą, savo šeimą. Bet juk yra aukštesnių idealų! Žinoma, galbūt mes nepajėgiame suprasti jo poetinių „polėkių“. Tačiau yra žinoma, jog kaimas visada už tėvynę kovojo. Jis neklausė, kaip jam bus už tai atlyginta. Kai tėvynei kas nors grasindavo, kaimas išeidavo su savo tyra, paprasta ir kieta lietuviška širdimi kovoti. Jis žinojo, jog priešą reikia mušti, na, ir jį mušė - vyžoti savanoriai ir dabartiniai partizanai.

Aš dažnai pagalvoju, kas gi Tu esi, mano Tėvyne? Kodėl tavo vaikai tokie keisti, tokie savotiškai užsispyrę? Iš kur toji didelė pasipriešinimo jėga teka?

Aš jaučiu, jog aš savo kraštą pamilstu vis labiau ir labiau. Jeigu man šiandien kas pasiūlytų laisvę Amerikoje, aš neišvažiuočiau. Geriau žūti čia garbingai kovojant, negu rankas sudėjus laukti kažko iš kažkur nukrintant. Pagaliau mūsų kraujas nenueis veltui. Mes turėsime teisę visiems žiūrėti tiesiai į akis, nes mes savo tėvynės neapleidom. Na ir kas gi mus

nugalės, jei mes mirti nebijom, jeigu mes nugalėjom ir mirtį.

Bunkeryje visi miega. Tik aš vienas budžiu su savo nesibaigiančiomis svajonėmis. Mintys kaip paukščiai skraido, ir į krūtinę įsilieja karštos bangos...

LAPKRIČIO MĖN. 12 D.

Vakar beveik visą dieną „pradiskutavome“ su Kapsu. Jis sakė nenorįs įstoti į mūsų eiles, bijodamas pražudyti savo šeimą. Deja, jo visi argumentai subyrėdavo, atsimušę į mūsų priekaištus. Jis, pavyzdžiui, sakėsi gyvenęs tik dėl kūrybos. Kūryba esti aukščiausias jo tikslas. Įdomu, kaip būtų galima suderinti tą jo tikslą su tuo, jeigu jis, „prisitaikęs“ prie dabartinės santvarkos, imtų šlovinti tėvą Staliną ir jo kolchozus? Kaipgi sąmoningoji tautos dalis

galės žiūrėti paskiau į tokį „poetą“, kuris didžiausią mūsų tautos žmogžudį garbino tada, kai tauta kraujais plūdo. Žinoma, kai jam negrės joks pavojus ir nebus, sakysim, bolševikų, jis vėl „giedos“ apie meilę, pasišventimą ir t.t., ir taip be galo. Visi jie tokie. Kai ateis laisvė, jie vėl taps patriotais ir išminčiais su savo ideologijom ir patarimais, tačiau, tėvynei pavojui esant, jie tegali tik niekingai ant kelių suklupti, baimingai dairytis, plaukti pasroviui, bet pasipriešinti neišdrįsta.

Kodėl jam gali būti šeima brangesnė už mūsų visų šeimas? Aš supratau, ką reiškia motinos, brolių netekti. Bet juk reikia kam nors pasiaukoti! Vardan šventos kovos ir ateities turi tam tikra mūsų dalis ryžtis viskam, net mirčiai. Galbūt šitomis aukomis bus pagrįstas geresnis ir šviesesnis Lietuvos gyvenimas. Galbūt tos aukos pamokys ateinančias kartas, kaip reikia ginti tėviškę, būti vieningiems ir t.t.

Abu poečiokai (Kapsas ir jo draugas) vakar skaitė savo kūrybą. Sunki, juoda kaip derva nuotaika trykšta iš kiekvienos jų eilėraščių eilutės. Tačiau viskas daugiausia sukasi apie individualius išgyvenimus, sielvartus. Nė vieno žodžio apie tai, kas žadintų jaunimą ir visą tautą ryžtingumui, nė vieno žodžio apie geresnio gyvenimo viltį, nė vieno žodžio apie kaimo didvyriškumą! Iš visų eilučių dvelkia miesčioniška sunki baimė, neviltis, depresija. Ar su tokia kūryba galima tautą išjudinti, žadinti ir puoselėti meilės ugnį? Jeigu visi užsikrėstų tokiu pesimizmu, kas gi būtų? Savaime aišku, kad mūsų tautos padėtis yra be galo sunki, tačiau tai nereiškia, kad mes turime nuleisti beviltiškai rankas. Bolševikams tokių defetistinių nuotaikų skleidimas tik patarnauja. Žmonės kurį laiką nusimena, o paskui palengva ir taikytis pradeda. Galingas yra tas, kuris varge sugeba dainą niūniuoti. Šimtą kartų teisybė juk tai, kad Maironis, Kudirka ir kt. pažadino mūsų tautą iš amžių miego.

Kokios idėjos Kapsos galvoje švilpauja, aš nesuprantu. Jis svaičioja „išeisiąs į literatūrą“. Bet kaipgi tu į ją „išeisi“, jeigu dabar į savo sielą leidi kažkokio mėšlo pridrbėti? Pagaliau kokia nauda iš tavo kūrybos, jeigu tu ne dabar galingu žodžiu tėviškės vargus iškelsi, bet tada, kada visi bus laisvi. Tada daug kas sugebės rašyti ir kalbėti. Bet štai dabar išeik su savo kūryba, kada kiekviename mūsų gyvenimo žingsnyje viešpatauja mirtis ir kančia! Aš manau, kad Kapsas vis dėlto ne tiek savo kūrybą, kiek savo gyvybę brangina. Jeigu medinėmis kulkomis šaudytų, išeitų ir jis. Bet dabar kaipgi išeisi, kad užmušti gali...

Šiandien rankiojau raides mūsų spaustuvei. Deja, jų tik pusę turim. Taip ir tikėtis reikėjo, nes negi NKVD pasiųs mums spaustuvē. Būtų jie per daug kvaili. Leisime savo laikraštėlį ir toliau rotatoriumi. Kapsas atgabeno mums naują rotatorių.

Jau kurį laiką nežinau apie Kostą. Kaip ten jam vargšeliui einasi? Pinigų neturi, maisto taip pat. Svarbiausia – negali mamai pagalbėti. Ak tu mano brangi mama, ar aš tave kada pamatysiu? Su tėvu taip staiga išsiskyriau, o tave dabar į Uralus išstūmiau. Tėvas žuvo, bet bent tu, mano miela mama, liktum. Aš niekad neužmiršiu 1944 metų liepos 10 dienos, kada pirmą kartą ilgesniam laikui buvau atskirtas nuo namų ir tėviškės. Tada buvo tokia žvaigždėta naktis, kokia tik gali būti vasarą. Tačiau kokia ji buvo liūdna. Viešpatie! Tą naktį tėvai išsikraustė iš namų, nes žinios apie artėjančius bolševikus buvo baisesnės ir baisesnės. Aš likau vienas visiškai tuščiuose namuose. Visą naktį negalėjau užmigti, gulėdamas lauke ant suolo. Tada dar nežinojau ir nenumaniau, ką reiškia man ateitis. Orą virpino lėktuvų dūzgimas. Kažkur toli buvo matyti raketų šviesos: ten bombardavo mūsų miestus. Mano sieloje, ir ne tik mano, bet visų sielose buvo taip graudu ir nyku. Per mano tėviškę riedėjo nauja karo banga.

Rytojaus dieną susitikau su tėvu. Atsisveikinau. Aš jau buvau vokiška uniforma ir važiauvau į Žemaitijoje organizuojamus „Tėvynės apsaugos“ būrius. Tėvas verkė, verkė taip labai, kad niekad nemačiau jo taip verkiant. Verkiau ir aš, tik ne taip labai... Po to mes persiskyrėm. Po kelių savaičių jis žuvo - bombos skeveldra pataikė į smilkinį, ir jis mirė, taip tyliai, jog greta sėdėjusi mama to iš karto nepastebėjo. O aš? Aš trankiausi po Lietuvą. Iš Tėvynės apsaugos būrių nieko neišėjo. Mes visi tikėjom, kad tėvynę ginti galima ir po šlykščia vokiška uniforma. Bet vokiečiai nuo komunistų daug kuo nesiskyrė. Mus apgavo ir išnaudojo...

Ir už ką gi milijonai žmonių taip kenčia? Dėl ko tame mažame pasaulyje tokia didelė neteisybė? Kodėl Tu, Dieve, skyrei žmogui tokią sunkią dalį? Kodėl gi žmonės krinta milijonais, gyvenime nieko nepasiekę ir gyvenimui nieko nedavę?.. Kur gi pagaliau glūdi visų nežmoniškų kentėjimų paslaptis?.. Ar mes tik tiek reikalingi, kad gimtum ir vėl žūtum, išnyktum, tartum mūsų visai nebūtų buvę?..

Bunkeryje ir lauke visiškai tylu. Visi miega, o aš, kaip paprastai, su savo kančia ir mintimis vienišas budžiu. Iš Londono kažkoks komentatorius šaltai ir išmintingai dėsto apie Rūro pramonės likimą. Ach tie angliškieji politikai.

Jie kalba ir kalba, perka ir parduoda viską, ištisas tautas. O kad jie mažiau kalbėtų ar būtų kalbėję, galbūt šiandien kitaip būtų...

Bjaurus kosulys kankina mane jau ketvirta diena. Reikia eiti gulti...

GRUODŽIO MĖN. 12 D.

Taip visą mėnesį neturėjau laiko ką nors parašyti į savo dienoraštį. Darbo turėjau iki kaklo. Vanagai išvykus, išleidom 2 lapų „Laisvės varpą“. Po to išlydėjau Kapsą. Su Rimvydu reikėjo ruošti medžiagą užsieniui. Pagaliau ir Rimvydas išvyko. Vėl išleidom 2 lapų „Laisvės varpą“, išspausdi-nom priešrinkiminių atsišaukimų. Taip prabėgo nejučiomis visas mėnesis.

Prieš kelias dienas mišką krėtė rusai. Apie 10 mongolų perėjo per Žaibo bunkerio angą. Žaibas buvo pasiruošęs su pistoletu...

...Per visą laiką tai šen, tai ten žūsta vyrai. Netoli mūsų žuvo keturi partizanai...

GRUODŽIO MĖN. 23 D.

Paskutinės dienos - tikros nedarbo dienos. Velniškai nuobodu taip sėdėti. Paprastai pasėdžiu prie radijo, o paskui einu gulti. Rašyti negaliu savęs priversti. Bunkeryje gana šalta. Vakar Žaibas atnešė elektrinį kapsulį. Padėsime viršų vieną pėstininkų skeveldrinę miną. Tuo atveju, jei rusai užtiktų bunkerį, miną būtų galima susprogdinti iš vidaus su baterijų pagalba. Miną padėsime kai snigs, nes liktų pėdsakai.

Sniegas laikosi jau apie 10 dienų. Atrodo, kad daugiau jo nenuleis. P. kasdien atvažiuoja rogėmis maskuoti mūsų pėdsakų. Mes patys jokia būdu negalim užsimaskuoti...

...Vakar su Guoba pėsti padarėm nemažą ratą. Parsinešėm tinklėlį rotatoriui ir pasiūtus baltus apsiaustus žiemai.

Norėjau susitikti su Miku. Tas neatvyko. Pasirodo, jo motina mūsų paketus sudeginusi. Ten kaip tik buvo ir apmokymo konspektai. Buvau velniškai įpykęs. Mikui parašiau šiurkštų laišką, ir dabar pats gailiuosi, kad taip pasielgiau.

Šiandien einam į pirtį.

Ryt Kūčios... Penktos Kūčios, kurias aš praleidžiu Dievas žino kaip.

1944 m. Kūčių visai nešvenčiau. Graco aerodromeėjau sargybą. Buvo žvaigždėtas dangus, ir, į jį žiūrėdamas, mąščiau apie toli likusią Lietuvą ir namiškius.

1945 m. per Kūčias kroviau anglis Donbase. 1946 m. dieną prieš Kūčias išdavė mūsų bunkerį. Mes su Žaibu, keletą valandų prieš, išsikraus-tėm į gretimą bunkerį. Dieną jau liepsnojo trobesiai. Išlipęs iš bunkerio ir matydamas dūmus, aš iš pradžių pagalvojau, kad dūmai rūksta iš šeiminių dūminės pirkios. Pasirodo, kad ten rūko sudegęs kluonas. Tada žuvo Nykštaitis, Raktas, Lordas ir Vytenis. Lygiai dveji metai praėjo nuo to laiko. Mes su Žaibu tadaėjom visą naktį. Kaip tik pralaviravom pro rusus. Miegojom sename bunkeryje. Rytojaus dieną išsiprausėm ir Kūčias valgėm pas O. (dabar suimta ir sėdi kalėjime).

1947 m. Kūčias praleidau Šiluose.

Ir štai 1948 m. Šį kartą nutarėme Kūčias valgyti mūsų bunkeryje. Žadėjo Kapsas atvažiuoti. Šiandien reikės patikrinti.

GRUODŽIO MĖN. 24 D.

Vakar išsiprausėm pirtyje. Savo „pečkuriams“ nunešėm dovanų.

Lauke oras nešaltas. Blogiausia, kad visą dieną snigo. Dabar vėl reikės pravažiuoti naujus kelius. Krinta kažkokia migla ar lietus. Per keliasdešimt metrų nieko nematyti.

Kūčias vis dėlto nutarėme valgyti pas Baurą...

Vieversys su Žaibu išvažiavo Kapsio laukti, bet, atrodo, jis neatvažiuos.

Šiandien su Guoba papuošėm bunkerį. Kalėdoms ruošiamasi ir po žeme! Ar nekeista?..

Bandžiau klausytis radijo. Berlynas kalba apie Kalėdas, iš Suomijos vaikų valandėlė, o iš Maskvos - skaičiai, pūdai, soclenktynės... Ir taip per ištisus metus - 30 su viršum metų!.. Visą laiką melas, šlykšti apgavystė. Tave migdo pasakom apie rojų, laimę, džiaugsmą, o čia, žemėje, sukūrė tokį pragarą... Aš tiesiog negaliu įsivaizduoti, kam gi pagaliau skiriama bolševikų spauda. Juk jos niekas neskaito, o jeigu ir perskaito, tas vis tiek netiki tuo, kas ten

parašyta. Kokie gi žmonės, kurie gali tokias nesąmones rašyti? Laikraščiuose - žydinti Lietuva, o iš tikrųjų - plūstanti kraujuose. Nėra žodžių visam tam išreikšti. Na, Stalinas tikras neraliuotas asilas. Visi puslapiai užversti laiškais, pasižadėjimais ir įsipareigojimais tam „brangiausiam, mylimiausiam..." Šlykštu skaityti. Aš netikiu, kad komunistų tarpe bent kiek protingesnis žmogus tikėtų tais svaichiojimais: Stalinas -genijus, korifėjus, tėvas, mokytojas... Stalinas viską žino, jis mokė, jis pasakė tada ir tada taip ir taip, jis numato kelią šimtmečiams pirmyn, jis geriausias karvedys... Kažin ar Tibete ir Indijoje stabai labiau garbinami? Štai kodėl asilas tas Stalinas, kad taip save garbinti leidžia. Na, žinoma, kad jis tik asilas būtų, tai dar pusė bėdos, bet svarbiausia tai, kad su kvaila prigimtimi neatskiriamai susijęs azijatiškas žiaurumas.

Nieko sau išsiaiškinau, kas slepiasi Kremliuje! Mane patį juokas ima iš mano „filosofijos"...

5 val. vakaro. Per radiją perduoda Triugve Li ir Evato kalėdinius linkėjimus: „...tik SNO vienintelis pasaulyje taikos ramstis, kuris ir dabar turi padėti išvengti karo..." Ar ne ironija?

MALDOS, EILĖRAŠČIAI, DAINOS

MALDA UŽ TĖVYNĘ

Dieve, kuris leidai tautas ir įdiegei joms laisvės troškimą, gražink ir mūsų Tėvynei laisvės dienas. Tegu tie bandymai, kuriuos tu skyrei mūsų šaliai, nebūna jos pražūčiai, bet greitesniam jos prisikėlimui ir didesnei jos dvasinei gerovei.

Laimink, Viešpatie, mus, kurie su ginklu stojam prieš pavergėjus. Duok mums jėgų pakelti didžią partizano dalį. Padaryk, kad mes visi grįžtume į namus, nešdami naują atgimimo ugnį.

Siųsk, Viešpatie, išminties ir stiprybės dvasios tiems, kurie dirba mūsų tautai ir aukojasi jos labui. Padėk savo tėviška meile ir globa pasilikusiems namuose mūsų broliams ir sesėms. Stiprink dėl Tavo vardo ir tautos laisvės kenčiančius, guosk liūdinčius ir nuskriaustuosius, amžiną šviesą suteik, Viešpatie, tiems, kurie jau yra mirę kovos lauke.

Švenčiausioji Mergele Marija, Aušros Vartų Gailestingumo Motina, pavesk savo dieviškam Sūnui, Jėzui Kristui, mūsų Lietuvą, kuri taip nuoširdžiai tave myli ir garbina.

Neleisk, kad Tavo sūnaus vardas būtų išrautas iš lietuvio širdies. Šventasis Kazimierai, mūsų tautos globėjau, vadovauk mūsų kovai dėl laisvės, kaip kitados stebuklingu būdu kad vadovavai mūsų tėvams.

Per Kristų, mūsų Viešpatį, kurį tiki, išpažįsta ir myli kiekvienas taurus lietuvis. Amen.

KRYŽIAUS KELIAS

Kas neneša savo kryžiaus ir neseka manęs, nėra manęs vertas. Kryžiaus ir erškėčių kelią, Viešpatie Kristau, Tu perėjai pirmas. Perėjai, kaip niekas kitas. Tavo kūną nuo galvos iki kojų žymi žaizdų randai.

Žinau, kartus ir kietas tas Tavo kryžiaus kelias. Bet dėl to, kad jis Tavo, mane jis žavi ir traukia.

Esu vaikas tautos, kuri pamėgo Tavo kryžius. Pamėgo, nes pati yra praėjusi baisų kryžiaus kelią. Ne kartą atrodė, kad ji puls po savo našta ir nepakils. Bet Tavo kančios stiprinama ji kėlė.

Kančia neišvengiama ir mano daliai. Kryžiaus keliu ir man lemta eiti.

Pamokyk mane ir mano tautą, Mokytojau. Pamokyk sekti Tave.

PRIEŠ KAUTYNES

Gyvybės ir mirties Viešpatie, Tu suskaitei mano dienas pirm, negu aš ėmiau gyventi. Tu esi mano gaivintojas ir gynėjas nuo pat mano jaunų dienų. Nepridera man šiandien bijoti, kada neištiriamoji galia veda mane, ištikimą Tėvynės sūnų, į kruvinas kautynes. Jeigu norėsi Tu mane iš mirties pavojų išgelbėti, mano gyvybę ir sveikatą apsaugot, tai šlovinsiu aš Tavo garbę. Jeigu Tu kitaip nusprendei, - teįvyksta Tavo šventoji valia. Tau atsiduodu aš, priimk mane į savo amžinąją ramybę.

Leisk man, Viešpatie, kaip garbės vyrui, kaip geram krikščioniui, kaip narsybės paveldėtojai, narsiai kovoti su kovojančiu, žmoniškai elgtis su nugalėtu.

Laimink mūsų vadų akylumą ir patyrimą. Apdovanok pasisekimu jūjų sumanymus bei žygius. Suteik man ir mano broliams drąsos, narsumo ir ištikimybės, o mūsų partizanams – garbingąjį laimėjimą. Amen.

MALDA UŽ MOTINAS

Viešpatie, heroizmo žyme paženklinai Tu mūsų motinas. Kas, jei ne jos, išlaikė tikėjimą į Tave, kai Tavo vietoje mums buvo brukami svetimi dievai? Kas palaikė mūsų meilę savajai tautai, kai jai išplėsti buvo vartojama jėga ir ginklas.

Dieve, Tu davei motinai jėgų, pranešančių ginklo ir prievartos galią. Tu padarei ją galingesnę už galinguosius žemėje.

Motina miršta, bet nemiršta jos meilė. Ir Tu, Dieve, padarei mūsų motiną šios nemarios meilės gražiausia reiškėją. Tik Tu, kuris esi meilė, galėjai sukurti mums šitokį skaisčios ir patvarios meilės kūrinį.

Kristau, mūsų Broli, kuo labiau Tu galėjai girtis ir didžiuotis šiame pasaulyje, jei ne savo dieviškąją Motiną? Ko Tu labiau po savo dangiškojo Tėvo klausei, kieno valią norėjai geriau vykdyti, jei ne savo motinos Marijos? Ir mirdamas prie kryžiaus ar neprisiminei jos, kai sakei: „Motina, štai tavo sūnus“, ir kai pavedei ją mylimiausiam savo mokytiniui. Pagaliau, kas

gražiau už Tave pagerbė savo motiną, už Tave, kuris paėmė ją pas save ir apvainikavai angelų Karalienės vainiku.

Kristau, jei iš Tavęs mes turime daug ko mokytis, tai ypač meilės savo motinoms. Jei per Tave mes galime ko prašyti, tai pirmon eilėn – paguodos savo motinoms. Stiprink jas kenčiančias drauge su savo tauriausiais vaikais, guosk jas verkiančias, išklausyk jų prašančių, vadovauk joms kovojančioms. Tegul tas vaizdas, kurį regėjo Tavo mylimiausias mokinys Jonas – vaizdas moters, pamynusios savo kojomis žaltį, – piktojo simboli, virsta tikrove kiekvieno mūsų motinoje, tegul per mūsų motinas išnyksta pyktis mūsų tautoje ir tegul įsigali gėris, kuriuo esi Tu pats, mūsų Dieve.

Leisk pagaliau, Viešpatie, prisiminti tas mūsų motinas, kurios krito kaip kariai gindamos teisę į savo vaikų širdis. Amžinąjį atilsį duok joms, Viešpatie, ir amžinoji Šviesa tegul joms šviečia. Amen.

MALDA Į AUŠROS VARTŲ MARIJĄ

O skaisčiausioji Mergele Marija, kuri iš Aušros Vartų ištisus amžius švietei mūsų kraštui ir malonius spindulius bėrei, pažvelk į skausmo surakintas tavo vaikelių širdis.

Ne vien dėl priešų nedorybių, bet ir dėl savo kalčių netekome valstybės. Tačiau žinome, kad per Tavo užtarimą galėsime ją atgauti. Tad bėgame prie Tavęs, mūsų Širdžių Valdove, su nužemintu prašymu: išprašyk iš savo mieliausio Sūnaus kalčių atleidimą, sužadink mūsų viltį, praskink mums kelią į Nepriklausomybę, sutelk lietuvių tarpe vienybės ir galingo pasiryžimo nugalėti visas kliūtis, kad vėl galėtume linksmybės ašaromis sveikinti Tavo stebuklingąjį paveikslą ir giedoti Tavo Sūnui ir Tau meilės ir garbės himnus.

O Marija, dangaus ir žemės Karaliene, sergėk ir globok Tėvynę ir josios vaikelius. Amen.

ŠEIMOS NETEKUSIŲ MALDA

Kodėl, Viešpatie, leidi taip sunkiai bepakeliamų bandymų dienas? Kodėl tai, kas brangiausia šioje žemėje mano buityje, Tu atimi? Atimi, ko pats norėjai, ką pats mano globali buvai pavedęs, su kuo mane neatskiriamai buvai surišęs.

Dieve, ar bandai mane kaip Abraomą? Ar baudi už tai, kad per daug mylėdamas saviškius dažnai nutoldavau nuo Tavo meilės?

Jei nori, kad Tavo valiai tobulai atsiduočiau, duok man šviesos šitai gerai suprasti ir jėgų pakelti. Bet, jei mane baudi, duok bent išminties ir valios įvykdyti tai Tau norimu būdu.

Jei baudi mane ar bandai, Viešpatie, dėl manęs būk maloningas bent maniesiems. Lydėk juos savo malone ir globa, saugok nuo pikto, nuo piktos žmonių valios. Stiprink juos viltimi kada nors pasimatyti ir gyventi drauge tobuliau nei iki šiol. Amen.

BROLI, SESE!

Argi ne Golgotos stebuklas kartojasi mūsų žemėje? Ar tu nekalamas prie Kryžiaus, kad išsižadėtum savo tėvų gyvenimo? Tave kryžiumi nori padaryti, kad prieš tave ir tavo gyvenimą žemėje taip kovotų žmonija, kaip šiandien grumiasi prieš komunizmą.

Sunkus tavo kelias, Broli, Sese! Bet žmogaus kantrumu tu pereini erškėčius ir žengi su Lietuva į laisvę, į karžygio garbę. Bet argi lengvesnis yra kelias tų, kurie komunizmo vergais palikę, kurie artimųjų neapykantoje kasdien giliau grimzta?

O kur jie nueis? Tu turi protą, pažvelk juo į mūsų tėvų gyvenimą. Jie tikėjo savo Diena. Šio tikėjimo nevengė paremti ir gerais darbais. Už tai Viešpats laimino Lietuvą Vasario 16-tą.

Tu turi kantrumą, juo žvelgi į savo nūdienos ir rytdienos gyvenimą, – neprarask vilties, ir sunkiausiomis tau valandėlėmis tu būsi Lietuvos Prisikėlimo pranašu ir jo vadovu.

Tu turi širdį. Palenk ją gyvenimui, kad tau visi lietuviai būtų broliai ir seserys. Kilnus tavo aukojimasis už artimą savo gyvenimą tavo tikrai savu darys.

Broli, Sese! Rūpintojėlis tebūnie tau tavo kelyje palydovu ir vadovu, ir nužengsi nuo Golgotos kalno, kad amžiais gyventum Lietuvai ir žmonijai.

Tavo kelio brolis

Rūpintojėlis: LLKS partizano maldos ir apmąstymai, papildytas „Prie rymančio Rūpintojėlio“ leidinys, išleido Žemaičių apygarda, 1953; pakartotinis leidimas: 1991: leidykla „ab“, p. 4-5, 22-24, 39-42, 44-45, 50-51, 57-58, 62-64.

EILĖRAŠČIAI

BRONIUS KRIVICKAS

PRALAIMĖJIMAS

Renkas puoton alkani vilkai
Ir iš džiaugsmo staugia jų pulkai.

Suka ratą krankdami varnai.
Miega kritę broliai milžinai.

Jau nėra laimėjimo vilties.
Tiktai geismas kautis lig mirties.

Saulė leidžias. Pluoštai jos liepsnos
Plazda dar ant žemės kruvinos.

Bet kai šaltos žvaigždės sužėrės,
Jau mūsų rankose ginklai tylės.

1946 * * *

Vardan meilės visa ką pakelti
Tu nušvitus priesaiką darai.
Bet, brangioji, pasvarstyk gerai,
Pirm nei kopsi tu į mano valtį:

Per kraujuotus vandenį raudonus,
Vejamą mirties, aš plaukturiu.
Supa vėtra ant bangų niaurių
Mano brolių žuvusių lavonus.

Bet tarei: kai jau esu pamilus,
Kas man vėtros ir pavojai vylūs?
Plauksiu jau visur su tavimi.

Ir pamojai man, laivan įlipus,
Ir, grūmojant viesului, pro rifus
Leidomės kraujuota vilnimi.

* * *

Lyg toj pasakoj taip visą laiką
Maro užpultąja šalimi
Pro mirties pavojus eidami,
Jaučiam ryžtą iškentėt šį klaiką.

Tik gal greit mūs pasakai bus galas
Ir mus veš kraujuotu vežimu,
Kur ant gatvės, dusdamas džiaugsmu,
Aplink kūnus klykdams šoks vandalas?

Tik gal greit jau sielvarte tremtinės
Mūsų meilės ir brangios tėvynės
Verksi ten, prie ežerų sūrių?

To nežinom. Bet vis einam smagūs.
Nes tamsybėj nesiliauja degus
Mūsų meilė švyturiu skaidriu.

1949

PARTIZANAMS

Jūs žinojot, kad mirtis jum gresia,
Prieš vergiją nuožmią kildami,
Bet, būrys po būrio žūdami,
Tęsiat kovą mirtiną ir drąsią.

Tik padangės tėviškės paniurę,
Tik nešvinta rytas po nakties.
Tik vis einat jūs sutikt mirties,
Jai akysna atkakliai sužiurę,

Pasiryžę ginklo nepadėti
Ir gyvybės kaina apmokėti
Išdidumą rasės atkaklios,

Kad dar vienas karžygiškas mitas,
Jūs krauju lig galo išrašytas,
Ją gaivintų ateities keliuos.

NIEKAD, NIEKADOS
Žuvusiam broliui

Buvo saulė netoli laidos.
Jam šešėliai švelnūs ant kaktos.
Paspaudimas rankos jo tvirtos.
Ir toks liūdnas balsas nuojaustos:
Niekad, niekados
Jis daugiau tau rankos nepaduos.
Išsipildė mano mintys tos...

Vidury dienos tokios skaisčios, baltos,
Vidury nakties tartum derva juodos,
Girioj prie laužų liepsnos aukštos
Man visur vaidenos visados:
Buvo saulė netoli laidos
Ir šešėliai anta jo kaktos...

Jau nuo tos skausmingos valandos
Ligi galo motina raudos
Ir kasdien skaudžias maldas kartos,
Kad negrižo iš kautynės tos,
Kad ištryško kraujas ant kaktos,
Kad iš rankos barbaro piktos
Ten ant gatvės dulkinos, karštos
Krito akmenys ant karžygio lavono.

Duodu žodį priesaikos šventos
Neatleisti priešui niekados,
Kol širdis man plakti nenustos.

Niekad, niekados...

Mano lūpose nėra maldos,
Mano sielvarte nėra raudos.
Ak, tik skausmas amžinos skriaudos,
Kad prie durų nebūties šaltos
Amžinai mes esam išsiskyre.

MIGLA

Vis migla.
Ir vis migla.
Nulaša lėti lašai.
Ir vėl tyla.

Kur ta saulė?
Kur jos žèrinti ugnis?
Vienas šūvis,
ir kraujuotas smilkinys.

Vis migla.
Ir vis migla.
Nulaša lėti lašai.
Ir vėl tyla.

Kai ištirps migla ugniniuos spinduliuos,
Kraujas ant kaktos rubiniais sužèruos.

1945 * * *

Kai kovoj kelies tu į ataką
Ir, į priekį puldamas, žinai,
Kad gal tuoj, kliudytas mirtinai,
Amžinai pabaigsi savo taką,

Nepabūgęs grasančio metalo,
Tu pirmyn smelkiesi su aistra, —
Vienas geismas tau širdy tẽra:
Priešais mirtį veržtis iki galo,

Nes žinai: jei kas, įtempęs valią,
Nesvyruodams pereis šitą kelią,
Mūšį tas net žūdamas laimės,

O jei kas pabėgs neištesėjęs,
Tas tikrai bus kovą pralaimėjęs
Ir paženklintas gėdos dėmės.

1951 * * *

Plakas maro raudonoji skraistė.
Visas kraštas alpsta nevilty.
Giltinė gi darbo įkaršty
Taip nuožmiai dar niekad nesišvaistė.

Viską matę, žmonės eitų, bėgtų
Kuo toliausia nuo grėsmės piktos.
Bet nėra šaly jau vietos tos,
Kur dvelkimas maro nepasiektų.

Nieks nežino, ar sulauks rytojaus,
Nieks į darbą su džiaugsmu nestoja,
Negyvena nieks ateitimi,

Tik, nelaimės prislėgti, pakrikę,
Tęsia buitį griūvančią ir nykią,
Iš dangaus stebuklo laukdami.

1950

Bronius Krivickas, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Kultūros leidinys „Sietynas“, 1993, p. 194, 195, 220, 221, 224, 228, 230.

DIANA GLEMŽAITĖ

PARTIZANO SESUO

Tai neša sniegą, neša sniegą vėjas,
Tai rauda vėjas giesmę šermenų!
Ko negrižai ir ko naktin išėjęs,
Palikęs slenkstį mylimų namų?

Tai lekia sniegas, piktas baltas sniegas.
Sesuo sustos pavartėj prie klevų
Ir atsimins: jos vienas brolis miega
Ant miesto gatvės akmenų pilkų.

Ir drasko vėjas jo geltonus plaukus,
Ir spindi ledas negyvų akių,
Ir veltui Tu, ir veltui kartais lauksi
Sugrižtant jo palaukės takeliu.

Tik kam vaikam Tu audi plonas drobes,
Kam rietimus seklyčion Tu neši,
Jeigu šiandien brangiausiam savo broliui
Uždengti kūno drobe negali.

Tai neša sniegą, neša sniegą vėjas,
Tai rauda vėjas giesmę šermenų...
Tai Tu verkei - ne žvakės ten žibėjo, —
Tai žvaigždės verkė sielvartu gūdžiu...

MES MOKĖSIM NUMIRT

Mes mokėsim numirt, jei Tėvynė aukos reikalauja.
Nesuriš mūs gretų nieks vergovės pikta grandine.
Neišmoksime sulinkt prieš ateivių įstatymą naują:
Savo brolių parduot — dar visi neišmokome, ne!

Kraštą ginsime šį, kaip senovėje protėviai gynė,
Balsą žemės gimtos išnešioję giliausiai širdy.
Nors laukai ir keliai pavergtųjų dejone nutvinę,
Kur klausysies — aplink svetimųjų žingsnius tegirdi.

O juk bus dar diena, kai pro vėliavų plazdantį mišką
Baltas vytis pakils ir padangėj aukštoj suspindės!
Mūsų kraujas giedos pro gimtinės velėną ištryškęs,
Ir ant kapo nykaus šviesios taurės lelijų žydės.

Pardundės traukiniai, išsivežę jaunatvišką dalį,
Visi monai išdils tarsi pjautuvas dyla delčios.
Grįžę mūsų tėvai, mūsų sesės iš Komi, Uralo,
Atsiklaupe čionai, verkdami gimtą žemę bučiuos.

Mes mokėsim numirt ne už svetimą mintį ar žodį,
Ne už tuos, kurie skriaus, dengdami viską melo tamsa.
Tik už rytą, kuris laisvės saulę didingą parodys —
Mes mokėsim numirt giedriu veidu ir tvirta dvasia.

ŽUVUSIAM I

Vėjui

Vai, kad ne tas klevas tėviškės palaukėj,
Ne žali arimai, ne baltieji sodai,
Ar tu būtum ėjęs čia, kur nieks nelaukia,
Kur numiršta svajos, kur užgęsta godos.

Neša sniegą vėjas Tau ant balto veido,
Tau ant nuogo kūno neša sniegą vėjas.
Tu tyli šiai žemei viską jau atleidęs,
Viską atidavęs, viską atmylėjęs.

Neateis sesutė, motina ar brolis, -
Nepapuoš Tau kapo garbanotos rūtos,
Tik naktis, paskendus ašarų karoliuos,
Prie tavęs prislinkus, vieniša išklūpos.

1948 11 17 * * *

Ir pro nakties baltumą giedrą, tyrą
Mirties sparnų lydėjo šlamesys,
Ir klupot jūs taip vyras šalia vyro,
Pakilot eiti, ir buvot ne visi.

Diana Glemžaitė, *Mes mokėsim numirt*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994,

p. 93, 94, 105, 132.

DAINOS

KAD NE AUKSINĖS VASAROS

Kad ne auksinės vasaros,
Ne mėlynos vosilkos,
Nebūtume atėję čia,
Kur slenka dienos pilkos. (2x2)

Ir vėl bus vasara graži,
Žydės vėl skaisčios gėlės, –
Nušluostyk ašaras gailias,
Jaunystę palydėjęs. (2x2)

Kur tas dulkėtas traukinys
Taip toli nukeliavo –
Prisimenu, mamyte, aš
Tas pievas, kur žaliavo. (2x2)

Negaila tėtės nei mamos,
Nei visko, ką turėjom,
Tik gaila gaila Lietuvos,
Kurį karštai mylėjom. (2x2)

Prisimenu gimtinę aš,
Jos mėlyną padangę, –
Ar dar sugrįšime kada
Į tėviškėlę brangią? (2x2)

Šalie gimtoji, Lietuva,
Ar tavęs nemylėjom?
Bet kad neliks mums vietos čia,
Mes niekad netikėjom. (2x2)

Burkuoja balandis palangėj,
Nusviro jurgino šaka.
Už grotų plieninių užkaltas,
O lūpos kartoja: už ką? (2x2)

Dievuli, žvaigždėtoj padangėj
Tiek daug yra laimės kelių –
Kodėl aš į girią pas brolius
Sugrįžti atgal negaliu? (2x2)

Paliko ten pievos rasotos,
Čia - dienos, paplūdę krauju.
Ir vargšė krūtinė raudoja,
Kad grįžti atgal negaliu. (2x2)

Burkuoja balandis palangėj,
Nusviro jurginų žiedai.
Ten broliai už laisvę kovoja,
Manęs čia jau laukia kapai. (2x2)

NELIŪDĖK, MOČIUTE, KAD PRIE KŪČIŲ STALO

Ne - liū-dėk, mo - čiu- te, kad prie Kū - čių
sta - lo šie - met ma- no vie - ta
pa - si - liks tuš - čia ir ne - lauš iš
ran - kos tau bal - tos plot - ke - lės
ta, kur per - nai lau - žė ir dar bu - vo
čia.

Neliūdėk, močiute, kad prie Kūčių stalo
Šiomet mano vieta pasiliks tuščia
Ir nelauš iš rankos tau baltos plotkelės
Ta, kur pernai laužė ir dar buvo čia. (2x2)

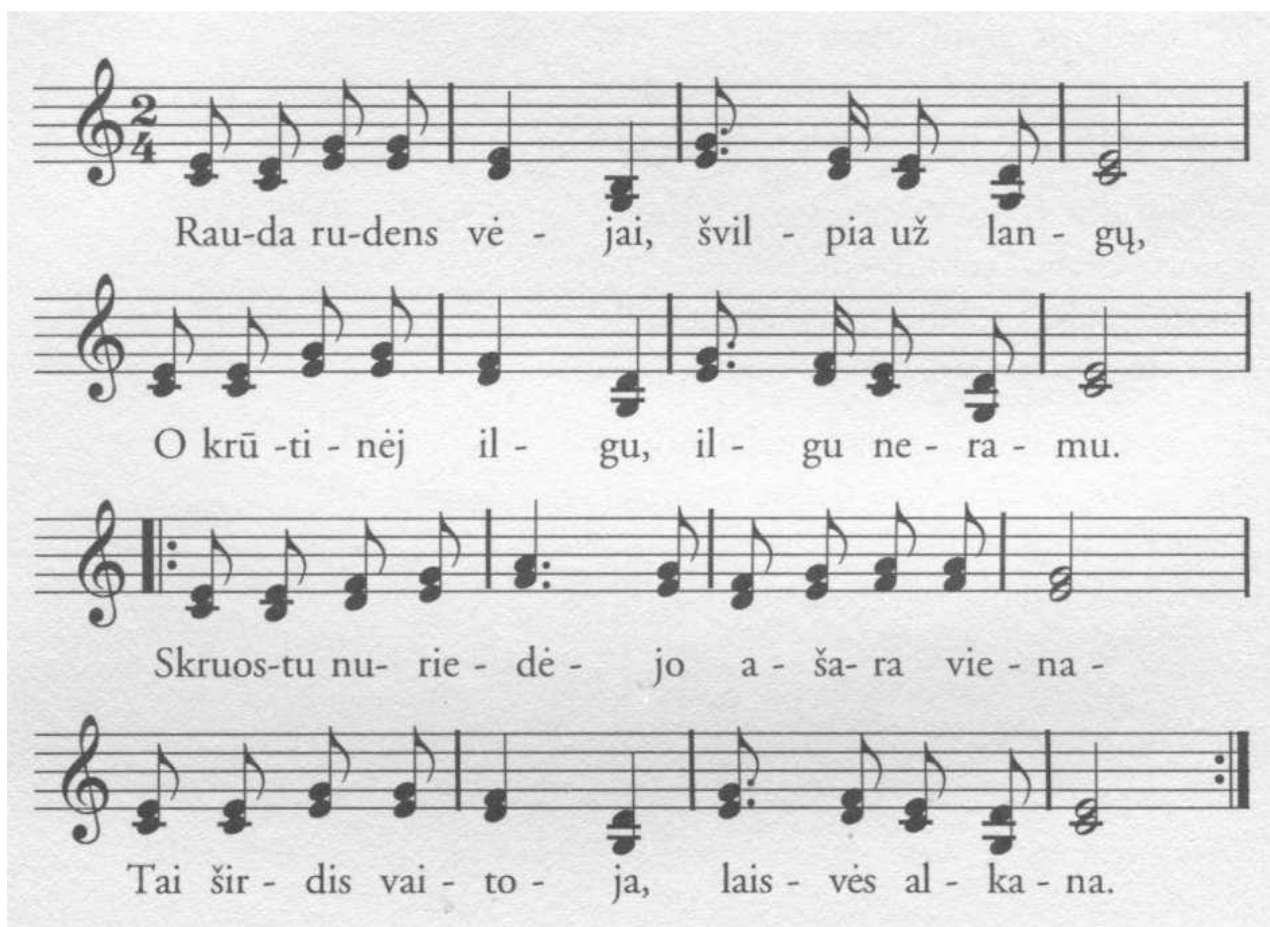
Šiomet mano vietoj dėki eglės šaką
Iš to pat eglyno, kur maža žaidžiau,
Ir uždek mažytę kūčių stalo žvakę, —
Tu taip padarysi, aš tikrai žinau. (2x2)

Aš žinau, tu sėsi poterių kalbėti
Prie užtiesto stalo su visa šeima.
Mane prisiminsi — ir tyliai liūdėsi,
Per raukšlėtą veidą risis ašara. (2x2)

Bet neliūsk, močiute: juk ne aš tik viena
Palikau tėvynę ir gimtus namus.
Juk gi daug nevalgys šitos vakarienės
Ne tiktai tėvynėj, bet ir čia, pas mus. (2x2)

Kai žaliuos eglutė ir degs žvakė Kūčių,
Kitamet vėl būsiu su tavim kartu.
Vėl plotkutę laušiu iš tavų rankučių,
Ašarą nubrauksiu balta skarele. (2x2)

RAUDA RUDENS VĖJAI, ŠVILPIA UŽ LANGŲ

Rauda rudens vėjai, švilpia už langų,
O krūtinėj ilgu, ilgu neramu.
Skruostu nuriedėjo ašara viena –
Tai širdis vaitoja, laisvės alkana. (2x2)

Tylios ir nuobodžios slenka dienos čia,
Naktimis sruvena ilgesio kančia.
Nieks oi nieks nežino, kiek tu čia kenti –
Kalinio dalužė oi sunki sunki. (2x2)

Pabundi iš miego, praveri akis -
Aidi sargo žingsniai, raktų skambesys.
Sapnuose vaidenas Nemuno krantai,
Plačios lygios lankos ir tėvų namai. (2x2)

Kaip pakąstas žiedas rudenio šalnų,
Taip krūtinė ilgis laisvės ir dainos.

Tik tyli paguoda atskrenda tada,
Kai ramina širdį alpstanti malda. (2x2)

Oi motut motule, motina sena,
Neliūdėk prie vartų, ašarų gana.
Nors prabėgs pro šalį dar dienelių daug,
Bet aš vėl sugrįšiu, tu tikėk ir lauk. (2x2)

O jeigu bus skirta man tokia lemtis, —
Sibiras, Uralas, tolima šalis, —
Takeliu sugrįšiu, laistytu krauju,
Tave, tėviškėle, taip karštai myliu. (2x2)

Dievas neapleidžia smilgos palaužtos
Nei benamio paukščio, ištikto audros.
Neapleis ir mūsų tėviškės brangios —
Čia Marijos žemė ir vaikai mes jos. (2x2)

AŠ VERKIAU PARIMUS TARPVARTĖJ DARŽELIO

Aš ver - kiau pa - ri - mus tarp - var - tėj dar -
žė - lio, kai, pa - spau - dęs ran - ką,
ty - liai i - šė - jai. A - ša - rom si -
dab - ro ver - kė rū - tos ža - lios,
ver - kė ū - ka - no - se skęs - da -
mi lau - kai.

Aš verkiau parimus tarpvartėj darželio,
Kai, paspaudęs ranką, tyliai išėjai.
Ašarom sidabro verkė rūtos žalios,
Verkė ūkanose skęsdami laukai. (2x2)

Kas paklaus, kodėl tau ašaros taip rieda,
Kas man, ravint rūtas, padėkdiev sakys,

Kas akis manąsias atras lino žiede,
Kas, o kas, o kas gi – neramu širdy. (2x2)

Lengvai mėto šėivą staklės ažuolinės,
Tiesias plonos gijos taip margai margai.
Rankšluostin jausiu:
„Lietuva Tėvyne, Tu didvyrių žemė,
mes – tavo vaikai." (2x2)

O kai mūs žemelė bus nuo kraujo soti
Ir kada sugrįši tu su žirgelio,
Atnešiu vandens tau moliniam ąsoty,
Duosiu nusišluostyt rankšluosčiu nauju. (2x2)

Išplėšė man laisvę brangiausia: Tremtinių dainos, sudarytojai Kostas Aleksynas ir Laima

Proškutė, Vilnius: „Žinijos" draugijos valdyba, 1990, p. 28, 52, 67, 70, 76.

DOKUMENTAI

LIETUVOS RESPUBLIKOS ROMOS KATALIKŲ LAIŠKAS ŠVENTAJAM TĖVUI PIJUI XII VATIKANE

Laiško tekstą redagavo partizanų vyriausiasis kapelionas kunigas Juozas Stankūnas. Laišką į Vakarus 1948 metais išgabeno partizanai Juozas Lukša ir Kazimieras Pyplys. Tuometinis Šv. Tėvo tautinis delegatas kanauninkas Feliksas Kapočius šį dokumentą asmeniškai įteikė Pijui XII kartu su lydimuoju raštu ir vertimais. Laiškas buvo išspausdintas daugelyje pasaulio lietuvių laikraščių, pasirodė vertimai italų, vokiečių kalbomis.

Šv. Tėve, katalikų Ganytojau! Mes, Lietuvos Respublikos Romos katalikai, šaukiames Jūsų Šventenybės užtarimo. Mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus pavedimu esi visų mūsų, katalikų, Vadas ir Ganytojas. Naikinami, terorizuojami, alkani, nuogi, kraujuose paplūdę, likę be jokių net žmoniškų natūralių teisių, nuo pasaulio visiškai izoliuoti, prašome Jūsų globos ir pagalbos. Gyvename aštuntus teroro ir smurto okupacijos metus. Gyvybės kaina perduodame Jums savo tautos kančių istorijos raštą, rodydami XX amžiaus bedievybės - komunizmo gėdą, demaskuodami pasaulio akyse niekšingąjį melą apie Tarybų Sąjungoje religijos laisvę. Kol baisus okupantų

smurtas mūsų nepasmaugė, rašome tikrąją tiesą, savo tautos žiauriąją tragediją. Šis raštas yra mūsų Tėvynės mirties testamentas.

Mūsų Tėvynė Lietuva Vytauto Didžiojo laikais buvo didelė ir galinga. Varnos mūšyje, gindama krikščionybę, sulaukė turkų veržimasi į Europą. Mūsų graži kalba yra vienintelė senovės indų-sanskritų liekana. Mūsų šalis nėra turtinga, bet darbščių lietuvių rankomis ji išmaitino ir aprėdė savo žemės vaikus. Baltijos jūra švelniai skalauja mūsų žemės pakraštį. Mus beveik iš visų pusių supa nekatalikiškos tautos. Rusų carų imperializmas šimtmetinėse kovose mūsų ramią tautą naikino ir siaubė, kol, susidėję su prūsais ir austrais, pasidalijo mūsų kraštą. Caras jėga norėjo mus surusinti ir supravoslavinti. Pusę šimtmečio buvo uždraudęs lotynų raidėmis spaudą, kad mes įprastume prie rusiško raidyno. Nuostabiai atspari buvo mūsų tauta. Trys didieji sukilimai kardu ir ugnimi buvo sutriuškinti. Jokie pažadai, aukštos vietos lietuviui nesuviliojo. Knygnešiai iš užsienio slapta nešė lietuvišką knygą. Rusų surengtomis Kražių skerdynėmis stebėjosi visas pasaulis, kur lietuvių tauta parodė meilę Katalikų Bažnyčiai ir Tėvų Žemei.

Po Didžiojo karo mus užplūdo iš visų pusių bolševikų azijatų ordos. Kol tapome laisvi, tūkstančiai jaunuolių turėjo paguldyti savo galvas. Laisvoje Tėvynėje nebepirskaitėme pilnų trijų milijonų žmonių. Per 23 laisvės metus ne tik kad toli palikome Rytų kraštus, bet konkuravome ir su Vakaraais. Deja, 1939 metais pasaulinis karas iš visų pusių apsupo mūsų darbščią ir ramią tautą. Per Lenkiją vėl priartėjo 200 milijonų azijatų bolševikų. Iš karto tik bazės, o vėliau visiška okupacija. Trys milijonai prieš 200 milijonų galėjome tik mirti už laisvę. Laimingi tie, kurie mirė ir nemato, kas dabar Tėvynėje vyksta. Šv. Tėve, atleisk mums, kad mes, gyvieji, pavydime mirusiems. Ką mes išgyvename, jokia žmogaus vaizduotė nėra to sukūrusi ir negali sukurti. Tai primena senovės didžiausius totorių antplūdžius.

Iš mūsų atėmė ne tik žemę, namus, sunaikino miestus, vienkiemius, bet atėmė net ir minties laisvę, protavimą. Mus pavertė visiškais dvasios vergais. Mūsų kultūrą pasuko mažiausiai šimtmečiu atgal. Mes turime tikėti praeito amžiaus visokioms nesąmonėms, kurias seniai persirgome. Žiūrėdami į apiplyšusius okupantus, mes turime tikėti, kad pas juos visko yra, kad tik pas juos tėra kultūra, kad visame pasaulyje badas ir vargas, kad tik jų dėka mes dabar geriausiai gyvename, nors mūsų vaikai jau užmiršo, kas yra cukrus, mėsa, sviestas. Okupantai išrinko mums „seimą“ buvusių vagių, svetimtaučių, girtuoklių, įvairių perėjūnų, avantiūristų sudėties. Tiek kandidatų, kiek „seimo“ narių. Patys juos išstatė, patys surašė ir durtuvais

varė už juos „balsuoti“. Mus, išdidžią lietuvių tautą. Dieve, kokios baisios buvo dienos. Į debesis lėkė balsavimo patalpos. Salia urnų kraujo upeliai tekėjo. Žemė krauju pasruvo. Kas laisvės ragavo, vergijoj nebus. Tas nevertas laisvės, kas negina jos. Patriotai, nepergyvendami tos dienos, patys krito, durtuvais persiverdami širdis. Nuo okupantų tankų, lėktuvų užimo dundėjo mūsų miestai ir kaimai. O vis dėlto nebalsavome. Okupantų melas perviršijo visoki įsivaizdavimą. Jie paskelbė mūsų „vienbalsį“ prašymą įsijungti į Tarybų Sąjungą. Tai buvo smurto ir gėdos valanda, Šv. Tėve, kada okupantas su savo tankais ir durtuvais pridusino, tai mūsų žemė, akmenys, uolos šaukė prieš baisiąją klastą. Audros su perkūnijomis griaudė ir drebino žemę prieš tą baisųjį melą. Tos baisios dienos tūkstančius lietuvių Sibiro katorgose pražudė. O vis dėlto mes didžiuojamės, kad laisvę labiau mylime kaip savo gyvybę.

1941 metų birželio mėnesį per 3 dienas be teismo, be tardymo sugaudė su vaikais, seneliais, ligoniais apie 40 000 lietuvių, sukimšo į Sibirą. Tos 3 dienos lietuviams liks amžiaus siaubo dienomis. Mes matėme pakelėse išmetamus senelių lavonus, naujagimius kūdikius. Ir šiandien mūsų ausyse skamba alpstančiųjų vagonuose priešmirtinės giesmės gaida. Mūsų akys matė bučiuojančius paskutinį kartą šventąją Tėvų Žemę. Tai matėme patys. Žiūrėjome į dangų, ir lūpos šnabždėjo Galybių Viešpačiui priesaiką: – Laisvė arba mirtis. Anų metų okupacijos balansas daugiau kaip 100 000 aukų.

Po to seka vokiška, o dar vėliau sugrįžta azijatiška okupacija. Kenčiame naujos azijatų okupacijos ketvirtus metus. 1940-1941 metų okupacija tik šešėlis prieš dabartinį smurtą. Tada buvo tik gaivališkas siautimas, dargi jau ir planingas tautos išnaikinimas, surusinimas. Tam tikslui įgyvendinti skiriamas maždaug dešimties metų laikotarpis. Dar šešeri metai – ir mūsų tautos turi nebūti.

85 procentai lietuvių tautos yra Romos katalikai. Religijos įtaka buvo ir yra labai stipri. Mūsų tautoje yra ypatinga pagarba reiškiamą Švč. Marijai. Anot Pijaus XI, Lietuva yra Marijos Žemė. Mūsų krašto pakelėse labai daug kryžių smūtkelių. Tai tautos kančios simbolis. Bolševizmas gerai žino, kad kol nepakirs religijos įtakos, tol tauta bus atspari. Todėl religijai ir tenka smarkiausias smūgis. Pagal bolševikų vadus, religija taip priešinga bolševizmui, kaip vanduo ir ugnis. Todėl prieš karą Tarybų Sąjungoje buvo panaikintos visos religijos ir jų papročiai. 1943 metais susidarė naujos aplinkybės. Užsienio opinijai pataisyti oficialiai buvo leista religijos kulto laisvė, ypač pravoslavų bažnyčiai. Svarbiausias motyvas – per Maskvos

patriarchą sujungti įvairių tautų (bulgarų, graikų, rumunų, arių ir pan.) pravoslavus, sustiprinti pravoslavimą ir tuo būdu plėsti tose tautose savo įtaką. Laikinais leisdami religijos kultą, jie apsidraudė, kad religija tarnautų tik komunizmo sustiprinimui ir imperializmo įtakai svetur. Naujai paskirti pravoslavų šventikai vargu kuo skiriasi nuo NKVD žvalgybos agentų. Jų pareiga per cerkvę skleisti valdžios mintis, pranešinėti žmonių nuotaikas ir nurodyti nepatikimuosius. Klausant naujų šventikų pamokslų neįmanoma rasti bent dalelę krikščioniško mokslo. Tik neapykanta kitoms santvarkoms, kerštas, melas ir bolševikinė propaganda. Dievas yra savotiškai rusiškas, panašus į Leniną. Pravoslavų bažnyčia yra tik žvalgybos įstaiga po religine iškaba.

Stalino konstitucija duoda tik religinio kulto apeigų laisvę ir tuo pačiu garantuoja visišką antireliginę propagandą. Antireliginę propagandą valstybė varo visu savo aparato pajėgumu. Religija viešai gali praktikuoti tik religinio kulto apeigas, o religinės propagandos vesti visiškai neleidžiama.

Todėl ir šiandien Tarybų Sąjungoje net pravoslavai neturi religinės spaudos ir pamokslų beveik nėra, išskyrus religinį kalendorių. Religinių, filosofinių knygų, laikraščių visai nėra ir negali būti. Iš užsienio religinė knyga taip pat neįsileidžiama. Tokiu būdu religija negali plėstis, pasidalyti naujomis mintimis, ir naujoji karta nebegali naujo mokslo šviesoje pilnutinai pažinti religijos. Visų pakraipų pasauliniai mokslai toli prašoks savo metodais ir patyrimais senus religinius metodus. Anot bolševikų, praeis keliolika metų, seniai išmirs, o jaunimas, matydamas religijos atsilikimą moksle, nepažangumą moksle, savaime nuo religijos nusigręš. Tas jų samprotavimas, kiek praktika rodo, yra teisingas, nes mokslo, meno, spaudos bendradarbiavimas yra būtina priemonė bet kokiai pažangai. Tokią religinio kulto apeigų laisvę taiko ir Lietuvai. Katalikų kunigai turi būti žvalgybos agentai, atsiskirti nuo Romos, visur talkininkauti valdžiai, vienu žodžiu, būti valdžios reikalų įrankiu. Lietuvių katalikai su tuo nesutiko. Prasidėjo baisus terorizavimas, naikinimas. Šis teroras yra slaptas, oficialiai viskas yra tvarkoje, bet praktika yra baisi. Ir kada kalba Maskvos aukštieji politikai, yra malonu ir gera klausyti, tuo tarpu slapta duodami kiti nurodymai. Ir kuo valdininkas bus religijos atžvilgiu žiauresnis, tuo jis geresnis. Joks įstatymas jo nevaržo. Vienintelis įsakymas — spausk, daryk ką nori, tik kad nebūtų viešų skandalų. Šio teroro kelios priemonės:

1. TAUTINĖ BAŽNYČIA

Jau nuo 1944 metų daroma didžiausias spaudimas įsteigti tautinę bažnyčią, panašiai kaip padarė atimtoje iš Lenkijos Ukrainos dalyje. Pažadais, intrigomis, pagaliau baisiais šantažais ir suėmimais gundė ypač veiklesnius kunigus, kad jie pradėtų vesti propagandą prieš bažnytinę vyriausybę neva už jos neveiklumą, keltų naujų bendradarbiavimo minčių ir tuo sudarytų aktyvistų būrelį - tautinės bažnyčios branduolį. Tuo pačiu laiku valdžios spauda nuolat rašo apie Popiežiaus išdavystes: Roma yra tautų išgamų, budelių landynė. Popiežius buvo ir yra lietuvių tautos išdavikas, Popiežius yra tautų ir Lietuvos laisvės priešas Nr. 1 ir t.t. Lietuvos tikintieji išklauso, nes tai privaloma, bet nieko negirdi. Bendrininkų nesusiranda.

2. ANGAŽAVIMAS ŽVALGYBOS DARBAMS

Žvalgyba nuo pat pirmųjų dienų rinko ir renka kunigų „nusikaltimus“, tiek politinius, tiek moralinius. Tie „nusikaltimai“ labai platus. Yra pakankama, kad giminėje yra kas nors valdžiai netvarkoje. Areštui užtenka, kad prieš 10 metų dirbai katalikų akcijoje ir t.t. Žvalgybos agentai, turėdami „duomenis“, aplanko kunigą ir iškart įvairių gėrybių pažadais, vėliau šantažais, įvairiais „nusikaltimais“ ima terorizuoti. Taip daro kartais net ištisus mėnesius, kol pakerta valią. Nepalūžtantieji dažnai iš nakties pražūna kaip ugnyje. Padoresniems kunigams, kankindami ir įvairiais „liudininkais“ remdamiesi, labai greitai sudaro bylas. Valdžios spauda pilna panašių bylų. Teisingiausias kunigas parodomas vagiu, paleistuviu, banditu, žmogžudžiu, kuriam „teismas“ paskiria tik dėl „gailestingumo“, kaip kunigui, 15 metų Sibiro katorgos. Kuriems neįmanoma ką nors primesti, tuos provokacijos būdu, net panaudodami švenčiausius dalykus, likviduoja. Pavyzdžiui: iškviečia pas mirštantį, o pasirodo, kad tai buvo tik perrengtas šnipas. Kunigą apkaltina patarnavus pagrindžio veikėjui ir - po to 15 metų.

3. PROVOKACIJOS

Labai dažnas įvykis – žvalgybininkoėjimas išpažinties provokaciniu tikslu arba reikalavimas, kad kunigai išduotų išpažinties paslaptis. Žvalgybai nieko nėra švento. Bažnyčios atžvilgiu ji absoliuti valdovė, tik su viena sąlyga, kad viskas vyktų slapta, be skandalo. Ir jei tas, kuriam pasiūlo žvalgybos tarnybą, kam nors pasisakytų, pagal bolševikinius įstatymus yra baudžiamas aštuoneriais metais katorgos, nes įstatymai leidžia po pasikalbėjimo paimti parašą, kad šios paslapties, kaip valstybinės, niekam nepasakys. Tačiau kunigai yra ypatingai atsparūs. Šimtus ištrėmė į katorgą.

Žmonės kunigais pasitiki, ir valdžia, pajungus kunigą, daug ką sužinotų, kunigas, praradęs savo sąžinę, būtų dar labiau pajungiamas valdžios tikslams. Žemesnieji bažnyčios tarnautojai nė kiek nemažiau kenčia nuo panašių provokacijų.

4. KUNIGŲ SEKIMAS

Kiekvieną kunigą seka keletas asmenų. Iš aplinkinių namų sekama, kas pas kunigą užeina, su kuo kunigas susitiko. Kur tik kunigas dažnai užeina, būtinai angažuoja ką nors iš tų namų, kad sužinotų, kas yra kalbama. Bažnyčioje sakomus pamokslus seka keletas agentų, kurie, vienas antro nepažindami, turi duoti plačius konspektus. Vargas tam šnipui, jei konspektai nesutiktų ir būtų surastas kurio nors švelnumas. Net gatvėje kunigo užkalbintas asmuo nėra saugus.

5. KUNIGŲ MOKESČIAI

Kunigas turi mokėti valdžiai pajamų mokesčius. Klebonai maždaug iki 100 000 rublių, vikarai iki 50 000 rublių per metus. Klebonų mokestis maždaug lygus aukštos kategorijos dešimties valdžios tarnautojų metinei algai. Mokesčių nesumokėjus, išieškoma prievarta. Sumokėti neįmanoma, nes tikintieji ir norėdami pagelbėti negali. Jie normaliai gauna atlyginimą, kuris lygus dešimtai dalių tokio atlyginimo, kad badu nemirtų. Gyvena išsiparduodami nereikalingiausius daiktus. Už mokesčių ne-sumokėjimą daugumai kunigų aprašomi ir išpardavinėjami asmeniniai ir net bažnytiniai daiktai. Parduodami valdiškomis kainomis daiktus, nepadengia ir kelintos dalies mokesčių. Likusiems mokesčiams įstatymai leidžia mokėtoją siųsti viešiesiems darbams. Bijodami žmonių keršto, šio metodo kol kas dar nepraktikuoja.

6. VALSTYBINĖS PASKOLOS

Kasmet reikia pasirašyti, neva laisvu noru, valstybinę paskolą. Valdžios tarnautojams norma yra vieno mėnesio alga. Kunigams paprastai siekia iki 50 000 rublių. Iškviečia į vykdomąjį komitetą, ir ten žvalgybininkas primena su ginklu rankoje: arba tiek ir tiek, arba Sibiras, nes esi toks ir toks „nusikaltėlis“ ir t.t.

7. ĮVAIRŪS SUVARŽYMAI

Oficialiai kunigas lygus visiems piliečiams. Tačiau pagal vietos įstatymus jis dešimteriopai turi mokėti už elektrą, butą ir t.t. Pramoninių prekių jam

visai nėra. Daug kur ir duonos kortelės atimtos. Panašūs dalykai, tik dar stipriau, taikomi visiems bažnyčios tarnautojams.

8. DRAUGIJOS

Jokioj visuomeninėj organizacijoj kunigas neturi teisės dalyvauti. Bažnytinės, visuomeninės ir net labdaros organizacijos visai neleidžiamos, nes oficialiai Tarybų Sąjungoje to visai nėra ir negali būti. Nedarbingieji pagal įstatymus turi gauti pensiją, tačiau paktiškai milijonai elgetauja. Tik kai kur seniems invalidams duoda pensijas 80 rublių mėnesiui, t.y. tiek, kiek slaptojoj rinkoj kainuoja du kilogramai duonos. Todėl šelpiama tik slaptomis.

9. VISIŠKAS KUNIGO IZOLIAVIMAS

Joks kunigas negali valdiškoj įstaigoj ar įmonėj gauti vietą. Privačių įmonių nėra. Su religiniais patarnavimais ligoninėse neleidžiama. Ligoninėse aptarnaujama tik slapta. Būtų didžiausias skandalas, jei kunigas, nors ir privačiu reikalu, apsilankytų mokykloje. Bet kokios procesijos viešai neleidžiamos. Tikybinės šventės visai nešvenčiamos. Tėra tik valstybinės nedarbo dienos. Apskritai kunigai nuo viešo gyvenimo visai izoliuoti. Net tie namai, kur jis apsilanko, yra įtariami. Joks valdininkas negali užėiti pas kunigą, išskyrus tarnybiniu reikalu ar šnipinėti.

10. BAŽNYČIOS MOKESČIAI

Kiekviena bažnyčia turi sumokėti valstybei mokesčius. Už pastatą ir šventorių per metus tenka net iki 50 000 rublių. Yra didžiausia našta, kai reikia surinkti iš tikinčiųjų tokias sumas, kurie ir patys vos gali pragyventi. Vargas būtų kunigui, jei iš sakyklos praneštų apie tokius mokesčius. Tai irgi pusiau slaptas dalykas, kaip ir viskas Tarybų Sąjungoje. Nesumokėjus aprašomas inventorių ir net uždaroma bažnyčia. Kitų religijų bažnyčių jau yra uždarytų.

11. RELIGINĖ SPAUDA

Nežiūrint milžiniškų pastangų, jos visai nėra. Net nė mažiausios maldaknygės neleidžiama spausdinti. Yra tik valdžios spauda, kurioje, be neigiamų dalykų, nieko teigiamo apie religiją nerašoma. Vargas tam, kas bandytų iš sakyklos atsakinėti į laikraščių puolimus. Dogmatiniai pamokslai dar šiaip taip pakenčiami, o apologetiniai ir istoriniai yra labai įtariami ir rizikingi. Religinės krikščioniškos filosofijos, gamtos, istorijos ir net religijai palankios poezijos knygos yra surinktos ir sunaikintos. Juodojoje rinkoje

religinė knyga yra brangenybė. Visokia religinė, tautinė mintis perduodama tik gyvu žodžiu ir slaptomis. Poetai griežčiausiai baudžiami už religinių giesmių kūrybą. Solistams nevalia bažnyčioje giedoti.

12. RELIGINIS MENAS

Religinis menas, skulptūra, tapyba ir t.t. visose mokyklose uždrausta. Dailininkai dirba tik slapta. Viskas, kas buvo religinio viešai išstatyta muziejuose, meno galerijose, išimama. Tėra tik „tarybinis“ menas ir dailė.

13. MOKYKLA

Net nuo vaikų darželių vykdoma antireliginė akcija. Tikintieji mokytojai pakenčiami tik dėl kadru stokos. Pamaldų laiku būtinai daromos paskaitos, iškylos, viešieji darbai. Ir vargas neatėjusiems: jie negaus stipendijos, vėliau geresnės tarnybos. Kiekvienoje paskaitoje mokytojas privalo skirti kelias mintis antireliginei - tarybinei propagandai. Įstaigose ir įmonėse praktiškai okupantų rusų kalba. Lietuvos istorija baisiausiai klastojama. Kiekvienas pasaulinis įvykis pateikiamas pagal Maskvos nurodymus. Ir taip nuo vaikų darželio: „geras“ mokinyš yra tik tarybinis, t.y. tas, kuris nesigaili net tėvus išduoti, jei jie yra kitokių pažiūrų. Gamtos mokslai pateikiami tik darvinizmo dvasia, nežiūrint, ką kalba naujųjų mokslų patirtis.

14. KUNIGŲ SEMINARIJOS

1944 metais buvo trys kunigų seminarijos. Nors visos patalpos karo reikalams iki šiai dienai nėra atimtos, tačiau 1946 metais dvi uždarė, leisdami auklėtiniams persikelti į Kauno kunigų seminariją. Tais pačiais metais visai Lietuvai nustatė 150 auklėtinių kontingentą, kitus, apie 200, išvaikė. Yra šimtai tvirtinimų, kad auklėtinių skaičių sumažins iki 60. Tokiu būdu visai Lietuvai metams tektų 8 nauji kunigai, tuo tarpu per metus išmiršta nuo 25 iki 30 kunigų, neskaitant suimamų. Jau dabar yra daug parapijų, kuriose iš eilės yra suimti 3-4 klebonai. Kartais 2-3 parapijas aptarnauja vienas kunigas. Kur normaliai buvo 2-3 kunigai, šiandien geriausiu atveju vienas. Seneliai, invalidai kunigai pašaukti į aktyvią tarnybą ir aptarnauja kartais net dvi parapijas. Kunigų seminarijos išlaikomos tik tikinčiųjų aukomis.

15. BAŽNYČIŲ STATYBA IR REMONTAS

Karas Lietuvoje sunaikino ar smarkiai apardė apie 100 bažnyčių. Apie jų atstatymą nėra ir kalbos. Visos medžiagos tėra tik valdžios žinioje, o ji

bažnyčioms nieko neleidžia pirkti. Kas daroma, tai tik slapta ir pasakiškomis kainomis. Daug kur žmonės meldžiasi laikinose pašiūrėse.

16. VALDIŠKI KOMITETAI

Valdžia pravoslavų pavyzdžiu nori panaikinti bažnyčias ir kanonų nustatytus bažnyčių palaikymo komitetus, o jų vietose įsteigti valdiškus, vadinamus „dvacatkomis“. Lietuvos bažnyčios reikalus tvarko tikybos reikalams prie ministrų kabineto įgaliotinis Gailevičius, buvęs žvalgybininkas, partijos narys. Toks 20-ties komitetas turėtų būti prie įgaliotinių apskrityse ir prie kiekvienos bažnyčios. Dalį komiteto skiria valdžia; kitą dalį tik tvirtina. Jokių statutų, instrukcijų apie komiteto veiklą, pareigas ir teises valdžia neduoda. Sudarius komitetą ir valdžiai jį patvirtinus, komitetas sudaro su valdžios vykdomuoju komitetu sutartį dėl bažnyčios nuomos. Tokiu būdu jau nebe vyskupas ar klebonas yra bažnyčios tvarkytojas. Šis komitetas gali bažnyčią uždaryti, nepriimti ar nušalinti kunigą. Svarbiausia, kad šio komiteto narius žvalgybai yra lengviau užangažuoti. Katalikų bažnyčia griežtai atsisakė panašius komitetus steigti. Tuo klausimu antri metai eina žiauri kova.

17. SUIMTŲJŲ LIKIMAS

Sovietų tvarkos niekas negali suprasti, neišgyvenęs bent poros metų. Yra neoficialūs ir nerašyti įstatymai. Oficialiai viskas labai gražu. Didžiausio palankumo įstatymai yra piliečio atžvilgiu. Tačiau oficialūs įstatymai taikomi daugiausia tik partiečiams, o nerašytieji – visiems kitiems. Nerašytieji įstatymai kai kam suteikia visišką saugumą. Tie, kurie normalioje santvarkoje buvo persekiojami kaip vagys, plėšikai, žmogžudžiai, visokie įvairių tautų perėjūnai, dabar aukšti pareigūnai, okupantų geriausi bendradarbiai. Apskritai Tarybų Sąjungos santvarkoje vagys yra beveik nebaudžiami. Svarbu jų politinis įsitikinimas ir ištikimumas. Vargas patekusiems į jų rankas. Joks įstatymas suimtojo negina. Nieko nereikia nekaltumas. Tortūra privers prie visko prisipažinti, nors apie tai nebuvo nei pagalvojęs. Išteisins tik tuo atveju, jei sutiksi kitus šnipinėti. Suimtąjį mėnesiams uždaro į vienutę (karcerį), kurioje negali nei atsigulti, ir jis be jokio maisto laikomas tol, kol palūžta.- Kankinimo įrankių yra įvairiausių. Nenuostabu, kad labai daug žūva ir išprotėja. Teisme jokio gynimosi. Kiekvienam ne mažiau kaip 10 metų Sibiro katorgos. Kol Sibirą pasiekia, praeina mėnuo laiko. Pakeliui daugelis miršta, nes vežami uždarytuose galvijiniuose vagonuose be maisto, dažnai ir be vandens. Vasarą karščiai, žiemą šalčiai pavargusius pribaigia. Sibire temperatūra žiemą siekia iki 50 laipsnių šalčio. Be šiltų drabužių ilgiau

išsilaikyti neįmanoma. Paprastai daugiau kaip 5 metus Sibiro katorgos mažai kas išlaiko. Iš Sibiro katorgos paleidžiami kartais tik visiškai invalidai, kad tėvynėje baigtų savo kančios dienas.

18. TIKINČIŲJŲ PADĖTIS

Tikintysis darbininkas ar tarnautojas visaip spaudžiamas, aukštesnės vietos ar geresnio darbo niekad negauna. Pakenčiamas tik dėl kadrų stokos. Lietuvos žemdirbys, kaimo žmogus yra ypač religingas. Dirbdamas savo žemės sklype, valdžios agentams yra sunkiai prieinamas. Turtuolių ūkininkų Lietuvoje beveik nebuvo. Daugiausia smulkūs ūkininkai. Nuo ryto iki vakaro jis pats dirbo, kad pragyventų. Tačiau bolševikinė žemės reforma ir tą darbštųjų ūkininką palietė. Apkaltino jį bendradarbiavimu su vokiečiais ar kitaip ir atėmė dalį žemės, nors atimtoji žemė dirvonuoja. Už smulkmenas, o dažnai nežinia už ką pritaiko „buožės“ vardą. Buožės nebesaugo joks įstatymas. Buožė yra kiekvienas tikras lietuvis, nesvarbu ar jis yra ūkininkas, ar jis paprastas darbininkas, ar invalidas senelis. Ūkininkas kantrus, per naktis dirba, kad tik būtų savo žemėje. Nors ir kaip valdžia spaudžia prievolėmis, jis vis dėlto gali šį tą nuslėpti ir geriau gyventi už kitos profesijos žmones. Todėl 1947 metais valdžia mano suvaryti visus į kolchozus, kad kiekvienas dirbtų už pusbadį gyvenimą ir be pragyvenimo niekuo kitu nesirūpintų, o tada lengviau būtų kontroliuojamas, ir valstybė galėtų gauti dar didesnę pelną. Tarybų Sąjungoje yra viskas valdžios, privataus – nieko. Visi, ar tai darbininkas, ar tarnautojas, ar žemdirbys, jei nori nemirti badu, turi iš valdžios „vogti“. Alga yra maža, tik kelioms dienoms pragyventi. Todėl vagiama kur tik pakliūva. Ir tai nėra jokia gėda.

19. KOMUNISTŲ PARTIJA

Nors didžiausiu smurtu terorizuoja lietuvius, tačiau lietuvis stipriai laikosi savo tikėjimo ir tėvų žemės. Komunistų partijos eilės neauga. Lietuvis ir privilegijų skatinamas neprisideda. Partijoj daugiausia kitatikiai, visokie svieto perėjūnai, netvarkingo gyvenimo žmonės, kurie gauna geriausią atlyginimą ir visokio priedo. Kai partijos žmonės kur nors prieina, tuojau įvyksta skandalingi išeikvojimai. Parsidavėliai partijai yra be balso, yra tik Maskvos ruporai. Kaip Maskva įsako, taip jie ir kalba. Už jų pečių visada stovi rusai. Visa lietuvių dauguma verčiau miršta, kaip sutinka okupantui vergauti ar savo tautiečius išdavinėti. Dažnas vaizdas, kai surakinti jaunuoliai eina Sibiro katorgon pakeltomis galvomis ir šaukdami: „Tegyvuoją Laisva Lietuva!“

20. PROPAGANDA

Vietos ir užsienio propaganda šaukia apie didžiausią Tarybų Sąjungoje kulto laisvę. Pikčiausias melas perduodamas už gryniausią tiesą. Pinigo čia nesigailima. Kino kronikos vaizduoja gražiausią gyvenimą. O kokia žiauri tikrovė! Mūsų senus profesorius priverčia kalbėti užsieniui. Mėnesius, metus terorizuoja, kol paverčia bevaliais ruporais kalbėti tą, ką parašė Maskva. Vaikai, žmona, giminės atsako už jo mažiausią nukrypimą kalboje ar balso intonaciją. Žvalgyba per 30 metų išmoko klastoti parašus, o žmonės – nieko nematyti, nieko negirdėti, išskyrus tik tą, ką valdžia įsako. Žmogus pasidaro automatas. Jo visas turtas - ką ant savo pečių gali panešti. Gyvenamoji vieta, šeima, vaikai - nesvarbu. Jie gyvens taip, kaip bus lemta. Svarbiausia - šiandien pavalgyti ir kaip nors išsimiegoti, o kas darosi pasaulyje - nesvarbu. Valdžia pasakys, ką galvoti, ką kalbėti, kada ranką kelti, kada ploti, kada kitus smerkti, kada girti ir kada juoktis. Tam juk valdžia, kitaip turėsime nemalonumų. Kai valdžios pareigūnas kalba nesąmones, kas man, matyt, taip reikia. Ploja visi, ploju ir aš. Štai XX amžiaus žmogus, „laisviausias“ Tarybų Sąjungos pilietis. Tokiu automatu nori ir mus, lietuvius, padaryti. Joks kultūringas žmogus tokio dvasios bankroto nesupras, deja, taip yra. Tokio žmogaus būsenos neįmanoma aprašyti. Tik ją išgyvenant galima suprasti. Ir taip per ilgesnį laiką žmogus imi savęs nebesuprasti, atrodo, kad taip ir gerai yra, kad visur kitur yra tik vergija, o tik čia tikra laisvė. Tiems, kurie lankosi iš užsienio, propaganda nori net čekistus, didžiausius budelius, dievobaimingai bažnyčioje suklupdyti, kad tik užsieniečių apgautų.

21. PERSEKIOJAMŲ KOVŲ REZULTATAI

Trejų metų lietuvių religinė-tautinė kova davė baisius rezultatus. Visur smurtas, baimė, kraujas, kančia. Daugiau kaip 100 000 tikinčiųjų nukankinta arba iš bado ir šalčio Sibire mirė. Kasdien naujos aukos. Nėra namų, kuriuose nebūtų ašarų. 40 procentų kunigų, t.y. daugiau kaip 400, Sibiro katorgoje arba pogrindyje slapstosi. Visoje Lietuvoje tėra likęs tik vienas laisvas vyskupas. Du mirė (Karevičius ir Karosas), keturi suimti (Borisevičius, Matulionis, Ramanauskas ir Reinys). Kurijos suspaustos, seminarija vos gyva, vienuolynai sunaikinti arba žiauriai išblaškyti. Niekas nežino, kada žvalgyba pabels į duris. Kad tik užsienis nesužinotų, viskas daroma didžiausioje tyloje.

Taip praktikoje atrodo Stalino konstitucijos iškilmingai garantuota religinio kulto laisvė. Visur ir viskas tik dėl užsienio propagandos. Praktiškai religija neturi jokios laisvės, kaip ir kiekvienas Tarybų Sąjungos žmogus. Jei kartais duodamas mažytis lyg ir laisvės spindulėlis, tai ir jis okupantų duodamas

didesniam komunizmo sustiprinimui ir didesnei užsienio propagandai. Praktiškai didieji suvaržymai nėra tiek baisūs kaip kasdieninė baimė provokacijų, nuolatinis sekimas ir tas baisus netikrumas.

Jau treji metai, kai mes esame toje mirtinoje kovoje. Kovojame, kaip begalime. Jei nesigintume, seniai mūsų nebebūtų. Tūkstančiai mūsų jaunimo, vyrų ir mergaičių, ir net senių yra miškuose. Okupantas miškų bijo. Ten dar yra mūsų laisvė. Ką mes kenčiame, gali suprasti tik tas, kas pats išgyveno. Okupantas yra azijatas, žvėris, nežmogus. Kai azijatas pasijunta galingas, jis yra baisus. Jo obskurantizmas, žiaurumas, kraujo troškimas, siautulys, naikinimo manija yra be ribų. Kai pasaulis kietai jam kalba, kai pajunta pavojų, tada, kaip plėšrusis žvėris, medžiotojų apstotas, valandėlei iš baimės aprimsta. Jei pasaulyje kartais apie komunizmo darbus kalba žiaurokai, kitiems atrodo perdėta. Tiems, kurie išgyvena tą naikinimo siautulį, kelia stebėjimąsi, kaip pasaulyje mažai žinoma apie komunizmą. Kaip nori, taip tegul kalba, leidžia plačiausiai vaizduotei pasireikšti, ir tai toli gražu nebus tikrovė. Velkami per laukus prie sunkvežimio pririšti ir prie bažnyčių suguldyti lavonai - tai vis kitų pagąsdinimui.

Vyrai ir mergaitės, nuogi, subadyti, guli ištisas dienas tol, kol motinos ir vaikai nebeišlaiko prie savo brangių lavonų. Tada prasideda baisūs persekiojami net ligi kelintų kartų. Kai kas mano, kad yra geriau, jei užsienis okupantų neerzina. Netiesa. Mums blogiau nebus. Ir taip viskas sunaikinta, sudeginta, žmonės išvaikyti. Mes visko nustojome, o gyvybę mokėsime brangiai parduoti.

Šventasis Tėve, mes žinome šių dienų Jums užkrautus rūpesčius. Tačiau vardan mūsų iškentėtų kančių mes drįstame, kaip savo katalikų Vado, prašyti užtarimo. Mes nebeturime kaimynų, kuriems galėtume patikėti savo ir tautos ateitį. Iš visų pusių mus supa okupantas. Jūsų Šventenybės vadovaujami, katalikiškos Lietuvos vaikai vieninteliai esame katalikai šiaurėje, lyg salelė, apsupta kitatikių jūros. Tokio spaudimo ilgai neišlaikysime, žūsime visi. Mūsų tikėjimas, papročiai, tradicijos, net mūsų kalba bus išnaikinta. Mes dažnai galvojame apie viduramžio turkų, arabų ordas, kada iškilo Didieji Romos Vyrai: Urbonas II, Inocentas III. Dabartinės rytų ordos diplomatinių žodžių kalbų nebijo. Mes dažnai klausiame, kur dingio kultūringo pasaulio tautos, kur yra šimtai milijonų pasaulio krikščionių? Ar nebėra pasaulyje teisybės mylėtojų, Didžių Žmonių? Ar jie nežino, kaip broliai ir seserys krikščionys yra naikinami? Ar pasaulio krikščionys užsnūdo apgaulingu suraminimo miegu ir tiki, kad mus

sunaikinusios ordos sustos? Ne. Du šimtai milijonų įvairių Tarybų Sąjungos tautų žmonių, kaip ir mes, kala dieną ir naktį ginklus pavergti pasauliui. Ir šiandien už mūsų dienos ir nakties darbus šelpia graikų sukilėlius, įvairius pasaulio streikininkus. Jau šiandien azijatas yra užgrobęs pusę Europos ir ją perdirba. Greit bus pasaulio kovos momentas, ir vargas snūduriuojantiems. Bolševizmas pasiruošęs pasaulio civilizaciją, kultūrą ir krikščionybę sunaikinti. Neklyskime: bolševizmas laukia patogaus momento. Savęs neapgau-dinėkime: bolševizmas yra stipresnis negu daugelis mano. Atominė energija pasaulį migdo. Bolševizmas greit turės ne blogesnių ginklų.

ŠVENTASIS TÈVE,

1. Mes prašome paskelbti pasaulio tikintiesiems Lietuvių dieną, kaip padarė garbingos atminties Benediktas XV 1917 metais. Tegul pasaulis pamato lietuvių katalikų kančias, persekiojimus ir vargus, surengtus XX amžiaus bedievybės.

2. Mes maldaujame Jūsų Šventenybės lietuvių tautai viešo paguodos ir suraminimo žodžio. Mes pakeliame, Jūsų Šventenybe, už vienybę su Jumis milžiniškas aukas. Tève, tark suraminimo žodį, kaip kitados Romos koliziejuje pirmasis Popiežius Šv. Petras. Tève, mes ne mažiau kenčiame dėl Motinos Romos Katalikų Bažnyčios.

3. Mes prašome koku nors būdu perduoti Suvienytoms Nacijoms mūsų skundą, gal tautų vadai padarys galą mūsų kančioms.

4. Mes prašome lietuvišką radijo valandėlę padažninti ir pagyvinti. Tegul ji duoda daugiau žinių apie mūsų kančias. Argi mes, aukodamiesi už savo šventą tikėjimą, nesame to verti? Juk mūsų 100 000 žmonių nukankinti arba Sibiro katorgoje laukia mirties daugiausia tik todėl, kad neišniekino savo Tėvų Žemės tikėjimo ir neišdavinėjo savo tautiečių. Šventasis Tève, mes tikimės būti išklaustyti. Mes daug ir labai daug iškentėjome dėl švento tikėjimo, dėl ištikimybės apaštalų Sostui. Todėl turime vilties tikėtis Jūsų pagalbos. Mes mirštame, bet mirdami norime girdėti Jūsų paguodos žodį ir pasaulio katalikų suraminimą, kad mūsų vaikai daugiau nebekentės dvasios vergijos. Mes tikime, kad Jūsų galingas žodis pajudins laisvę mylinčių tautų Vadus iš susnūdimo. Šventasis Tève, mūsų raštas nėra toks, kokį norėtume parašyti. Rašome pogrindyje, prie mirgančios lemputės, kas valandėlę laukdami čekistų. Tyčiomis nežymime vietų ir asmenų, nenorėdami čekistams duoti medžiagos. Kai šis raštas Jus pasieks, gal mūsų nebebus. Kol jį nuneš, daug nešančiųjų pervers čekistų kulka.

Šventasai Tėve, mums, mirštantiems už Religijos ir Tautos laisvę, suteik palaiminimą.

Tegyvuoja gyvųjų ir mirusiųjų Viešpats Jėzus Kristus.

Vilnius, *Lietuvos Respublikos*

Okupuota Lietuva *Romos katalikai*

1947.IX.20

Juozas Daumantas, *Partizanai*, Vilnius: Vaga, 1990, p. 405-421.

DEKLARACIJA

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Taryba, atstovaudama visoms Lietuvos teritorijoje esančioms vieningos vadovybės vadovaujamoms karinėms visuomeninėms grupuotėms, būtent:

- a) Pietų Lietuvos sričiai, savo sudėtyje turinčiai Dainavos ir Tauro apygardas,
- b) Rytų Lietuvos sričiai, savo sudėtyje turinčiai Algimanto, Didžiosios kovos, Vyčio ir Vytauto apygardas,
- c) Vakarų Lietuvos sričiai, savo sudėtyje turinčiai Kęstučio, Prisikėlimo ir Žemaičių apygardas,

tai yra, reikšdama lietuvių tautos valią, pakartodama Vyriausiojo Lietuvos atstatymo komiteto 1946.VI. 10 deklaracijoje, BDPS 1947.V.28 nutarimuose ir BDPS deklaracijoje Nr. 2 paskelbtus pagrindinius principus bei juos papildydama nutarimais, priimtais 1949.11.10 BDPS Prezidiumo ir BDPS Karo tarybos jungtiniame posėdyje, skelbia:

1. LLKS Taryba, remdamasi BDPS Prezidiumo ir BDPS Karo tarybos jungtinio posėdžio 1949.11.10 nutarimais, okupacijos metu yra aukščiausias tautos politinis organas, vadovaujantis politinei ir karinei tautos išsilaisvinimo kovai.
2. LLKS Tarybos ir jos Prezidiumo būstinė yra Lietuvoje.
3. Valstybinė Lietuvos santvarka - demokratinė respublika.

4. Suvereninė Lietuvos valdžia priklauso tautai.
5. Lietuvos valdymas vykdomas per laisvais, demokratiniais, visuotiniais, lygiais, slaptais rinkimais išrinktą Seimą ir sudarytą Vyriausybę.
6. Nuo okupacijos pabaigos ligi susirenkant demokratiniam Lietuvos Seimui įstatymų leidžiamąją galią turi Laikinoji tautos taryba.
7. Laikinąją tautos tarybą sudaro: visų vieningoje vadovybėje Lietuvoje ir užsienyje kovojančių sričių, apygardų, rinktinių, aukštųjų mokyklų, kultūrinių, religinių organizacijų bei sąjūdžių ir tautoje atramą turinčių politinių partijų atstovai, prisilaikant proporcingo atstovavimo principo.
8. Atstacius Lietuvos Nepriklausomybę, ligi susirenkant Seimui, Lietuvos Respublikos Prezidento pareigas eina LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas.
9. Laikinoji Lietuvos Vyriausybė sudaroma LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininko pavedimu. Vyriausybė atsakinga prieš Laikinąją tautos tarybą.
10. Lietuvių veiklai užsienyje ir Lietuvos atstatymo darbui koordinuoti LLKS Tarybos Prezidiumas turi LLKS Užsienio delegatūrą, kuri, bendradarbiaudama su Vakarų valstybėse akredituotais Lietuvos atstovais, sudarinėja komisijas bei delegacijas ginti ir atstovauti Lietuvos reikalus Suvienytų Tautų Organizacijoje, įvairiose konferencijose ir kitose tarptautinėse institucijose.
11. LLKS Užsienio delegatūros nariai iš savo tarpo išsirenka LLKS Užsienio delegatūros pirmininką, kuris laikomas LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininko pavaduotoju.
12. LLKS Užsienio delegatūros nariai laikomi lygiateisiais LLKS Tarybos nariais.
13. Šiai Deklaracijai vykdyti nuostatus leidžia LLKS Taryba.
14. Lietuvos valstybės atstatymas, ligi Seimo bus priimta ir paskelbta žmogaus laisvės ir demokratijos siekimus atitinkanti valstybės konstitucija, vykdomas pagal šioje Deklaracijoje paskelbtus nuostatus ir 1922 metų Lietuvos konstitucijos dvasia.

15. Atstatytoji Lietuvos valstybė garantuoja lygias teises visiems Lietuvos piliečiams, neprasikaltusiems lietuvių tautos interesams.

16. Komunistų partija, kaip diktatūrinė ir iš esmės priešinga pagrindiniam lietuvių tautos siekimui ir kertiniam Konstitucijos nuostatui -Lietuvos nepriklausomumui, – nelaikoma teisine partija.

17. Asmenys, bolševikinės arba vokiškosios okupacijos metu išdavę Tėvynę bedradarbiavimu su priešu, savo veiksmais ar įtaka pakenkę tautos išsilaisvinimo kovai, susitepę išdavystėmis ar krauju, yra atsakingi prieš Lietuvos Teismą.

18. Konstatuojama teigiama religijos įtaka ugdant tautos moralę ir palaikant jos atsparumą sunkiausiu laisvės kovų laikotarpiu.

19. Socialinė globa nėra vien atskirų piliečių ar organizacijų reikalas, bet vienas pirmųjų valstybės uždavinių. Ypatingą globą valstybė teikia išsilaisvinimo kovose nukentėjusiems asmenims ir jų šeimoms.

20. Socialinių problemų racionalus išsprendimas ir krašto ūkinis atstatymas yra susijęs su žemės ūkio, miestų ir pramonės reforma, kuri vykdoma pačioje nepriklausomo gyvenimo pradžioje.

21. LLKS Taryba, glaudžioje vienybėje su kovojančia tauta, kviečia visus geros valios lietuvius, gyvenančius tėvynėje ir už jos ribų, pamiršti įsitikinimų skirtumus ir įsijungti į aktyvų tautos išsilaisvinimo darbą.

22. LLKS Taryba, prisidėdama prie kitų tautų pastangų sukurti pašau-lyje tasingumu ir laisve pagrįstą pastovią taiką, besiremiančią pilnuti-niu įgyvendinimu tikrosios demokratijos principų, išplaukiančių iš krikščioniškosios moralės supratimo ir paskelbtų Atlanto chartoje, Keturiose laisvėse, 12-oje Prezidento Trumano punktų, Žmogaus teisių deklaracijoje ir kitose teisingumo ir laisvės deklaracijose, prašo visą demokratinį pasaulį pagalbos savo tikslams įgyvendinti.

Okupuotoji Lietuva 1949.II.16

LLKS Tarybos nariai:

Faustas Kardas Merainis Naktis Užpalis Vanagas Žadgaila

LLKS Tarybos Prezidiumo pirmininkas Vytautas

Vytante

Fajūlā;
Karois
Mocovū
Nalētis
Kopals
J. Danyan
Ladysila

LIETUVOS LAISVĖS KOVOS SAJŪDŽIO TARYBOS PREZIDIUMO KREIPIMASIS Į SAJŪDŽIO DALYVIUS IR Į VISUS KRAŠTO GYVENTOJUS

1949 m. vasario mėn.

Devintus metus nešdama sunkų okupacijos jungą, lietuvių tauta ryžtingai ir nepalaužiamai priešinasi okupantų užmačioms pavergti visa siela laisvės trokštančio žmogaus dvasią, nusilpinti bei kolonizuoti kraštą ir amžiams išbraukti mūsų mažos tautos vardą iš laisvai gyvenančių tautų tarpo. Nustelbiama šešėlyje grumtynių dėl visos žmonijos likimo, šimteriopai gausesnių ir žmoniškumo neturinčių pavergėjų kruvinai draskoma, ji drąsiai grumiasi dėl savaime suprantamų ir viso kultūringojo pasaulio pripažintų žmogaus ir tautos teisių.

Vokiškųjų nacių okupacijos metu plačiu mastu vykęs pasipriešinimas, kraštą antrą kartą užėmus daug žvėriškesniems okupantams – bolševikams, įgavo naują pobūdį ir formas.

Šimtai tūkstančių pačių pajėgiausių tautiečių, norėdami kiek tik leidžia jų jėgos padėti skaudžioje padėtyje atsidūrusiai savo tautai, nežiūrėdami jokių sunkumų bei pavojų, atvirai su ginklu rankoje ar slaptu – pogrindiniu veikimu stojo į kovą su pradėjusiais nevaržomai šeiminkauti pavergtoje mūsų Tėvynėje bolševikais okupantais bei savo tautos išdavikais. Visa sveikoji tautos dalis sau įmanomais būdais parėmė laisvės kovotojų pasiryžimą ir darbus.

Okupantų pastangos pasmaugti tautą savo pačios rankomis tapo suparalyžiuotos. Tautos išdavikai, nuėję tarnauti priešams ir prieš savo brolius atsukę priešą duotą ginklą, beveik kiekviename Lietuvos valsčiuje, partizanams juos po keletą kartų užklupus, buvo sumušti. Jų bandomas charakteringas plėšrumas ir buldogiškas paklusnumas savo lakintojams tapo palaužtas. Savo tautiečių kančiomis ir krauju mitę dykaduoniai, vos pirmųjų smūgių paliesti, pajuto gyvulišką baimę ir spruko kur tik kuris išmanydamas. Nedaug ir kitų svetimu prakaitu uždirbtos duonos mėgėjų. Šnipai, dykaduoniai ir kitokie grašiniai parsidavėliai partizanų veikimo rajonuose pasijuto tarsi utėlė po krosnimi kaitinamuose rūbuose. Kai vieni jų susilaukė atpildo už savo darbus, kiti jau pabūgo siurbti kraujo iš tautos kūno.

Laisvės kovotojų partizanų buvimo ir veiklos dėka bolševikinių okupantų valdžią visai veikiančia mūsų krašte iki šiol tegalima laikyti tik mieste ir apskričių bei valsčių centruose.

Šitoji didinga tautos išsilaisvinimo kova kad ir kokia stipria geležine užtvara atitvertame krašte neliko be atgarsio ir laisvajame pasaulyje. Iš tos mažos dalies informacijų, kur ten gaunamos, pasaulis jau spėjo įvertinti tautos išsilaisvinimo pastangas, kas ne tik užtikrins Lietuvai prideramą vietą būsimajame laisvų tautų bendradarbiavime, bet labai pakėlė mūsų tautos vardą ir pastatė ją į lygią gretą su kitomis didvyriškomis tautomis.

Ilgą laiką užtrukusi išsilaisvinimo kova neišvengiamai turėjo pareikalauti ir pareikalavo daug skaudžių ir brangių aukų. Ją ypač padidino tai, kad, veikusių organizacijų vadovybėms bei svarbesniems vadovaujantiems pareigūnams pabėgus iš savo krašto arba žuvus pačioje kovos pradžioje, į kovą pakilusi tauta liko be vadovybės. Bolševikai išnaudojo tą padėtį. Stipriau pasireiškusius organizacinius vienetus daužė dalimis, įvairiausiais būdais išprovokuodami naikino jų vadovybes. Atskirų organizacinių vienetų pastangos burtis, organizuotis, pasikeisti įgyta patirtimi susidūrė su įvairiausiais sunkumais ir didžiausiais trukdymais iš priešo pusės. Trukdymų viršūnė buvo tai, kad priešas, pasinaudodamas plačiuose visuomenės sluoksniuose pasitikėjimą turėjusiu Lietuvos Juda dr. J. A. Markuliu ir jo bendrininkais, paėmė į savo rankas centrinį Laisvės kovos sąjūdžio vadovavimą BDPS Centro komiteto vardu, kas ne tik sustabdė tikrojo susijungimo pastangas, bet didele dalimi sugriovė ir tai, kas buvo padaryta. Sąjūdį griaujančiais įsakymais, sąmoningai paruoštomis klaidinančiomis informacijomis tie judai Sąjūdžio organizacinių vienetų vadovybėms davė beprasmių darbo, sąlygojo klaidingus jų veiksmus, demoralizavo kovos Sąjūdžio dalyvius. Pigiais pažadais užmigdė naivesnių Sąjūdžiui vadovaujančių asmenų budrumą, atitraukė juos iš Sąjūdžio eilių ir, paėmę savo tariamą globą, sulikvidavo savo agentus, per kuriuos rinko sau reikalingas žinias ir pagal jas vykdė Sąjūdžio laisvės kovotojų bei dalyvių naikinimą. Padarytoji netvarka sudarė palankiausias sąlygas piktos valios asmenų ir nesąmoningo elemento savivaliavimams. Beprasmiškai kentėjo gyventojai, žuvo laisvės kovotojai, eikvojosi tautos jėgos. Tautos Laisvės kovos sąjūdžiui atėjo kritiškas momentas.

Tačiau sveikosios Laisvės kovos sąjūdžio jėgos tą krizę nugalėjo. Kupini skaudžios patirties, sąjūdžio organizaciniai vienetai vėl pasuko į sunkų, priešo didžiausiomis pastangomis trukdomą savarankiškos centralizacijos siekimo kelią.

Po didelio, įtempto, didelių aukų pareikalavusio darbo tas siekimas buvo įgyvendintas: visos krašto išlaisvinimo kovos Sąjūdžio jėgos sujungtos į

vieningą visuomeninę karinę organizaciją - Lietuvos laisvės kovos sąjūdį (LLKS), valdomą Sąjūdžio Tarybos per jos Prezidiumą.

LLKS tikslas yra atstatyti laisvą, nepriklausomą, demokratinę Lietuvos Respubliką. Tam tikslui pasiekti LLKS svarbiausieji uždaviniai yra slopinti okupantų bei tautos išdavikų daromas tautos fizinio ir dvasinio naikinimo, krašto nuskurdinimo ir kolonizacijos pastangas, visais įmanomais būdais padėti skaudžias okupacijos kančias kenčiančiai tautai ir organizuotai parengti ir išsaugoti jos jėgas galutiniam išsilaisvinimo kovos ruožtui.

Siekdamas savo tikslo, LLKS yra tautos valios reiškėjas ir vykdytojas. Tautos valiai reikšti LLKS Taryba bei jos Prezidiumas darys visas galimas pastangas tautos nuomonei patirti ir tiksliai vertinti tautos padėtį krašto viduje bei užsienio veiksnių atžvilgiu. LLKS uždaviniams įvykdyti LLKS Gynybos pajėgų vadovybė išvystys galimas ir atitinkamam momentui kuo tikslesnes karinės veiklos pastangas, o LLKS Visuomeninės dalies vadovybė – tautos dvasios bei moralės palaikymo ir ugdymo, informavimo ir kultūrinimo bei švietimo veiklos pastangas.

Sąjūdis bei jo vadovybė imasi vykdyti sunkius, bet tautos egzistencijai užtikrinti ir laisvam, nepriklausomam gyvenimui pasiekti būtinus uždavinius. Jiems kuo tinkamiau atlikti bus panaudota visa anksčiau turėta ir laisvės kovoj įgyta laisvės kovotojų patirtis. Kiek galint tinkamesnės organizacinės formos ir tautai kuo mažiausius nuostolius atnešantieji laisvės kovos būdai. To siekdama, LLKS vyriausioji vadovybė, nesivaikydama toli siekiančių ir kartais tam tikras tendencijas turinčių užsimojimų, savo darbą pradeda nuo organizacijos vidaus tvarkos ir parengimo tobulinimo, stengdamasi padaryti visa, kad laisvės kova būtų atstatyta ant rimtų ir tvirtų pagrindų ir kad ji visame kame būtų kuo naudingiausia mūsų tautos reikalui. [...] Prisiimdamas bet kokio darbo, išsilaisvinimo kovos sąjūdy, tegu kiekvienas iš anksto gerai pagalvoja, ar jį tęsės. Ar ištikus nesėkmei jis, prieš tardomas, savo netsparumu nepadarys tautai bei Sąjūdžiui daugiau žalos, nei kad savo visu ankstyvesnių darbu bus padaręs naudos. Ar kritiškoje padėtyje atsidūręs nesuteps savęs išdavimu, dėl ko ne tik nusipelnys tautos panieką, bet ir už padarytą nusikaltimą jei ne dabar Sąjūdžio teismo, tai ateityje laisvos tautos teismo bus griežčiausiai nubaustas. Atsižvelgdamas į tai kiekvienas tsiima darbo bei pareigų pagal savo pajėgumą ir išgales.

Šios sunkios ir skaudžios okupacijos laikotarpiu LLKS Tarybos Prezidiumas tiki pasireikšiant kuo didžiausią tautos vieningumą. Buvusios nesantaikos, vaidai, rietenos telieka mums prisiminimu, kad laisvoje

Lietuvoje gerai gyvendami kai kas jau buvo spėję pareikšti savo išpaikimo žymes. Dabar gi visi dori tautiečiai privalo laikytis prieš audras tvirtai susikabinę, bet kokioje nelaimėje gelbėti vienas kitą, padėti vargstantiems, reikalui esant - aukotis vienas už kitą. Ypač turi būti nepamirštami tie, kurie dėl dalyvavimo išsilaisvinimo kovose, jų rėmime ar dėl kitokios tautos labai pareikštos veiklos buvo paliesti raudonojo teroro ir šiuo metu, būdami tėvynėje ar už jos ribų - kalėjimuose, ištrėmime ar nelegalaus gyvenimo padėtyje, atsidūrę varge bei skurde. Kiekvieno doro tautiečio pareiga yra padaryti visa, kas tik galima, kad žiauriuosius okupanto kankinimus, skaudžius dvasinius sukrėtimus, vargą, badą ir šaltį išgyvenančių tautiečių kančios būtų sumažintos visų jiems padėti galinčiųjų pastangomis, pasireiškiančiomis materialia ar kitokia pagalba.

Kiekvienas, kuris išnaudodamas skaudžią tautos padėtį siekia sau asmeninės naudos ar savo užgaidų patenkinimo arba pasinaudodamas okupanto pagalba daro skriaudas kitiems, yra siauras tautos parazitas, kuriam ne vieta ant mūsų tautos kūno.

Prisimindamas, kad okupantai, ilgam laikui paralyžiavę Sąjūdžio organizuotumą, per savo agentus ir pasinaudodami kai kur į Sąjūdžio laisvės kovotojų eiles įsiskverbusių piktos valios elementu, yra paskatinę kai kur nepateisinamų, Sąjūdžio dvasiai pakenkusių veiksmų, LLKS Tarybos Prezidiumas mano esant būtina pareikšti, kad Sąjūdžio vadovybė, remiama visų sveikųjų Sąjūdžio jėgų, visomis įmanomomis priemonėmis kovos su laisvės kovotojų partizanų tarpe esančių ar tuo vardu prisidengiančių asmenų piktos valios pasireiškimais ar savivaliavimais.

Sąjūdžio laisvės kovotojų veikla bus išvystoma remiantis Sąjūdžio statuto nurodoma tvarka ir formomis. Jų santykiavimo su gyventojais tvarka ir gyventojų bei laisvės kovotojų teisės ir pareigos tam bus nustatomos LLKS Tarybos ar jos Prezidiumo nutarimais, viešai paskelbiamais gyventojų žiniais. Bet kokie savivaliavimai ar nustatytos tvarkos nesilaikymas yra griežčiausiai draudžiami.

LLKS Tarybos Prezidiumas prašo gyventojų giliau neištyrus visų sąlygų ir aplinkybių per daug lengvabūdiškai nesmerkti laisvės kovotojų už kai kur pasitaikančias klaidas, o stengtis patiems padėti, patarti, kad tokių klaidų būtų kiek galima mažiau. Kiekvienas, kuris jaučiasi galįs ką nors geriau padaryti - teateinie ir tedarai, o tauta ir Sąjūdis liks jam dėkingi. Bet tegu galvoja ką daro tas, kas savo viską neigiančia kritika teprisideda tik prie naikinimo to, kas yra perkama brangiausiomis tautos aukomis.

LLKS Tarybos Prezidiumas kviečia visus gyventojus savo teigiama įtaka dalyvauti laisvės kovotojų auklėjime bei jų dvasios stiprinime. Tegul kiekvienas susitikimas su gyventojais pakelia jų dvasią, skatina ryžtingumą, pasiaukojimą, drąsą. Pasikalbėjimas su gyventojais, gražūs gyventojų pavyzdžiai, laisvės kovotojams suteikiamos atitinkamos knygos bei žurnalai tepraturtina laisvės kovotojų asmens kultūrą.

Tebūnie iš šaknų išrautas paprotys pataikavimų kad ir gerbtino žmogaus blogiems palinkimams: teikti pražūtį nešančių nuodų – tariamų malonumų; kaip gali būti rami sąžinė tų žmonių, kurie, tariamai rodydami vaišingumą, silpnesnės valios laisvės kovotojus partizanus nugirdo iki proto netekimo? Juk tuo tiesiog žudomos mūsų tautos jėgos, žlugdoma tautos ateitis. Nuo tokio darbo vaisių tauta kenčia didžiausias kančias, skaudžiai retinamos laisvės kovotojų eilės.

LLKS Tarybos Prezidiumas šiuo sunkiu ir skaudžiu momentu laukia visos tautos kuo didesnio santūrumo, rimties ir susikaupimo.

Kokią milžinišką žalą daro plepėjimas apie slaptumo būtinus dalykus, tačiau kiek daug gyventojai daro tokių nusižengimų. Skaudu pagalvoti apie tas aukas, kurios krito tik dėl nevaržomo plepumo, bet dar skaudžiau, kad daugelis gyventojų iš to nepasimoko ir toliau nuolat sudarinėja galimybes okupantams pigiu būdu sunaikinti gyvybingiausias tautos jėgas.

Nemažą žalą daro ir tautoje pasireiškiantis lengvabūdiškas pasidavimas gandų sudaromoms nuotaikoms. Kultūringojo pasaulio žygis prieš bolševizmą, nors ne per daug sparčiai, bet nuosekliai bręsta ir dėl to netolimas bolševikų žlugimas yra neišvengiamas. Tauta tik privalo laikytis rimties, protingai organizuotis, apdairiai sekti prieš kėslus ir ryžtingai, visomis pastangomis ginti savo teises.

Sunku suprasti, ar nors kiek pagalvoja ką daranti toji tautos dalis, kuri, drumsdama ant bedugnės kranto stovinčios tautos rimtį, apsvaigusi naminės degtinės, kitokių svaigalų ir okupanto atnešto ištvirtimo nuodais, viskam užmerkia akis ir siunta iki pašėlimo.

Tautos ir Sąjūdžio moralinė jėga bus neįveikiama tiek, kiek šventai, iki smulkmenų bus atsidedama šiam didžiam tautos laisvės siekimui įgyvendinti.

LLKS Tarybos Prezidiumas, kviesdamas visus tautiečius nudengti savo galvas laisvės kovoje žuvusių brolių bei sesių nemariam atminimui, prašo kiekvieną dorą tautietį savo širdyje prisiekti, jog padarys visa, kas tik galima, kad tauta savo gyvenimu ir darbais liktų verta kovoje sudėtų aukų, pakeltų kančių ir pralieto kraujo.

Telaimina Aukščiausias mūsų mažos darbą ir taiką mylinčios tautos teisingą savo laisvės ir nepriklausomybės siekimą.

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos Prezidiumas

Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944 – 1953 metais, p. 314-320.

VYČIŲ SAJUNGOS LAIKINIEJI ĮSTATAI

1952 m. pabaiga

I. BENDROJI DALIS

1. Vyčių sąjunga (VS) yra tautinė, visuomeninė, politinė, kultūrinė organizacija.
2. VS iki paskutinės nepriklausomybės kovos yra slapta organizacija ir veikia karo sąlygomis, vadovaudamasi tautiniu ir politiniu sąmoningumu, savitarpiniu pasitikėjimu ir griežčiausios drausmės principais.
3. VS, lietuvių tautai atgavus visišką apsisprendimo teisę, veikia viešai, vadovaudamasi lietuviškumo, krikščioniškosios moralės, socialinio teisingumo, demokratijos ir drausmės principais.

II. TIKSLAI

4. VS savo svarbiausiu tikslu laiko Lietuvos laisvės bei nepriklausomybės iškovojimą ir išsaugojimą, jį paremdama tik savo ir visų kitų dorų lietuvių vieningomis pastangomis, tautiniu sąmoningumu, Tėvynės meile ir pasiaukojimu.
5. VS ilgalaikei ir tvirtai savo krašto politinei ir ekonominei egzistencijai užtikrinti siekia vieningesnės, galingesnės tautinės demokratinės Lietuvos valstybės atstatymo su Vilniumi sostine, Klaipėdos kraštu ir Rytprūsių dalimi.

6. VS laiko būtina įgyvendinti socialinį teisingumą, įvykdant žemės ūkio, pramonės ir miestų reformas, tuo sustiprinant tautos vieningumą ir sudarant sąlygas krašto suklestėjimui bei pažangai.

7. VS laiko būtina sudaryti sąlygas tautinei kultūrai ir švietimui, mokslui bei menui tarpti, tautos dvasiniam bei fiziniam atsparumui ugdyti, tuo tikslu įvykdant nuoseklias švietimo reformas ir įsteigiant specialias valstybines institucijas.

III. UŽDAVINIAI

8. VS mano, kad kovoje prieš visos žmonijos priešą bolševizmą kiekviena tauta, o ypač jo pavergtosios, turi duoti kuo didesnę įnašą, todėl, laikydama vien tik kitų valstybių išlaisvinimo pažadus ir užsieny kovojančių lietuviškų veiksmų pastangas nepakankamu pagrindu Lietuvai atgauti visišką laisvę ir nepriklausomybę:

a) visokeriopai remia Lietuvos laisvės kovos sąjūdį (LLKS) kaip duodantį svarbiausią argumentą – kraujo auką – išsilaisvinimo kovoj su bolševikiniu okupantu bei savo tautos išdavikais;

b) leliamuoju laisvės kovos momentu kilus visuotiniam karui tarp demokratijos ir komunizmo, - įsijungia (nariai, galintieji valdyti ginklą) į LLKS vadovaujamas ginkluotas formuotes;

c) padeda LLKS pereinamuoju momentu sudaryti laikiną krašto civilinę valdžią.

9. Per spaudą, atsišaukimus ir gyvu žodžiu išaaroninti, paruošti ir suorganizuoti tautą vieningai kovai dėl demokratinės, socialiai teisingos santvarkos sukūrimo bei socialinių ir kultūrinių reformų įgyvendinimo.

10. Pasiiekti, kad atsikūrusios nepriklausomos, demokratinės Lietuvos Respublikos valdymas vykėtų per visuotiniais, slaptais, laisvais, lygiais ir tiesioginiais rinkimais išrinktą seimą bei prezidentą.

11. Atstatytos nepriklausomosios valstybės aparatan įstatyti tvirtos valios, energingus, tautai nepaprastai atsidavusius jaunosios kartos žmones, kad apsaugojus tautą ir valstybę nuo visokių eksploatatorių, karjeristų, kurie savo teisę naudotų ar asmeniniams, ar siauriems partiniams, ar net svetimųjų interesams (intelektu, praktikos ir senesnio amžiaus autoritetų tuo neneigiama, tačiau tų, kurie politiniam gyvenime bei savo darbais nebus

parodę aktyvaus atsidavimo Lietuvai arba bus pasirodę lengvabūdžiai svetimųjų garbintojai, VS niekuomet nenorės matyti pirmosiose valstybės vietose).

12. Busimoj Taikos konferencijoj siekia ir remia visas pastangas apginti lietuvių tautos teises į Vilniaus kraštą ir Rytprūsių dalį, kaip būtiną Lietuvai ekonominiu, geopolitiniu ir istoriniu atžvilgiu.

13. Pritarti tik tokiems tarpvalstybiniams susijungimams, kurie nepažeidžia ir neišduoda lietuvių tautos gyvybinių interesų bei atitinka JTO tautų ir žmogaus teisių deklaracijos dvasią.

14. Siekti valstybiniame gyvenime kiek galima tobulesnio valstybės drausmės suderinimo su didžiausia piliečių laisve ir gerove; todėl:

a) pripažįsta asmens įsitikinimų, sąžinės ir kūrybos laisvę, kuri neprieštarauja tautos bei valstybės gerovei (komunistų partija, kaip diktatūrinė ir priešinga pagrindiniams lietuvių tautos siekimams, turi būti uždrausta);

b) pasmerkia buvusias ir esamas grupines, partines bei kitokias nesan-taikas ir susiskaldymui partijomis nepritaria;

c) nedraudžia profesinių, kultūrinių ir religinių organizacijų, kurios neturi piktų tendencijų tautos bei valstybės atžvilgiu ir dirba bendrai gerovei;

d) smerkia Bažnyčios kišimąsi į politinį tautos gyvenimą;

e) užtikrina sąlygas Bažnyčios ir religinio žmonių įsitikinimo vystymuisi;

f) reikalauja įvesti civilinę metrikaciją;

g) neneigia privatinės iniciatyvos, kuri sutaria su bendrąja tautos bei valstybės gyvenimo linkme, visų pirma visose gyvenimo srityse pripažindama iniciatyvą ir vyraujančią reikšmę lietuviams.

15. Laikydama žemės ūkį didžiausia krašto ekonomine pajėga ir norėdama įgyvendinti socialinį teisingumą, VS jau pirmomis nepriklausomo gyvenimo dienomis reikalauja:

a) sudaryti valstybinį žemės fondą

1) konfiskuojant žemę iš asmenų, sunkiai nusikaltusių lietuvių tautai bolševikinės ar vokiečių okupacijos metais,

2) paimant žemę iš dvarų bei stambių ūkių, viršijančią 30 ha (sudarant valstybinį žemės fondą žiūrėti, kad žemė nebūtų nuslėpta, ją fiktyviai padalijant tarp vie[keturi neįskaitomi žodžiai],

3) nacionalizuojant bažnyčiom priklausančias žemes, prie jų paliekant 5 ha;

b) pirmiausia žeme iš valstybinio žemės fondo aprūpinti asmenis, aktyviai dalyvavusius kovoje prieš bolševikinius okupantus, jei šie asmenys žemės neturi ar jos turi mažai;

c) aprūpinti žeme iš valstybinio žemės fondo visus bežemius ir mažžemius, n e įvykdžiusius nusikaltimų prieš lietuvių tautą;

d) aprūpinant žeme žiūrėti:

1) kad žemė nevirstų spekuliacijos objektu, o būtų duodama tik tiems, kurie moka ir nori ją patys dirbti,

2) kad aprūpinamieji bežemiai ir mažžemiai galėtų sudaryti pajėgius ūkinius vienetus, užtikrinančius visišką vienos šeimos pragyvenimą,

3) kad paskiriems šeimos nariams, nesudarantiems atskiros šeimos, ji nebūtų duodama.

16. Įvykdžius žemės reformą, ūkiniai vienetai įstatymais turi būti apsaugoti nuo dalomumo, pardavimo (be vyriausybės sutikimo), išvaržymo ir kitų žemės ūkio išsivystymą stabdančių negerovių. Atskirų ūkinių vienetų nenormalybės valstybė turi pastebėti ir jas pagal reikalą arba savo medžiagine parama, arba bausme pašalinti.

17. Nacionalizuoti visų pramonės šakų fabrikus, stambiąsias įmones, turinčias svarbios reikšmės krašto ir gyventojų ekonomikai.

18. Kad bankai pavienių ar grupės asmenų rankose nevirstų krašto ir gyventojų išnaudojimo įrankiu, pasiekti, jog jie būtų tik valstybiniai.

19. Siekiant apsaugoti miestų gyventojus nuo namų savininkų išnaudojimo, įstatymais apriboti nuosavybę gyvenamojo ploto atžvilgiu ir įvesti valstybinę butų ūkio kontrolę.

20. VS pripažįsta, kad visų ūkinių gėrybių šaltinis yra žmogaus darbas, kuris yra kiekvieno tautos nario pareiga. Valstybė turi rūpintis darbo jėgos paruošimu, jos tikslingu panaudojimu, darbo sąlygų racionali-zavimu ir teisingu už darbą atlyginimu.

21. Socialinei tautos apsaugai laiduoti turi būti įvestas privalomas senatvės, ligos ir invalidumo atvejais draudimas.

22. VS laiko reikalinga, kad valstybė užtikrintų palankias sąlygas lietuvių šeimoms klestėti, griežtai kovotų už priaugančių kartų sveikumą, laiduotų motinystės apsaugą bei globą ir taip pat tinkamą medžiaginį šeimų aprūpinimą.

23. VS per narius, spaudą ir kitomis priemonėmis aktyviai remia ir palaiko tautinės kultūros išsaugojimą bei tolesnį jos ugdymą.

24. VS pripažįsta, kad tautinė kultūra gali reikštis įvairiomis kryptimis, tačiau tautos dvasia, jos istorija, jos papročiai ir gyvybiniai interesai turi būti nuolatinis idėjinis šaltinis ir vertybių kriterijus, todėl visados kovos su lietuviškumą neigiančiomis arba jo nepaisančiomis kultūros srovėmis ir idėjomis.

25. VS siekia, kad būtų įgyvendintas aštuonerių metų privalomasis mokslas.

26. VS laiko būtinai reikalinga išplėsti specialių žemės ūkio bei amatų mokyklų tinklą ir sudaryti sąlygas, kad kuo didesnis skaičius jas galėtų baigti.

27. Jaunimo auklėjimo tikslu VS laiko išugdyti dvasiškai ir fiziškai stiprias asmenybes, kurios mokėtų tarp savęs sugyventi ir kurti taip, kaip reikalauja tautos aukščiausieji interesai, krikščioniškosios dorovės principai ir socialinis teisingumas.

28. Vidurinėse, specialiosiose ir aukštosiose mokyklose turi būti stropi gabijų atranka ir gabūs bei neturtingi jaunuoliai turi būti mokomi valstybės lėšomis.

29. VS per spaudą ir narius propaguoja fizinio lavinimosi naudingumą ir, laikydama tai būtina tautos ugdymo dalimi, stengiasi išplėsti visuose tautos sluoksniuose.

IV. SANTVARKA

30. Savo tikslų pasiekimui ir uždavinių įgyvendinimui VS per savo narius, spaudą ir kitomis priemonėmis išvysto politinę bei kultūrinę veiklą, kuriai vadovauja VS Taryba (VST) per savo vykdomąjį organą - VS Centro valdybą (VSCV).

VS organizaciniuose vienetuose (org. vn.) politinei ir kultūrinei veiklai vadovauja tų org[anizacinių] v[ie]n[etų] valdybos, padedamos tarybų, prisilaikydamos VS T[arybos] duotų gairių. VS C[entro] v[aldyba] ir org[anizacinių] v[ie]n[etų] valdybų bei jų tarybų santvarkas, jų ir jų paskirų narių funkcijas, teises ir kompetencijas nustato atskiri nuostatai.

31. Sėkmingesniau uždavinių įvykdymui VS skirstosi į org[anizacinius] v[ie]n[etus]:

Apygarda (A) – org[anizacinis] v[ie]n[etas], savo sudėtyje turįs apygardos valdybą (AV) ir keletą rajonų;

Rajonas (R) - org[anizacinis] v[ie]n[etas], savo sudėtyje turįs rajono valdybą (RV) ir keletą apylinkių;

Apylinkė (Ap) – org[anizacinis] v[ie]n[etas], savo sudėtyje turįs apylinkės valdybą (ApV) ir keletą skyrių;

Skyrius (Sk) – mažiausias org[anizacinis] v[ie]n[etas], savo sudėtyje turįs skyriaus valdybą (SkV) ir keliolika narių.

V. VALDYMAS

32. VS valdo VS T[arybas] per VS C[entro] v[aldybą], kuri yra VS T[arybos] vykdomasis organas.

33. VS T[arybą] sudaro:

1. C[entro] v[aldybos] pirmininkas – CVP,

2. Sekretorius – CVS,

3. Sektorių vadovai - CVSekV,
4. A[pygardų] v[aldybų] pirmininkai – AVP,
5. [Apygardų valdybų] sekretoriai – AVS,
6. R[ajonų] v[aldybų] pirmininkai - RVP.

34. VS T[aryba]:

- a) nustato VS veikimo gaires,
- b) svarsto ir sprendžia VS egzistencijos, veiklos, politinius, kultūrinius ir taktikos klausimus,
- c) renka VS Branduolį,
- d) renka VS garbės narius,
- e) apdovanoja VS garbės ženklu,

Pastaba. C[entro] v[aldybos] Branduolį sudaro C[entro] v[aldybos] p[irmininkas], C[entro] v[aldybos] s[ekretorius] ir C[entro] v[aldybos] sek[to-rių] v[adovai],

35. VS T[aryba] turi teisę:

- a) atleisti C[entro] v[aldybą],
- b) [atleisti] C[entro] v[aldybos] p[irmininką] ir paskirus C[entro] v[aldybos] narius.

36. VS T[arybai] pirmininkauja, jos reikalus tvarko ir Tarybos narių įskaitą veda C[entro] v[aldybos] p[irmininkas],

37. VS T[arybos] nutarimai laikomi teisėtais, jei jie priimti dalyvaujant ne mažiau kaip dviem trečdaliu Tarybos narių.

38. VS T[arybos] nutarimai priimami juos priimant dalyvaujančių Tarybos narių paprasta balsų dauguma.

39. C[entro] v[aldybos] Branduolio nariai renkami ne mažesne kaip juos renkant dalyvaujančių Tarybos narių dviejų trečdalių balsų dauguma.

VI. DALYVIAI

40. Į VS priimami abiejų lyčių patikimi, sąmoningi, veiklūs lietuviai, nenusikaltę savo tautai, nepaisant išsilavinimo, profesijos, religijos ir priklausomybės laisvės laikais buvusioms partijoms bei organizacijoms.

41. Į VS negali būti priimti:

- a) kas yra jaunesnis kaip 18 metų amžiaus,
- b) kas yra pašalintas iš LLKS.

42. VS nariai skirstosi į:

- a) vyčius, -es kandidatus, -es ir
- b) vyčius, -es.

43. Vyčiais, -tėm laikomi asmenys, išbuvę 6 mėnesius kandidatais, -ėm ir davę nustatyto turinio priesaiką ar iškilmingą pasižadėjimą.

44. Už priesaikos ar iškilmingo pasižadėjimo sulaužymą ir už kitus nusikaltimus bei nusižengimus VS nariai atsako prieš Brolių-Sesių teisumą arba baudžiami drausmės pabaudomis.

45. Pasižymėję VS nariai atžymimi VS atžymėjimų nuostatų nustatyta tvarka.

VII. ŪKIS

46. VS egzistuoti ir jos uždaviniams sėkmingai įvykdyti reikalingos lėšos bei ūkinis turtas, todėl turi turėti pajamų ir išlaidų. Pajamas sudaro:

- a) nario mokestis (partizanai vyčiai nuo nario mokesčio atleidžiami),
- b) aukos ir
- c) kitu būdu įgytas turtas.

47. Pajamos ir išlaidos tvarkomos ir naudojamos pagal VS ūkinius nuostatus bei aukštesnės vadovybės nurodymus.

48. Pajamų ir išlaidų atskaitomybę kontroliuoja aukštesnė vadovybė.

VIII. BAIGIAMIEJI NUOSTATAI

49. Šie įstatai gali būti pakeisti VS T[arybos] nutarimu, priimti jos narių dviejų trečdalių balsų dauguma.

50. VS C[entro] v[aldyba], VS išėjus viešumon, įpareigojama parengti ir pateikti VS T[arybai] naujoms sąlygoms pritaikytą VS įstatų projektą.

Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944-1953 metais, p. 237-239.

LYDŽIO RINKTINĖS VADO NURODYMAI DĖL RINKIMŲ BOIKOTAVIMO *Ezerieiii* (*buvusiam Klajūnui*)

Kadangi šie rinkimai aiškiai nusižengia demokratizmo principams ir yra pasityčiojimas iš žmogaus teisių, mūsų uždavinys – kiek galima labiau pakenkti ir sukliudyti rinkiminę kampaniją.

1. Periodiškai platinti ir išklijuoti priešrinkiminius atsišaukimus.

Klijuoti pradėti 1946 m. sausio 1 d. viešose vietose.

2. Visi vanagų daliniai turi kliudyti rinkiminei kampanijai. Ten, kur nereikia stiprios vanagų dalinių paramos, organizuoti aktyviai veikiančią

organizacinę dalį.

a) Naktį iš vasario 8-osios į 9-ąją atimti iš bolševikiškai nusiteikusių gyventojų jiems išduotus laikinus asmens pažymėjimus, griežtai perspėjant niekam iki vasario 11d. apie tai nepasakyti.

b) Vasario 9-osios naktį sugadinti visus ryšius: nutraukti telefono, telegrafo laidus ir nupjauti stulpus.

c) Vasario 10-ąją kaip galima labiau trukdyti rinkimų eigą, iš rinkiminių būstinių paimti balsadėžes ir jas sunaikinti kartu su rinkimų duomenimis.

3. Vanagų dalinių vadai ir org[anizacinių] s[ektorių] viršininkai paruošia veikimo planus ir nurodo savo pavaldiniams konkrečias užduotis.

a) Apie užduočių vykdymą pranešti man raportu. Atsiųsti paimtus dokumentus.

b) Vanagų dalinių vadai, vykdydami šias užduotis, turi palaikyti ryšį su org[anizacinio] s[ektoriaus] dalių vadais.

c) Jei kokioje nors vietoje grės pavojus, veiksmus perkelti į artimiausią rajoną ar gretimą valsčių, kur mažesnis pavojus.

1946.1.30 *Vacius*

KGB ADS, 3 fondas, b. 16/95, 1. 186.

DAINAVOS APYGARDOS MERKIO RINKTINĖS VADO ALDOLFO RAMANAUSKO-
VANAGO PRANEŠIMAS APYGARDOS VADUI APIE PARTIZANŲ VEIKSMUS,
SIEKiant SUŽLUGDYTI RINKIMUS Į LSSR AUKŠČIAUSIĄJĄ TARYBĄ

Nr. 120/4 a 1947 m. vasario mėn. 15 d.

Pranešu apie balsavimų eigą.

Jau sausio mėn. pabaigoje į daugumą rinkiminių apylinkių atvyko NKVD-istų ir apsistojo. Vaikščiojo po kaimus agituodami žmones, kad eitų balsuoti. Naktimis bastosi po apylinkes ir seka partizanų judėjimą. Vasario mėn. pradžioje į visas likusias apylinkes, kuriose dar nebuvo NKVD-istų, prisiuntė lietuvių karių iš Pabradėj stovinio b[atalio]no bei 16 divizijos. Jiems vadovavo NKVD-istai karininkai. Tų karių nusistatymas taip pat buvo aiškus: rusų nekontroliuoti. Jie balsuoti neragino, tik skundėsi savo sunkia dalia: neturi ko pavalgyti nei kuo apsirengti. „Lietuvius karius labai domino priešrinkiminiai atsišaukimai (ypatingai „Trojos arklys“) ir jie juos patys nešiojo, mainydamai į duoną“ (iš III b[atalio]n[o] v[ado] p[a]v[aduotojo] rašto). NKVD-istai, priešingai, siautėjo smarkiai ir todėl partizanų judėjimas iš dalies buvo sustabdytas (prislopintas).

Kadangi su Jumis ryšys buvo sunkus ar net neįmanomas, todėl mes patys be nurodymų galvojome, kaip, kokiomis priemonėmis suboikotuoti rinkimus. Jau gruodžio mėn. partizanai vaikščiojo po kaimus, žmones nuteikdami nebalsuoti. Vėliau mašinėle parašėm 800 atsišaukimų. Kadangi raš[omąja] mašinėle sunku buvo daug parašyti, o čia reikėjo nustebinti ir kiekybe, todėl sugalvojome išpjaustyti lentelėje keletą šūkių. Tas pavyko puikiai. Šių šūkių

išspausdinom 7500 egz. (atsišaukimų pavyzdžius siunčiame drauge) ir išsiuntėm dar prieš NKVD-istų užplūdimą. Partizanai išskirstė civ[iliams] asmenims, kurie iškabinėjo nustatytomis datomis: maš[inėle] rašytus iki vasario mėn. 1 d. be pertraukos. Sausio mėn. 31d. gavome Jūsų atsiųstus laikraščius ir proklamacijas. Nors NKVD-istai siautėjo smarkiai, tačiau proklamacijas, prie kurių pridėjom savo karikatūras „Trojos arklys" (apie 200 egz.; jos pavyzdį taip pat siunčiam) išsiun-tinėjom partizanams. Partizanai, kiek galimybės leido, taip pat išskirstė civ[iliams] gyventojams. Platindamas proklamacijas vasario mėn. 4 d. žuvo I b[atalio]n[o] II būrio part[izanas] Kurtas.

Rinkimų, t.y. vasario mėn. 9 d. gyventojai balsuoti visiškai nėjo. NKVD-istai, kurių kiekvienoje apyl[inkėje] buvo nuo 15 iki 30, važinėjo pas gyventojus. Gyventojai vieni bėgo į miškus, kiti slėpėsi pas nuošaliau gyvenančius, tretį apsimetė ligoniais ir jau iš anksto pradėjo sirgti. Dauguma tačiau iš namų nėjo ir balsuoti griežtai atsisakė. Kai kuriuos gyventojus NKVD-istai gerokai primušė, kitus net šaudyti prie tvoros buvo pastatę (Puvočių km. Marcinkonių valsč.), tačiau gyventojai vieningai, nepaisydami teroro, pasisakė nebalsuosią. Iš gyventojų patirtomis žiniomis, miesteliuose taip pat, išskyrus komunistinį elementą, nebalsavo.

NKVD-istai su neva komisijos nariais (istrebiteliai, išbėgę iš kaimų šnipai) patys kimšo drauge su NKVD-istais į dėžes balsus. Kitur net [ne]liepė balsuoti, tik patys prikišo „balsų" ir išvažiavo. NKVD-istai iš rinkiminių apylinkių pasitraukė 10 bei 11 dienomis.

Kadangi Jūsų raštas 286 nr. dar nebuvo gautas, todėl partizanai pasireiškė tik ten, kur buvo jiems galimybė: buvo daug sniego ir dėl pėdsako negalėjo išvystyti veikimo. Iš kai kurių dalinių vadų gautais pranešimais:

1. Apšaudyta Perlojos, Mardasavo ir Puvočių rinkiminės apylinkės (kur stovėjo NKVD-istai).
2. Nupjauta telefonstulpių plentų ruožuose: Varėna-Eišiškės, Varėna-Rud-nia ir Alytus-Merkinė.
3. Krūklių rinkiminės apylinkės vietos gyventojai prie m[oky]klos kabojusią raudoną vėliavą nuplėšė ir pakabino trispalvę. Prieš balsavimus ir po jų smarkiai tebesiautėjo NKVD[-istai], norėdami išnaudoti žiemą. Iki šių dienų I b[atalio]n[e] žuvo 10 vyrų ir dėl smarkaus siautėjimo net ne apie visus gauta žinių. Papildomas žinias apie balsavimus pristatysiu vėliau.

IŠ PETRO JURKŠAIČIO-BERŽO (ŽUVO 1951 05 21) BUNKERYJE MGB PAIMTŲ
DOKUMENTŲ

1949 metų iš Tauro apygardos Žalgirio rinktinės Šturmo tėvūnijos Žvalgybinių žinių

[...]

3) MVD SIAUTIMAS.

V.29 Lukšių garnizono viršininkas kap[itonas] Mitrofanovas su 12 rusų darė kratas Germuolių k[aime]. Kratų metu žiauriai elgėsi su gyventojais, stumdydami ir plūsdami. Pas pil[ietį] X atėję į kiemą nušovė šunį, paskiau įėję į kambarį sumušė šeimininką, išplėšė kambario grindis, ieškodami „banditų“. Nieko neradę dar labiau įniršo, areštavo šeimininką ir nusivare į Lukšius dar labiau sumušė, ir palaike dvi paras arešto, paleido, įsakydami sekti kaimynus, pas kuriuos užaina laisvės kovotojai.

Griškabūdžio ir Lukšių garnizonai nuo V.29 iki VI.2 darė kratas ir pasalavo naktimis apie sodybas šiuose k[ai]m[uose]: Paluobių, Zypliškės, Viktoravos, Paliepynės, Germuolių, Varnašilio, Samuolynės ir Klevinių. VI.2 apie 200 Šakių apskrities garnizono rusų „košė“ Beržupio mišką ir pamiškiais ieškojo bunkerių; nieko nerado. VI.3-4 buvo masinis miškų „košimas“, buvo užeita 1 kov[otojų] stovykla. Laiku pastebėta, pasitraukta be nuostolių, tik žuvo stovyklos inventorius.

VI.3 Kriūkų garnizono rusai darė kratas Zygmantiškės, Raninės ir Sutkų k[aimuose]; neradę partizanų labai įniršo, eidami laukan rado ganantį gyvulius 6 metų piemenuką. Vienas rusas pasišaukė vaiką ir reikalavo pasakyti, kur gyvena partizanai. Piemenukas negalėjo nieko pasakyti, tuomet rusas, išsitraukęs pistoletą, pradėjo šaudyti virš vaiko galvos. Piemenukas labai išsigando ir susirgo, teko vežti ligoninėlę.

VI.8 ginkluoti Lukšių valsč[iaus] aktyvistai: Ižganaitis Pranas, Matusevičius Pranas ir Ižganaitienė Petrė sumušė pil[ietį] Stanaitį Plynių k[aime] už tai, kad jis pasakė, kad uždėjo per didelę prievolę.

4) KOLCHOZŲ STEIGIMAS.

VI.8-9 Lukšių valsčiaus aktyvo 8 asmenys vaikščiojo po Klevinių k[ai]m[ą] rašinėdami į kolchozus, bet gyventojai vieningai priešinosi ir nė vienas nesirašė.

VI. 10 Lukšių milicijos viršininkas Bobirovas, partorgas Ižganaitis ir 10 sribų buvo atvykę į Staliorių k[aimą] kolchozų steigimo reikalui. Išsikviesdami į atskirą kambarį, kiekvieną grasinimais mėgino priversti rašyti į kolchozą. Įsirašė du gyventojai.

3) NAUJI AREŠTAI.

49-VII.7 Kauno MVD areštavo Pūstelninkaitę Salomėją, gyv[enančią] Lukšių valsč[iaus] Šiaudinių k[aime], ryšium su proklamacijom; dabar Kauno kal[ėjime],

49. VI.29 Lukšių garnizono leitenantas Liniovas areštavo Bacevičių Algimantą, gyv[enantį] Lukšių valsč[iaus] Piktšilingių k[aime], nusivarė į Lukšius. Tardymo metu Liniovas Bacevičiui smarkiai sumušė galvą, suspardė

šonus, jam trūko vidurių plėvė. Bacevičius paguldytas Zyplių ligoninėn.

[...]

5) Bolševikai labai seka civilius gyventojus. Miesteliuos ir kaimuos pamatę moteris juoda skara ar rūbais, kaltina sakydami, kad tu užjauti banditus ir panašiai.

6) KOLCHOZAI.

Šį laikotarpį naujų kolchozų įsteigta nebuvo. Varoma agitacija rašyti į kolchozus, ypatingai prieš naują derlių. 49.VII.3 Lukšių valsč[iaus] Bartkų k[aime] įvyko sueiga, kurioj pasižymėjo Bartkų apyl[inkės] pirmininkas Vanagas: labai skatino gyventojus rašyti į kolchozus, įrodinėdamas juose esančią gerovę. Pirmininkas Vanagas įskundė pil[ietį] Žebrauską, gyv[enantį] Žaltynės k[ai]m[e], kad šis gano po kolchozo pievas. Pil[ietį] Žebrauską nubaudė 900 rb bauda.

49. VII.3 į Liepalotų k[aimo] sueigą buvo atvykęs Lukšių valsč[iaus] pirmininkas Likadzijauskas Anupras, kuris reikalavo balsuoti prieš tuos ūkininkus, kurie nesirašo į kolchozus, kad jie būtų išvežti į Sibirą. Niekam nebalsavus, išvadino visus buožėmis, esą visus reikia išvežti į Rusiją.

49. VII.3 buvo sušaukta Švediškių kaimo sueiga, kuriai pirmininkavo aktyvus kolchozų organizatorius Kaunas Jonas, gyvenantis Švediškių k[aime]. Valsčius to reikalauja, ir mes turime įvykdyti, – pareiškė Kaunas ir ragino balsuoti, kad nepasirašiusius išgyvendintų iš ūkių ir konfiskuotų jų turtą. Banditų, sakė Kaunas, nebijokit, nes užmušė šio krašto paskutinį - Valaitį Antaną.

7) Ūkininkų nuotaikos blogos dėl apdėjimo dvigubu mokesčiu ir duoklėm. Kovotojų nuotaika gera.

[...]

7) 49. VIII.24-28 keturiasdešimt Lukšių valsčiaus garnizono rusų, sribų ir ginkluotų aktyvistų vaikščiojo po Bartkų, Liepalotų apylinkes, rinkdami duokles ir kartu ieškodami partizanų, o naktimis pasalavo po minėtas apylinkes. Nieko nepastebėjo. Pas ūkininkus, kurie dar nebuvo baigę duoti duoklės, nuėję patys rusai, sribai susemdavo visus javus ir veždavo į sandėlį.

8) 49.VIII. 16-23 trisdešimt penki Paežerėlio valsč[iaus] garnizono rusai bei sribai vaikščiojo po Patašių, Sutkų, Levoniškių apylinkes, darydami kratas ir ragindami vežti duokles. Kratų metu Sutkų apylinkėje smarkiai sumušė du pil[iečius], kuriuos įtarė turinčius ryšį su partizanais. Vienam iš jų numušė kojos blauzdikaulį. Mušamas buvo geležine lazda.

9) 49.VIII.25-27 Paežerėlio valsč[iuje] aštuoniolika sribų bei aktyvistų vaikščiojo po apylinkes, įteikinėjo lapelius antrai duoklei, kurią pavadino „laisvu pardavimu“. Nuo šių „didžiųjų“ pastebėję žmonės slėpdavosi kaip nuo užkrečiamos ligos. Aktyvistai stengėsi gražiu būdu prikalbėti, kad vežtų javus į sandėlius, susiorganizavę vadinamas raudonąsias gurguoles.

10) 49.VIII.17 Jankų valsč[iaus] garnizono rusai nakties metu pasala-vo Sarapinų, Viliušių k[ai]m[us] ir 49. VIII. 18 rytą darė kratas Šunkarių k[aime] Jankų valsč[iuje]. Kratų metu nieko nerado, tiktai smarkiai sumušė pil[ietę] I., kuriai, nusivarę į Jankus, degino padus, spardė kojomis, penkias paras nedavė valgyti, neleido miegoti ir reikalavo, kad pasakytų, kur gyvena partizanai, pas ką užaina, kas jų ryšininkai. Pagaliau kankinimais privertė pasirašyti, kad seks partizanus; po penkių parų paleido.

11) 49.VIII.15 Jankų ir Griškabūdžio MVD Paluobių bažnytkaimy išvarinėjo iš bažnyčios žmones ir kunigams neleido laikyti pamaldas. Tą dieną buvo švenčiama Panelės Marijos Šventė, vadinama Žolinės atlaisdais.

12) Šį laikotarpį naujų kolchozų įsteigta nebuvo, nors kiekvieną dieną ginkluoti aktyvistai vaikščioja po apylinkes, organizuodami stoti į kolchozus, grasina Sibiru, kalėjimu ir apkrauna didžiausiais mokesčiais. Kiekvienas žmogus ginasi šios bado šmėklos.

13) Kovotojų nuotaikos geros.

Ūkininkų šiek tiek pablogėjusios, nes ypatingai vargina visokie mokesčiai ir nepabaigiamos duoklės.

[-.]

Beržas

Tėvūnijos vadas

ŽALGIRIO RINKTINĖS ŠTURMO TĖVŪNIJOS SUDARYTAS ŠAKIŲ APSKRITIES JANKŲ IR LEKĖČIŲ VALSČIŲ APLEISTŲ ŪKIŲ SĄRAŠAS

Eil. Ūkio savininko Nr. pavardė vardas vieta Apytikriai k[aimas] ha Gyvenamoji valsč[ius]
Pastaba

1. Puskunigis Justinas Jankų Kurynės 6 savin[inkas] kalėjime
2. Muraška Antanas " Storiesių 28 savin[inkas] išvežtas
3. Bačėnas Antanas " Karčrūdės 22 "
4. Zarankienė Elena Lekėčių Kuro 1,5 "
5. Jurkšaitienė Agota " " 6 "
6. Seniūnas Jonas " " 20 "
7. Seniūnas Kazys " " 22 "
8. Laurinaitis Benas " " 8 savin[inkas] nužudytas
9. Šileika Vincas " " 16 savin[inkas] slapstosi
10. Laurinaitis Vaclovas " " 18 »

11. Rimkūnas Stasys " " 9 savin[inkas] išvežtas
12. Urbaitis Vincas " " 20 "
13. Tamulaitis Bernardas " " 25 savin[inkas] kalėjime
14. Šileika Stasys " Braziūkų 6 "
15. Balčiūnas Juozas " " 6 savin[inkas] išvežtas
16. Krušinskas Jonas " " 9 "
17. Stankevičius Jurgis " 6 "
18. Baltrušaitis Jonas " " 8 rusai ūkį sudegino
19. Gudas Antanas " Altoniškės 10 savin[inkas] išvežtas
20. Povilaitis Jonas " Lekėčių 20 "
21. Bastys Pranas " " 24 "
22. Mikuckas Jonas " " 20 "
23. Gudiškis Antanas " " 8 "
24. Latvaitis Baltrus " " 16 "

RAPORTAS APIE RYŠININKĖS MIRTOS PASIŽYMĖJIMĄ

LLKS

Žalgirio rinktinė Žalgirio rinktinės

Šturmo tėvūnijos vadas Vadui

1949.VII.15 Nr. 114

RAPORTAS

Prašau p. Vadą pristatyti apdovanojimui Šturmo tėvūnijos ryšininkę Mirtą už tokius pasižymėjimus:

Ryšininkė Mirta organizacinį darbą dirbą nuo 1946 m. rugpjūčio mėn. Visą laiką remia kovotojus materialiai ir reikalui esant atlieka ryšininkės pareigas. Pavestas pareigas atlieka stropiai ir sąžiningai. Mirtos dėka tėvūnijos ir rinktinės štabas aprūpinami rašoma popiera, rašybos reikmenimis ir kita.

Mirta buvo areštuota: 1946 m. liepos mėn. 20 d. Lekėčiuose. 1946 m. rugpjūčio mėn. 29 d. Jankuose. 1946 m. rugsėjo mėn. 15 d. Jankuose.

1946 m. lapkričio mėn. 14 d. Griškabūdyje.

1947 m. gegužės mėn. 27 d. Jankuose.

1948 m. rugsėjo mėn. 10 d. Griškabūdyje.

1948 m. spalio mėn. areštavę išsivarė į mišką ir labai žiauriai sumušė. Visus šiuos kartus buvo žiauriai kankinta, bet nieko neprisipažino ir nieko neišdavė. Mirta niekad nėra susitepus savo vardo prieš lietuvių tautą.

Beržas

Tėvūnijos vadas

RAPORTAS APIE RYŠININKĖS ONOS GOGAITĖS-MARČIUKĖS (ŽUVO 1951 05 21) PASIŽYMĖJIMĄ

LLKS

Žalgirio rinktinė Žalgirio rinktinės

Šturmo tėvūnijos vadas Vadui

49.VIII.16 Nr. 146

RAPORTAS

Prašau p. Vadą pristatyti apdovanojimui ypatingą Šturmo tėvūnijos rėmėją Marčiukę už tokius pasižymėjimus:

Organizacinį darbą dirba nuo 1947 m. balandžio mėn. 1948 m. gegužės mėn. leido kovotojams pasidaryti slėptuvę ir išlaikė du kovotojus iki 1949 m. rugpjūčio mėn. Gyvenant kovotojams rusai vykdė kratas:

1948 m. liepos mėn. 10 d.

1949 m. sausio mėn. 1949 m. gegužės mėn.

Kratų metu rėmėja Marčiukė paslėpė kovotojus ir laikėsi šaltai, todėl buvo išvengta didesnių kratų ir kovotojai buvo nepalieti.

Marčiukė buvo areštuota 1949 m. rugpjūčio mėn. 5 d., nieko neprisipažino ir buvo paleista.

Marčiukė atsidavus kov[otoja] Organizacijos reikalui, pavestas pareigas atlieka stropiai ir sąžiningai.

Beržas

Tėvūnijos vadas

RAPORTAS APIE KOVOTOJO ŽŪTĮ
LLKS

Žalgirio rinktinės Šturmo tėvūnijos

Vadui g[auta]
1950.VII.15 Registracijos] nr. 127

50.X.15

Nr. [neįrašytas]

RAPORTAS

Pranešu Tamstai, kad 1947 m. gegužės 25 d. Būblelių valsč[iaus] Paberžupių k[aime] pas pil[ietį] Kurą Juožą apsidienavojo šeši laisvės kovotojai. Pranešė šnipas Būblelių valsč[iaus] enkavedė. Būblelių enkavedė pasikvietė Žvirgždaičių sribus ir puolė ūkį, kur dienavojo partizanai. Kautynės prasidėjo 1947.V.25 1 val[andą]. Kautynėse kovotojas Startas tapo sužeistas. Kovotojas Startas, pasilikęs kautynių lauke, laikėsi iki paskutinio šovinio. Stribams priartėjus – prašė pasiduoti, – jis atsakė: pasiduodu. Priėjus stribams, ištraukė granatos kaitelį, sunaikindamas sribus ir pats save.

Perkūnas

KGB ADS, 3 fondas, b. 109, t. 20.

LLKS VADOVYBĖS ĮSAKYMAS GYVENTOJAMS

ĮSAKYMAS Nr. 2

(gyventojams)

Okupuotoji Lietuva, 1949 m. rugpjūčio 15 d.

§ 1. Suvaryti į kolchozus gyventojai vis labiau ir labiau pavergiami. Už pinigus, už gerą tarnybą brolis parduoda brolių. Užimdami pirmininkų, brigadininkų, grandininkų, valdybos narių pareigas jie padeda įgyvendinti bolševikinius planus, vedančius į badą ir skurdą, tarpusavio nesantaiką ir lietuvių tautos sunaikinimą.

§ 2. Užimantiems pirmininkų, brigadininkų, grandininkų ir kolūkių valdybos narių pareigas - atsisakyti užimamų pareigų.

§ 3. Gyventojams griežtai draudžiama užimti pareigas, kurių atsisakė anksčiau jas užėmę asmenys.

§ 4. Gavusiems kolūkių apsaugai ginklus artimiausiu laiku grąžinti juos okupantui, priešingu atveju bus nuginkluoti, o besipriešinantieji -sušaudyti.

§ 5. Partizanai neatsako už saugumą ir gyvybę tų asmenų, kurie gyvena kartu su apsiginklavusiais.

Išvada: Nevykdantys įsakymo bus nubausti pinigine bauda arba susilauks tautos išdavikų likimo.

Lietuviai! Kad išvengtume raudonojo teroro, turime būti solidarūs ir vieningi!

Laisvės rytas jau netoli, tik kantrybės ir susiklausymo!

Pastaba-. Gyventojai, kurie vykdys bolševikinių tarnų įsakymus, bus laikomi nevykdantys šio įsakymo.

LLKS l[aisvės] k[ovotojai] partizanai

LLKS KĘSTUČIO APYGARDOS VADO ĮSAKYMAS GYVENTOJAMS NR. 1

1949 m. spalio mėn. 15 d.

Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio partizanų bei gyventojų saugumui užtikrinti draudžiu:

1. *Imti ir laikyti bolševikinių organų duodamus ginklus.* Nusikaltusieji bus baudžiami *mirties* bausme.
2. *Plėšikauti bei vogti visuomeninę ar asmeninę gyventojų turtą.* Nusikaltusieji bus baudžiami *mirties* bausme, o turtas konfiskuotas.
3. *Vaikščioti bei važinėti laukais ir keliais (išskyrus plentus ir pirmaeilius vieškelius) laikotarpiu: vieną valandą po saulės nusileidimo iki saulei patekant.*

Nusikaltusieji bus baudžiami iki 1000 rb pinigine pabauda, o sunkesniais atvejais (asmenys, dirbą prieš naudai ar įtariamai šnipinėjimu) *mirties* bausme.

4. *Medžioti miškuose bei krūmuose ne viešose medžioklėse.* Nusikaltusieji bus baudžiami iki 5000 rb pinigine pabauda ir atimami medž[iokliniai] šautuvai bei asmens dokumentai.

Už gyvybę dalyvaujančių tiek viešose, tiek pavienėse medžioklėse nesiimu atsakomybės.

5. *Ruošti bei dalyvauti viešuose vakarėliuose ar patalkiuose.* Nusikaltusieji bus baudžiami iki 1000 rb pinigine pabauda ir atimami asmens dokumentai.

6. *Laikyti naktimis nepririštus šunis.*

Nusikaltusieji bus baudžiami iki 500 rb pinigine pabauda.

7. Šis įsakymas įsigalioja nuo š. m. lapkričio mėn. 1 d.

Pastaba: Piniginė pabauda gali būti pakeista dvigubai didesnės vertės pabauda *natūra*.

Kęstučio apygardos vadas

KĘSTUČIO APYGARDOS BIRUTĖS RINKTINĖS VADO PRANEŠIMAS GYVENTOJAMS

INFORMACIJA GYVENTOJAMS

Nuo 1950 m. sausio mėn. 1 d. išduodami kvitai už gautas materialines gėrybes baudos ar auکوjimo pavidalais. Iš kiekvieno laisvės kovotojo partizano, priimančio minėtas gėrybes, jūs privalote gauti pakvitavimą.

Kvitai išduodami ne mažesnės kaip 20 rb vertės.

Tuo norima palengvinti kovą su plėšikais, prisidengusiais partizanų vardu. Atsitikus, kad už paimtas ar paaukotas gėrybes nebus išduotas pakvitavimas, laikyti, kad turima reikalo ne su laisvės kovotojais partizanais, bet su plėšikais, ir tuoj apie tai pranešti partizanams.

Būti atsargiems provokacijoms, nes priešas gali bandyti apgauti, pasigaminęs panašių kvitų.

Okupuota Lietuva *Birutės rinktinės vadas*

1950.1.01

KGB ADS, Operatyvinių bylų fondas, b. 238, 1. 436

PIETŲ LIETUVOS SRITIES DAINAVOS APYGARDOS VADO LIONGINO BALIUKEVIČIAUS-DZŪKO IŠDUOTAS APDOVANOJIMO PAŽYMĖJIMAS

Atiduok Tėvynei, ką privalai LLKS

PAŽYMĖJIMAS

Pažymima, kad Dainavos apygardos Šarūno rinktinės P. Mindaugo tėvūnijos Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio dalyvė PAŠVAISTĖ, gimusi 1925 m., kovoje dėl demokratinės Lietuvos atstatymo nuo 1948 m. ligi 1949 m. balandžio mėn. 24 d. savo žinioje įrengtoje slėptuvėje globoja 2–3 partizanus, aprūpindama juos maistu. Nuo 1949 m. sausio mėn. 19 d. ligi 1949 m. vasario mėn. 21 d. gydė du sužeistus partizanus, pati parūpindama jiems vaistų. Buvo išduota ir suimta, bet jai patikėtų paslapčių neišdavė.

Už nurodytus žygius ir nuopelnus Dainavos apygardos vadas įsakyme apygardai Nr. 30, 1950.VI.17 PAŠVAISTĘ atžymėjo Laisvės kovos kryžiumi III laipsnio (su kardais).

1950.VI.18 *Dzūkai*

Ap[ygardos] v[adas]

Pažymėjimo Nr. 1209 *Diemedis*

Ap[ygardos] v[ado] adj[utantas]

KGB ADS, Operatyvinių bylų fondas, b. 6860, 1. 175.

LLKS RYTŲ LIETUVOS SRITIES VYČIO APYGARDOS ŠTABO INFORMACIJOS
VIRŠININKO NURODYMAI TĖVŪNIJŲ VADAMS IR NAUJŲ LLKS NARIŲ PRIĖMIMO
TAISYKLĖS

1950 m. [mėnuo ir diena neįskaitomi]

Šiais metais raudonasis okupantas, ruošdamasis karui, visai atvirai, atsargumo dėlei - dalimis, vykdo 1928-1929 m. gimusių vyrų mobilizaciją į Sovietų armiją. Yra numatoma ir dar kelių metų mobilizacija. Ši vykdoma bolševikų mobilizacija yra skaudus ir liūdnas reiškinys, tolygus kasmet vykdomiems gyventojų trėmimams į Sibirą. Tokiu būdu bolševikai siekia atskirti nuo tautos ir išvežti į tolimus Sov[ietų] Rusijos užkampius aktyviausią mūsų tautos elementą – jaunimą.

Kad Lietuva ne savo noru tapo bolševikiška, bet jėga, smurtu ir apgaule buvo okupuota ir paskelbta Sov[ietų] Sąjungos dalimi – puikiai žino visas pasaulis. Užtai beveik visas pasaulis, išskyrus Sov[ietų] Sąjungos satelitus, Lietuvos Sov[ietų] Sąjungos dalimi ir nepripažįsta. Visai neseniai Vakarų vadovybės per radiją, o JAV savo notoje, kaltinančioje Sov[ie-tų] Sąjungą dėl dingusio lėktuvo virš Baltijos jūros, pasisakė, kad nepripažįsta Pabaltijo kraštų Sov[ietų] Sąjungos dalimi ir jų teritorijų nelaiko Sov[ietų] Sąjungos teritorija.

Tai reiškia, kad raudonasis okupantas Lietuvos vyrų mobilizuoti neturi teisės. Taigi, mobilizuodamas svetimos okupuotos valstybės piliečius, okupantas laužo tarptautinės teisės principus.

Kaipgi turėtų žiūrėti į šią neteisėtą mobilizaciją šaukiamasis Lietuvos jaunimas ir ką jis turėtų daryti šiuo sunkiu momentu. Ką mes, laisvės kovotojai partizanai, galime pasakyti Lietuvos jaunimui ir kokia mūsų nuomonė mobilizacijos atžvilgiu.

Mums visiems yra gerai žinoma, kad lietuviai į šį naują bolševikinio teroro aktą reagavo labai jautriai. Tai aiškiai parodė pačių šaukiamųjų nuotaikos ir neapykantos bolševikams pasireiškimas, kas plačiai reikėsi visoje Lietuvoje. Savaime aišku, jeigu būtų pribrendęs laikas visiems sukilti ir su ginklu rankoje atkeršyti okupantams, tai, be abejonės, visas Lietuvos jaunimas nesustotų Sovietų armijon. Kas įvyktų, jeigu visi šaukiamieji armijon nestotų, o slapstytųsi ir vestų aktyvią ginkluotą kovą su okupantu, aiškinti daug nereikia. Būtų nelaiku išsišokta ir gana daug skaudžių aukų patirta, nes dar neatėjo laikas su ginklu sukilti.

Savo nuomonę mobilizacijos atžvilgiu mes turime reikšti tokią: slapstytis tik tiems šaukiamiems vyrams, kurie randa galimybių ir būdų save ir savo artimuosius išsaugoti; dalis šaukiamųjų, tvirtai pasiryžusių tęsti kovą su priešu iki pergalės, gali būti priimta į partizanų eiles. Su didžiausiu liūdesiu tenka sutikti su tuo, jog dalis šaukiamųjų prieš savo norą, esamų aplinkybių verčiami, laikinai turi palikti savo tėvynę ir stoti į Sov[ietų] armiją.

Priimant į LLKS narių partizanų eiles naujus narius, prašau griežtai laikytis šių taisyklių:

1. Kiekybės atžvilgiu pilnu laikomas toks būrys, kuriame yra ne daugiau kaip 2 partizanai to būrio rajone esamai apylinkei (buv[usiai] seniūnijai). Pavyzdžiui, jeigu partizanų būrio rajone yra 10 apylinkių (buv[usių] seniūnijų), tai partizanų būrys neturi būti didesnis kaip 20 žmonių. Būrio vadas į tą skaičių neįeina, tik išimtiniais atsitikimais; jei aplinkybės leidžia, būrys gali būti didinamas su rajono vado žinia ir sutikimu. Toks būrys visiškai sugebės esamomis sąlygomis operacijas įvykdyti. Be to, būrys galės lengvai manevruoti, maskuotis ir savo išlaikymu nesudarys vietos gyventojams didelės naštos.

2. Priimant naujus narius į partizanų eiles, reikia kuo sąžiningiausiai, tikslingiausiai ir kuo smulkiausiai kandidatus ištirti. Kandidatui į partizanus turi būti plačiai išaiškinta partizanų tikslas ir pareigos ir nurodyta, kad partizanų kelias yra kova iki galutinės pergalės ir kad jokio kito kelio, taigi ir kelio atgal, jau nėra.

3. Visomis išgalėmis saugotis šnipų ir provokatorių, kurie prieš sąmoningai gali būti siunčiami į partizanų eiles.
4. Naujus narius į partizanus priima partizanų būrio vadas, pasitaręs su vyresniaisiais būrio partizanais, priėmimą tvirtina rajono vadas.
5. R[a]j[onų] vadai su kandidatais elgiasi kaip buvo nustatyta anksčiau tuo reikalu išleistose instrukcijose.

Š[tabo] i[n]formacijos v[iršininkas] Vakaris

Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944-1953 metais, p. 237-239.

PASKUTINIS ĮSPĖJIMAS OKUPANTŲ TALKININKUI

Pil[iečiui] Kulišauskui Antanui, s[ūnui] Martyno

Laisvės kovotojai partizanai, siekdami savo tautai laisvės ir nepriklausomybės, vedantieji žūtbutinę kovą su okupantais ir jiems pasidavusiais asmenimis, įspėja tamstą, kad laiku atsisakytumėte savo vedamos kenkiančios bei pragaištingos veiklos prieš Lietuvos laisvės kovos sąjūdį.

Praeityje galėjote matyti pavyzdžių, kai kenksmingi asmenys, užsiėmę šnipinėjimu, skundimu ir kitais niekingais darbais, buvo perduoti karo lauko teismui ir nubausti mirtimi.

Tautos išdavike, tūkstančiai kapų kalba žuvusiųjų už Tėvynės laisvę lūpomis: „Lietuvi, būk tuo, kuo esi gimęs, neparduok savo tėvų žemės už grašius pavergėjui, gerai pagalvok, ką darai.“

Kadangi šis įspėjimas yra paskutinis, tai, jei negrįšite prie bendro tautos kamieno, bandydamas toliau tęsti kenksmingą darbą, būsite perduotas karo lauko teismui.

Partizanų dalinio vadas

KGB ADS, Operatyvinių bylų fondas, b. 238, 1. 436

ATSIŠAUKIMAI

JAUNIME!

Jaunimas — tai pamatas mūsų laisvo rytojaus. Koks bus tas laisvės rytas? Daug priklausys nuo mūsų jaunosios kartos, jos meilės savajai Tėvynei, jos pasiryžimo, mokėjimo atsispirti priešo norams. O priešo norai dideli ir puikiai pažįstami lietuviui. Priešui svarbu pavergti lietuvių tautą dvasiškai, nes žino, kad kūnas savaime taps jo vergu. O kaip pavergti tautos dvasią? Įvairiai mėgino priešas, tačiau suprato, kad senoji karta — tai siena, kurios jis nepajėgs apeiti, suprato, kad artimiausias kelias į tai — jaunimas, žinoma, jei jį pajėgs pajungti savo tikslams.

Sodininkas, norėdamas gauti reikiamą vaisių, dar jauną medelį skiepija atitinkamais skiepais, suteikia jam atitinkamas sąlygas, lygiai taip ir priešas, norėdamas skinti lietuvių tautoje komunizmo vaisius, pradeda darbą jaunojoje kartoje. Kaip sodininkas nesulauktų prigyjant skiepo neprižiūrėdamas medelio, lygiai taip neišugdytų priešas komunisto, neįtraukęs jaunuolio į komunizmo ratą. Komunizmo ratas - tai įvairios komunistinės organizacijos, per kurias priešas skiepija jaunimą komunizmo nuodais. Kaip atitinkamai įskiepytas medelis duoda norimą vaisių, taip priešas pajungtas jaunuolis yra pagalbininkas priešui jo darbuose.

Štai dėl ko, jaunime, priešas stengiasi įtraukti tave į savo pragarišką komunizmo ratą. Ir užtenka tau, jaunime, vieną valandą sužlugti dvasiškai, ir tu atsidursi tame užkeiktoje rate, iš kurio išeiti nėra kelio!

Jaunuoli, priešas tikslas - padaryti tave komjaunuoliu. Jis įkalbinėja tave, grasina arba žada tau „garbę“, „laimę“. O gal susižavėsi siūlomais laurais, gal pabūgsi priešas grasinimų?

Ne, tu to neprivalai daryti! Tu, jaunime, esi atžala didžiojo Lietuvos laisvės medžio. Tavyje glūdi paslėpta mūsų kovinga laisvę mylinčios tautos dvasia, tad privalai būti apdairus, kad priešas tau neišplėštų šią paskutinę brangenybę, kaip išplėšė laisvę.

Nupulti dvasioje — tai neprieštarauti priešo norams; nemokėjimas pasakyti „ne“ reiškia pritarimą priešui. Štai tu, moksleivi, pabūgai atsispirti priešo norams ir tapai komjaunuoliu. Tu esi įrankis bolševiko rankose.

Priešas gudrus. Turėdamas tave savo rankose, jis traukia paskui save ir tu atsispirti negalėsi. Kol tu apsiprasi su bolševikų šlykštybėmis, tau priešas patieks jas „gražiąja“ puse į viršų, tau duos nekaltus uždavinius, žodžiu, diena iš dienos nuodys tavo dvasią, kol tu, pats to nejausdamas, liksi daiktu bolševikų rankose. Tavo gyvenimas nebus savarankus: jis priklausys nuo priešo įgeidžių. Priešo įsakymai, uždaviniai bus tavo gyvenimo gairės, kurių tu nenukrypdamas turėsi laikytis. O priešo darbai, jo tikslai per daug tau gerai pažįstami, kad jie šiandien galėtų žavėti tave.

O gal pasakysi ne? Gal manai nesilaikyti tų gairių, kurias priešas numatys tavo gyvenimo kelyje? Apsiriksi!

Daiktu, kurį mes turime savo rankose, naudojames tol, kol jis mums naudingas, o nenaudingą ir nepataisomą metame į šiukšlyną. Lygiai kaip mes su daiktu, taip pat, jei ne žiauriau, pasielgs raudonasis budelis su tavim, jaunuoli, jei tu būsi jo įrankiu – komjaunuoliu. Jei paklusi priešui - sutiksi tapti savo tautos Judu: priešas tavim naudosis; jei ne - jis tave pasmerks, nes tu būsi didžiausias jo priešas. Kas liks tau? Nepasitikės tavim tauta – ji atstums tave, o raudonasis budelis tave sužlugdys. Kada pasityčios priešas iš tavęs, tavyje atbus tavo užslopinta tautos dvasia ir kas minutę šauks tau: „Tu Judas!“ Kur dingsi tada?! Nuo priešo ir nuo tautos teismo, nors laikinai, tu pasislėpt galėtum, bet kur pabėgsi, kur pasislėpsi nuo savęs? Tavo lietuviškasis „aš“ nuolat kartos: „Aš prašiau: neparduok manęs priešui, nebūk Judas, bet tu mane slopinai komunistiniais nuodais, tad šiandien nesigailėk...“

Lietuvi jaunuoli, štai tavo ateities perspektyva, jei tu nors valandėlę susvyruosi, jei nemokėsi griežtai pasakyti priešui „ne“. Tačiau tik maža dalelė gali sulaukti tokio likimo, nes jaunuolis, kurio krūtinėje plaka Tėvynės meile deganti širdis, puikiai žinodamas priešo darbus ir tikslus, drąsiai atsako į priešo grasinimus ir raginimus „Ne!“ Jis nebijo nustoti to, ką jam davė priešas, nes priešas davė tai, kas jam paliko, arba duoda tai, už ką jis tikisi šimteriopo atlyginimo. Priešo grasinimai nebaugina lietuvio – jis nusišypsojęs atsako: „Jei nukentėsiu, tai asmeniškai dėl to nukentėsiu.“ Jis drąsus; ryžtingas atsakymas – tai tikrai lietuviškas, atkaklumu skambąs atsakymas priešui.

Jaunas, energija trykštąs žmogus neturi bijoti priešo grasinimų, neturi bijoti, jei reikėtų paaukoti save, savo gyvenimą tam, kad liktų gyva laisvė mylinti tautos dvasia, kad išlaikytų nesuterštą savo vardą lietuvių tautos prisikėlimui. Tu, jaunime, turi visomis jėgomis įsijungti į bendrą tautos

pasipriešinimą bolševikams, kad butum vertas netolimo Laisvės Ryto, dėl kurio tauta nesigailėjo ir nesigaili brangiausių aukų.

Laisvės kovotojai partizanai

KGB ADS, Operatyvinių bylų fondas, b. 1353, 1. 2-3.

KOLCHOZŲ REIKALU

Dabartiniu metu Lietuvoje varoma stipri ūkių kolektyvinimo akcija. Mūsų vaišingi, darbštūs ir prie gimtosios žemės kšnelio su nepaprasta meile prisirišę ūkininkai verčiami išsižadėti savo rankomis sukurtų sodybų. Jų vieton siūloma tuščiais pažadais užmaskuota lazda ir maišelis -Rusijos kolchozininkų kasdieniniai palydovai. Tad rimtai pagalvokime!

Pažvelgę į Rusijos įvykdyto ūkių sukolektyvinimo raidą pastebėsime, kad kiek kultūringesnės tautos (ukrainiečiai) ar atskiros sritys įstengė gana ilgai (iki 10 metų) spirtis prieš baisiomis teroro priemonėmis vykdytą kolchozų kūrimą. Lietuvių tautai svarbu laimėti laiko, nes bolševizmo žlugimo valanda nebetoli. Ir jei pavyks uždelsti masinį ūkių sukolektyvinimą, šalies gerovės atstatymas nebus ypatingai sunkus. Priešingu atveju - kolchozai karo metu bus apgrobti - atsidursime bado pavojuje.

Tad visomis priemonėmis prieš ūkių kolektyvinimo akciją! Nelankykim mitingų, nes ten yra sunkiau spirtis niekšingų agitatorių ištrėmimo ar nubuožinimo grasinimais paremtai prievartai. Tekalba tuščioms sienoms. Vieningam pasipriešinimui palaužti taip greit priemonių nesuras ir, svarbiausia, tai pareikalaus okupanto nenaudai dirbančio laiko, o ūkininkai galės gyventi savo sodybose, galės dirbti savo žemę.

Visi kolektyvizacijos agitatoriai tenepamiršta, kas jų laukia už pagalbą priešui. Jie bus naikinami be pasigailėjimo. O bausmės šiuo metu išvengusieji iš atsikūrusios nepriklausomos Lietuvos malonės tenesitiki. Už Judo darbą bus tinkamai atlyginta.

Išdaviko ir pataikūno vardą bei atitinkamą bausmę užsitarnaus ir visi savo noru pirmieji į kolchozus įstoję gyventojai.

Nenerkime sau kilpos ant kaklo! Nekeiskime dar sotaus gyvenimo į badą, o savo namų — į elgetos lazda!

Šalin kolchozus! Nė vienas į mitingus!

Išpėjimo „Kolchozų reikalu“ nepaklausiusių išgamų baudimas prasidėjo. Kurie nepaklausė žodžio – susilaukė veiksmų.

Kam brangi gyvybė, meskite prieš Tautą išdavikišką kolchozų organizatorių darbą.

Ūkininkai! Jei visi *vieningai* priešinsitės, okupantas neįstengs jūsų į kolchozus suvaryti.

Šalin kolchozų organizatorius!

Laisvės kovos sąjūdis

Tremties ir rezistencijos muziejaus archyvas

SAUGOKITĖS!!!

Išaiškinta, kad Butkaičių k[aime] Eržvilko valsčiuje buvusiam Mačiulienės ūkyje esantieji rusai, pasivadinę „majakiniai“, yra NKVD dalinys. Yra pastebėta, kad reguliariai kasnakt persirengę civiliais ar vokiškais rūbais, pasiženklinę lietuvių partizanų ženklais, jie siautėja po plačias apylinkes kaip partizanai.

Ūkininkai, būkite atsargūs prieš šitą Stalino budelių klastą. Nepasiduokite mūsų tautos išgamų suviliojami!

Saugokitės!!! (kas šį lapą plėš, bus nubaustas)

KGB ADS, 3 fondas, b. 22/4, 1. 70.

SPAUDOS SKILTYS

Į TAUTĄ

Mūsų Tėvynė Lietuva pavergta. Eina aštunti mūsų vergijos metai. Visi okupacijos žiaurumai mus išmokė suprasti laisvę. Ne tik suprasti, bet už ją ir gyvybę aukoti. Veltui paskutinysis okupantas vartoja žiauriausią smurtą. Kas laisvę pažino, vergijoje nebus. Verčiau garbinga už Tėvų Žemę mirtis, kaip azijatams vergija. Mes esam sena, garbinga, laisvės verta Tauta. Vargas tam, kas mums pastos kelią į laisvę. Neturėdami kuo, tai dantimis suplėšysime užtvaras ir būsim laisvi. Sekdami užsienio ir okupantų spaudą pastebėjote, kad mūsų laisvė per septynerius metus nebuvo taip arti, kaip dabar. Dar 1944 m. mes buvom pasaulio sukūryje lyg užmiršti. Šiandien net ir didžiųjų pasaulio valstybių vadai randa reikalo savo parlamentuose kalbėti apie mus. Dar daugiau. Šimtai užsienio lietuviškųjų ir net svetimtaučių organizacijų yra sukurta kovai už mūsų laisvę. Nors pasaulį jaudina šimtai įvairiausių painiavų, mūsų reikalas nėra paskutinėje vietoje. Europoje yra du blokai: mūsų bloką remia visa Amerika. Vieną dieną, gal greičiau negu mes manome, tas skaudulys sprogs. Pavergtos tautos atgaus laisvę. Mūsų okupantai tai jaučia. Jie savo nusiminime prarado likutį proto ir mano, kad pavergtas tautas smurtu privers ginti jų imperialistinius reikalus. Okupantų siekimai mūsų atžvilgiu mums aiškūs: lietuvių tautą pavergti, suminti, įtraukti į slavų tautų tarpą, nepasiduodančius sunaikinti. To siekia okupantų imperializmas. Beveik vienodus metodus jisai vartoja ir kitiems okupuotiems kraštams: vengrams, rumunams, čekams ir kitiems. Metodai tie patys, tik kai kur nevienodas tempas. Okupantai iš karto mums palieka šį tą lietuviško, stengdamiesi duoti jų galvosena, kad vėliau visai mūsų tautiškumą išplėstų. Tai turime visai gerai suprasti ir, nežiūrėdami aukų, priešintis.

Klaidinga ir migdanti tautos budrumą pažiūra, kad geriau aktyviai nesipriešinti, ramiau elgtis, tada ir aukų skaičius bus mažesnis. Tai tinka galbūt, pasakytumėm, kultūringam okupantui, bet ne siaurapročiui, žiauriam, mėgstančiam naikinimą azijatui. Mes užtikriname, kad jei nebūtų buvę pasipriešinimo, jau pusės mūsų čia nebūtų. Mūsų vaikai kita kalba kalbėtų, kitą galvosena turėtų. Tai bailių ir savanaudžių tikinimas. Mes nesame vergai, kad už pusbadį gyvenimą gyvuliškai būtume kankinami, kad mus bukapročiai pusberniai mokyėtų. Esame lietuviai, laisva tauta, ir laisvai norime gyventi. Toks laikinas mūsų susitraukimas, paklusnumas, ramus vergijos jungo nešimas darytų be galo slegiantį ispūdį ir kreiptų kitomis

vagomis mūsų reikalą užsienyje. Kai didžiosios valstybės kardu gina savo teises ir pasaulines rinkas, nemanykime, kad jos, ramiai mums besilaikant, pasiūlys tokią laisvę, kokios norime. Su ramiais vergais ten niekas nesiskaito. Ten dažnai primena, kad kas laisvės negina, tas nėra jos vertas. Tik kai užsienis žino, kad mūsų vaikai okupantui kanda, tada visi su mumis skaitosi, ir mes laimėsime tokią laisvę, kokios norėsime. Visi pasaulio užtarytojai turi savo reikalų ir iš mūsų griežtai reikalauja įdėti savo aukas už laisvę. Štai kodėl treji metai, kaip mes stovime Tėvų Žemės apkasuose net žiemos speigų metu. Mūsų žūtbutinė kova pagreitins laisvę. Okupantas per daug tautų apžiojo. Visuose pavergtuose kraštuose verda kova, o tai pagreitins skaudulio sprogimą. Okupantų jėgos taip pat ribotos. Jie daug ko norėtų, bet visur reikia durtuvų. Todėl mums su pavergtomis tautomis daug kovojant, okupantui nelengva. Jis daug kur, užuot puolęs, šiandien turi gintis. Jam tik ginantis, mūsų aukų skaičius mažėja. Jei šiandien okupantas neturėtų lietuviškų išgamų, šnipų, jis būtų mums mažiau pavojingas. Jis nežino mūsų kalbos, mūsų krašto. Šiandien mums pavojingiausi vietos slaptieji išgamos. Mums kartais sako, kad esame žiauroki. Mes nesame žiaurūs, mes tik giname Tėvų Žemę, savo ir visų lietuvių gyvybę. Kiek kartų mes pasigailėjome išdavikų, tiek kartų vėliau turėjome gailėtis. Per trejus metus išbandėme įvairius kovos būdus. Radome teisingą tik vieną: tautos atmatoms, šnipams nėra mūsų Tėvynėje gyvenimo. Visokie svieto perėjūnai ir kitataučiai šnipai turi iš mūsų Tėvynės pradingti. Tie Lietuvos išgamos, kurie viešai okupantų eilėse dirba, yra žinomi ir jų galima pasisaugoti. Tai be garbės lietuviškos iškamšos, už kurių nugaros stovi okupantai, verčią tuos ruporus kalbėti Maskvos kalba. Iki šiol mes daug kur tų slaptųjų šnipų pasigailėjome, o jie mus apvylė naujomis Sibiro aukomis. *Daugiau pasigailėjimo nebus.* Mes jau gerai žinome, mūsų akis yra visur, net dokumentaliai mes žinome jų užkulisinius darbus. Kai jų darbai šauks atlyginimo, mes ne visada, kaip iki šiol, *darysime įspėjimą.*

Mes perspėjame taip pat tuos bailius ir pragyvenimu susirūpinusius neva lietuvius, kurie grasinami sutinka savo draugus šnipinėti. *Reikalaujame atsisakyti.* Dėl savo vaikų, žmonų, duonos kąsnio juk negali kitus Sibiro katorgon išduoti. Yra ir jų vaikai. Ieškok kitos tarnybos arba eik pas mus, arba į Sibirą. Bet svetimų nekaltų žmonių sąskaita gyventi neleisime. Kviečiame visus geros valios tautiečius: praneškite mums šnipus, o mes jau rasime būdų jiems sutvarkyti, kad ir kiek čekistų juos saugotų. Mums baisu pranešti, kad toji skaudi šnipinėjimo liga rado aukų net dvasininkijoje. Šiomis dienomis įteikėme paskutinį įspėjimą kun[igui] Mateliui, gyvenančiam Obeliuose, kuris, milicininkų padedamas, užgrobė bažnyčią ir kun[igui]

Traknickui, gyvenančiam Kaune, čekistų bendradarbiui. Mes ilgai laukėme. Nes žinome dvasininkijos tarpe ir daugiau tokių išdavikų. *Jų viršininkams duodame laiko pagalvoti*, kaip tą baisų skaudulį sutvarkius, kad dvasininkija grįžtų prie savo tiesioginių pareigų. Mūsų įsikišimas čia bus per skaudus. *Mes išpėjame visus* okupanto pataikūnus, kurie, drebėdami dėl savo kailio, per uoliai tarnauja dažnai nekaltų lietuvių sąskaita. Išpėjame: dirbkite savo darbą, padėkite vienas kitam. Mes stebime. Tie dalykai veltui nepraeis. O jei bendrai visi kovosime, kovą greičiau laimėsime. Kritusius pavaduos kiti. Tad kviečiame visus garbingus lietuvius – ūkininkus, darbininkus, inteligentus – jungtis lemiamai kovai. Nepakėsime šiandien bailių ir kamputyje lindinčių. Bailiams ir slapukams laisvoj Tėvynėj Tėvų Žemė svetinga nebus. To nepamirškite. Vienybėje – galybė. Visų okupuotų tautų šiandien toks kovos šūkis. Broliai ir sesės, junkime jėgas. Laisvė nebe už kalnų. Globokime, remkime vieni kitus. Amžina garbė ir atminimas už Tautos laisvę kritusioms aukoms. Pagarba ir Tėvynės dėkingumas kovotojams už Tėvynės laisvę. Greitai Gedimino kalne pakelsime amžiams trispalvę plevėsuoti.

Okupuota Lietuva, *Demokratinio lietuvių*

Vilnius *sąjūdžio vadovybė*

Jungtinės Kęstučio apygardos laikraštis „Laisvės varpas“, 1947 11 15, nr. 125, p. 1-2 (KGB ADS, Baudžiamųjų bylų fondas, b. 41978/3, t. 4, l. 98-99).

KODĖL MES TURIME SUBOIKOTUOTI BOLŠEVIKINIUS RINKIMUS?

Mes turime būtinai suboikotuoti bolševikinius rinkimus todėl, kad: 1. Lietuvių tauta laisva valia nesutiko ir nesutiks nei būti Sovietų Sąjungos dalimi, nei priimti bolševikinės vergijos santvarką, nes: a) Komunistinė Sovietų Sąjungos santvarka yra ne demokratinė, bet diktatūrinė, kaip tai šimtais atvejų yra patvirtinę tiek Leninas, tiek Stalinas. O šiandien kaip tik visas pasaulis kovoja prieš diktatūras, ir paskutinioji – bolševikinė diktatūra – greit turės žlugti.

b) Bolševikų vadai, prisidengę gražiausiais šūkiais, siekia tų pačių tikslų, kaip ir buvusioji carų Rusija – paversti Lietuvą rusų atėjų kolonija, išplėsti lietuvių tautai krikščioniško tikėjimo meilę ir surusinti, kad per lietuvių tautos lavoną būtų lengviau įsiviešpatauti Baltijoje.

c) Stalino konstitucija yra aukščiausio veidmainiavimo kūrinys.

d) Komunizmas gražiausią šūkį – laisvė, lygybė, brolybė – pavertė žiaurios prievartos, teroro bei pasityčiojimo objektu.

e) Praktiškoji komunistinė santvarka Lietuvos liaudį išlaisvino iš pertekliaus ir nebuvusios kapitalo vergijos ir pavergė žiauriausiom bei negailestingiausiom valstybinio kapitalizmo komisarų vergijon.

f) Darbo žmogui atimtas poilsis ir teisė džiaugtis savo šeima. Jo laisvalaikis prievarta vagiamas veidmainių ir kvailų agitatorių visokiomis propagandinėmis nesąmonėmis.

g) Praktiškoji komunistinė santvarka žiūri ne kad darbo žmogus būtų sotus, bet kad komisarai pertekliuje gyventų. Darbo žmogus pasotinamas tik kvailiausio melo ir beždžioniškų teorijų propaganda.

h) Komunistinės santvarkos metodas - griauti geriausius ir pavyzdingiausius ūkius, blaškyti ir naikinti be pagrindo ir be teismo tūkstančius nekaltų šeimų, nualinti ir nususiinti žydintį kraštą, kadangi be pastogės, be duonos ir išalkusius žmones lengviau paversti komisarų vergais.

i) Lietuvoje bolševikų išstatytieji kandidatai į Aukščiausiąją ir Tautybių tarybas yra: arba visokie atėjūnai, net Sovietų Sąjungoj susikompromitavę komunistai, arba Lietuvoje gimę svetimtaučiai kolonistai, arba bevaliai lietuviai – išgamos, dvasinės prostitutės.

2. Lietuvos įjungimas į Sov[ietų] Sąjungą teisiškai nė vienos valstybės nėra pripažintas ir bolševikinė valdžia yra okupacinė. O kaip tokia, ji neturi teisės Lietuvoje daryti rinkimų į savo tarybas.

3. Rinkdami atstovus į Sov[ietų] Sąjungos aukščiausiąjį įstatymų leidžiamąjį organą, mes atliktume laisva valia plebiscitą ir bolševikinio smurto bei apgaulės faktą patvirtintume teisiniu aktu.

4. Dalyvaudami rinkimuose, kad ir mesdami subraukytus lapelius, mes pripažintume priėmę sovietinę santvarką ir sutikę priklausyti Sovietų Sąjungai, bet tik nesutinką su išstatytais kandidatais. Tuo mes užkirstume kelią mūsų tautiečiams pabėgėliams bei emigrantams iškelti Lietuvos nepriklausomybės atstatymo klausimą Suvienytose Nacijose ir atimtume galimumą anglams bei amerikiečiams ateinančioje Taikos konferencijoje apginti Lietuvos nepriklausomybę. Taigi nepriklausomybės atgavimas

nusitęstų nežinia kuriam laikui ir bolševikai galėtų sunaikinti didelę tautos dalį.

„A“ apygardos laikraštis „Laisvės varpas“, 1946 02 16, nr. 2(4) (*Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944-1953 metais*, p. 205-206).

IŠNIEKINTI LAVONAI GATVĖJE - BOLŠEVIKINIS TRIUMFAS

Jau ketvirti metai, kai Lietuva neša sunkią ir skaudžią bolševikinę vergiją ir nežinąs nei įstatymų, nei ribos raudonasis azijatas rauna iš mūsų tarpo kiekvieną sąmoningesnį, drąsesnį, garsiau tiesos žodį tariantį lietuvį. Ketvirti metai, kai tęsiasi sunki partizaninė kova su barbariškuoju maskoliumi.

Pasaulio istorijoje buvo daug tautų, kurios kovojo už savo Laisvę ir Nepriklausomybę. Tačiau galbūt nė viena tauta tiek daug kruvinių aukų nesudėjo kaip mūsų tauta. Lietuvos partizanas šioje kovoje vaidina svarbiausią vaidmenį, nes jis savo kančių ir kraujo kaina daugiausia gina mūsų Tėvynę nuo visiško sunaikinimo.

Partizanų pasipriešinimo sąjūdis, vykstant visoje Lietuvoje, raudoniesiems okupantams baisiai nepatinka. Tai didelis stabdys jų „ideologijai“ įgyvendinti. Milžiniškos NKVD-istų gaujos įvairiausių aktyvų pavidalu nepaliaujamai siaučia Lietuvoje, bet partizaninio judėjimo ir partizanų dvasinio atsparumo kad ir žiauriausiomis smurto priemonėmis neįstengia palaužti. Bolševikams įgimta klaida ir smurtas, todėl ir čia jie panaudojo paskutinį ir žemiausią savo „kovos metodą“ – partizanų lavonų išniekinimą, stengdamiesi bent taip įbauginti lietuvių tautą.

Vargu pasaulis bus kada nors tai matęs ir sunku būtų nusakyti, iki kokio laipsnio priėjo toks viešas ir baisus lavonų išniekinimas. Viena tik aišku, kad „šlovingoji bolševikų partija“ šioje srityje toli pralenkia visas tamsiąsias pasaulio jėgas.

Partizaninė kova su tūkstanteriopai didesniu priešu tęsiasi ir ji tęsis, kol bus laisva Lietuva, nors tai pareikalavo ir galbūt dar pareikalaus daug aukų. Partizanų lavonų išniekinimas miestelių gatvėse neužgniaus lietuvių tautos pasipriešinimo.

Lavonai gatvėse - įprastas „išvaduotosios tarybinės Lietuvos“ vaizdas. Raudonieji barbarai nesitenkina vien lavonų išmetimu ant gatvės. Lavonai metami į tvartus, sąšlavynus, srutų duobes, šulinius, balas, ežerus ir t.t. Jie netgi deginami ir sušeriami NKVD-istų šunims. Tai tarybinė kultūra, kurią

bolševikiniai agitatoriai su „politiniu budrumu“ propaguoja visam pasauliui. Ar galima suderinti Generalinės Asamblėjos posėdžiuose tarybinių atstovų pareiškimus (juose demonstratyviai, mulkindami visą pasaulį, šaukte šaukė apie teroristinį režimą Graikijoje ir negrų persekiojimą Pietų Afrikoje, reikalaudami savitarpinio tautinių interesų gerbimo ir pagrindinių žmogaus laisvės principų įgyvendinimo) su jos valdžios atstovų vykdomu teroru Lietuvoje? Juk partijos įsakymu lavonai išmetami ant gatvės su atpjautais ir į burną įkištais lyties organais arba supjaustomi į gabalus ir sumetami į išvietes. Kaip tenka vertinti tokį pasielgimą, kada lavonui, išgulėjusiam savaitę laiko gatvėje, partinis miestelio aktyvas išduria akis, apmėto jį akmenimis, pagaliais ir t.t. O tarybinė spauda skelbia vis labiau lietuvių tautą prisirišant prie „stalininės tautų draugystės“. Tai klaiki ironija ir žiauri tragedija, kuri vyksta lietuvių tautos gyvenime.

Tiesa, pastaruoju metu gatvėse pasirodo mažiau partizanų lavonų. Juos jau pradeda slėpti, bet tai visiškai ne dėl to, kad raudonieji azijatai ir jų pakalikai būtų pasibjaurėję savo darbais. Tam yra visiškai kita priežastis. Lietuvių tautos didvyriška kova dėl savo Laisvės ir Nepriklausomybės randa vis platesnį ir didesnį atgarsį užsienyje. Didieji užsienio laikraščiai su pasigėrėjimu mini kovojančios Lietuvos vardą ir jų skiltyse vis dažniau pasirodo išniekintų partizanų lavonų nuotraukos. Skraistė, slepianti tikrąjį bolševikinį veidą, atidengiama vis labiau ir labiau. Štai kas privertė raudonąjį aktyvą slėpti savo kruvinųjų darbų aukas.

Kada nušvis ir Lietuvai Laisvė, lietuvių tauta mokės tinkamai įvertinti ir pagerbti savo žuvusius brolius. Kryžiai ir paminklai puoš tas vietas, kur gulėjo išniekinti lavonai. Jie bus liudininkai ateinančioms kartoms, kokia skaudi buvo bolševikinės vergijos našta ir kokia brangia kaina buvo atkovota Lietuvos Nepriklausomybė.

Dainavos apygardos partizanų leidinys „Laisvės varpas“, 1947.11.20, nr. 2(11) (*Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944-1953 metais*, p. 562-564).

BOLŠEVIKŲ TERORAS

Lietuvoje yra nemaža dar ūkininkų, net ištisais kaimais bolševikai dar iki šiandien neįstengė priversti jungtis į kolektyvus, už ką bolševikai niršta ir panaudoja tam barbariškiausius priespaudos metodus. Štai vienas bolševikinio teroro pavyzdžių.

Š. m. balandžio mėn. Naumiesčio vals[čiaus] Šylių kaimo gyventojus, kurių nė vienas nepriklausė kolektyvui, užplūdo ginkluota istrebitelių gauja, kad juos sukolektyvintų. Pirmąją auką pasirinko pasiturintį gyventoją Sedį. Bet Sedžiui, nežiūrint įvairiausių grasinimų, griežtai atsisakius jungtis į kolektyvą, istrebiteliai ėmė konfiskuoti jo turtą ir liepė išsikraustyti iš ūkio. Sedys, nepakęsdamas šitokio teroro, šoko į šulinį. Šį žiaurų vaizdą stebėjęs jo kaimynas Arnauskas šoko jį gelbėti, bet Arnauską pasitiko irgi staigi mirtis - šio didvyriškumo įsiutintas istrebitelis, savo niekšinga ranka paleidęs automato seriją, nukovė jį.

Bet bolševikų teroras nesibaigia ir sujungus ūkininkus į kolektyvus. Kaip žinome, bolševikai labai skuba suburti kolūkiečius į kolektyvines sodybas, kad būtų jiems lengviau valdyti. Bet tai jiems nelabai sekasi, sutinkant griežtą tautos pasipriešinimą. Kokias priemones išdrįsta bolševikai panaudoti, kad žūtų kolūkiečiai imtų statyti kolūkinės sodybas, pasakoja mums toks pavyzdys.

Seredžiaus valsčiuje, Kauno apskr[ityje], civilių rūbais persirengę istrebiteliai ėmė padeginėti ūkininkų klojimus. Vien š. m. birželio mėn. tame valsčiuje sudeginta apie penkiolika klojimų. Gyventojams vieną tokių padegėjų pagavus ir pristačius milicijai, pastaroji jį tuojau paleido.

Šiais savo banditiškais veiksmais bolševikai bando pasiekti tokių tikslų, būtent: kaltę už klojimų padegimus suversti partizanams, kad gyventojus nustatytų prieš partizanus, ir pastatyti gyventojus prieš įvykusį faktą, nes aišku, kad naujų pastatų statyba bus leidžiama tik kolūkinės sodybos ribose.

LLKS Kęstučio apygardos laikraštis „Laisvės varpas“, 1951.08.10, nr. [neįskaitomas], (*Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944-1953 metais*, p. 557).

IŠ HUMORO SKILČIŲ * * *

Keletas partizanų užėina pas ūkininką vakarieniauti. Senutė, to ūkininko motina, pradeda jų gailėdamasi stebėtis, kaip jie išlaiką, anot jos, tokį vargingą ir pilną pavojų gyvenimą. Pastebėjusi ant partizanų rankovių prisiūtus trispalvius trikampius, kurių viduryje buvo išsiuvinėta juoda „K“ [Pulkininko Kazimieraičio rinktinė] raidė, klausia:

– O kū, vaikeliai, toji juoda raidė reiškia?

– Kankiniai, mamute, – atsako vienas.

– Tai, Dievuliau, tikra prauda. Ir reikia mokėti taip pataikyti užrašyc,

vargdienėliai jūs mano, – dar labiau sujaudinta stebisi senutė.

* * *

Kapčiamiesčio MVD-istus labai erzina partizanų atsišaukimai, atsirandą ant tvorų, stulpų bei namų po kiekvienos nakties. Reikėjo būtinai susekti tuos, kurie šį darbą atlikdavo. Tačiau MVD-istus dar labiau įsiutino įvykis, kai 1948 m. vasario mėn. pats sribų viršininkas Golovenkinas atsinešė atsišaukimą į milicijos būstinę. Nebūtų dar toks didelis išėlimas, jeigu atsišaukimas būtų šiaip kur nors jam įkištas, o čia, štai, ant pečių prikabinas, ir net iš kooperatyvo į miliciją parėjo. Ieškok ir sek, kas platina, jeigu pats milicijos viršininkas viešai nešiojasi.

„Dainavos partizanas“, 1950.02, nr. 3, (KGB ADS, Operatyvinių bylų fondas, b. 6860, t. 4).

JUODI AR RAUDONI VELNIAI?

– Šarka! Šarka! – šaukė prie laužo juokdamasis partizanas Urba. – Jei tu esi gudrus, pasakyk man, kokios spalvos yra velniai?

Kiti sėdėjusieji prie laužo partizanai prapliupo juoku. Mažiukas partizanas Šarka, nelauktai gavęs tokį keistą klausimą, neramiai sujudėjęs ir kreivai šyptelėjęs, rėžė:

– Visoje Europoje velniai yra vaizduojami juoda spalva, o Amerikoje jau nuo seno velniai piešiami raudonos spalvos.

– Bet kurie velniai yra tikresni – juodi ar raudoni? – vis dar neatleido partizano Šarkos.

— Matot, juodo velnio dar nė vieno mirtingojo akis nėra mačiusi, -juokėsi partizanas Šarka, - o raudonųjų velnių, išnirusių iš tamsių Kremliaus padugnių, šiandien pilni visi mūsų pavergtos Tėvynės užkampiai!..

LLKS Juozapavičiaus tėvūnijos leidinys „Partizanų šūviams aidint“, 1953, 05-06, nr. 3(7) (Šiaulių „Aušros“ muziejaus fondai).

LINKĖJIMAI

Linkime balandžio pirmosios proga Kominternui ir Politbiurui su drg. Stalinu priešaky skubiai gauti vizas kelionei į Belzebubo karaliją.

* * *

Lietuvos komunistams, skrebams, išdavikams ir visiems jų padlaižiams

linkime iš anksto pasirūpinti ir susiieškoti sausas medžio šakas, kad vėliau nebūtų per didelio susigrūdimo ir netektų per ilgai laukti eilės. Lietuvos kaimo bobučių vyr. komitetas

„Kultuvas“, linksmai tiesios minties laikraštis, 1949 metų balandis, nr. 1. (*Nenugalėtoji Lietuva*, sudarytojas Algimantas Liekis, t. 3, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1995, p. 327-328).

KOVOS BROLIAI! SVEIKINAME SU ŠV. VELYKOMIS IR LINKIME JAS RAMIAI
PRALEIST.

Į NAUJĄ DVASIOS PRISIKĖLIMĄ!

Iš gilaus žiemos miego atsikelianti pavasario gamta džiugina kiekvieno žmogaus sielą. Visi jaučiame, kad su kiekviena diena į mūsų žemę ateina gamtos grožis ir šiluma. Pirmieji atsikeliančios gamtos pranašai vieversėliai jau gieda savo giesmes mūsų Tėvynės padangėj. Praslinks dar viena kita savaitė ir mūsų žemė sužaliuos nauja gyvybe, sodai ir laukai pasipuoš žiedais. Velykos yra žiemos pabaiga ir pavasario pradžia.

Atėjęs pavasaris tačiau sužadina ne tik mūsų žemės gyvybę, bet jis veikia ir žmogaus sielą, jo jausmus. Įvyksta žmogaus dvasios atsikėlimas, kiekvienas mūsų įgauname naujos jėgos ir impulso naujiems darbams ir sumanymams. Ypač pavasaris veikia žmogų dabar, kada mūsų Tėvynė pavergta, nes jo atėjimas sužadina viltį netolimo išsivadavimo iš vergijos jungo. Todėl Velykų šventės, žyminčios gamtos atgijimo pradžią, kiekvienam mūsų yra mielos ir

nekantriai laukiamos. Kristaus atsikėlimas iš numirusiųjų, rodos, visiems žmonėms pabrėžia, jog reikia ne snausti, bet atgyti, sukrusti ir savyje atgaivinti dvasinį gyvenimą su visomis jo grožybėmis ir polėkais.

Gyvenimą kuria žmogus. Nuo mūsų kovos, darbo ir valios pareina asmeninio ir visuomeninio gyvenimo turinys. Mes visi norime gero savo Tėvynei, savo tautai ir kiekvienam artimui. Visi trokštame, kad išnyktų pasaulyje vergija ir skurdas, kad mūsų Tėvynei nušvistų laisvės saulė. Tačiau vien tik gerais norais nieko nenuveiksime ir nieko nesukursime. Sakoma, kad norėti – tai galėti. Bet jeigu ko nors tvirtai užsibrėžę siekiame, tai reikia, kad mūsų norus ir ryžtumus lydėtų nuoseklūs darbai ir kova. Tada mes susilauksime savo troškimų įgyvendinimo, tuomet pamatysime savo kovų ir darbų vaisius, kurie mums lieps vietoje nesustoti, bet nuolat skatins naujiems darbams ir naujai pažangai.

Jei norime, kad mūsų kova, mūsų darbai būtų našūs, reikia, jog jie būtų dirbami ne iš pareigos, bet iš meilės. Į kiekvieną darbą mes turime įdėti dalelę savo sielos, dvasios ir proto – tuomet išeis gražus kūrinys. Todėl į darbą išeinančiam kiekvienam žmogui reikia nešti ne tik darbo įrankius, bet kartu su savim reikia nusinešti ir darbo meilės kupiną dvasią.

Jeigu žmogui dvasios prisikėlimas buvo reikalingas anksčiau, tai dabar, kai mūsų Tėvynė pavergta, kai siaučia kruvinasis bolševizmas, tas atsikėlimas kaskart darosi vis labiau ir labiau reikalingas. Mes, lietuvių tautos vaikai, turime atgyti naujiems darbams, kurie reikalingi mūsų tautos gyvybės išlaikymui, jos prisikėlimui laisvam, demokratiniam gyvenimui. Mūsų kova, mūsų darbai turi būti grindžiami lietuvių tautos laisvės ir gerovės dėsniais.

Kai šitokius gyvenimo iškeltus reikalavimus turime prieš akis, visi mes sukrusime, visi nusikratykime neveiklumo ir susnūdimo, meskime į šalį „pilietines teises“ įgavusį įpratimą laukti „tinkamo momento“, nieko neatidėliokime rytojaus dienai, jeigu tatai galima padaryti šiandien. Atsiminkime, kad kiekviena veltui praleista diena kartu su savim nusineša mūsų asmeninės ir tautinės patvarios ateities kūrimo galimumus. Todėl kas mėgsta tūpčioti vietoj, kas nesiryžta šiandien įveikti iškilusias kliūtis, tas dažnai kenkia tiek sau, tiek savo kraštui.

Mūsų naujiems darbams atgijusi dvasia turi reikštis kiekviename žingsnyje, kiekviename užsimojime, toji dvasia turi būti aktyvi, veržli, kieta ir patvari. Jokie vėjai ir nepasisėkimai neturi mūsų užsimojimų sugniuždyti, jie negali įveikti mūsų dvasios kietumo ir susilpninti ryžtingumo. Atvirkščiai,

kuo daugiau gyvenimo kelyje pasitaiko sunkumų ir kliūčių, tuo labiau turime mes užsigrūdinti, mes tada turime dirbti dar energingiau, į tikslą veržtis dar ryžtingiau ir atkakliau. Tūpčiojimas vietoje ir laukimas geresnės rytojaus dienos yra mūsų pralaimėjimų pradžia, o dažnai būna ir visas pralaimėjimas. Taip pat kartu mums reikalingas tvirtas tikėjimas savo siekiamo tikslo grynumu, švarumu ir kilnumu, nes jeigu patys imsime abejoti tuo, ko siekiame, tai savo tikslų ir troškimų mes niekada neįgyvendinsime.

Kiekvienas lietuvis šiandien turi būti tautinių idealų karys. Niekas mūsų negalime turėti asmeninių pirmenybių prieš visos tautos tikslus ir reikalavimus. Mūsų visų asmeniniai reikalai ir ambicijos turi nusilenkti tautos siekimams. Kas šiuo metu mėgintų savo smulkius asmeninius reikalus iškišti prieš visos tautos didžiuosius reikalus, tas lengvai susilauktų išgamos ir išdaviko vardo, jis būtų paniekintas ir išguitas iš lietuvių tautos tarpo.

Kadangi asmeninis, tautinis, valstybinis ir visuomeninis gyvenimas niekadados nebuvo ir šiandien nėra tobulai sutvarkytas, tai mes savo darbu ir kova, savo dvasia ir išmintim turime prisidėti prie jo tvarkymo ir tobulinimo. Nevalia nė vienam mūsų nutylėti ar tyčiomis nematyti spragų, kurios bado akis. Mūsų aktyvi dvasia ir nesvyruojantis ryžtingumas liepia jas skubiai likviduoti, kad jos nevirstų puvėsiais, naikinančiais toliau mūsų buitį. Drąsiai, atvirai ir ryžtingai, bet apgalvotai ir šaltu protu kelkime aikštėn ir naikinkime viską, kas kenkia lietuvių tautos, mūsų organizacijos gyvenimui, kas nori jį silpninti ir paralyžiuoti.

Atėjęs pavasaris, kurio pradžią mums visiems skelbia Velykų šventės, turi mumyse sužadinti kovos dvasią. Kovoti mums reikia visur, su kiekvienu netobulumu, apsileidimu, neveiklumu, neryžtingumu ir t.t. Kai kovos dvasia viešpataus kiekviename mūsų, o kartu ir visoje lietuvių tautoje, tuomet mes galėsime tarti, kad įvyko visuotinis dvasios atsikėlimas. Pra-buskime, tautiečiai, iš miego. Jeigu kas buvo apsnūdęs, prisikeikime naujam darbui ir naujam gyvenimui! Visi į naują dvasios prisikėlimą.

LLKS Kęstučio apygardos biuletenis, 1950, 04-05, nr. 3-4 (KGB ADS, Baudžiamųjų bylų fondas, b. 33960/3, t. 12. 1. 227-229).

POGRINDŽIO REIKŠMĖ

Nors jau septyneri metai, kai sugrįžo mūsų šalies raudonasis engėjas ir atėmė visas mūsų žmogiškąsias teises, bet neretai tenka sutikti tiek kaime, tiek mieste, net ir tarp inteligentų žmonių, galvojančių, kad Lietuvai pagrindis esąs nereikalingas ir net tautai žalingas, nes per jį esą represuojama nemaža žmonių. Būtų galima čia nenagrinėti šios be galo klaidingos galvosenos, bet, pirma, kiekviena žalinga mintis tartum mažytis į kūną patekęs nuodų kiekis yra išnešiojamas po visą tautos organizmą ir nuodija jos sąmonę; antra, mūsų tauta yra labai mažytė, todėl turime branginti kiekvieną tautietį ir visomis priemonėmis kovoti, kad jis grįžtų į tinkamą kelią, nuskaidrinti jo tautinį sąmoningumą, kol jis dar nėra tautai galutinai žuvęs; trečia, dažnai kiekviena žmonėse sklindanti mintis bei pažiūra turi savo sąmoningą pradžią, būtent: yra kieno nors tyčia paleista, todėl tenesistebi šių eilučių skaitytojas, kad pagrindžio spaudoje nagrinėjamas toks klausimas.

Jeigu ši mintis yra kieno nors paleista, tai vien mūsų mirtino ir klastingo priešo, nes tik jam vienam ji gali būti naudinga. O jeigu kas nors savaime pradėjo taip galvoti ir kalbėdamas skleidžia tokią pažiūrą, tai jis labai pasitarnauja mūsų šalies smaugėjams. Tad abiem atvejais su šia mintimi reikia kovoti.

Visų pirmiausia nepamirškime, kad pagrindis (ar partizanų veikla) yra organizuotas tautos kovai dėl laisvės. Šios organizuotos kovos moralinė reikšmė yra be galo didelė. Žinome, kad užsienyje, laisvose šalyse yra mūsų pabėgėlių komitetai bei įvairūs sambūriai ir net mūsų emigracinė vyriausybė, kurie visi kovoja dėl mūsų tautos laisvės. Tad faktas, jog pavergtame krašte yra partizanų veikla, organizuotas pagrindis labai padeda tiems mūsų emigraciniams veikėjams. Pagrindis yra visos tautos valios reiškėjas pasaulio akyse; pagrindžio veiksmas, kova su priešu yra lyg demonstravimas visam pasauliui, jog Lietuva nesutinka būti bolševikinė, jog ji pasiryžusi kautis žūtbūtinę kovą, norėdama išsivaduoti iš okupacinio jungo. Pagrindis – tai organizuota geriausių tautos sūnų ir dukrų kova ir protestas prieš smurtą. Geriausių ta prasme, kad tie žmonės, kovodami labai nelygią kovą, išsižadėdami visko, vien Tėvynės meilės vedami, dėl tautos laisvės pasiryžę kiekvieną mirksnį paaukoti savo gyvybę. Tai tik komunistai ir ypatingi jų saugumo ministerijos organai leidžia mūsų tarpe mintį, kad Lietuvoje nėra jokio organizuoto pagrindžio, o vien nuo tarybinės valdžios besislapstančiųjų būreliai.

Patys žinome, ypač kaimo gyventojai, jog kažkas leidžia pagrindžio laikraštį, kad, žuvus vienam ar keliems kovotojams, į jų vietą atsiunčiami nauji partizanai. Ar tai būtų galima, jei čia nebūtų organizacijos, ir geros organizacijos? Ne, tai padaryti būtų neįmanoma, be to, jei nebūtų vieningo pagrindžio, pavieniui veikiančius partizanus priešas seniai būtų sunaikinęs. O dabar pagrindžio jėgos, nors ir daug kovotojų žūva, ne mažėja, bet stiprėja. Tatai rodo, kad mūsų pagrindis gerai organizuotas, kas nemalonu mūsų mirtinam priešui. Tai kokia būtų nauda iš tos organizacijos?

Pirmiausia jie skleidžia bei puoselėja per pagrindžio spaudą ir šiaip jau vien pačiu savo buvimu laisvės mintį. Laisvė žmogui yra tiek pat reikalinga kaip paukščiui erdvė, žuviai vanduo. Atrodo, nereikėtų šito aiškinti. Bet, deja, kiekvienoje tautoje atsiranda žmonių, tiek mokytų, tiek paprastų, kurie rūpinasi gražiai apsirengti, skaniai pavalgyti ir išgerti. Jiems laisvė nebrangi. Todėl jie nebetenka savo žmoniško orumo ir virsta panašūs į penimas kiaules. Tai šitokiems ir tenka aiškinti, jog nelaisvo žmogaus gyvenimas yra bevertis, jog laisvė brangiau už gyvybę.

Kai žmogus keliauja per visišką tamsą, kai jį apima baimė, tada mažytis, kad ir toli mirksintis žiburėlis jį labai nuramina. Mūsų tautą apgaubusios siaubingos nakties žiburys ir yra pagrindis. Jis paguodžia kenčiantį žmogų ir suteikia vilties; jis yra jo moralinė parama.

Daugelis žino, kiek partizanai numalšino uolių saugumiečių, emvėdistų, kankinusių mūsų žmones, kiek nutildė apylinkių, net valsčių pasidavusių pirmininkų. Kiek būtų per juos nukentėję žmonių.

Jei šalies žemės ūkio sukolektyvinimas iki šiol dar nebaigtas, tai čia taip pat daug nusipelnė mūsų partizanai. Kiek sudraudė kolchozų pirmininkų bei per savo neišmanymą ar baimę į kolūkius stojančių ūkininkų, kiek čia išplatina atsišaukimų.

Bet užvis svarbiausia, kad pagrindis yra būsimoms laisvės kovoms reikalingų ginkluotų pajėgų branduolys. Esant reikalui, jis per trumpą laiką gali labai išsiplėsti, padidėti: čia itin svarbu, kad turime organizaciją, būsimosios kariuomenės užuomazgą. Galime būti tikri: nors ir daug jėgų bus suorganizuota laisvei tautos, raudonajai bestijai sunaikinti jų vienus neužteks. Kiekviena tauta turės paaukoti savo laisvės auką. Dar neatėjo metas, kada pagrindis galės efektingai pasirodyti. O darbo bus.

Pavyzdžiui: kai besitraukiančių bolševikinių gaujų užpuldinėjami tautiečiai bėgs ieškoti partizanų pagalbos, maldaus apginti ir patys stos į jų gretas. Tai tada visiems, dabar nesuprantantiems, bus akivaizdžiai aišku, kaip svarbu turėti organizuotą kovinę [neįskaitomas žodis]. Kaip bus reikalingas tvirtas pagrindis.

Tad pasistenkime laiku suprasti pagrindžio reikšmę ir jam kuo galėdami padėti.

(Iš „Partizano“ nr. 8 (12))

LLKS Kęstučio apygardos laikraštis „Laisvės varpas“, 1951 08 10, nr. [neįskaitomas] (*Lietuvos kovų ir kančių istorija: Laisvės kovos 1944—1953 metais*, p. 554-557).

ĮVYKIAI LIETUVOJE

Lapkričio 2 dieną Vilniuje, Lietuvos senojoje sostinėje, įvyko studentų demonstracija. Studentai išėjo į gatves giedodami tautinį himną ir dainuodami patriotines dainas. Milicija bandė demonstrantus išsklaidyti guminėmis lazdomis, iš ko ir prasidėjo riaušės. Studentai rankomis plėšė akmenis ir apmėtė milicininkus. Okupanto tarnai Vilniuje nusigandę tuojau šaukėsi sovietinės kariuomenės į pagalbą išsklaidyti studentus. Kariuomenei atvykus, buvo girdimi šūviai. Tuo pačiu metu milicija ir kariuomenė gaudė ir suiminėjo gatvėse narsiuosius Lietuvos sūnus.

Vėlinių vakarą būrys išsklaidytų demonstrantų atėjo į Rasų kapines ir uždegė žvakutes ant dr. Jono Basanavičiaus ir daugelio kitų žymiųjų Lietuvos veikėjų kapų.

Tą pačią dieną Kaune moksleiviai išėjo į gatves reikalavo laisvės ir duonos. Iššaukta sovietų kariuomenė demonstrantus išsklaidė ir areštavo 300 studentų. Areštuotųjų studentų draugai vakare susirinkę prie Nežinomojo kareivio kapo padėjo vainikus ir uždegė žvakutes giedojo himną...

Lapkričio 2 dieną ant daugelio namų Vilniuje, Kaune ir Šiauliuose buvo trumpam suplevėsavusios Lietuvos trispalvės, žymėdamos dar gyvą laisvės troškimą mūsų Tėvynėje...

LLKS Juozapavičiaus tėvūnijos leidinys „Partizanų šūvių aidas“, 1956, 11-12, nr. 2(21) (Šiaulių „Aušros“ muziejaus fondai).

APIE LAISVĖS KOVĄ IR DIDVYRIŠKUMĄ

Ateities istoriką, kuris atskleis dabartinio mūsų tautos gyvenimo puslapius, labiausiai stebins du dalykai. Pirmiausia jis turės stebėtis neregėtu dabartinės vergijos baisumu, pavyzdžio neturinčiu žiaurumu ir ta taip nepaprastai išstobulinta komunistinės vergijos sistema, kuri, rodos, turėtų užslopinti paskutinį laisvojo žmogaus alsavimą, paversti visišku vergu ne tik fiziniu, bet ir dvasiniu atžvilgiu. Tačiau dar labiau ateities istoriką stebins tai, kad tauta po šios baisios vergijos jungu ne tik nesuklupo, bet sugebėjo vesti tokią nepaprastai sunkią ir didžią kovą. Ir klaus anas istorikas, iš kur sėmėsi sau ištvermės ir jėgos dešimtys tūkstančių partizanų, kurie geriau pasirinko mirtį negu baisiąją priešų vergiją, iš kur sėmėsi sau jėgų pavergtieji, kurie geriau pasirinko kankinio vainiką negu išdavystę. Ir, ieškodamas atsakymo į tuos klausimus, jis su tylia pagarba turės nulenkti savo galvą prieš mūsų tautos nepaprastą dvasinę didybę.*

Tie, kurie laisva valia atiduodavo gyvybę už idėją, tie, kurie geriau sutikdavo iškentėti kankinio mirtį, kad nereikėtų padaryti išdavystės, tie visada bus laikomi didvyriais. Šiandien kiekvienam Lietuvos valsčiui rasime šimtus tokių pavyzdžių. Kiekvienas valsčius turi mažiausiai kelias dešimtis partizanų, kurie neteko gyvybės tesėdami pasiryžimą geriau žūti, bet neišduoti laisvės kovos idėjos. Kiekvienam valsčiui rasime daugybę pavyzdžių, kur tardomieji geriau sutiko iškentėti kankinių mirtį ir pasmerkimą, bet neišdavė savųjų. O kiek žmonių išdrįso ir išdrįsta šioj baisioj kovoje rizikuoti ne tik savimi, bet ir savo artimaisiais. Didvyriškumo pasireiškimas mūsų tautoj šiuo metu yra masinis. Todėl ateities istorijoje šis mūsų tautos gyvenimo tarpas bus vadinamas herojiškuoju ar didvyriškuoju laiku. O šalis, tiek didvyrių pagimdžiusi, dar kartą bus pavadinta didvyrių žeme.*

Kaip visada lemiama is gyvenimo momentais, taip ir baisiajame šių dienų bandyme kiekvienas atskiras žmogus pasirodo, kas jis iš tikrųjų yra. Šiuo laiku aiškiau kaip niekad sužvilga atskirų žmonių kilnumas ir dvasinė didybė. Tačiau šalia to geriau kaip niekad turi progos pasireikšti ir atskirų žmonių niekšybė bei dvasios žemumas. Paskutiniai reiškiniai, be abejo, meta šešėlį ir ant mūsų tautos šiuo herojiškuoju jos gyvenimo momentu. Bet reikia atminti tai, kad tam tikrą žemąją prigimties pusę turi kiekviena tauta ir net kiekvienas atskiras žmogus. Tačiau ir anos tamsiosios dėmės negali užtemdyti to, kas yra iš tikrųjų šviesu ir didinga. Tie šešėliai greičiau tik

paryškina ir suteikia dar didesnę vertę viskam, kas šioj sunkioj tautos kovoje sužvilgo tikrojo heroizmo šviesa.*

Ar aktyvus pasipriešinimas pavergėjui sumažino, ar padidino mūsų tautos nuostolius? Vienu atžvilgiu, be abejo, padidino, nes tai pareikalavo daug aukų. Tačiau kitu atžvilgiu, be abejo, sumažino, nes priešas, pajutęs, kokią reakciją sukelia tautos smaugimas, buvo priverstas skaitytis bei susiaurinti ir sulėtinti savo planus, kuriuos jis buvo paruošęs tautos naikinimui.

Labai galimas dalykas, kad nesipriešinimas pavergėjui mūsų tautai būtų buvęs mažiau nuostolingas negu priešinimasis. Bet ar tauta galėjo nesipriešinti ir kodėl ji priešinosi? Greičiausiai todėl, kad jai pasirodė per daug žema ir negarbinga nusilenkti paniekai, barbarybei, tapti bjauriausių dvasios išsigimėlių mindžiojama verge. Vadinasi, tauta pakilo į kovą gindama savo žmogiškąjį vertingumą, gindama tai, kas visiems laisviesiems ir doriesiems žmonėms yra brangu. Tuo ji pasirodė kaip kilnus ir vertingas žmonijos bei tautų bendruomenės narys. Tuo ji įnešė savo indėlį į bendrąją žmonijos kovą dėl laisvės ir žmogiškumo idėjų. Todėl suprantama, kodėl jau šiuo metu, kol laisvės priešams dar nėra paskelbta galutinė kova, pasaulis su pagarba ir palankumu su-žiuro į mūsų mažąją šalį.

Karingis

[Bronius Krivickas]

LLKS vyriausiosios vadovybės spaudos organas „Prie rymančio Rūpintojėlio“, 1952 10, nr. 5(21).

Siūloma literatūra

TYRINĖJIMAI

Anušauskas, Arvydas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940 – 1958 metais*, Vilnius: Mintis, 1996.

Bagušauskas, Juozas, *Lietuvos jaunimas laisvės kovose*, Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministerijos Leidybos centras, 1992.

Brazaitis, Juozas, *Vienų vieni*, Vilnius: „Vilties“ spaustuvė, 1990 (ketvirtas fotografuotinis leidimas).

Bubnys, Arūnas, *Lietuvių antinacinė rezistencija 1941-1944 m.*, Vilnius: Spaudos platinimo įmonė „Veja“, 1991.

Gaškaitė, Nijolė, ir kiti, *Lietuvos partizanai 1944 – 1953 m.*, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996.

Girnius, Kęstutis K., *Partizanų kovos Lietuvoje*, Vilnius: Mokslas, 1990 (antras fotografuotinis leidimas).

Kedys, Jonas Petras, *Terorizuojama ir naikinama Lietuva, 1938 – 1991*, Klaipėda: „Ryto“ spaustuvė, 1994.

Laisvės kovų archyvas, t. 1-16, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1991-1996.

Lietuvos istorijos chrestomatija, 1861-1990 03 11, sudarytojai Aldona Gaigalaitė ir Juozas Skirius, Vilnius: Šviesa, 1993.

Lietuvos žmonių genocidas nacių ir sovietų okupacijose, Vilnius – Kaunas: „Aušros“ spaustuvė, 1994.

Tininis, Vytautas, *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, Vilnius: Enciklopedija, 1994.

Truska, Liudas, *Lietuva 1938-1953 metais*, Kaunas: Šviesa, 1995-

ŠALTINIAI

Abromavičius, Stanislovas, *Žalio Velnio takais*, Kaunas: Morkūno ir K° spaustuvė, 1995.

Daumantas, Juozas, *Partizanai*, Vilnius: Vaga, 1990 (antras fotogra-fuotinis leidimas).

Dručkus, Andrius, *Laukit, sugrįšim laisvę nešini*, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1995.

Garmutė, Antanina, *Išėjo broliai*, Kaunas: „Spindulio“ spaustuvė, 1990.

Garmutė, Antanina, *Motinėlė, auginai*, Kaunas: „Spindulio“ spaustuvė, 1993.

Glemžaitė, Diana, *Mes mokėsim numirti*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.

Išplėšė man laisvę brangiausia. Tremtinių dainos, sudarytojai Kostas Aleksynas ir Laima Proškutė, Vilnius: „Žinijos“ draugijos valdyba, 1990.

Kovojanti Lietuva: Rezistentų dainos, sudarytojas Linas Jučas, Vilnius: „Žinijos“ draugijos leidykla, 1990.

Kovos keliu žengiant. Vakarų Lietuvos partizanų eilėraščiai ir dainos, 1945-1953, sudarytojas Leonas Gudaitis Vilnius: Vyturys, 1991.

Krivickas, Bronius, *Raštai*, t. 1, Vilnius: Kultūros leidinys „Sietynas“, 1993.

Laisvės kovų aidai, LLKS Žemaičių apygardos leidinys, Žemaitija, 1952. Pakartotinai išleido spaustuvė „ab“, 1990.

Lelešius-Grafas, Justinas, Baliukevičius-Dzūkas, Lionginas, *Dienoraščiai*, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1994.

Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja, sudarytojas G. Vaigauskas, Maskva: Aukštoji SSRS KGB mokykla, 1986. Pakartotinai išleido Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1992.

Lietuvos kovų ir kančių istorija: Lietuvos gyventojų trėmimai 1940 – 1941, 1945 – 1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose, sudarytojai Eugenijus Grunskis ir kiti, Vilnius: Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1995.

Lietuvos kovų ir kančių istorija-. Laisvės kovos 1944 – 1953 metais, sudarytojai Dalia Kuodytė ir Algis Kašėta, Kaunas: Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1996.

LLKS teisiniai norminiai dokumentai, Vilnius: P. Kalibato įmonė „Petro ofsetas“, 1995

Lukša-Daumantas, Juozas, *Laiškai mylimosioms*, Kaunas: „Į laisvę“ fondas, 1994.

Meškauskas, Ignas, *Kraupūs žodžiai*, Kėdainiai: „Raidės“ spaustuvė, 1994.

Nenugalėtoji Lietuva, sudarytojas Algimantas Liekis, t. 1-3, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1993-1996.

Paulavičius, Antanas, *Kraujo upeliai tekėjo*, Kaunas: Lietuvos tremtinių sąjunga, 1990.

Rūpintojėlis: LLKS partizano maldos ir apmąstymai, išleido Žemaičių apygarda, 1953. Pakartotinai išleido spaustuvė „ab“, 1991.

Semaškaitė, Janina, *Vaičėno būrio žūtis*, Vilnius: Amžius, 1994.

Simonaitis, Edmundas, *Tėvynės gintį išėjo broliai*, Jonava: „Dobilo“ valstybinė leidybos įmonė, 1994.

Sušaudytos dainos, sudarytojai Vytautas Ledas ir Henrikas Rimkus, Vilnius: Vaga, 1990.

Suvalkijos kovų aidai, sudarytojas Vladas Šemeta, Kaunas: „Aušros“ spaustuvė, 1995.

Šimėnas, Antanas, *Vilties ir gėlos ūkanose*, Panevėžys: UAB „Tėvynė“, 1993.

Už mylimą tėvynę, sudarytojas Algirdas Šiukščius, Utena: Utenos kraštotyros muziejus, 1991.

Ženkime su malda-. LLKS maldos ir apmąstymai, LLKS Prisikėlimo apygardos leidinys, 1950. Pakartotinai išleido Kauno vyskupijos kurija, 1990.

PRISIMINIMAI

Antanaitis, Bronius, *Žodžiai iš pragaro*, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1991.

Brazdžionytė-Oškeliūnienė, Aldona, *Po šiaurės pašvaiste*, Vilnius: Periodika, 1989.

Ešelonų broliai, Sudarytoja Albina Venskevičienė, Vilnius: Vyturys, 1991.

Ešelonų sesės, Sudarytoja Albina Venskevičienė, Vilnius: Vyturys, 1994.

Gurskis, Vincas, *Mūsų jaunystės auka*, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1992.

Lakickas, Kęstutis, *Kalinys Z-311*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.

Norilsko vyčiai, Sudarytojas Bronius Zlatkus, Vilnius: Vyturys, 1992.

Partizano Ryto prisiminimai: Partizano keliu, 1941 – 1949, Kaunas: Lietuvos tremtinių sąjunga, 1990.

Pečiulaitis, Povilas, *Šitą paimekime gyvą*, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1993.

Petraška, Juozas, *Žvilgsnis atgal*, Vilnius: „Savo“ leidykla, 1992.

Ramanauskas-Vanagas, Adolfas, *Daugel krito sūnų...*, Vilnius: Mintis, 1991.

Studentų byla, sudarytojas Vytautas Bukauskas, Vilnius: Diemedis, 1995.

Vilutis, Leonas, *Likimo mozaika*, Kaunas: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1992.

GROŽINĖ LITERATŪRA

Adomėnas, Vincas, *Kas apverks jų dalį*, Vilnius: Vaga, 1992.

Balčiūnaitė, Jonė, *Situacija*, Vilnius: Vaga, 1993.

Laucė, Jonas, *Negandų metai*, Vilnius: Vaga, 1991.

Mikelinskas, Jonas, *Nors nešvietė laimėjimo viltis*, Kaunas: „Į laisvę" fondas, 1994.

Pečiokaitė-Adomėnienė, Birutė, *Penktas: nežudyk*, Kaunas: „Į laisvę" fondas, 1994.

Vardų rodyklė

- Abromavičius Stanislovas 304
Adomaitis Julius (*Erdvilas*) 140, 141
Adomas —> Končius Pranas
Adomėnas Vincas 99, 306
Aidas —> Paulaitis Petras
Akacija —» Leščinskaitė Ona
Aleksynas Kostas 238, 304
Algimantas —> Miliulis Aleksas
Alkupėnas —» Bartkus Petras
Alūzaitė Monika 100
Ambrazas Vytautas 86, 93
—» Kasperavičius Juozas
Antanaitis Bronius 305
Antigonė 49
Antanas —> Kulikauskas Antanas
Antanas —> Maksimovas
Anušauskas Arvydas 303
Arnauskas 294
Arūnas 211
Ažuolis —» Jėčys Dominykas
- Bacevičius Algimantas 271
Bačėnas Antanas 273
Bagušauskas Juozas 303
Bajerčius Konstantinas (*Garibaldis*) 87, 91, 99, 165
Bakšys Antanas (*Ežerietis, Germantas, Klajūnas*) 101, 114, 129, 131, 163, 165-166, 200, 201, 267
Balandė —» Gendrolytė Elena
Balandis 212
Balčiūnaitė Jonė 306
Balčikonis Juozas 30
Balčinas Petras 37
Balčiūnas Juozas (*Balutis*) 68, 191, 273
- Baliukevičius Lionginas (*Dzūkas*) 26, 39, 43, 55, 57, 69, 74, 82, 86, 87, 88, 95, 98, 99, 106, 113, 115, 116, 121, 132, 138, 145, 146, 147, 148, 161, 166, 205, 206-218, 280, 304
Baltrušaitis Jonas 273
Baltūsis Antanas (*Žvejys*) 59, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 84, 108, 124, 132, 166-167, 204
Baltušnikas (*Vienuolis*) Jonas 49
Balutis —» Balčiūnas Juozas
Banadas 212
Bankininkas —> Valentėlis Alfonsas
Bartaševičius Petras 25
Bartašiūnas Juozas 24, 43, 44
Bartkus Petras (*Žadgaila, Alkupėnas*) 87, 91, 99, 107, 110, 129, 167, 254
Basanavičius Jonas 145, 300
Bastys Pranas 273
Baura 217
Bazilevičius Vincas 67
Benediktas XV 250
Berija Laurentijus 138, 163, 181
Beržas —> Jurkšaitis Petras
Blažoniai 71
Blažonis Petras 70
Blažonytė Monika 70
Bloznelis Mindaugas 54, 154
Bobirovas 270
Borisevičius Vincentas 44, 249
Boruta Kazys 30
Bradūnas Kazys 13
Brazaitis-Ambrazevičius Juozas 69, 303
Brazdžionis Bernardas 90
Brazdžionytė-Oškeliūnienė Aldona 305
Bražėnaitė Nijolė 187-189
-

Briedis —> Vaitelis Danielius
 Briedis Voldemaras 68
 Breivai 146
 Brunius Klemensas 68
 Bubnys Arūnas 303
 Budrevičius Vaclovas 70
 Bukauskas Vytautas 306
 Buika Juozas 126
 Bulovas Jonas 86
 Bulovas Juozas {*Iksas*} 93, 169
Burokas 210, 212
Butageidis 192, 200, 202
 Būtėnas Julijonas {*Steve*} 68, 134, 162, 188
 Butkevičius Liudas 41, 54

 Cesevičius Domas 30
 Chruščiovas Nikita 139, 144
 Churchillis Winstonas 53, 157

 Čėponis Juozas (*Tauragis*) 19
 Čibirai 71
 Činčikaitė Ona 142

 Dambrauskas Liudas 54, 70, 154
Darželis 60
Daumantas Juozas —> Lukša Juozas
 Daunoras Vaclovas (*Ungurys*) 133
Dėdė Tomas —» Milaševičius Aleksandras
 Deksnys Jonas {*Hektoras*} 57, 58, 59, 64, 67, 68, 133, 137, 158, 167-168
Demonas —> Jankauskas Juozas
 Didžpinigaitytė Danutė 81
Diedukas —> Šibaila Juozas
Diemedis —> Gegužis Juozas
 Dijokaitė Joana 60, 62
Drakas —» Morkūnas Povilas
 Dručkus Andrius 304
 Drunga Jonas Zigmas {*Mykolas*} 41, 168
 Dūdėnas Jonas {*Vynas*} 125
 Dulus Jonas 70
 Dušanskis Nachmanas 139
 Dveinys Vacys 72
Dzykis —» Kukauskas Jonas
Dzūkaskas —> Baliukevičius Lionginas
Džiugas —> Mingilas Laurynas

Erelis 58, 59
 Erstikis Steponas {*Patašonas*} 140, 141
 Evato 218
Ežerietis —> Bakšys Antanas

Faustas —> Grybinas Aleksandras

 Gaidys Leopoldas 25
 Gaigalaitė Aldona 303
 Gailevičius 246
Gailius 192
 Gajauskas Balys 144
Gandas 57
Gardenis —> Kukauskas Jonas
 Garmutė Antanina 304
 Gasiliūnas Virginijus 92
 Gaškaitė-Žemaitienė Nijolė 10, 11, 303
Garibaldis —» Bajerčius Konstantinas
 Gavėnas Vytautas {*Vampyras*} 64
Gediminas —> Vabalas Alfonsas
Gediminas {*Griežtas*} 55
 Gedvilas Mečislovas 155
 Gedvilas Robertas 62
Gegutis 190, 191, 193
 Gegužis Juozas {*Diemedis*} 162, 168, 207, 208
 Gendrolytė Elena (*Balandė*) 100
Generolas Vėtra —> Noreika Jonas
Genius —» Kisieliūnas Juozas *Genys* 208
Geraldas —> Liesys Antanas
Germantas —> Bakšys Antanas
 Giedrikas Stepas (*Girietis*) 91
Gintautas —» Ivanauskas Vaclovas
Girietis —> Giedrikas Stepas
 Girinis 206
 Girnius Kęstutis K. 11, 303
 Glemžaitė Diana 86, 91, 92, 93, 168-169, 185-168, 228-230, 304
 Glemžaitė Elvyra 185
 Glemžaitė Mika 185
 Goethe Johann Wolfgang von 92, 172
 Gogaitė Ona {*Marciuke*} 275
 Golovenkinas 295
 Gorodeckis Stasys 54
 Gorskis Mortonas 149
Grafas —> Lelešius Justinas *Griežtas* 55
 Grigonis Leonas (*Užpalis*) 73, 110, 254

Ėglis —> Liesys Antanas
Eidimtas Adolfas 19, 39, 54
Erdivilas —» Adomaitis Julius

Grinkevičiūtė Dalia 116

Griškelis Jurgis 57
Grybinas Aleksandras (*Faustas*) 110, 111, 132, 161, 169, 209, 210, 254
Grunskis Eugenijus 304
Gruodis Juozas 29
Grušas Juozas 29
Gudaitis Leonas 304
Gudaitis-Guzevičius Aleksandras 24, 44, 95
Gudas Antanas 273
Gudiškis Antanas 273
Guiga Stasys 14, 142, 143
Guoba 209, 210, 212, 216, 217
Gurskis Vincas 306
Gužas Vytautas (*Kardas*) 110, 254

Hektoras —> Deksnys Jonas
Henrikas —> Ivanauskas Vaclovas
Idenas —» Liesys Antanas

Ikamas Algimantas 86
Iksas —» Bulovas Juozas
Inčiūra Kazys 30
Indriliūnas Mamertas 91
Inocentas III 250
Ivanauskas Vaclovas (*Henrikas, Gintautas*) 162, 169
Ivanauskas Juozas (*Vygandas*) 128
Ivanauskas Tadas 30
Ivonis Stasys 72
Ižganaitienė Petrė 270
Ižganaitis Pranas 270

Jablonskienė Bronė 118
Jakubauskas Sigitas 45
Jakubėnas Kazys 29, 54
Jankauskas Juozas (*Demonas*) 135, 163
Jankauskas Vidmantas 86, 93
Jatulis Izidorius 18
Jėčys Dominykas (*Ažuolis*) 39, 82, 132, 170
Jėzus 31
Jokeris 201, 202, 204
Jovaišai 176

Jurkšaitis Petras (*Beržas*) 134, 270-272
Jurkūnas Jonas (*Valeras*) 100
Jūrininkas 193

Kabašinskas 68
Kalnius 212
Kalytis Bronius (*Siaubas*) 127, 162, 190, 191, 195, 196, 205
Kamarauskas 59
Kapočius Kazimieras 239
Kapsas 212, 213, 214, 215, 217
Karalius Albinas 19, 54
Kardas —> Gužas Vytautas
Karbočius Bronius (*Bite*) 163
Karevičius 249
Karijotas —> Vitkauskas Viktoras
Karingis —> Krivickas Bronius
Kariūnas —» Labėnas Benediktas
Karosas 249
Karpis Julius (*Vieversys*) 98, 207, 208, 212
Karsavinas Leonas 30
Karveliai 189
Karvelytė Ugnė 189
Kasperavičius Antanas
Kasperavičius Juozas (*Visvydas, Angis*) 41, 66, 87, 106, 128, 170
Kašėta Algis 15, 184, 304
Katilius Viktoras 30, 99
Kaulinis Vincas (*Miškinis*) 161
Kaunas Jonas 271
Kazanas Afanasas 33
Kazanas Mykolas 33, 34
Kazickas Bronius (*Saulius*) 99, 126
Kazimieraitis —> Vitkus Juozas
šv. Kazimieras 31
Kazlauskas Jonas (*Šermuksnis*) 94
Kedys Jonas Petras 303
Kemešis Fabijonas 30
Kimštas Jonas (*Žalgiris, Žygūnas, Dobilas*) 63, 106, 108, 124, 125, 127, 158, 162, 170, 176
Kisieliūnas Juozas (*Genius*) 129
Klajūnas —> Bakšys Antanas

Jučas Linas 304
Judas 256, 285, 286
Jundilos 38
Juodžiai 86
Juozaitis Kazys 128
Juozapavičius 97, 140, 190, 295, 301
Jurkšaitienė Agota 273

Kraujelis Antanas (*Siaubūnas*) 141, 142, 164
Krikščiūnas Jurgis (*Rimvydas*) 64, 68, 87, 98, 133, 158, 171, 172, 207, 208, 209, 212, 216
Krištaponis Jonas 35
Krivickas Bronius (*Vilnius, Karingis*) 35, 49, 91, 92, 127, 171-172, 223-227, 302, 304

Krivickas Juozas 91
Krupavičius Mykolas 68
Kručinskas Jonas 273
Kondrotas (*Šernas*) 190
Končius Pranas (*Adomas*) 141, 142, 164
Kossu-Aleksandriškis Jonas 90
Kostas 206, 215
Kubilinskas Kostas 28, 93, 94, 176
Kubilius Adolfas 19, 39, 54
Kubiliūnas Petras 18
Kučingis Antanas 67
Kudirka Vincas 31, 214
Kudirka Zigmas 68
Kukauskas Jonas (*Dzykis, Gardenis*) 86, 134, 135, 162
Kulikauskas Antanas (*Antanas*) 58, 64
Kulišauskas Antanas 283
Kulišauskas Martynas 283
Kuodytė Dalia 15, 184
Kurakinas Kirilas 25
Kuras Juozas 276
Kurtas 268

Labėnas Benediktas (*Kariūnas*) 91, 94, 212, 213
Lackickas Kęstutis 306
Lakštingala —> Pečiulaitis Povilas
Lakstutis —> Urbonas Jurgis
Lakūnas —» Neifaltas Jonas
Lapė —> Prūsaitis Pranciškus
Lapėnas 197
Landsbergis Algirdas 65
Latvaitis Bartkus 273
Laucė Jonas 306
Laurinaitis Benas 273
Laurinaitis Vaclovas 273
Ledas Vytautas 305
Legatavičius Stasys 70

Ėglis) 99, 101, 172
Liesys Bronius (*Naktis*) 99, 110, 130, 254
Likadzijauskas Anupras 271
Liniovas 271
Litas —> Staniškis Sergijus
Liubartas —> Vaičėnas Balys
Liuberskis Kostas (*Žvainys*) 140, 141
Lordas 217
Lukas —> Žemaitis Jonas
Lukauskaitė Ona (*Poškienė*) 54
Lukša Juozas (*Daumantas, Skirmantas, Skrajūnas*) 17, 58, 59, 61, 64, 66, 68, 67, 68, 87, 89, 95, 128, 133, 134, 135, 137, 138, 148, 149, 150, 251, 158, 189, 162, 171, 172-173, 187-189, 239, 304, 305
Lukša Jurgis 51
Lukšos 86
Lūža Alfonsas 93

Mačiokas Mykolas 41
Mačiulienė 287
Maironis 90
Maksimovas Antanas 59, 68
Marčiukė —» Gogaitė Ona
Markulis Juozas 41, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 107, 108, 124, 127, 156, 158, 167, 168, 171, 172, 256
Martavičius Leonardas 139
Mastauskas Matas 54
Matas —> Žemaitis Jonas
Matelis 290
Matulionis Teofilis 44, 249
Matusevičius Pranas 270
Mažytis —> Pyplys Kazimieras
Merainis —> Šibaila Juozas
Meškauskas Ignas 305
Mikas-Audrūnas 209, 216
Mikelinskas Jonas 306

- Lelešius Justinas (*Grafas*) 39, 55, 57, 86, 87, 95, 106, 113, 138, 145, 147, 197-205, 218, 304
Lelešius Vytautas 145
Leninas Vladimiras 30, 31, 241, 290
Lepeška Juozas (*Jazminas*) 194
Leščinskaitė Ona (*Akacija*) 115
Liekis Algimantas 296, 305
Liepa 204

Liesys Antanas (*Tvanas, Geraldas, Idenas*,
Mykolas Jonas t-> Drunga Zigmąs
Mikuckas Jonas 273
Milaševičius Aleksandras (*Ruonis, Ryklys, Vairas, Dėdė Tomas*) 101, 107, 108, 161, 173
Miliulis (*Algimantas*) Aleksas 161
Milžinas 39, 57
Mindaugas —> Stepulevičius Vladas
Mingilas Laurynas (*Džiugas*) 130
Mirta 274
Mislinčius- Tigras 208, 209, 210
Misiūnas Jonas (*Žalias Velnias*) 35, 37, 39, 47, 49, 55, 56, 57 173-174, 304
-
- Misiūnienė Ona 49
Mišeikis Vladas (*Tarzanąs*) 129
Miškinis —> Kaulinis Vincas
Miškinis Antanas 30, 67, 69
Mitrofanovas 270
Morkūnas Povilas (*Rimantas, Drakas*) 131, 163, 173
Montvydas Vladas (*Žemaitis*) 128, 131, 163, 174
Morkūnas Alfonsas (*Plienąs*) 56
Morkūnai 86
Morozovas Pavlikas 30
Mykolaitis-Putinas Vincas 29, 90
Muraška Antanas 273
Musteikis B. 60
Musteikis Kazys 18

Naktis —» Liesys Bronius
Narsutė —» Rumševičiūtė Anastazija
Nausėdaitė Nina (*Rasa*) 61, 62
Neciunskas Zigmąs 87
Negrąs 204, 205
Neifaltas Jonas (*Lakūnas*) 38
Neifaltienė Aldona (*Pušelė*) 38
Neringa —> Railaitė Joana
Nemėžis 204
Noreika Jonas (*Generolas Vėtra*) 54, 156, 174
Nykštaitis 217

Orwellas George'as 32
Ozelis —> Ratkelis Albinas

Pakalniškis Steponas 104
Paleckis Justas 102, 155

Perkūnas 276
Petkutė Irena 100
šv. Petras 250
Petraška Juozas 306
Petrauskas —» Deksnys Jonas
Pijašėvas Ilja 21, 156 Pijus XI 241
Pijus XII 67, 149, 173, 239
Pileckis Jonas (*Šarūnas*) 64, 206
Piliakalnis 39, 57
Piras 50
Plechavičius Povilas 17, 35, 165, 166, 170, 173, 176, 177, 180
Plienąs —> Morkūnas Alfonsas *Plyšys* 60
Plytnikaitė-Turskienė Monika (*Rūta*) 62
Popierai 86
Povilaitis Jonas 273
Pranevičiūtė Marytė (*Paulina*) 73
Preikšas Kazys 158
Preilauskaitė Onutė 32
Proškutė Laima 238, 304
Prūsaitis Pranciškus (*Lapė*) 130, 131, 143, 164
Pundzevičius Stasys 18
Puskunigis Justinas 273
Pušelė —» Neifaltienė Aldona
Pušelė —> Senkutė Anelė
Puzonas Liudas 49, 87
Pūstelninkaitė Salomėja 271
Pyplys Kazimieras (*Mažytis*) 65, 67, 68, 87, 133, 159, 175-176, 239

Railaitė Joana (*Neringa*) 177
Raktas 271

Paliūnas Juozas {Rytas} 130, 162
Paišys 102
 Palubeckas Juozas {Simas} 138
Pašvaistė 280
Patašonas —» Erstikis Steponas
 Paulaitis Antanas 143
 Paulaitis Petras {Aidas} 18, 41, 143, 144, 175
 Paulavičius Antanas 305
Paulina —> Pranevičiūtė Marytė
Pavasaris —> Vaičėnas Balys
 Pečiokaitė-Adomėnienė Birutė 306
 Pečiulaitis Povilas {Lakštingala} 74, 81, 209, 210, 306
 Pečiulionis Motiejus 18, 19, 20, 41, 178

Ramanauskas Adolfas {Vanagas} 19, 33, 38, 39, 73, 79, 88, 89, 94, 95, 98, 100, 108, 110, 111, 132, 133, 134, 135, 138, 139, 140, 164, 176, 190-196, 206, 207, 208, 210, 212, 213, 216, 254, 268, 306
 Ramanauskas Pranciškus 44, 249
 Ramanauskai 139
Rasa —> Nausėdaitė Nina
 Raslanas Petras 78, 139
 Raštikis Stasys 18
 Ratkelis Albinas {Oželis} 64
 Raulinis Alfonsas 54
 Reinys Mečislovas 44, 249
 Remeika Vytautas 130

Rerichas Nikolajus 29
 Rėklaitis M. 59
Ryklis —> Milaševičius Aleksandras
Rimantas —» Morkūnas Povilas
Rimgaudas 204
 Rimkus Henrikas 305
Rimvydas —> Krikščiūnas Jurgis
 Rimkūnas Stasys 273
Rytas —> Paliūnas Juozas Rudis Jonas 182-183
Rugelis —> Tvaska Kostas Rugys 206
 Rumševičiūtė Anastazija {Narsutė} 57
 Rupšaitis Jonas {Žilius} 129
Ruonis —» Milaševičius Aleksandras
Rūta —> Plytnikaitė-Turskienė Monika

Saidokas —> Vitkauskas Viktoras
 Sarpaliūtė Irena 147
Saulius —> Kazickas Bronius
Savukas 191
 Seliokas Vincas 66, 69, 108
 Semaška Jonas 54, 156
 Semaškaitė Janina 124, 305
 Senavaitytė Marytė 81
 Semūnas Jonas 273
 Semūnas Kazys 273
 —> Veverskis Kazys
 Senkutė Anelė {Pušėlė} 65, 81
 Sezemanas Vosylius 30
Siaubas —> Kalytis Bronius
Siaubūnas —> Kraujelis Antanas
 Sierakauskas Zigmas 125, 162

Stalinas Josifas 28, 29, 30, 31, 32, 53, 65, 85, 101, 116, 124, 139, 145, 156, 163, 214, 217, 218, 241, 249, 287, 291, 295
 Stanevičius Vytautas 57, 68
 Staniškis Sergijus {Litas, Viltis} 132, 133, 134, 135, 163, 177, 209, 210
 Stankevičius Jurgis 273
 Stankūnas Juozas 67, 87, 239
 Starkus Antanas {Montė} 161
Startas 27G
 Stasiūnaitis 86
 Stepulevičius Vladas {Mindaugai} 64, 204, 205
Stevė —> Būtėnas Julijonas
 Stirbys Vaclovas 87, 128
Strazdas 190, 192
 Streikus Antanas 33
 Streikus Izidorius 45
 Streikus Juozapas 45
Studentas 190, 193

Šarūnas —» Pileckis Jonas
 Šedys 294
 Šemeta Vladas 305
Šernas —> Kondrotas
 Šibaila Juozas {Merainis, Diedukas} 56, 73, 99, 110, 163, 177, 254
Šilaitis 68
Šilas 91
 Šileika Stasys 273
 Šileika Vincas 273

Simas —> Palubeckas Juozas
Simonaitis Edmundas 305
Skinkis Adolfas 94
Skirius Juozas 303
Skirmantas —> Lukša Juozas
Skroblq 204
Skrajūnas —> Lukša Juozas
Slapšinskas Vytautas (*Vytas*) 129
Slučka Antanas (*Šarūnas*) 69, 106, 125, 126, 161, 176-177
Smetona Antanas 199
Smetona Alfonsas (*Žygandas*) 161, 205
Snarskis 19, 178
Sniečkus Antanas 9, 10, 65, 119, 155
Sokolovas Aleksejus 70
Solženycinas Aleksandras 117

Šimėnas Antanas 305
Širvys Klemensas 66, 67, 68, 162
Šiukščius Algirdas 305
Šniuolis Vytautas (*Vytenis*) 91, 99, 130, 217
Švogerinė 60

Tamulaitis	Bernardas	273
Tankūnas	Petras	104
<i>Tarzanas</i>	— » Mišeikis	Vladas
Taunys	Leonas	41, 54
<i>Tauragis</i>	— » Čeponis	Juozas
Tininis	Vytautas	303
Tkačenka		116
Traknickas		290
<i>Trečiokas</i>	190,	191
Triugve	Li	218
Truman	Harry	109, 254
Trumpys	Benediktas	66, 67, 68, 162
Truska	Liudas	303

Tukišai 146
Tupėnas Petras 172
Tutinaitė Marytė 49
Tvanas —» Liesys Antanas
Tūtlytė Rita 92
Tvaska Kostas (*Rugelis*) 126

Ylius Antanas 40, 41, 54, 102, 145, 169

Ulevičius Bonifacas 15
Ungurys —> Daukozas Vaclovas
Urba 295
Urbaitis Vincas 273
Urbonas Jurgis (*Lakstutis*) 95, 125
Urbonas II 250
Užpalis —> Grigonis Leonas

Vabalas Alfonsas (*Gediminas*) 64
Vacius 267
Vaičėnas Balys (*Pavasaris*, *Liubartas*) 124, 126, 184, 305
Vaiduoklis 39, 57
Vaigauskas G. 304
Vailokaitis 91
Vainiūnas Stasys 29
Vairas —> Milaševičius Aleksandras

Vygandas —> Ivanauskas Juozas
Vilnius —> Krivickas Bronius
Viltis —> Staniškis Sergijus
Vilutis Leonas 34, 306
Vynas —» Dūdinas Jonas
Visvydas —> Kasperavičius Juozas
Višinskas 83
Virtuozas 191
Vytas —» Slapšinskas Vytautas
Vytautas —» Žemaitis Jonas
Vytautas Didysis 239
Vytenis —> Šniuolis Vytautas
Vyto 59
Vitkauskas Viktoras (*Saidokas*, *Karijotas*) 133, 162, 178-179
Vitkus Juozas (*Kazimieraitis*) 39, 40, 41, 87, 106, 132, 156, 179
Vyturys 191
Vizbaras 68
Voveris Vaclovas (*Žaibas*) 38, 87, 91, 94, 178, 208, 209, 212, 216, 217

Zarankienė Elena 273
Zaskevičius Algimantas 58, 59, 61, 68
Zaskevičius Stasys 41

Vaitelis Danielius {*Briedis*} 34, 63, 124, 178
Vakaris 282
Valaitis Antanas 271
Valentėlis Alfonsas {*Bankininkas*} 91
Valeras —> Jurkūnas Jonas
Valiulis Jurgis 68
Vampyras —» Gavėnas Vytautas
Vanagas —» Ramanauskas Adolfas Vanagas 271
Velavičius Ignas {*Vilius*} 18
Velnio Išpera 39, 57
Venskevičienė Albina 305
Vetrovas Pavelas 21, 154
Veverskis Kazys {*Senis*} 19, 39, 54, 114, 155, 178
Vežikauskaitė Birutė 101
Vėtra —> Noreika Jonas
Vienuolis —> Baltušnikas Jonas
Viesulas 210, 212
Vieversys —> Karpis Julius

Zlatkus Bronius 306

Žadgaila —» Bartkus Petras
Žaibas —> Voveris Vaclovas
Žaibas —> Žilys Antanas
Žalgiris —> Kimištas Jonas
Žalias Velnias —> Misiūnas Jonas
Ždanovas A. 28, 119
Žebrauskas 271
Žemaitis —> Montvydas Vladas
Žemaitis Jonas (*Vytautas, Lukas, Matas, Tylius*) 14, 61, 78, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 128, 133, 136, 137, 138, 159, 160, 163, 167, 180-181, 254
Žygandas —> Smetona Alfonsas
Žygūnas —» Kimštas Dobilas
Žilius —> Rupšaitis Jonas
Žiliūtė Marijona 138
Žilys Antanas {*Žaibas*} 113
Žvainys —> Liuberskis Kostas
Žvejys —> Baltūsis Antanas

Vietovardžių rodyklė

- Agurkiškė 168
Akmenė 28
Alytus 31, 62, 99, 165, 166, 170, 176, 177, 190, 193, 194, 195, 209, 269, aps. 21, 22, 33, 35, 36, 38, 39, 154, 155, 156, 168, 170, 175, 177, 178
Alizava 93, apyl. 93
Alovė 121, vls. 122, 154, 178
Altajaus kalnai 199
Altoniškė 273
Amerika 213, 288, 295
Anglija 56, 88
Anykščiai 68, 145, 176, aps. 176
Antazavės miškai 33, 155
Antininkai 173
Ariogala 155, 173, vls. 169
Aukštaitija 34, 35, 39, 63, 68, 76, 91, 121, 124, 126, 141, 142, 168
Azija 17
Ažvinčių giria 45
- Baden Badenas 68, 137, 159, 173
Bagaslaviškis 21
Bairoutas 167
Baisogala 109
Bakaloriškės 178
Balninkai 154, 155
Baltamiškis 126
Baltarusija 21
Baltijos jūra 239, 281, 291
Baltijos kraštai 28
Bartkai 271
Batakiai 159, 170
Berlynas 53, 159, 197, 217
Beržupio miškas 270
- Betygala 173
Biliūnai 170
Biržai 35, 154, 172, aps. 35, 170, 171, kr. 91, 162
Biržų giria 91
Bistrigiškių miškas 76, 168
Braziūkai 273
Briuselis 179
Būblelių vls. 276
Bugonys 22
Butyrkų kalėjimas 138, 181
Butkaičiai 287
Butkiškiai 176
Butrimonys 154, 170
Čekiškės	vls.	178
Čekoslovakija		166
Čepaičiai	169,	172
Činčikai		142
Čiobiškis	49, vls. 21	
- Daugai 121, vls. 36, 156, 178
Daugpilis 167
Degučiai 168
Didieji Žalimai 142
Didžioji Britanija 18, 52, 53
Donbasas 217
Dresdena s 108, 173
Druskininkai 192, 194
Dūkštas 145
Dūkto miškai 107, 108
Dulkiškiai 72
Dusetos 145
Dusios ežeras 205
Dzūkija 22, 35, 38, 39, 62, 91, 99, 113, 132, 165, 168, 171, 205
-

Eimuliškis 49
Eišiškės 269
Elbė 52
Endriejovas 36, 156
Endrikliai 179
Eržvilkas 129, vls. 32, 129, 287
Estija 109, 148, 149
Europa 17, 53, 239, 250, 288, 295

Fontainebleau 180
Fultonas 53

Garčiūnai 22
Garliava 187
Gaurė 156
Gedimino kalnas 290
Gedimino pilis 145
Geležiai 178
Geležiniai 177
Germuoliai 270
Gervėnai 168
Getautiškliai 174
Giedraičiai 179
Ginučių piliakalnis 34
Girkalnis 154
Gižai 158
Gorkis 171
Gracas 217
Graikija 293
Gražučiai 38
Grendavė 71
Grinkiškis 154
Griškabūdis 270, 272, 274
Gudeliai 37, 155, 191
Gudija 170
Gulbinai 35
Gulbiniškiai 166, 167

Ignalina 145
Ilinojaus valst. 149
Indija 218

Jalta 20, 155
Jankai 274, vls. 169, 272, 273
JAV 18, 23, 52, 148, 149, 176, 281
Jiezno raj. 73

Jonava 28
Joniškėlis 173
Joniškis 22
Juodbūdis 172
Juodupė 169
Juodviršiai 178
Jurbarkas 31, 144, 170, 175, aps. 41, 86, raj. 123, 137, 181, vls. 175

Kaišiadorys 173, aps. 56
Kalesnykų miškas 94, 175, 178, 206
Kaliningrado sr. 67, 144
Kalnėnai 175
Kalniškės miškas 38
Kalniškės mūšis 36, 38, 91, 156
Kaltinėnų vls. 131, 173
Kalviai 178
Kapčiamiestis 295
Karaliaučiaus sr. 27
Karčrūdė 273
Karmėlavos vls. 57
Kaukazas 21
Kaunas 11, 18, 45, 59, 67, 87, 92, 139, 143, 144, 145, 153, 156, 161, 162, 164, 165, 168, 170, 171, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 187, 188, 197, 246, 271, 290, 300, 301, aps. 154, 156, 157, 178, 294
Kazlų Rūdos miškai 64, 134, 159, 162
Kėbiškiai 175
Kėdainiai 28, 107, aps. 154
Kelmė 100, 129, 145, raj. 166, 173
Ketūnai 179
Keturvalakiai 155, 156, 157
Kiaulininkai 180
Kiauneliškiai 155
Kybartai 145
Kinija 23
Klaipėda 28, 161, 176, aps. 156, 159, kr. 115, 131
Klaipėdos sukilimas 177
Klebiškio miškas 50
Klepočiai 21, 22
Kleviniai 270
Korėja 23, 53, 161
Krakės 155
Kražių skerdynės 240

Jokūbaičiai 170

Kretinga 175, aps. 123, raj. 142
Kriūkai 270

Kryžių kalnas 31

Krūkiai 269

Kupiškis 68, 92, 168

Kuras 273

Kurnė 273

Labanoro giria 34, 36, 126, 155

Laisvės alėja 145

Lankininkai 192, 195

Lapės 177

Laptevių jūra 45

Latvija 27, 109, 142, 144, 148, 149

Lazdijai 145, 176, aps. 76, 155, 180

Lazdijų-Punsko raj. 137

Ledinuotasis vandenynas 117

Leipalingis 41, 166, 180, vls. 104

Lekėčiai 273, 274, vls. 168, 273

Leliūnų vls. 126

Lenkija 27, 52, 59, 64, 67, 133, 158, 168, 171,
172, 240, 242

Levoniškiai 272

Lėvuo 213

Liepalotai 271

Liolių vls. 36

Lisabona 175

Liškiava 180

Lizdai 22

Londonas 216

Lukiškių kalėjimas 140

Lūksto ežeras 174

Lukšiai 270, vls. 271

Marcinkonys 39, 190, 191, 196, vls. 269

Mardasavas 269

Marijampolė 65, 169, aps. 40, 65, 155, 169, 175,
177

Maskva 9, 10, 23, 113, 138, 140, 144, 181, 197,
199, 211, 217, 241, 242, 245, 248, 289

Mažeikiai 28, aps. 128, 179

Medingėnai 100

Medžiūnai 170

Merkinė 39, 121, 154, 166, 179, 190-196, 269

Merkys 190, 193, 196

Mirolavas 155

Mūša 213

Naumiesčio valsčius 294

Nemunas 191, 196

Neravai 177

Neris 213

Niu Britenas 176

Niurnbergas 52

Niuronys 125

Obeliai 145, 290

Omskas 69

Onuškis 154, 212, vls. 38, 70, 178

Opšrūtai 65

Pabaiskas 157, vls. 104

Pabaltijys 116, 281

Paberžupiai 276

Pabradė 268

Padliesė 173

Padovinės vls. 177

Paežerėlio vls. 272

Pagėgiai 145

Pagynėvis 169

Pagirių miškai 178

Pajotijai 165

Pakapurnis 167

Pakruojo raj. 72, vls. 174

Pakuonis 157, 187

Palanga 180

Paliepynė 270

Paliepių miškas 37, 155

Paluobiai 270, 272

Pandėlys 145, 168, apyl. 93

Panemunis 154

Panevėžys 32, 46, 145, 176, aps. 33, 34, 36,
155, 173, 178

Papiškiai 141

Paryžius 187

Pasvalys 145, aps. 49, vls. 171

Pašilė 87, 128

Patašiai 272

Meškuičiai 141, 145
Miguičionys 38, 155
Miguičionių kautynės 178
Milanas 175

Pažėrai 135, 173
Perloja 196, 269
Pernaravas 130, 154
Pervalkai 171
Petkaičių miškas 53
Pietų Afrika 293

Piktšilingiai 271
Pilviškiai 63, vls. 166, 167
Pyragiai 158
Plyniai 270
Plunksnočių miškas 169, 185
Potsdamas 38, 46, 156
Prancūzija 10, 52, 68, 86, 95, 173, 180
Priekulės raj. 142
Prienai 50, aps. 38, 123
Prienų šilas 177
Prienų vls. 175
Prūsija 67
Punia 155, 190
Punios šilas 39, 170, 206
Punsko vls. 171
Pušaloto vls. 173
Pūščios miškas 202, 204
Putvinskiai 131
Puvočiai 190, 269

Radviliškis 19, 91, 107, 109, aps. 172
Ragaičiai 173
Raguvos miškas 172
Rainių miškelis 139
Ramygala 172, 182, vls. 177
Raninė 270
Raseiniai 19, 165, 169, aps. 36, 41, 61, 154, 156, 158, 167, 170, 180
Rasų kapinės 145, 300
Raudondvario tiltas 178
Rekyvos pelkės 61
Ryliškiai 22
Rytprūsiai 115, 133
Rokiškis 68, 168, aps. 154, raj. 139
Roma 241, 242, 250, 251
Rozalimas 156
Rudamina 155
Rudnia 155, 269
Rūras 216

Seredžius 154, 156, vls. 294
Sibiras 14, 43, 90, 105, 109, 116, 117, 118, 121, 141, 148, 172, 199, 203, 240, 241, 243, 244, 247, 248, 249, 251, 271, 272, 281, 289, 290
Siesikai 154, 158
Simnas 119, vls. 36, 156
Skardupių parapija 40, 169
Skuodas 145, vls. 179
Sovietų Sąjunga 9, 10, 13, 19, 23, 24, 27, 28, 40, 46, 47, 48, 52, 53, 54, 55, 67, 89, 111, 116, 121, 136, 139, 143, 147, 148, 149, 157, 159, 162, 163, 164, 171, 239, 240, 242, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 281, 290, 291

SSRS —> Sovietų Sąjunga Stalioriai 270
Storiesiai 273
Strazdai 71, 126
Subartonyys 192, 193, 195
Suomija 19, 217
Sutkai 270, 272
Suvalkai 171
Suvalkija 121, 132
Svėdasai 176

Šakiai 20, aps. 41, 165, 168, 169, 270, 273, raj. 179
Šešuolių vls. 21
Šiaudiniai 271
Šiauliai 20, 39, 144, 146, 153, 156, 161, 169, 175, 301, aps. 22, 174
Šiaurės Korėja 23
Šilai 217
Šilalės aps. 173
Šilavotas 155
Šyliai 294
Šilo mūšis 34
Šilutė 145
Šiluvos vls. 158, 173, 180

Rusija 65, 101, 124, 171, 271, 286, 291

Salako vls. 125

Salantai 142

Samuolynė 270

Sarapiniai 272

Sąsna 51

Seda 19

Seinai 173

Seirijų vls. 168

Šunkarių miškas 169

Švedija 64, 68

Švediškiečiai 271

Švenčionėlių raj. 142

Švenčionys 145, 176, aps. 34, 35, 96

Švenčionių miškai 34

Tarybų Sąjunga —> Sovietų Sąjunga

Taujėnų vls. 157, 178

Tauragė 61, aps. 32, 61, 159, 170, apyl. 68

Tauragės miškai 66, 133, 162

Tauragnų vls. 72

Telšiai 30, 156, 174, 179, aps. 20, 174, raj. 169, 172, 174

Tibetas 218

Tirkšlių vls. 179

Traifelbergas 188

Trakų aps. 33, 35, 38, 39, 56, 71, 154, 155, 174, 178

Troškūnai 145, 176, raj. 172, vls. 36, 155

Tytuvėnai 145, vls. 180

Uciechos dvaras 191

Ukmergė 21, aps. 33, 34, 36, 56, 77, 154, 155, 157, 158, 177, 178

Ukraina 70, 124, 166, 242

Uralas 208, 215

Utenos aps. 35, 36, 71, 96, 102, 168, raj. 141

Užpaliai 168

Užpelkių miškas 167, 172

Užpoliarė 116

Užulėnio miškas 36, 155

Vabalninko vls. 170

Vadeniai 177

Šimkaičiai 138

Šimkaičių miškas 78, 137, 181

Šimonių giria 125, 127

Šimonys 121

Širvintos 179

Šlynakiemio miškas 171

Štuthofas 174

Šukionys 174

Varšuva 20, 197

Varžukai 157

Veisiejų plentas 204

Veiveriai 31, 87, 145, vls. 172, 173

Veiviržėnai 159

Veliuonos vls. 178

Vencloviškiai 178

Vengrija 145

Veprių vls. 36, 37, 155

Viduklė 31

Viktorava 270

Viliušiai 272

Vilkaviškis 31, 156, aps. 65, 155, 156, 157, 158, 166, 167

Vilnius 11, 19, 20, 21, 28, 30, 31, 56, 57, 58, 59, 61, 94, 124, 127, 128, 139, 140, 145, 153, 156, 158, 161, 162, 164, 168, 170, 171, 174, 176, 178, 179, 251, 290, 300, 301, kr. 115, 131

Virtukų miškas 36

Virtukų mūšis 156

Vladimiras 44

Vokietija 10, 13, 18, 20, 23, 35, 48, 52, 68, 89, 156, 159, 167, 172, 173

Vorkuta 117

Zarasai 25, 154, aps. 33, 35, 168

Zbaras 173

Zygmantiškė 270

Zypliai 271

Zypliškės 270

Žagarė 20

Žagariai 204

Žaliamiškis 166, 180

Žalioji giria 34, 126

Vadoklių vls. 178
Valkininkai 154
Varčios kautynės 36, 156
Varčios miškas 38
Varėna 269
Varėnos miškai 87
Varnašilis 270
Varniai 107, vls. 174
Varnos mūšis 239

Žaltynė 271
Žemaitija 19, 35, 37, 39, 41, 53, 54, 63, 68, 94,
108, 123, 128, 132, 166, 168, 174, 213, 215
Ženeva 20, 161
Žiežmarių vls. 56
Žiobiškis 169
Žvirgždaičiai 276

Iliustracijų šaltiniai

TREMTIES IR REZISTENCIJOS MUZIEJAUS FONDAI: p. 19, 24, 25, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 47, 49, 50, 53, 56, 59, 60, 63, 64, 66, 69, 71, 80, 82, 84, 85, 88, 89, 90, 92, 97, 98, 101, 107, 111, 115, 124, 125, 126, 129, 130, 131, 133, 134, 141, 142, 144, 145, 148

KGB ADS: p. 31, 51, 67, 94, 95, 99, 127, 138

ALGIO KAŠĖTOS ASMENINIS ARCHYVAS: p. 38, 62, 82, 87, 139

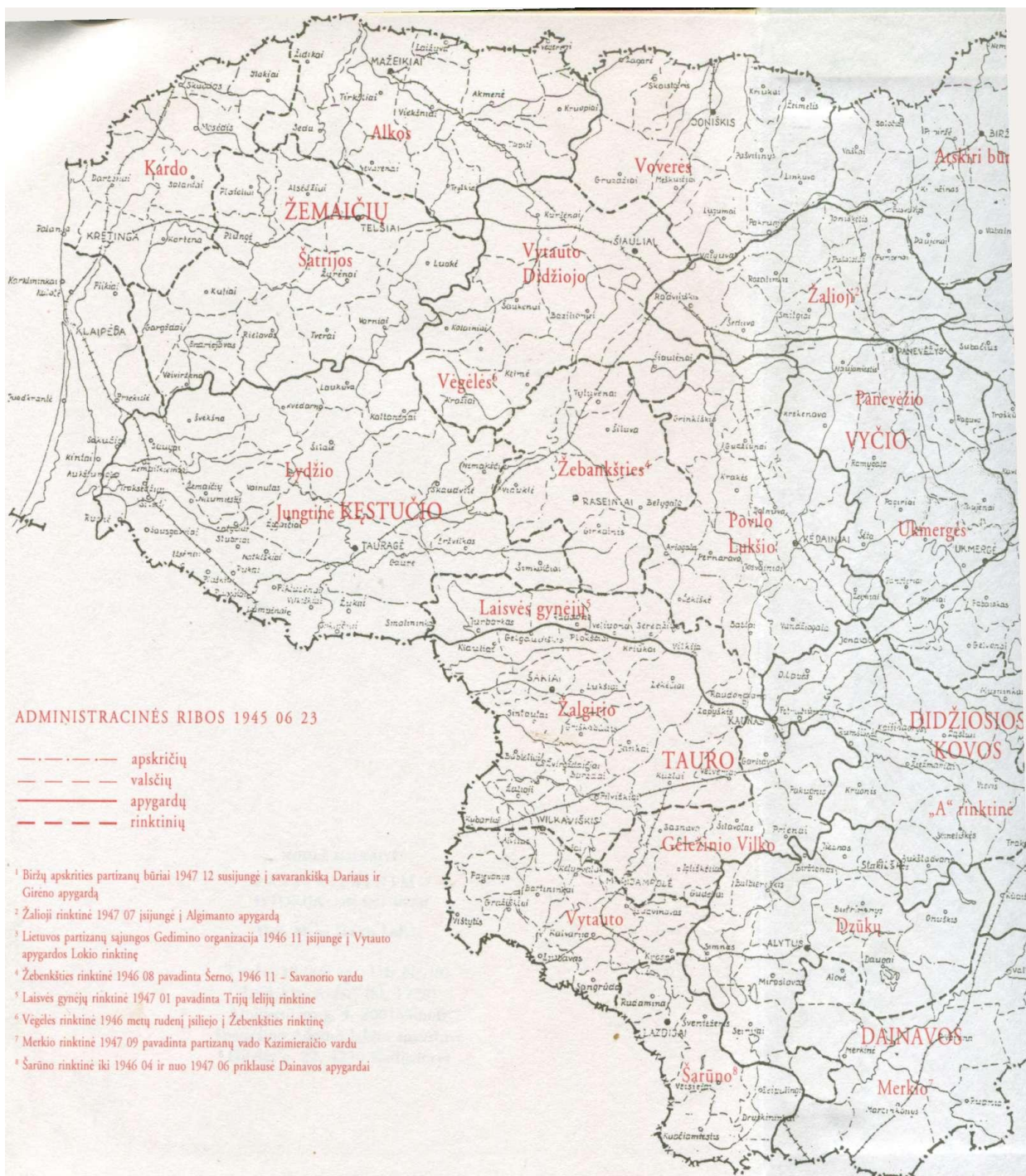
REPRESIJŲ LIETUVOJE TYRIMO CENTRAS: p. 45, 117, 118, 119

JONO LAIMUČIO ŽEMAIČIO ASMENINIS ARCHYVAS: p. 61, 110, 137

LIETUVIŠKOJI TARYBINĖ ENCIKLOPEDIJA, T. 7, VILNIUS, „MOKSLAS“, 1981: p. 58

VIRGINIAUS GASILIŪNO ASMENINIS ARCHYVAS: p. 91

ŽALTVYKSLĖ, NR. 6, VILNIUS: ŽALTVYKSLĖS BENDROVĖ, 1991: p. 122

(Apygardų pavadinimai žemėlapyje rašomi didžiosiomis,
o rinktinių – mažosiomis raidėmis)

944.45
GQ-476
20.4.45

Knyga išleista
Atviros Lietuvos fondui
parėmus

„Švietimas Lietuvos ateičiai“ – projektas, atsiradęs sutapus Lietuvoje vykstančios švietimo reformos ir filantropo George'o Soroso veiklos idėjoms bei siekiams. Jį įgyvendina Atviros Lietuvos fondas, bendradarbiaudamas su Švietimo ir mokslo ministerija. Projekto paskirtis – tobulinant švietimo sistemą, paskatinti lietuvių tautos ir krašto tautinių mažumų kultūrinę pažangą, atviros pilietinės visuomenės Lietuvoje kūrimąsi. Tikimės, kad ši projekto iniciatyva išleista knyga gebės talkinti atsinaujinančiai krašto mokyklai. Projekto iniciatoriai būtų nuoširdžiai dėkingi knygos skaitytojams už išsakytus vertinimus.